

Anmeldelser Noter 220. Klik på titlen for at gå direkte til anmeldelsen.

Uffe Hansen, Jens Jakob Horsholt, Carsten Iskov Kopp, Christian Bonde Korsgaard, Michael Thing: Feedback og refleksion. – casestudier fra gymnasiet og HF. Systime 2018.

Rasmus Thestrup Østergaard: Enevældens tid. Systime 2018.

Rasmus Hyllested & Mimi Olsen: Døden – fra sagatid til senmodernitet. En basis bog til dansk-historie-forløbet og DHO'en. Daneklærerforeningen 2018.

Michael Bang Sørensen & Mikkel Risbjerg: Dialogbaseret undervisning. Om bæredygtige læringsfællesskaber i individets tidsalder. Columbus 2018.

Maria Brockhoff, Rikke A. Peters & Mikkel Thorup: Den skjulte sandhed – konspirationsteorier, magt og konflikt. Klim 2018.

Anne Magnussen, Kirstine Sinclair og Casper Sylvest (red.): Visuel historie. Tilgange og eksempler. Syddansk Universitetsforlag 2018.

Anders Jerichow og Cecilia Felicia Stokholm Banke (red.): Advarsler før folkedrab. Forlaget Columbus 2018.

Ole Degn: Fremgang, krise og stilstand. De danske byers historie 1536-1720. Museum Tusulanums Forlag. I kommission for Told- og Skattemuseum Selskab 2018.

Tyge Krogh: Det store natmandskomplot. En historie om 1700-tallets kriminelle underverden. Rosinante 2018.

Casper Andersen & Mikkel Thorup: Global idéhistorie. Aarhus Universitetsfond 2018.

Tønnes Bekker-Nielsen: Mare Nostrum. Romerne og Middelhavet. Syddansk Universitetsforlag 2018.

Alfred Gynther Christensen: Min tid på værftet. 28 erindringer fra Nakskov Skibsværft. 2017. 190 sider, 180 kr. Og Min tid på værftet 6 nye erindringer LollandBibliotekerne 2018.

Thomas Frank: Min vej til vikingernes Byzans. Kristeligt Dagblads Forlag 2018.

Preben Wilhjelm: Kampen for retsstaten. L&R 2018.

Jørgen Møller & Svend-Erik Skaaning: Demokrati i en krisetid – mellemkrigstidens Europa. Gyldendal 2018.

Rasmus Mariager og Niklas Olsen (red.): Venskab og fjendskab. Danmark og Tyskland i det 19. og 20. århundrede. Festskrift til Karl Christian Lammers. Den Danske Historiske Forening 2018.

Susanne William Rasmussen: Kulturmøder og religiøse fjendebilleder i antikken og nutidens Europa. Syddansk Universitetsforlag 2018.

Jens Lei Wendel-Hansen: 1915 grundloven. Da husfaderen fik konkurrence og godsejeren et spark. Munch & Lorenzen 2017.

Thyge C. Bro og Nanna Westergaard-Nielsen: Makedonien. Europas første stormagt. En rejseguide til Filip II's og Alexander den Stores Nordgrækenland. Aarhus Universitetsforlag 2018.

Jeppe Büchert Netterstrøm & Kasper H. Andersen (red): Dronningemagt i middelalderen. Århus Universitetsforlag 2018.

Jørn Henrik Petersen: Den glemte Luther. Syddansk Universitetsforlag 2018.

Lars Christensen: Svenskekrigene 1657-60. Danmark på kanten af udslettelse. Kristeligt Dagblads Forlag 2018.

Cecilie Bønnelycke: Sædelighedsfejden. 100 danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2018.

Mikkel Andersson & Niels Jespersen: Eksperimentet der slog fejl – status over 35 års dansk asylpolitik. Gad 2018.

Utopi og realiteter. Festskrift til Erik Kulavig. Red.: Las Bisgaard, Mogens Kragssig Jensen, Thomas Wegener Friis. Syddansk Universitetsforlag 2018.

Kirstine Kloster Andersen: Spurven. Den dramatiske historie om spionen Vera Schalburg. Lindhardt og Ringhof 2018

Jørgen Seit Jespersen: Krigsteoretiske overvejelser – belyst med eksempler fra renæssancen. Multivers 2018.

Craig Unger: Den russiske forbindelse. Den ufortalte historie om Donald Trump og den russiske mafia. Gads forlag 2018.

Claus Bundgaard Christensen: Danskere på Vestfronten 1914-1918. Gyldendal 2018.

Bart van Es: Et liv i skjul. Lindhardt og Ringhof 2018

Mette Blok: Den etiske revolution. En filosofisk læsning af Robert Musils Manden uden egenskaber. Museum Tusculanum 2018

Dorthe Chakravarty: Husmor i en rationeringstid. Køkkenliv under besættelsen. Gyldendal. 288 sider.

Jørgen Grønnegård Christensen, Peter Bjerre Mortensen: Overmod og afmagt. Djøf 2018.

Rolf Stavnem: Den poetiske Edda U Press 2018

Anette Lassen & Peter Springborg (red.): Oldtidssagaerne bd 5. Gyldendal 2018.

Anette Lassen & Peter Springborg (red.): Oldtidssagaerne bd 6. Gyldendal 2018.

Lars Normann Jørgensen: Uden vold og magt. 25 år med Amnesty. Gyldendal 2017.

Mikkel Krause Frantzen: En fremtid uden fremtid. Informations Forlag 2018.

Martin Lind: "Med Gud lever vi uden Gud. 30 tekster med inspiration fra Dietrich Bonhoeffer". Eksistensen 2019

Maja Horst og Alan Irwin: "Hvad vil vi med universiteterne". Informations Forlag 2018.

Hans Hauge: "Ensomhedsparathed. Eksistentialismens aktualitet". Eksistens 2019.

Demosthenes: Demosthenes' filippiske taler. Hagl over Hellas. Oversat fra græsk og med kommentar af Simon Laursen. Aarhus Universitetsforlag 2018.

Karl Aage Rasmussen: Min sjæl gør ondt. Sergej Prokofjev mellem to verdener. Gyldendal

Feedback i undervisningen

UFFE HANSEN, JENS JAKOB HORSHOLT, CARSTEN ISKOV KOPP, CHRISTIAN BONDE KORSGAARD og MICHAEL THING: *"Feedback og refleksion – casestudier fra gymnasiet og hf"*. Systime 2018, 82 sider, 105 kr.

Der er ingen tvivl om, at feedback i undervisningen spiller en større rolle end tidligere, og det er et af de redskaber, der fremmer elevernes læring i højere grad end blot et tal i form af en karakter. Omvendt er det tidskrævende, og mange lærere med store hold og flere klasser kan have svært ved at lave en feedback, der giver god mening for den enkelte elev, ikke mindst i disse tider, hvor skolerne konstant mødes med kravene om besparelser og effektiviseringer (læs: mere undervisning med færre lærere).

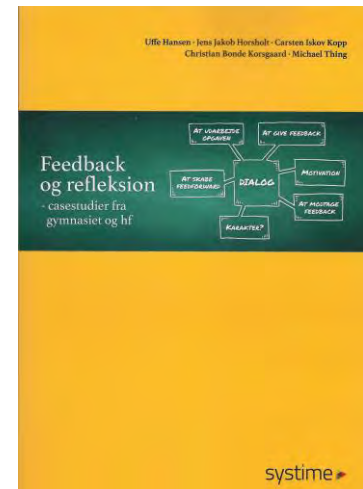
De 5 forfattere fra Københavns Åbne Gymnasium har begået en lille bog, der også er udkommet som e-bog, hvor de dels giver en model for feedback og giver forskellige eksempler med udgangspunkt i flere projekter på deres skole. De fleste projekter er ikke relevante for historie (skriftligt arbejde i engelsk og samfundsfag), men der er to eksempler på feedback i praksis for 1.g i historie på ca. 10 sider (s. 67-77) forfattet af Michael Thing, og bogen slutter med 8 relevante punkter om god praksis med hensyn til feedback.

Bogens første kapitel "Feedback – hvordan og hvorfor" opstiller en model i form af en cirkel (kvadrant) med følgende punkter: at udarbejde opgaven, at give feedback på opgaven, at modtage og arbejde med feedback og at skabe feedforward, så eleven har noget konkret at arbejde videre med til næste opgave. Under hele processen er der dialog mellem lærer og elev. Uden at gå i detaljer sidder jeg bagefter med et blandet indtryk: på den ene side en stor beundring for lærerne, der virkelig er gået til opgaven med stor entusiasme og med gode resultater til følge og på den anden side: det virker så tidskrævende, at jeg ville have svært ved at klare en sådan i en af mine 6 klasser med 27-30 forskellige elever i hver. Umiddelbart vil jeg mene, at et omfattende projekt vil være mere overkommeligt på et mindre valghold end i en stamklasse.

De former for feedback der gennemgås i enkelte kapitler er videorespons og refleksionsskrivning, læringsdokument, v-logging (det, at eleverne producerer video som supplement til skriftlige og mundtlige projekter) – et lærings- og refleksionsredskab og Peer response (makker-respons) – elevsamarbejdende feedback. Den førnævnte feedback model (kvadranten) bringes på udmærket vis i spil i forbindelse med de enkelte underpunkter.

Naturligvis er mange af de erfaringer, som de 5 lærere har gjort sig, også brugbare i historie mere generelt og muligvis i mindre dosis, men mest interessant for historielærere er det sidste kapitel om et DHO-forløb og et emne i 1g om Marokkos historie.

I DHO-forløbet er emnet "Hvad er danskhed"? Og her er brugt Peer response. Baggrunden er den kendte, at eleverne ofte kommer for sent i gang med deres opgave. Forløbet strakte sig over 5 dage, hvor både historie- og dansk læreren var til stede. Omdrejningspunktet var "at modtage og arbejde med feedback" fra kvadranten. Reglerne var, at der skulle være en deadline, (der skulle overholdes!) hver dag, og efter denne

skulle eleverne (inddelt i grupper à 4) give hinanden feedback. Dag 1 var der foreløbig redegørelse og indledning på programmet, dag 2 elev feedback på hinanden på foreløbig tematisk litterær analyse og brug af historiske kilder, dag 3 feedback på den foreløbige opgave og dag 4 på den færdige opgave, og endelig dag 5 mundtlig fremlæggelse af feedback (i grupperne af 4) hvor de på skift fremlagde feedback for hinanden to og to. Lærerne var hele tiden til stede og hjalp efter behov og gav til sidst en overordnet feedback. I bogen er der et udmærket skema over skriftlig feedback fra elev til elev med alt lige fra formalia, indhold, disposition og formidling. Der er ingen tvivl om, at dette er en brugbar og god måde at afvikle DHO på og klæder eleverne godt på til senere store skriftlige opgaver.

Det sidste eksempel handler om v-logging, hvor eleverne (igen inddelt i grupper à 4) i et forløb om Marokkos historie skulle søge bredt, skrive interessante emner ned, blive enige om et emne, søge og finde viden og litteratur om emnet (mindst 15 elementer med bøger, avisartikler, TV-udsendelser og videoer). Herefter skulle de skrive ½ side på Google Docs, som deltes med læreren, gå ind på siden Screen-O-Matic og lave en konto. Til slut skulle de lave en video på mindst 3 minutter om deres søgeproces. Feedback var så, at et elevpar skulle bytte video med det andet par. Der er ingen tvivl om, at et sådant forløb giver eleverne mere blod på tanden i et (for mange) ellers kedeligt forløb om litteratursøgning, og som Michael Thing skriver på sidste side, arbejder han videre med fokus på at finde og vurdere gode og relevante kilder og aktiv brug af kilder og citater og notehenvvisninger, som elever som bekendt ofte sjusker med i de store skriftlige opgaver.

Sammenfattende vil jeg mene, at bogen giver god inspiration til, hvordan man kan højne sin egen (ofte traditionelle) undervisning og gøre én mere bevidst om betydningen af feedback. Omvendt kan det som antydnet i indledningen være svært at få tid nok til de mange gode tiltag. Personligt vil jeg nok i første omgang bruge bogen som inspiration til DHO og litteratursøgning.

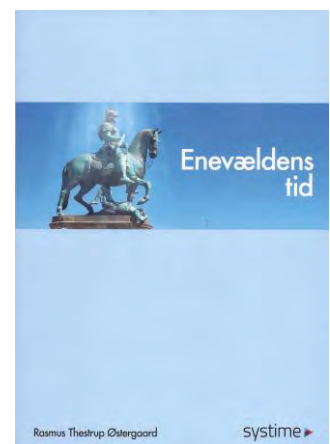
Kai Verner Nielsen

Enevælde

RASMUS THESTRUP ØSTERGAARD: *"Enevældens tid"*, Systime 2018, 150 sider, 160 kr. (ex. moms).

Når vi tænker på enevælden, bliver det nemt enevælden som det forældede og urimelige system, som demokratiet afløste i 1848-49. Derfor er det glimrende, at der nu kommer en lærebog, der undersøger enevældens tidsalder på dens egne betingelser. Fordi det var en periode, hvor "væsentlige dele af det moderne Danmarks fundament blev støbt", som Rasmus Thstrup Østergaard skriver i forordet og påviser i bogen.

"Enevældens tid" behandler i seks hovedafsnit forskellige vinkler på tiden 1660-1789. Det kan forekomme lidt mærkeligt, at bogen afsluttes i 1789, men på den anden side markerer den franske revolution jo opgøret med den almægtige konge, og stof om den danske enevældes afslutning kan let findes andre steder, så på den led giver det udmærket mening.

Bogens hovedafsnit har forskellige fokus, og det er ikke som sådan en kronologisk gennemgang, nærmere en undersøgelse af forskellige aspekter ved enevældens tid. Resultatet bliver da også noget forskelligt, og det skyldes også, at bogen aldrig har et entydigt fokus på dansk(-norsk) enevælde.

Første afsnit er logisk nok "Enevældens indførelse". Her er lagt et europæisk perspektiv, og begivenhederne i Danmark omkring 1660 nævnes blot på et par linjer, hvilket er besynderligt kortfattet, selvom kilde 1.3 uddyber. Man savner også en egentlig definition af enevælde. Afsnit to behandler enevældens økonomiske fundament overraskende letforståeligt, men uden at behandle merkantilismen. Afsnit tre handler om magtens selvscenearbejdelse. Det er langt og grundigt, og har mange udtryksformer med, malerier, ceremonier, mønter, hyldestdigt mm., og er klart et af bogens mest spændende afsnit. Det gælder også bogens femte afsnit, nemlig enevældens modernisering af Danmark(-Norge) set ud fra fem begreber: nationsbygning, sekularisering, videnskab, kapitalisme og individualisering. Det fungerer godt og er fyldigt i tekst og kilder. Bogens to øvrige afsnit, afsnit fire om forbrydelse og straf og seks om globaliseringens første fase, er mere løsrevne, og kan virke som sidespor. Afsnit fire går i dybden omkring straf (med nogle lidt besynderlige perspektiveringer til retsopgøret efter besættelsen og USA's brug af dødsstraf), mens afsnit seks bliver en noget forjaget gennemgang af forskellige aspekter ved Europas forhold til den nye verden, hvor både pirateri og den columbianske udveksling (af dyr, planter og sygdomme), sølvpriser og ædle vilde behandles i forbifarten. Det vil ligesom både for meget og for lidt.

Så for en umiddelbar betragtning virker bogens fokus uklart. Imidlertid er bogens indfaldsvinkel projektarbejde (herunder større opgaver som SRP), og på den baggrund virker valget af flere fokus gennemtænkt. Afsnittene tre og fem kan bruges i forhold til fx samfundsfag, afsnit tre med fx dansk. Bogen har forslag til projektarbejde i de forskellige afsnit.

Bogens styrke er imidlertid først og fremmest det rige udvalg af kilder. Her er virkelig noget at komme efter for den nysgerrige elev eller lærer, og mange af teksterne har en umiddelbar appel, som fx denne (del af kilde 4.5): "Musketeren Hinrich Puffvogel skød en matros ned bagfra på gaden. Puffvogel var anklaget for strømpetyveri og ville egentligt først have skudt sin sergent, men kunne ikke finde ham, hvorfor han skød den første den bedste". Her er da noget at tale om! Og der er bønkrifter, Holberg-epistler, købmandsregninger, interessante tal og tabeller og billedmateriale i overflod, og meget af det er ikke set før i undervisningsbøger. Det er glimrende. En del uddrag fra moderne historiebøger (fx fra John Darwins suveræne "After Tamerlane" (2007)s. 120-121) forekommer noget løsrevne fra den større sammenhæng, de er skrevet i, og for nogles vedkommende også ret utilgængelige for eleven pga. akademisk sprog. Men dem kan man så vælge til eller fra.

Der er dog også et par indvendinger. Her savnes Kongeloven 1665 (men den kan selvfølgelig let findes online). Der savnes også en beskrivelse af oplysningstiden, der nævnes i bogen og som jo må være baggrunden for at forstå kilder af fx Voltaire og Holberg. Og forskellen på enevælde og oplyst enevælde. Foruden altså de førnævnte: enevælde og merkantilisme.

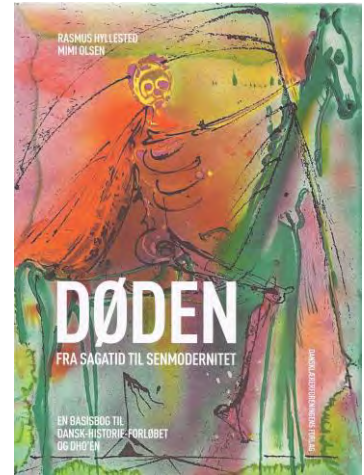
Bogen anbefales til (tværfagligt) projektarbejde og klart som inspirerende lærereksemplarer til faggruppen, men om den er velegnet til det typiske undervisningsforløb må være op til den enkelte lærers vurdering. Til forlaget: papirkvaliteten er for ringe, hvilket blev bevist empirisk under skrivningen af denne anmeldelse, det er ikke slidstærkt nok og opløses nærmest af spildt kaffe. Og forsidebilledet er altså uretfærdigt uinspirerende i forhold til indholdet.

Poul Kristensen

DHO om døden

MIMI OLSEN OG RASMUS HYLLESTED: *"Døden – fra sagatid til senmodernitet"*. Dansk lærerforening 2018. 272 sider, 199 kr. + moms

Det faglige samarbejde mellem historie og dansk er ikke nyt. Men med 2017-reformen kom der flere krav til DHO'en. En del skoler valgte tidligere, at eleverne kunne vælge kun at skrive i ét af de to fag, men reformen kræver nu, at der udarbejdes en tværfaglig opgave, som desuden skal forsvares mundtligt. Det er med andre ord ikke noget nyt, at der udgives bøger til den tværfaglige undervisning mellem dansk og historie, men det er noget nyt, at der er kommet en udgivelse, som indtænker de nye reforms krav til undervisningen i DHO.

Nærværende nye udgivelse: *Døden – fra sagatid til senmodernitet* af Mimi Olsen og Rasmus Hyllested er netop tænkt som en grundbog til det tværfaglige samarbejde i dansk-historie-forløbet med et tematisk fokus og ikke de klassiske epokale nedslag, som ofte har været brugt i disse forløb, og som næsten lige så ofte fløj direkte hen over hovedet på eleverne. Med det tematiske fokus har eleverne lettere ved at følge og forstå forskelle og ligheder mellem perioderne simpelthen fordi man kommer mere i dybden med et konkret emne – netop som det er intentionen med den nye reform.

Temaet for bogen er døden. Den er delt op i tre overordnede dele, samt en antologi. I første del finder man 10 kronologisk opstillede perioder, som starter ved vikingetiden og slutter i den senmoderne tid. Man får præsenteret perioderne, og her er både tekster, kilder og genstande, som kan belyse periodens opfattelse af døden. Der er tillige opgaver og forslag til videre tekstillæsning efter hver periodegennemgang.

I anden del af bogen fokuseres der på arbejdet med DHO, hvor der er mulighed for at fordybe sig i den senmoderne periode og samtidig træne opgaveskrivningen. Der er forskellige muligheder for fordybelse, fx 'Diskurser om døden' eller 'Døden i medierne'. Undervejs er der opgaver, som træner fx opgaveformuleringer eller materialesøgning.

Tredje del 'Fra problemformulering til prøve' stilladserer opgaveskrivningen med bl.a. dele af en eksempelopgave, hvor der meget konkret og elevvenligt forklares, hvad fx en god indledning skal 'Sådan gør du'. Til slut i kapitlet gives gode råd til den mundtlige prøve. Her er det med andre ord meget tydeligt, at bogen forholder sig konkret til den nye reforms krav til undervisningen.

Bogen præsenterer desuden en forløbsmetro, som foreslår forskellige typer af forløb, som man kan sammensætte ud fra bogens afsnit og tekster, hvilket gør, at den er utrolig nem at gå til som underviser.

Emnet "døden" har potentiale som materiale til undervisningen, da det både er lidt "farligt", men samtidig også inspirerende for eleverne – det er jo uomtvisteligt et tema de både kender til og samtidig forventeligt ikke helt er trygge ved. Derfor vil jeg med en positiv forventning se frem til at prøve denne interessante bog af i min undervisning her til foråret. På stående fod er det dog af samme grund svært endegyldigt at sige,

om bogen er værd at købe som klassesæt, men der skal ikke herske nogen tvivl om, at jeg efter at have læst bogen har meget lyst til at bruge den i min undervisning her til foråret.

Det skal dog med, at det nok i lidt højere grad er dansklæreren i mig, der er begejstret end historielæreren. Allerede i titlen er det tydeligt, at bogen så at sige har et danskfagligt udgangspunkt, da begreber som "sagatid" og "senmodernitet" sjældent anvendes i historiefaget. Der skal dog ikke herske nogen tvivl om, at det på ingen måde bør være svært at få historiefaget til at passe ind i et egentligt tværfagligt forløb om emnet "døden" med udgangspunkt i bogens afsnit, materialer og kildetekster.

Anders Bærholm Frikke

Variér din undervisning med dialogcirkler i klasserummet

MICHAEL BANG SØRENSEN & MIKKEL RISBJERG: *"Dialogbaseret undervisning. Om bæredygtige læringsfællesskaber i individets tidsalder"*. Columbus 2018. 135 sider, 124 kr.

Har du også ind imellem indtrykket af at dine elever taler dig efter munden og måske ikke helt tør dele deres usikkerhed i klasserummet? I en lille bog med den lange titel "Dialogbaseret undervisning – om bæredygtige læringsfællesskaber i individets tidsalder" uddyber og begrundes Mikkel Risbjerg og Michael Bang Sørensen fra det frie Gymnasium brugen af en meget simpel og kendt struktur til at få eleverne mere på banen i nogle sekvenser af undervisningen.

I "dialogcirklen" sidder eleverne simpelthen i en rundkreds og kigger på hinanden i stedet for på deres skærme, som de ikke må have med. Læreren opstiller følgende regler for cirklen:

- 1) Der er ingen talerliste, og læreren fordeler ikke ordet
- 2) Man skal lytte til andre og lade dem tale færdig
- 3) Byd ind, når der er plads i diskussionen
- 4) Vis respekt, også for udsagn du er uenig i. (Den bruger Clement Kjærsgaard også i Debatten)

Læreren skal fungere som facilitator for et læringsfællesskab i stedet for at være undervisningens centrum og endemål.

Bogen er bygget op i 3 dele:

Først introducerer forfatterne metoden i et afsnit med titlen "Praksis" og senere følger så en teoretisk begrundelse for metoden, som også indeholder ideer til at anvende dialogcirklen til formativ skrivefeedback og i den sidste del, som hedder "Plug and Play", er der en lang række enkle og grydeklare forslag med tilhørende tekster, der kan danne udgangspunkt for dialogcirkler.

Jeg synes de praktiske dele af bogen er inspirerende og præcise, og jeg kunne da heller ikke nære mig for at teste metoden i to lektioner. I en dansktime diskuterede vi spørgsmålet "Hvordan påvirker sociale medier

demokratiet / den offentlige samtale?” og i en historietime forsøgte jeg mig med ”Hvilken rolle spiller religion for nutidens magthavere?” På begge hold havde vi arbejdet med emnet i nogle lektioner, så der var noget at diskutere ud fra. Det spændende for alle deltagere er, at man ikke ved, hvor diskussionen vil føre hen. Når en deldiskussion er slut, så bliver der helt stille indtil en elev tager ansvar og stiller et nyt spørgsmål eller deler en personlig oplevelse. Udfordringen kan være balancen mellem pædagogiske og faglige hensyn – det kan let forfalde til den Foghske ”hvad synes du selv” rundkredspædagogik, hvis andre elever eller læreren ikke griber ind og beder eleverne uddybe og begrunde ”semifaglige” udsagn, og så kan det også være frustrerende for nogle, at man ikke når frem til en klar konklusion. ”Hvad skal jeg så sige for at få 12 til eksamen?”. Men det spørgsmål kunne man måske også tage op med eleverne.

I bogen finder man gode råd til spørgeteknik i 4 forskellige retninger under selve cirkelsekvensen, og forfatterne anbefaler at man følger den op med individuel refleksionsskrivning til sidst. Det kan godt nås på en 70 minutters lektion. Bogen og strukturen som variationsmulighed er hermed anbefalet.

Lars Henriksen

Alt om konspirationsteorier

MARIA BROCKHOFF m.fl.: *”Den skjulte sandhed - Konspirationsteorier, magt og konflikt”*. Klim 2018, 207 sider, illustreret i farver, 250 kr.

I denne bog giver de tre idehistorikere Maria Brockhoff, Rikke Peters og Mikkel Thorup en introduktion til studiet af konspirationsteorier. Bogen er delt i to dele, hvor 2/3 af bogen dækker forskellige teoretiske aspekter af studiet af konspirationsteorier, mens den sidste 1/3 er fem mere grundige eksempler på forskellige konspirationsteorier. Før vi starter, så lad os lige tage bogens definition på begrebet, ”... nemlig antagelser om, at der bag en bestemt hændelse kan findes en skjult plan eller årsag, som ikke er umiddelbart tilgængelig for alle. Årsagen holdes bevidst skjult af en eller flere personer eller instanser og det antages at hændelsen indgår i en større plan med en ondsindet hensigt, der vil få alvorlige konsekvenser for mange mennesker.” (s.8). Hermed er der lagt op til en bred, men også funktionel definition, som foldes ud i resten af bogen.

I bogens første kapitel gennemgås de grundlæggende kendetegn ved konspirationsteorier i Antikken (frygt for slaveoprør, politiske magtkampe), Middelalderen (kampen mod Satan), Renæssancen (trusler mod staten og samfundet), Oplysningstiden (ondsindede magthavere), den industrielle Revolution (trussel om oprør fra arbejdere eller lavestående racer) samt i det 20. og i det 21. århundrede. I andet kapitel beskrives hvordan konspirationer kan ses som en lokal, en global eller en kosmisk konspirationsteori. Dette har konsekvenser for konspirationsteoriens karakter og munder ud i følgende overskuelige og nyttige analyse skema (s.62)

	Lokal	Global	Kosmisk
Ærinde	At placere	At konsolidere eller nedbryde magtpositioner	At kæmpe om hele verden

	skyld		
Logisk præference	Induktiv	Deduktiv	Deduktiv semantisk
Data	At søge efter beviser	At finde enkeltbegivenheder og placere dem i en konkret større sammenhæng	Tolkning af tegn i en symbolsk sammenhæng
Kronologi	Tilbageskuende	Bagud- og fremadskuende	Profetisk
Rumlig organisering	At finde gerningsstedet	At finde fjendens hovedkvarter	Fjenden er overalt

I kapitel 3 undersøges konspirationsteoriens narrative og kronologiske struktur på en måde som ligger godt op af det historiebevidsthedsbegreb som kendes fra STX.

I kapitel 4 er fokus på både venstre- og højreorienterede konspirationsteorier (se specielt det oplysende skema s.75), men også konspirationsteoriens evne til både at kritisere og konsolidere magten fremhæves.

I kapitel 5 undersøges konspirationsteorier i "et videnskabeligt lys", hvor en interessant pointe er, at konspirationsteorier på den ene side fremhæver at være "mere sand" end videnskaben og på den anden side kritiserer den officielle videnskab for at have glemt videnskabens sande formål.

I kapitel 6 undersøges konspirationsteorier som en slags "religion for ateister". Her bruges Poppers falsifikationsprincip til at understrege at en konspirationsteori netop ikke er en videnskab, men samtidig fremhæves at konspirationsteorier i lyset af moderniteten dermed kan være en slags rationel mystik.

I kapitel 7 er temaet de særlige kendetegn ved konspirationsteorier i det 21. århundrede og specielt betydningen af web 2.0 for disse. Tendensen til at danne ekkorum gør at særligt konspirationsteorier og konspirationsteorier bliver mere udbredt.

Som afslutning på første del er kapitel 8 en gennemgang af, hvordan troen på netop konspirationsteorier er med til at mindske borgernes aktive deltagelse i samfundet, da det jo alligevel ikke betyder noget hvem man selv vælger.

I bogens anden del ser man hvordan disse teoretiske tilgange kan bruges til at behandle konspirationsteorier i Mellemøsten, Anders Breivik-sagen, Nation of Islams ideer om Shabazz stamme, 9/11-konspirationer og endelig konspirationsteorier i Sovjetunionen og Rusland.

Som det fremgår af ovenstående dækker denne bog derfor mange spændende greb og indeholder også en række interessante konspirationsteorier. Desuden kan man sagtens blive inspireret af bogens brug af grafiske modeller og figurer. Bogen er derfor langt hen af vejen et must-read. På den anden side er mange af emnerne kun kort behandlet og er beskrevet på et relativt højt teoretisk niveau, som kræver en form for bearbejdning før den kan bruges i undervisningen. Desuden savnes der flere kildetekster og eksempler,

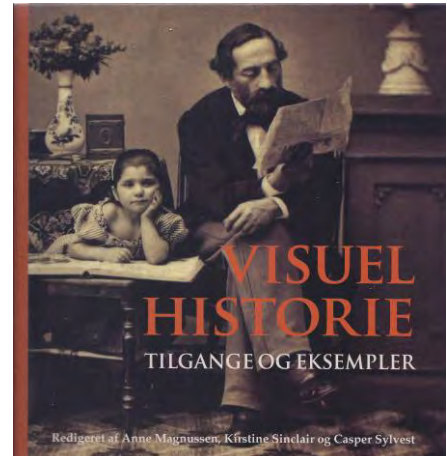
som måske kan hentes i Hansen & Vollmond's *Hvem stod bag* (2014). Bogen anbefales derfor til privat brug og til skolens bibliotek.

Rasmus Østergaard

Visuel historie og masser af modalitet

ANNE MAGNUSSEN, KIRSTINE SINCLAIR OG CASPER SYLVEST (red.):
Visuel historie. Tilgange og eksempler, University of Southern
Denmark Studies in History and Social Sciences, vol. 567, 2018, 358 s.
(ill.), kr. 298,-

Formålet med denne antologi er at introducere historiestuderende og historikere til arbejdet med visuelle kilder. Antologien tilbyder dels historiske eksempler på visuelt materials brug og påvirkning af regimer, ideologier, følelser og anskuelser gennem tiden, dels metodiske værktøjer og analytiske greb, som historikeren kan anvende til at forstå og analysere visuelle udtryk i fortid og samtid, anfører forlaget.

Det er så sandt, som det er skrevet. SD Universitetsforlag har begået en relativt stor bog, indbundet og trykt på ordentligt papir. Billederne svinger noget i kvalitet fra hel- og halvsides illustrationer til vignetter og mindre billeder i den relativt brede margen, men generelt er der disponeret fornuftigt.

Det kan dog undre, at Anne Magnussen i sin ellers interessante gennemgang af tegneserier under Francos styre ikke har en eneste illustration. Det savnes af nærværende læser, som har brugt italieneren, Vittorio Giardinis, "No Pasaran", i undervisningen. Samme billedmangel gælder i øvrigt i Casper Sylvests bidrag (se nedenfor) i kap.11, hvor flere illustrationer /billeder beskrives. De skulle ganske enkelt have været trykt. De to af bogens kapitler om hhv. spillefilm om Første Verdenskrig, primært Milestones "All Quiet on the Western Front" (1930) og den komparative analyse af Frank Capras "Why We Fight" (1945) og Clint Eastmans "American Sniper" (2014) må nøjes med en ret anonym filmplakat fra Milestones film, et ikke ret vellignende portræt af hovedrolleindehaveren, Lew Ayres. Stills har haft stor betydning i promovningen for film, dels i biografernes, dels i tidens digitale "udhængsskabe". Der kunne sagtens være gengivet nogle af disse. Men begge kapitler indeholder kvalificerede analyser, som kan være gode indgange til at arbejde videre med lignende tematikker. I øvrigt er Milestones banebrydende og ikoniske krigsfilm udsendt i 2012 i en nyrestaureret blueray-udgave i imponerende kvalitet.

Redaktørerne har valgt at dele antologien op i tre dele:

Billeder og tekst, billeder og fortællinger samt billeder som symboler og ikoner med hhv. 5, 6 og 5 kapitler, hvor man står frit for at vælge. Det må dog pointeres, at redaktørernes indledning og ret så håndfaste analysemodel/-skema, lægger noget af metodefriheden og -forskelligheden på køl.

Flere af artiklernes forfattere har lagt sig i selen for at praktisere efter skemaet, og terminologi og begreber kan virke påtvungne. Undertegnede har i hvert fald aldrig mødt "modalitet" så ofte.

Analyseskemaerne (p.16 og 30) er bygget op på at skulle besvare et "historisk spørgsmål" med tilhørende underspørgsmål. De enkelte kapitlers forfattere gør sig for de allerflestes vedkommende stor umage for dels at referere til analyseskemaerne, dels at stille historiske spørgsmål. Men for en mere old school (læs: Kbh. Univ. 1981) har dyngerne af (?) tendens til at tage overhånd.

I Aske Hennelund Nielsen og Casper Sylvests kapitel 11, "Billeder på den danske atomkulturs fødsel" taber undertegnede simpelthen overblikket efter en lang introduktion og idelige spørgsmål og vil til enhver tid foretrække en stram hypotese med få underspørgsmål. Og den lovede inddragelse af teksterne bliver desuden meget sparsom. Er det, fordi "Det visuelle reducerer kompleksitet og kondenserer mening" (p.238), hvilket jeg til gengæld betvivler.

I samme del af bogen ("Billeder og fortællinger") fremstår Maja Gildin Zuckermans "I lysbilledets nærvær" (kap.7) som et eksempel på, at stringens og overblik går fint i spand sammen med bogens overordnede tema og intentioner, vel at mærke uden konstante henvisninger til analyseskemaerne.

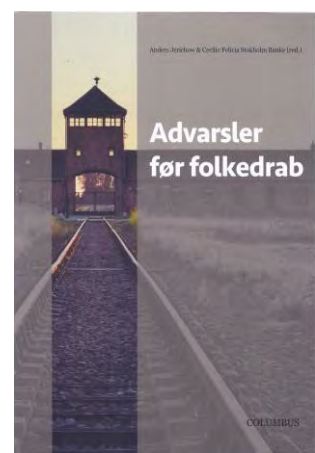
Det samme gælder artiklerne i antologiens tredje del, "Nationalsymbol med gren og gevær" af Martinsen og Oelsner, som på glimrende vis får sat mere end 100 års Danmarkshistoriske udgivelser i perspektiv, lige som Martin Rheinheimers "Kødets opstandelse" med udgangspunkt i gravsten, epitafier og kirkelige billeder fra de frisiske øer og Slesvig.

Til gengæld illustrerer bogens sidste to artikler styrker og svagheder ved antologien. Kirstin Sinclairs artikel om den døde, syriske dreng på stranden i Tyrkiet er sprogligt noget kringlet og svær at læse. Og Per Grau Møllers fokus på historiske kort som visuel historie bliver mere til en fremstilling af udskiftningens betydning for husmændene i Vejleby sogn på Lolland. Det havde måske været mere konkret med en analyse af specifikke, "pædagogiske", historiske kort, hvis formål skulle være at understøtte eller helt erstatte fremstilling tekst.

Men alt i alt er "Visuel historie" et interessant bud på teori og praksis, når historievidenskaben skal omfavne billeder, film, malerier etc. Men det er ærgerligt, at de gode folk på SDU ikke har inddraget danske forskere som Bent Fausing og Ib Bondebjerg, som (ganske vist med forskelligt udgangspunkt) har kvalificerede bud på receptionen af billedet som medie. For blot at inddrage et faktum fra Fausing: Vi ser reelt ikke det samme, når vi ser på et billede. Dertil er informationerne alt for mange, så vi er nødt til at sortere. Og vel at mærke på egne betingelser!

Hans-Henrik Christensen

Nøgtern Indsigt i folkekræftens forudsætninger og konstruktion

ANDERS JERICHOW OG CECILIE FELICIA STOKHOLM BANKE (red.): *"Advarsler før folkedrab"*. Columbus 2018. 195 sider, Skolepris: 139 kr.

Hvad går forud for et folkemord, og hvordan ved vi i øvrigt, at der er tale om sådan et? Det er spørgsmål, som Anders Jerichow og Cecilie Banke har forsøgt at trænge ned i ved at samle denne fremragende antologi. Det særlige ved bogen er, at Jerichow og Banke har lagt fokus på tiden før selve folkedrabene. På den måde tilføjer de en vigtig ny vinkel på fænomenet i forhold til den måde, som emnet ofte gribes an på. Bogens væsentligste pointe er, at folkedrab ikke opstår ud af det blå, men er en kulmination på grundlæggende konflikter og ubalancer, der har eksisteret i lang tid i de samfund, hvor det finder sted.

Bogen er inddelt i to dele. Et om folkemord i de seneste to århundreder og et reflekterende afsnit om advarsler, ansvar og beredvillighed i forbindelse med disse massedrab. Bogen udgør i sin helhed en komparativ analyse af fænomenet folkemord, og en diskussion af foranstaltninger, der kan forhindre det.

I alt består bogen af 17 mindre artikler og indlæg, skrevet af internationalt anerkendte skribenter med særlig indsigt i de specifikke folkemord. Der er således glimrende artikler om stemninger og begivenheder forud for Den europæiske Holocaust, "Killing Fields" i Cambodia, "Tutsimassakren" i Rwanda mf.

Forudsætningerne i Tyskland, Polen, Italien, Ungarn og Holland analyseres, og der gøres op med mange myter om de velintegrerede og anerkendte jøder i de enkelte lande. I stedet afklares den egentlige, turbulente historie om jøderne som den store minoritet i disse lande og den generelle marginalisering og undertrykkelse, som denne gruppe løbende var udsat for. Personligt synes jeg, at Konstanty Gerberts artikel om antisemitismen i Polen er fremragende. Den er velegnet til at bruge i undervisningen, fordi den giver baggrunden for, hvorfor den tyske besættelsesmagt havde så let ved at gennemføre folkemordet på de europæiske jøder, nemlig takket være den store samarbejdsvilje hos myndighederne og sympatien for projektet i befolkningen. Det billede kan man også genfinde i artiklerne om Holland, Italien mf.

Cecilie F.S. Banke indleder den anden del af bogen med en artikel om "flygtningehøjkommissær i folkeforbundet" James G. MacDonalds advarsel, som han skrev i 1935 angående det forestående overgreb mod de tyske jøder. MacDonalds nødråb var en grundig og indsigtfuld advarsel, der vagte opsigt i den vestlige verden. Den triste pointe er, at Holocaust fandt sted trods advarsler, og uden at nogen statsmagt gjorde noget for at forhindre det, også selv om det reelt ikke kunne komme bag på nogen.

De øvrige 4 analytiske indlæg identificerer og systematiserer folkedrabets forudsætninger og advarselssignaler før ragnarokket. I Abram de Swaans artikel "Før katastrofen" formuleres det, han kalder en "tjekliste" over faresymboler, der advarer om, at en "storskala-udslettelse" af et folk er undervejs. Tjeklisten er bygget op omkring de tre sociologiske niveauer (makro-, meso- og mikrosociologi) og vil være god at inddrage i undervisningssammenhæng om etniske konflikttematikker. Listen giver mulighed for at diskutere, hvor langt en konflikt er henne i processen, og om der er grund til at reagere fra det internationale samfunds side.

En kreativ lærer ville givetvis kunne udvikle et "spil" på grundlag af tjeklisten. En anden mulighed i bogen er at sammenstille Tamar Kcams Armenien artikel med Simon Adams analyse af folkemordet på Rohingyaerne. Kcam advarer, med baggrund i sin fortolkning af, hvad der førte til massemordet på armenierne, imod indblanding og kritik fra andre lande. Det kan ifølge ham antænde selve folkemordet. Modsat kritiserer

Simon Adams i sin analyse af folkemordet på Rohingyaerne det internationale samfund for ikke at reagere i tide på oplagte tegn på det forestående folkemord. Verdenssamfundet er i FN enedes om princippet om "Responsibility to Protect" (R2P), men det har vist sig at det ikke har ført til koordinerede aktioner overfor regeringer, der tydeligvis har været undervejs med folkemord og andre forbrydelser mod menneskeheden.

Der er masser af gode muligheder for at bruge bogen til dybdegående analyser og diskussioner i undervisningssammenhæng. Den kan i høj grad anbefales, men det er en god idé at vente til 3g inden man kaster sig ud i det. Mange af teksterne er ret krævende, og som holocausthistorikeren Yehuda Bauer har pointeret, så kræver emnet, at eleverne kan tænke "reversibelt".

Jørgen Lassen

De danske byers historie

Ole Degn: *Fremgang, krise og stilstand. De danske byers historie 1536-1720.* Told og skattehistorisk selskab, 2018. 346 sider – illustreret, 348 kr.

Jeg har haft flere gode kolleger i historie, som i modsætning til mig i deres studietid havde arbejdet med et omfattende primært kildemateriale på arkiver. Jeg har stor respekt for den type forskning, som danner det seriøse grundlag for vores viden om den historiske udvikling.

Ole Degn er en sådan historiker. Han har som arkivar arbejdet med byhistorie gennem et langt forskerliv. Denne bog skulle danne en syntese af en stor del af hans forskning i danske byers historie fra reformationen til 1720. Det fine værk fik han ikke gjort helt færdigt, men det udgives nu posthumt.

Ole Degn beskriver i de indledende kapitler byerne i perioden fra en overordnet synsvinkel. Byernes rolle og funktion i samfundet og selve bysystemet er her i fokus.

Efter dette overordnede kik på byerne følger en række kapitler, hvor forfatteren inviterer læseren ind i byernes rum, beskriver de mennesker, der boede der, og levendegør byernes liv.

I afsnittet om byernes rum får man et godt billede af datidens bymiljø. Degn nævner kort det kulturtab, der skete i forbindelse med især den byfornyelse, som så sent som i tiden efter 2. verdenskrig ramte uerstattelige bymiljøer. Reformationens hårde medfart med de 89 klostre, der var i byerne, og de mange katolske sognekirker, der blev nedrevet og brugt som "byggemarkeder", kan set med nutidens øjne godt virke forstemmende.

Man kan beklage, at huse fra datidens byer er gået tabt, men der er mange andre aspekter af byens liv, som heldigvis ikke er bevaret. Det gælder de sociale forhold og den store forskel på rig og fattig. Degn redegør på fineste vis for disse forhold på grundlag af et vanskeligt kildegrundlag.

Vi får levendegjort byernes liv og de mennesker, der boede der. Dele af beskrivelsen er præget af en vis opremsning, men det bliver ikke kedelig læsning. Det er fascinerende at følge enkelte overraskende detaljer i byernes liv. Fx er det interessant, at kongen som statsmagt har set det nødvendigt at indføre lovgivning mod luksusforbrug med hensyn til klædedragt, bryllupper og andre fester. Degn kommer med en perspektiverende fortolkning af årsagen til denne lovgivning. Bystyre, kulturliv og retsvæsen bliver også belyst levende.

Bogen afsluttes med en kort oversigt over de fælles vilkår, som i tidsperioden var gældende for byerne. Det gælder voldsom skatteudskrivning til de mange krige, krigenes hærgen, epidemier, bybrande og misvækst. Skulle man i de foregående kapitler have haft tilløb til en romantisk forestilling om livet i byerne, så bliver det i dette korte kapitel understreget, i hvor høj grad tilværelsen på både land og by for langt de fleste mennesker var en stor udfordring.

Denne interessante rejse tilbage i periodens byer og deres liv er støttet af mange kildehenvisninger og et fint billedmateriale. Man imponeres over det meget store kildegrundlag, som forfatteren har arbejdet med. Alligevel formår han at gøre kapitlerne spændende og læsevenlige.

Johannes Lebech

Nattens gerninger

TYGE KROGH: *"Det store natmandskomplot. En historie om 1700-tallets kriminelle underverden"* (2. udg. Rosinante 2018). 208 sider. 150 kr.

Man skal ikke mange hundrede år tilbage i tiden, før det for moderne historikere bliver umådeligt svært at komme tæt på mennesker uden for den allerøverste elite. Ofte er retskilder den eneste vej til at nærme sig en historie om, hvordan almindelige mennesker – for ikke at tale om samfundets udstødte – levede og tænkte. Selvom retskilderne indeholder et ikke uproblematisk filter, så kan de bruges som en nøgle til at afdække et samfunds konfliktmønster på mikroplanet.

Det er netop det Tyge Krogh gør i *"Det store natmandskomplot"*. Der er tale om 2. udgave af en bog, der oprindeligt udkom i 2000, men det fremgår ikke om eller hvordan 2. udgaven adskiller sig fra 1. udgaven.

Bogen tager afsæt i fundet af en bonde med brækket hals – formentligt dræbt – uden for Kalundborg i 1734. Mistanken rettede sig hurtigt mod Mikkell Natmand og hans familie, men i fraværet af en egentlig politimyndighed var sagen nok ikke kommet videre, hvis ikke den lokale godsforvalter, Niels Lind, havde set sin interesse i at forfølge den. Godsforvalteren var selv delvis marginaliseret i samfundets øvre lag pga. en

række retssager, men optrævlingen af "natmandskomplottet" kunne være en vej til at genvinde omdømme og status.

Retsforfølgelsens private karakter gjorde det muligt for Niels Lind at indespærre natmandsfamilien under uhørt barske vilkår, og efterhånden indrømmede de en række kriminelle forhold, (men ikke mordet), og tilståelserne implicerede også natmænd fra andre dele af landet. Således afdækkedes en subkultur af udstødte med egne normer og værdier.

Natmændene udførte opgaver som var nødvendige for samfundet. De fjernede bl.a. natrenovation og døde dyr fra byen, jagede løse hunde og katte og flåede selvdøde dyr. Disse opgaver gjorde, at almindelige borgere anså dem for urene og urørlige. De havde ret til at komme i kirken, blive døbt og gift, men ellers havde "ærlige" mennesker så lidt med dem at gøre som muligt.

Tyge Krogh afdækker hvordan forestillingerne om natmændenes uærlighed knyttede sig til en magisk-religiøs verdensforståelse, der stadig var levende i begyndelsen af 1700-tallet. Det har han behandlet mere indgående i sin disputats om "*Oplysningstiden og det magiske*". Natmændenes tabubelagte omgang med selvdøde dyr m.m. bragte dem nærmere "det onde", og gjorde dem foragtede, men også frygtede i lokalsamfundet. At de ofte nedkaldte forbandelser over dem, der kom dem på tværs, forstærkede blot dette.

Deres isolation fra det øvrige samfund gjorde at natmandshusene kunne fungere som tilflugtssted for deserterede soldater og andre marginaliserede eksistenser. Deres isolation og eksklusion gjorde det fristende (og legitimerede i egne øjne), at de lejlighedsvis forgreb sig på løsgående dyr og andet løsøre. Parallellerne til eksklusionsdynamikker i (sen)moderne samfund er åbenlyse, men ekspliciteres ikke i bogen.

"Det store natmandskomplot" er spændende og letlæselig. Den giver et fint indblik i det sociale landskab i Kalundborg og omegn, i retssystemet og forestillingerne om rent og urent. Hvor tæt vi egentlig kommer på natmandskulturens forestillingsverden kan diskuteres, og bogen indeholder stort set ikke metodiske overvejelser. Den vil nok ikke kunne bruges direkte i undervisningen, men noget af det kildemateriale den bygger på ville måske kunne, hvis det blev skåret til.

David Kyng

Introduktion til Global idéhistorie

CASPER ANDERSEN & MIKKEL THORUP: "*Global idéhistorie*". Aarhus Universitetsfond 2018. 220 sider, 175 kr.

Global idéhistorie er et relativt nyt fagområde inden for filosofihistorien. Denne bog er en introduktion til fagområdet. Den er opbygget med en ret grundig indføring i global idéhistorie, hvorefter der følger 15 mindre artikler, som giver smagsprøver på, hvordan global idéhistorie kan dyrkes i praksis.

Bogen har basis i det gratis onlinemagasin Baggrund.com. Det formidler humanistisk forskning i korte lettilgængelige tekster og podcasts, som for manges vedkommende vil kunne anvendes i undervisningen.

Introduktionen, som er skrevet af bogens to redaktører, er problematisk. De ser global idéhistorie under så mange vinkler og i forlængelse af en række traditioner og trends inden for både filosofi og historie, at det nærmest kommer til at handle om alting, og derfor virker mere forvirrende end oplysende. Og der kræves solide faglige forudsætninger for at få glæde af denne indføring. Til tekstens 32 sider er der 72 noter - langt de fleste henviser til videnskabelige artikler og bøger på engelsk.

Dermed er de allerfleste stx og hf-elever hægtet af. Det er faktisk lige før, at Louise Rognliens indledning til sin artikel om *Subaltern idéhistorie* fungerer bedre som introduktion til og begrundelse for fagområdet:

Idéhistorie er tænkningens historie. Den skal historisere samfundets gængse ideer og dermed tilbyde alternative blikke på etablerede sandheder. Tænkning – forstået som bevidst filosofisk refleksion – er global, og derfor skal idéhistorien også være det (s. 145)

Hvis man vil have en forståelse af hvordan global idéhistorie bliver praktiseret, er det de efterfølgende artikler, man skal gå til. Eller rettere nogen af dem, for det er en pose meget blandede bolsjer – og sådan skal det vel også være, når man henter emner og problemstillinger fra hele kloden.

Den følgende ultrakorte omtale af de essays, som jeg vurderer nok vil kunne bruges i undervisningen (fx i forbindelse med store opgaver eller AT-projekter), vil forhåbentlig også fungere som en introduktion til, hvad global idéhistorie kan gå ud på.

Anders Dræbys artikel "Filosofien som universel livsform og dens globale rødder" sammenligner antikkens græske, indiske og kinesiske filosofi og finder en kerne i alle tre filosofier, som handler om en stræben efter det gode liv, forstået som en spirituel livsform.

"Global kreationisme" af Hans Henrik Hjermitz handler om, hvordan den kreationistiske kritik af Darwins udviklingslære har bredt sig fra USA til Europa og nogle muslimske lande, og undervejs er blevet ændret.

Mikkel Thorup gennemgår i "I begyndelsen var Amerika" hvorledes de oprindelige amerikaneres (indianernes) samfund indgik som argumentation imod 'naturtilstanden' i både Thomas Hobbes' og John Lockes værker.

I Caspar Andersens interessante beretning om "Achebe og Ngugi på kostskole" hører vi om, at de to afrikanske forfattere nigerianske Chinua Achebe og kenyanske Ngugi wa Thiong'o i 1940'erne og 1950'erne gik på engelske kostskoler i deres hjemlande. Og om hvordan introduktionen til de klassiske vestlige ideer endte med at gøre dem kritiske over koloniherrernes kultur og magt.

Bogens bedste essay er efter denne anmelders opfattelse det førnævnte "Subaltern idéhistorie" af Louise Rognlien. Her introduceres den italienske politiske filosof Antonio Gramscis begreb om det subalterne, som handler om at et kolonisamfunds indbyggere er henvist til en underordnet position og rolle i forhold til de dominerende magtstrukturer, normer og værdier, som bliver etableret og defineret af koloniherrerne. Det er Rognliens pointe, at begrebet om det subalterne kan bidrage til at underminere den konsensus, der fortsat eksisterer om den vestlige tænknings overlegenhed.

Jakob Bek Thomsen stiller i sit essay om "Global medicinhistorie" den vestlige rationelle medicinforståelse over for en vestafrikansk magisk forestillingsverden. Det sker konkret og meget tankevækkende med udgangspunkt i udbruddet og forløbet af Ebola-epidemien i 2014.

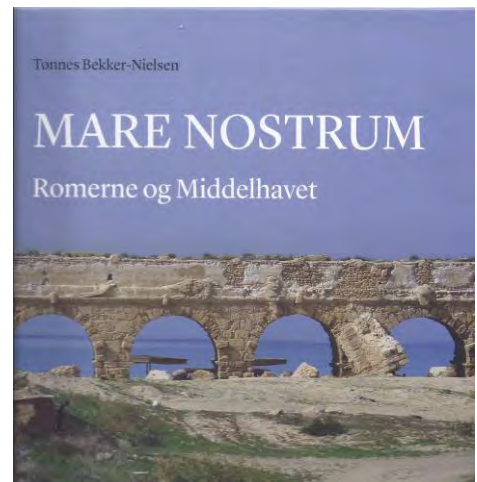
Den lille bog anbefales til skolens studiecenter. Og den nysgerrige lærer bør aflægge Baggrund.com et besøg.

Henrik Bonne Larsen

"Classis mea per Oceanum"

TØNNES BEKKER-NIELSEN: "*Mare Nostrum. Romerne og Middelhavet*". Syddansk Universitetsforlag 2018. Illustreret. 240 sider, 298 kr. inkl. moms.

At Rom beherskede den italiske halvø var en kendsgerning blot nogle få år efter Pyrrhos-krigens afslutning i 275 f.v.t. Da romerne så i 264 overførte et ekspeditionskorps til Sicilien, markerede det begyndelsen til ikke blot et opgør med stormagten Karthago, men til en kæde af erobringer og territorielle anneksioner, som endnu før borgerkrigenes tid havde gjort Middelhavets vestlige del til *mare nostrum*. Øerne og en stor del af den omgivende bræmme af land var nu romerske provinser og kontrolleredes af Roms senat og den romerske land- og sømilitære magtfulde. Efter borgerkrigene og med principatets indførelse ekspanderede Mare Nostrum-begrebet kendeligt.

Vergil lader i sit nationale epos Aeneiden Jupiter varsle, at romerne skal lægge landenes kreds (i.e. om hele Middelhavet), *orbis terrarum*, under deres love. Opfyldelsen indledtes allerede i digterens samtid med Augustus' erobring af Egypten og fuldbyrdedes et par menneskealdre senere med Caligulas anneksion af Mauretanien. Endnu i 248 e.v.t., da tusindåret for Roms grundlæggelse festligt fejredes, kransedes Middelhavet af en ring af romerske provinser, men snart blev kredsen brudt. Trods talrige modtræk under Aurelian og hans efterfølgere frem til udgangen af 4. årh. flyttede komplekse, udefra kommende problemer og økonomisk svækkelse tyngdepunktet fra vest mod øst. I 476 var kun Italien og den nordøstlige adriaterhavskyst tilbage af Det vestromerske Rige, og seks år senere blev den sidste kejser fjernet. Også Det østromerske Rige trængtes i defensiven, og i den arabiske tsunami i begyndelsen af 700-tallet slukkedes den sidste gnist af storhedstidens drøm om landenes kreds om et romersk hav. Drømmen vakte kortvarigt til live igen under Italiens fascistiske regime. Drømmen forduftede brat lig et fatamorgana i november 1940, da Royal Navy sænkede eller beskadigede en del af Mussolinis stolte flåde ved Taranto.

Tønnes Bekker-Nielsen (f. 1955) er dr.phil. og lektor ved Syddansk Universitet. Hans fremstilling synes at være rettet mod et interesseret publikum også uden for fagfolkenes række. Han tager sit udgangspunkt i, at alle fortæller om Romerriget historie set fra land; han forsøger at vende perspektivet om og betragte romerne fra søsiden. Han påpeger, at trods påstanden om, at grækerne var født med en åre i hånden, mens romerne var landkrabber, så var de fleste af antikkens mennesker på én gang fascinerede og skræmte ved

at færdes på havet med risikoen for forlis og pludselig død. Havet var farligt, især om vinteren, og det blev betragtet som lukket mellem 10. november og 10. marts. Desuden var havet lavstatusområde, for man forbandt søfart med handel, og handel var socialt deklasserende i forhold til landbrug. Bekker-Nielsen formidler et bredt overblik over Roms sømagt fra 1. puniske Krig indtil recessionen i senantikken og belyser med gode, relevante aspekter det romerske hav, dets ressourcer, søfart i både fredstid og i krig og havets betydning for samfund og mennesker.

En særlig vægt tillægges forsynings- og transportvilkårene. I 1. årh. f.v.t. indførtes gratis kornuddeling til Roms befolkning, hvilket stillede enorme krav til både økonomi og infrastruktur. Da Pompejus havde ansvaret for kornforsyningen, er det anslået, at Roms behov var 10.000 t korn om måneden. Hundrede år senere var behovet det dobbelte. Man var fuldstændigt afhængige af den oversøiske korntilførsel, hvilket dog havde en fordel, idet transport over land anses for at have været mindst 25 gange så dyr som transport over havet. Under principatet hvilede regimets stabilitet ganske på legionerne ved grænserne og proletariatet i Rom. Soldater plejede man med gratialer og jordtildeling, proletarerne med fester, dyrekampe, pengegaver og gratis korn. Ved udgangen af 2. årh. blev også olivenolie uddelt gratis. Behovet for vin var også stort, og strømmen af vin fra den italiske halvø til provinserne var betragtelig, indtil de vestlige provinser i løbet af 1. årh. e.v.t. blev delvis selvforsynende. Salt var en nødvendighed, og det er anslået, at Rom på Augustus' tid skulle forsynes med 12.000 t salt om året. Det meste salt blev udvundet af havet, og fra gammel tid havde salinerne ved Ostia og saltvejen, *Via Salaria*, til forbrugerne i baglandet været efterstræbt. Forfatteren mener, at salt måske i virkeligheden spillede en større rolle for konflikten mellem romerne og deres naboer end fortællingen om sabinerindernes rov. Jeg er ikke uenig. Fiskesovsen *garum*, forbruget heraf androg ¼ af forbruget af olie, og fiskekonserves var andre eftertragtede artikler. Fra Egypten importerede man papyrus til Roms bureaukrati, alskens tekstiler, eventuelt var de purpurfarvede og fra Balearerne eller Libanon, krydderier fra Indien - og vilde dyr fra Nordafrika og Mellemøsten til proletariatets adspredelse i arenaerne.

Mange transporter stillede særlige krav grundet produkternes volumen eller vægt, således transporten af metaller. Jernmalm blev udvundet i Etrurien; sølv, bly, guld, kobber og tin hentedes især i Spanien, tin fra 1. årh. e.v.t. tillige fra miner i Sydengland. Også tunge byggematerialer som tegl, sten og marmor transporterendes ad søvejen. Helt i særklasse var transporterne af obelisker fra Egyptens templer til udsmykning af Roms prestige anlæg. F.eks. indforskrev Caligula til sin væddeløbsbane neden for Vatikanhøjen den obelisk med sokkel på tilsammen ca. 480 t, som i dag står foran Peterskirken. Som ballast på det i Egypten specialbyggede skib blev der taget 840 t linser ombord. Et skib af denne størrelse var for stort til almindelig brug; det blev oplagt og siden brugt som fundament for en læmole. Så sent som i 358 transporterede et skib med 300 roere, der må have haft en bæreevne på 700-900 t, men alligevel kun en ringe dybdegang, den obelisk på ca. 500 t, der står foran Laterankirken, op ad Tiberen indtil blot tre romerske mil fra bestemmelsesstedet. Trods senantikken recession formåede man endnu i begyndelsen af 500-tallet at bringe kuplen på ca. 230 t over Theoderiks mausoleum i Ravenna frem ad søvejen.

Fremstillingen følges af en ordliste og en liste over illustrationer. Disse er af god kvalitet, de fleste er i farver, og omfatter bl.a. tolv kort og 31 af forfatterens egne fotoer. Værket har ingen udtømmende litteraturoversigt, men 'Noter og henvisninger' rummer kapitelvis forslag til videre læsning generelt og om

emnet for kapitlet. Der er henvisninger til citeret faglitteratur og til de citerede antikke forfattere. Det glæder mig at se, at Wilsters Homer-oversættelse stadig er i omløb. Der er endelig vedføjet et person- og et stedregister.

Ole Halding

Arbejderkultur

Alfred Gynther Christensen: *"Min tid på værftet. 28 erindringer fra Nakskov Skibsværft"*. 2017. 190 sider, 180 kr. Og *"Min tid på værftet 6 nye erindringer"*. LollandBibliotekerne 2018. 56 sider, 60 kr.

De 2 bøger er en samling erindringer fra Nakskov Skibsværft, hvor arbejdere fra stort set alle faggrupper fortæller om deres liv og arbejde på værftet i Nakskov fra midten af 1950'erne. Værftet havde med lidt mere end 2000 ansatte meget stor betydning for byen indtil værftet lukkede i 1986 efter at have været åbnet i 70 år. Det var et kæmpe slag for byen og satte mange ting i stå.

Der er mange gode og morsomme historier fra arbejdslivet. Eksempelvis de mange fantasifulde kaldenavne. Stort set ingen blev kaldt ved deres rigtige navn og dette forklares i bogen med at der på de enkelte værksteder ofte var flere med samme fornavn og at man for at kunne kende og finde hinanden var nødt til at give hver enkelt et kaldenavn. De er ofte meget fantasifulde som f.eks. John Søvnig, Grisen, Trillebøren, Kabys Jensen, Spørgejøgren, De to små og Leif Skildpadde.

Jeg er selv vokset op i Nakskov i en almennyttig bolig, hvor langt hoved af beboerne var ansatte på værftet og husker mange af alle disse navne. F.eks. boede i bygningen overfor vores en Søren Nielsen. Han blev aldrig kaldt andet end Skipper og hans hustru Fru Skipper. Det der kendetegnede området var stor omsorg for hinanden og en altid tilstedeværende villighed til at hjælpe hinanden med alt forekommende. Et træk man godt kan savne nu om dage hvor mange er sig selv nærmest. Hjælpsomheden kom også til udtryk i kolonihave området, der stødte op til boligerne. Her kunne man altid få en hånd til reparation af de små kolonihave huse, få gravet haven eller hvad der nu måtte være. Lørdag og søndag mødtes man i fælleshuset for at drikke sig en øl, og man kunne naturligvis kun købe Wibroe øl fra Helsingør Bryggeri, der var ejet af fagbevægelsen.

Denne villighed til sammenhold og at hjælpe hinanden er også et gennemgående træk på værftet – selvom der naturligvis også var mange drillerier. Eksempelvis den nyansatte maler der blev sendt ned for at hente et eller andet i udleveringen af materialer og værktøj. Imens tømte de andre malere hans malerspand, sømmede den fast til stilladset og hældte maling ovenpå så den ikke kunne flyttes. Det var vores nabo i opgangen, der stod for den joke. Men der er mange andre eksempler ligesom der også er mange eksempler på bryske mestre.

Bøgerne indeholder også litteraturliste og en ordliste til de mange fagudtryk, hvilket er en stor hjælp når man læser bøgerne.

Bøgerne afspejler således en svunden tid og det er meget fint at disse erindringer nu er tilgængelige.

Eneste anke til bøgerne er, at man ved næste udgivelse gerne må gøre lidt mere ved korrekturlæsningen.

Peder Wiben

Min vej til vikingernes Byzans – 65 dage i kajak

THOMAS FRANK: " *Min vej til vikingernes Byzans*". Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 350 sider, 300 kr.

En moderne pilgrimsfærd?

Hvis nu Historielærerforeningen ikke havde sendt mig ovenstående bog, havde jeg nok ikke taget en kajak-rejse-beskrivelse ned fra hylden for at læse den. En rejsebeskrivelse – og så endda i kajak ned af russiske floder? Ganske vist i vikingernes fodspor, og det er jo dog et forsonende træk, men alligevel; 350 sider om at padle i en kajak? Heldigvis sendte Historielærerforeningen mig bogen, og selv om jeg måske var noget tvivlende fra begyndelsen, måtte jeg efterhånden som bogen foldede sig ud, ændre flere af mine forestillinger om bogen.

Thomas Frank, tidligere jægersoldat, ph.d. i teologi og domprovst i Viborg, har skrevet en bog om sin tur ned af de russiske og østeuropæiske floder fra Skt. Petersborg i Nord til Byzans (eller Konstantinopel - eller Istanbul) i syd. Formålet er at undersøge flodernes sejlbarhed i små både, og dermed undersøge hvor sandsynligt det måtte være, at der har været en tæt kontakt mellem Konstantinopel og de skandinaviske vikinger.

Bogen består overordnet af ni dele; en relativ lang indledning (30 sider), dernæst selve rejsebeskrivelsen i syv dele opdelt efter de geografiske milepæle som Thomas Frank passerer på sin vej ned af floderne, samt afslutningsvist et lille efterskrift. Indledningen er som sagt relativ lang, og selv om den begynder med en dramatisering af omstændighederne omkring rune-ristningen i Hagia Sofia, så er det en relativ sober indføring i de vigtigste kilder til vikingernes sejlads i Østeuropa og deres møde med Det Østromerske Rige. Måske kan man knytte en lille kritisk kommentar til de overvejelser, som gøres ud fra et meget spinkelt kildegrundlag; men herom senere.

Som sagt er bogens mest omfangsrige del en beskrivelse af rejsen, begyndende med et møde i provstiet i Viborg, dernæst en køre- og færgetur til Skt. Petersborg, inden det går med kajak op af floden. Rejsen er beskrevet med mange flashbacks og forskellige udflugter, således at læseren undervejs dels indvies i de overvejelser og forberedelser, som forfatteren har gjort; dels og nok så vigtigt får vi et indblik i de tanker og følelser som forfatteren gennemgår på sin tur på floden.

Bogen bliver derfor langt fra nogen klassisk historisk fremstilling, idet den benytter sig af en række litterære greb, som leder tankerne i retning af new journalism eller fortællende journalistik. Der bruges således både som sagt dramatisering, men også skiftevis redegørelse for forskningen på området og meget personlige betragtninger på oplevelsen af at være der, hvor vikingerne også var for år tilbage. Bogen er på sin vis en omvendt, ensom pendant til Joseph Conrads berømte *Heart of Darkness* eller måske en flod-maritim udgave af Mikael Bertelsens *Bertelsen på Caminoen*. Dermed også sagt, at her er noget så forfriskende som en historiebog, der tager religion alvorligt – og det endda både nu og da.

Ganske vist er Thomas Franks erklærede formål at undersøge, om det er muligt at finde og sejle af de gamle ruter, som vikingerne benyttede for at komme til Konstantinopel, og videnskabsteoretisk kan der måske gøres indsigelser mod at sammenligne en jægersoldat i glasfiberkajak med GPS-navigation, med vikingernes rejse; nuvel, det lykkedes jo Thomas Frank at vise, at man kan gøre turen i et mindre fartøj, da det flere gange skal bæres over land. Det, der dog for alvor er interessant, er, hvordan en tur ud i vildmarken tydeligvis påvirker et oplyst, veluddannet menneske, og hvordan de åndelige eller religiøse spørgsmål bliver nærværende på en helt anden måde. Sådanne spørgsmål må også have ramt vikingerne, da de for 1000 år siden uden satellit-kort roede op og ned af de østeuropæiske floder, og da turen endte i Hagia Sofia med Kristus Pantokrator, er det svært at forestille sig, at dette ikke har påvirket vikingerne i kristen retning, ja endog i en ortodoks kristen retning.

Dette er dog langt hen af vejen spekulation, og det kan i bedste fald betragtes som indicier. Bogens største kvalitet er den levende og medrivende beskrivelse af en mands tur ned af nogle floder, som vi dårligt kender, og som ligger i et område der oftest beskrives som problematisk, hvis ikke fjendtligt. Thomas Franks beskrivelse af mødet med en gennemgående venlighed fra de mennesker, han møder langs floderne, og forfatterens store kendskab til såvel Havamal som Homer, gør bogen til en læseoplevelse, der maner til eftertanke.

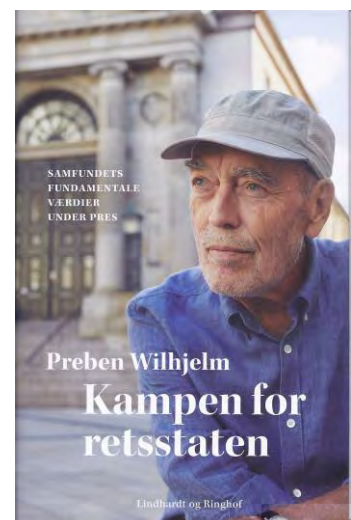
Kim Hornbech

Retsstaten i fare?

PREBEN WILHJELM: *"Kampen for retsstaten"*. Lindhardt og Ringhof 2018. 176 sider. 200 kr.

Som politiker tilhørte Preben Wilhjelms den sjældne gruppe der var respekteret af både venner og fjender. Det skyldtes først og fremmest hans viden, hans saglighed og logiske sans, kombineret med et ærligt engagement. Disse egenskaber præger i høj grad også den foreliggende bog. Wilhjelms er velmenende, men ikke naiv, stillingtagende, men ikke enøjlet.

Bogens formål er med forfatterens egne ord: "Formålet har været at påvise, at det ikke er vores, men vores forfædres fortjeneste" (s. 168) – at vi altså fik så vidtgående retsgarantier. Og vi må til stadighed forsvare dem for at de ikke skal forfalde.

En retsstat indebærer, jf. s. 12, "... garantier for den enkelte borger imod overgreb fra statsmagten". Den defineres altså ikke f.eks. som "... en stat hvor forholdet mellem borgerne reguleres af lov og ret, og ikke af voldsmagt, pengemagt eller mediemagt". Wilhelm er udmærket klar over det dilemma som forholdet mellem de to definitioner indebærer: Borgerne har brug for beskyttelse mod hinanden, og den beskyttelse må statsmagten yde – og det giver naturligvis en risiko for at statsmagten misbruger denne situation. Det er dette misbrug, der er Wilhelms centrale bekymring, og altså ikke håndhævelse af loven. Det kan enhver politistat gøre, som han siger (det er dog vist nok lidt af en skamros af politistater).

Bogen er først og fremmest en kronologisk fremstilling af retsgarantiernes udvikling fra første halvdel af 1800tallet og til i dag og med særlig vægt på retsplejereformen af 1919. Scenen er primært Christiansborg og nærmeste omegn, altså det politiske spil. Vi følger retsstatens ensomme stridsmænd under enevælden, de liberale idealister i 1848-generationen – hvoraf en del udviklede sig til noget mindre liberale, og noget mindre idealister, under forfatningskampen, og endelig færdiggørelsen af retsreformen, 70 år efter løfterne i grundloven af 1849. Alt sammen klart og instruktivt beskrevet, om end ret kortfattet, bogen er jo ikke så lang.

Enkelte punkter, der ligger forfatteren særlig på sinde, tages op til særbehandling. Det gælder lægdommerinstitutionen, anholdelse og varetægtsfængsel.

Hvad lægdommerinstitutionen angår, er vi efter Wilhelms opfattelse på vej i den forkerte retning, navnlig med afskaffelsen af nævningenes eneret til at afgøre skyldsspørgsmålet. Wilhelm har vist ikke meget tillid til lægdommernes selvstændige stillingtagen når de er i selskab med juridiske dommere. Det virker som om dommerstanden, i kombination med embedsmændene i justitsministeriet, ikke rigtigt er trygge ved det folkelige element i retsplejen. En ting som Wilhelm ikke tager op i denne forbindelse er udnævnelsen af de juridiske dommere – på det punkt blev demokratiet som bekendt aldrig indført i Danmark, det opfattes som tilstrækkeligt at dommerne er uafhængige – af statsmagten, men altså også af demokratiet.

Venstresocialisternes, og senere Enhedslistens, velkendte synspunkter gentages også her: Der anholdes og varetægtsfængsles alt for meget. Wilhelm bemærker dog at det statistiske belæg for Danmarks overdrevne varetægtsfængsling er usikkert – i det hele taget har han en meget stærk pointe i at påpege den meget mangelfulde kriminalstatistik. En afgørende svaghed er det at han ikke beskæftiger sig med de gængse begrundelser for den omfattende varetægtsfængsling, nemlig de nye, eller stærkt stigende typer af kriminalitet: Bandekriminalitet og organiseret kriminalitet i det hele taget, terrorisme og indviklet økonomisk kriminalitet. Hvis man skal overbevise nogen, er det altid klogt at angribe modstanderens stærkeste argumenter.

Axel Moos

"Historien er ikke et bare lige et spejl, mine damer og herrer".

JØRGEN MØLLER, SVEND-ERIK SKAANING: *"Demokrati i en krisetid"*. Gyldendal 2018. 150 sider, 100 kr.

Donald Trump, Brexit, Alternativ für Deutschland, Lov og Retfærdighedspartiet i Polen, Viktor Orbán i Ungarn, populisme, ustabile regeringer og regeringskriser rundt omkring i Europa. Mange har påpeget paralleller mellem mellemkrigstiden og vores egen tidsalder, men er der hold i sammenligningen og holder påstanden, at mellemkrigstiden var en tid, hvor demokratiet stod for fald? Eller var det tværtimod en periode, der viste demokratiets overlevelsessevne?

Jørgen Møller og Sven-Erik Skaaning forsøger i deres bog "Demokrati i en krisetid" at foretage en analyse af mellemkrigstidens demokratiers holdbarhed. Ret hurtigt når de frem til, at de nord-vesteuropæiske lande stod imod fascistiske bevægelser, mens de nye demokratier i Øst, Syd og Central Europa (minus Tjekkioslovakiet) måtte strække våben over forskelligartede antidemokratiske kræfter og bevægelser. I en oversigtstabel i bogen viser det sig, at det stod 10-10 mellem de lande, der bevarede deres demokrati og de, der afskaffede det.

Forfatterne opregner en række forklaringer på forskellen. Demokratierne i Vest- og Nordeuropa var dannet før 1. verdenskrig, og landene var præget af stærke civilsamfund og industrialisering. I modsætning hertil var landene i Øst, Syd- og Centraleuropa nye demokratier oprettet i kølvandet på 1. verdenskrigs afslutning. Øst- og Centraleuropa led under problemer, der var en konsekvens af Versailles og Trianon traktaternes grænsedragninger. De var typisk lande med en stor landbefolkning og få og små metropoler. Til forskel fra Nordvesteuropa havde disse lande ikke haft et afgørende opgør med deres rurale og konservative aristokrati. 30'ernes økonomiske krise fik de nye demokratier, der ikke allerede var bukket under, til at bryde sammen.

Den lille og overskuelige bog er inddelt i et indledende kapitel, hvor den omtalte parallelisering kritiseres. Herefter følger en række kapitler, hvor mellemkrigstidens hovedlinjer trækkes op. Gennemgangen og analysen af de østeuropæiske landes demokratier og de nordvesteuropæiske demokratiers konsekvente forholdsregler overfor fascistiske bevægelser er udmærket læsning. Bogen indeholder desuden en lang række samtidige skønlitterære citater, der understreger og perspektiverer forfatterens pointer. Det gør læsningen for lærere og historikere noget mere underholdende, end hvis man skulle nøjes med den genkendelige gennemgang af mellemkrigstiden, som fylder en del i bogen. Afslutningsvis opsummeres bogens pointer i kapitlet "den historiske lære". Her konkluderes det, at mellemkrigstiden ikke er i gang med at gentage sig, og at nutidens demokratier er solide og holdbare, trods de mange udfordringer vi er vidne til.

Bogen kan i høj grad anbefales til brug i forbindelse med den nye skriftlige dimension i historiefaget samt til opgaveskrivende elever.

Jørgen Lassen

Danmark og Tyskland i det 19. og 20. århundrede

RASMUS MARIAGER OG NIKLAS OLSEN (red.): "Venskab og fjendskab. Danmark og Tyskland i det 19. og 20. århundrede". Festskrift til Karl Christian Lammers. Den danske historiske Forening 2018. 335 sider, 225 kr.

I anledning af historikeren Karl Christian Lammers' 75-års fødselsdag har Den dansk historiske Forening udgivet festskriftet *Venskab og fjendskab* med undertitlen *Danmark og Tyskland i det 19. og 20. århundrede*.

Undertitlen markerer både Lammers' forskningsområde og det emnefelt, som bidragyderne til bogen stort set holder sig inden for. De i alt femten artikler spænder dog vidt, fra Jes Fabricius Møllers interessante oversigtsartikel om det betændte forhold mellem danskhed og tyskhed i 1800-tallet til Thorsten Borring Olesen og Niels Wium Olesens undersøgelse af de danske reaktioner på den tyske genforening.

Ud over disse to vil jeg fremhæve fire andre blandt de mange velskrevne artikler. Palle Roslyng-Jensens analyse af historiegrundbøger til det danske gymnasium fra 1903 til 1960 viser udviklingen fra de nationale fremstillinger til fremstillinger, der i højere grad byggede på ideologisk tolerance og et demokratisk grundlag. Christoph Cornelissen, der har skrevet en af bogens to tysksprogede artikler, indkredser kort og præcist begrebet "Den Anden Tredivårskrig" som betegnelse for Mellemkrigstiden. Axel Schildt skriver, ligeledes på tysk, om den tyske erindring om krigen på østfronten og viser, at den nazistiske tankegang om den kultiverede tysker som modsætning til den primitive russer levede videre i bedste velgående efter Anden Verdenskrig.

Endelig skriver Nils Arne Sørensen – måske lidt uden for emne, men yderst interessant - om den ufuldendte fortidsbearbejdning i anvendelsen af de mange fascistiske monumenter i Rom, heriblandt sportsbyen Foro Mussolini, der efter Anden Verdenskrig overlevede som Foro Italico og i 1989 fik beskyttet status. Overvejer man en studietur til Rom, kan denne artikel bestemt anbefales. Det kan resten af bogen også, hvis man interesserer sig for tysk og dansk historie i det 19. og 20. århundrede.

Jeppe Bæk Meier

Lærd bog om religionens betydning i antikken og i dag

SUSANNE WILLIAM RASMUSSEN: *"Kulturmøder og religiøse fjendebilleder i antikken og nutidens Europa"*. Syddansk Universitetsforlag 2018, 236 sider, 275 kr.

Dr. phil. og ph.d. Susanne William Rasmussen har skrevet en lærd bog om sammenstødet i den antikke verden mellem kristendommen og den romerske religion. Dette bruger hun som udgangspunkt for nogle interessante overvejelser om kultursammenstødet i nutiden mellem den kristne europæiske kultur og islam.

Hendes grundlæggende budskab er, at vi kan lære noget af antikkens konfrontation, så vi kan blive bedre til at håndtere de aktuelle udfordringer i dag med immigration, terrorisme og nationalistiske bølger i de europæiske samfund. Og hendes konklusion indledes med et fint citat af den antikke filosof Epiktet: *"Det, der foruroliger og skræmmer mennesket, er ikke tingene, men dets forestillinger og fantasier om tingene"*. (s.209) Dvs. at det er fjendebillederne, der ofte er de største barrierer for at forstå hinanden.

Efter en indledende introduktion gennemgår forfatteren i de første 6 kapitler historien om, hvorledes kristendommen vandt indpas i Romerriget og endte med at blive statsreligionen efter kejser Konstantins 'kovending' i begyndelsen af 300-tallet. Men forinden var der gået mange år med en indædt kamp mellem den nye religion og den romerske stat, som forsvarede sin religiøse struktur med mange forskellige guder samt en dyrkelse af kejseren som en af disse.

Denne kamp udmøntes i begreber som 'superstitio' på den ene side og 'religio' på den anden, hvor de romerske kejsere fordømte kristendommen som superstitio, der derfor skulle bekæmpes. Til gengæld kunne de kristne ikke acceptere den romerske religion, for de var sikre på, at der kun findes én Gud og én frelser, og derfor kunne de kristne ikke støtte den romerske 'religio'.

Mange aspekter af denne kamp inddrages i analysen med varsler, mirakler, jøderne, Neros forfølgelser og meget mere. Undertegnede er ikke ekspert i disse sager, men både analysen og vurderingerne virker overbevisende og veldokumenterede.

I bogens to sidste kapitler analyseres nutidens konflikter i de europæiske lande mellem den kristne/sekulære majoritet og den muslimske minoritet. Her påviser forfatteren, at der på begge sider af hegnet bliver opbygget nogle fjendebilleder, som ikke har meget hold i virkeligheden. Disse fjendebilleder er med til at fremme ekstremistiske bevægelser i begge lejre.

På den islamiske side bliver det endnu vigtigere at fastholde sin tro, mens kristendommen for majoritetsbefolkningen bliver endnu vigtigere at fastholde og fremme. (Det er ikke tilfældigt, at alle danskere pas siden 1997 er udstyret med Kristusbilledet fra den store Jellingesten. Men har vi ikke religionsfrihed?).

I den forbindelse påpeger Susanne William Rasmussen, at forestillingen om, at religionens rolle ville aftage i det postmoderne samfund, slet ikke holder vand. Tværtimod. I det senmoderne samfund med globalisering og hastige forandringer vil religionen som en vigtig markør for identiteten stadig spille en rolle – og måske også stigende. Det er der ikke noget galt i, men problemet er, at frygten bliver fremmet af de religiøse fjendebilleder, som bliver skabt.

Og frygten er en fare. Med inddragelse af den franske politolog Moïsi slutter Susanne William Rasmussen med at anbefale, *"at håb og ikke lammende frygt sættes i forgrunden af Europa. Og at håbet for fremtiden ledsages af en historisk forankret selverkendelse og åbensindet holdning til kulturelle forskelle og forandringer uden at give afkald på fundamentale europæiske værdier"*. (s.215)

'Kulturmøder og religiøse fjendebilleder' er skrevet i en akademisk tradition, og få udenfor den akademiske cirkel vil derfor kunne læse og fordøje bogen. Selvom den er velskrevet, ville det være fint, hvis dens centrale budskab om frygt og fjendebilleder kunne formidles til et større publikum.

Ulrik Grubb

Da demokratiet blev moderne

JENS LEI WENDEL-HANSEN: *"1915-grundloven. Da husfaderen fik konkurrence og godsejeren et spark"*. Munch & Lorenzen 2017, 134 sider, illustreret S/H, 199 kr.

I denne bog gennemgår ph.d. Jens Lei Wendel-Hansen 1915-grundloven. Mens fokus i forbindelse med markeringen af 100-året var på kvindernes valgret, går Wendel-Hansen tilbage i datidens politiske debatter og ser på baggrunden for de ændringer der kom med 1915-grundloven.

Markant i denne analyse er, at kvindernes valgret slet ikke var til diskussion i forbindelse med valget. Alle partier var enige om, at i takt med at kvinder var begyndt at betale skat og engagere sig samfundslivet skulle de også både kunne stemme og blive valgt. En anden central pointe er, at det slet ikke var til debat at afskaffe Landstinget. Til gengæld skulle Landstinget i højere grad vælges med udgangspunkt i den almindelige valgret, en pointe der understreges ved, at mens under halvdelen af landstingsmedlemmerne blev valgt af mænd, som også havde valgret til Folketinget, var dette tal nu vokset til omkring 75 % med 1915-grundloven. Hvor Højre i 50 år havde haft sin stærkeste bastion i Landstinget, blev den sidste større omdiskuterede ændring, nemlig den nye valgmetode til dette partis fordel. Med 1915 gik man nemlig fra valg i enkeltmandskreds til forholdstalsvalg, hvormed byernes stærke position bedre kom til udtryk i partiets mandattal. Som fremhævet af Wendel-Hansen betød dette også, at Højre nu i højere grad blev nødt til at orientere sig mod en større vælgergruppe og i tiden efter 1915 i større grad blev middelstandens parti. At landstinget med de nye regler viser dog også frem mod, at institutionen i for høj grad udviklede sig mod "at blive Folketingets ekkokammer" og dermed gjorde det oplagt at afskaffe tokammerssystemet ved næste grundlovsændring.

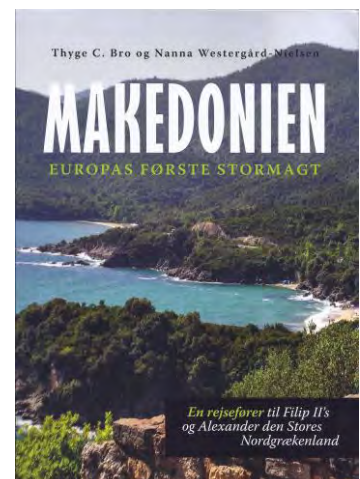
Wendel-Hansen skriver i et lidt tung og gammeldags sprog, men hans analyser af 1915-grundloven som en "demokratisering i 1849-grundloven ånd" overbeviser og er et godt eksempel på god gammeldags historieskrivning i ordets bedste forstand. Til gengæld er bogen nok for svær at læse for elever i den daglige undervisning og prisen på 199 kr. er efter denne anmelders mening for høj i forhold til det lave sidetal og et lidt tarveligt layout.

Rasmus Østergaard

Den store Alexanders bagland

THYGE C. BRO OG NANNA WESTERGÅRD-NIELSEN: *"MAKEDONIEN. Europas første stormagt. En rejsefører til Filip II's og Alexander den Stores Nordgrækenland"*. Aarhus Universitetsforlag 2018. 330 sider, illustreret, paperback, 300 kr.

Forhåbentlig er der ingen elever, der slipper gennem gymnasiet uden at stifte bekendtskab med Alexander den Store og hans verdenshistoriske betydning. Men det er næppe mange, der fordyber sig i det samfund og det ressourcegrundlag, der er den egentlige forudsætning for, at han kunne skabe et rige, der strakte sig fra det nordlige Grækenland og helt frem til Indien – med en vidtrækkende kulturudveksling til følge. Alt det, vi sammenfatter i begrebet 'hellenisme.'

MAKEDONIEN. Europas første stormagt rummer et tilbud om indsigt i det Makedonien, der i 300-tallet f.v.t. – specielt under Alexanders far, Filip II (360 – 336 f.v.t.) – udviklede sig til en militær supermagt. Bogen er primært skrevet som en rejseguide, men rummer en bred historisk indledning (s.7-49) og gennemgår en

række temaer (hær, økonomi og handel, byer og bygninger, gravpladser og grave, malerier og mosaikker, samt guld og keramik, s.51-120).

Den fungerer dermed som en bred indføring i oldtidens Makedonien og den kulturudveksling, der knytter sig til et samfund, der befinder sig i krydsfeltet mellem Perserriket og Hellas og senere er underlagt Romerriket.

Thyge C. Bro og Nanna Westergård-Nielsen er begge klassiske arkæologer. Man mærker, at der ligger mange års faglig fordybelse bag bogen. Det markeres tydeligt i forordet, at bogen er tænkt som formidling af historie og arkæologi til den kulturhistorisk interesserede rejsende: "Målgruppen kan med bogen i hånden gennem kort, grundplaner og beskrivelser få indsigt i de mange skatte i det smukke og storslåede makedonske landskab, som endnu er næsten uberørt af masseturisme."

De mange antikke byer med paladser og huse samt over 100 makedonske kammergrave giver et unikt indblik i makedonernes samfund og kultur. En særlig øjenåbner er dokumentationen af den afgørende betydning, Filip II har haft for konsolidering af den makedonske kongemagt og for den samfundsorganisation, der gjorde både hans og sønnens imperialisme mulig. Et markant vidnesbyrd om udviklingsniveauet er Filip og Alexanders hovedstad, Pella, med kongepalads, templer og offentlige bade.

MAKEDONIEN. Europas første stormagt kan opdatere historielærerens viden og indsigt, men er næppe direkte anvendelig som grundlag for undervisning på gymnasialt niveau. Med mindre en klasse får den utraditionelle idé at gøre Makedonien – det grækerne med stor lidenskab kalder 'det rigtige Makedonien' – til genstand for en ekskursion. Så vil bogen være et uundværligt redskab.

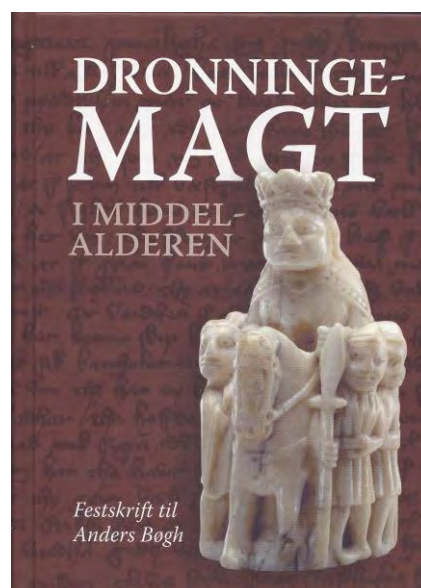
Og så venter der med garanti en oplevelse for livet!

Knud Holch Andersen

Middelalderens dronninger

JEPPE BÜCHERT NETTERSTRØM & KASPER H. ANDERSEN (red.): *Dronningemagt i middelalderen*. Festskrift til Anders Bøgh. Aarhus Universitetsforlag. 2018. 476 sider, 339 kr.

Festskrifter til vore gamle professorer er altid problematiske for alt skal samles under ét, og det kan synes som om nogle af forfatterne har fundet noget frem fra gemmerne. Værket er gedigent med noter og register med alt relevant. Fine og flotte illustrationer. For historieundervisere i gymnasiet kan bogen bruges, hvis man har specielle forløb. Festskriftet har titlen "Dronningemagt i middelalderen", og det er vigtigt at holde sig for øje. For det hele bliver noget underligt rod. Nogle forfattere holder fokus på emnet, men ikke alle. Måske skulle festskriftets titel i stedet have haft en titel i retning af "Kvindeskæbner i

overklassen i middelalderen”???? For titlen indicerer, at vi skal have noget at vide om dronningernes magt og indflydelse i middelalderen, men der er ikke så meget nyt at hente.

De to redaktører indleder med en oversigt, der behandler forskningen om ”Queenship” i middelalderen. Der har været mange tv-serier om stærke dronninger, og den feministiske bølge har måske været med til at presse på. Oversete dronninger skal trækkes frem, for dronningens magt har været en kompleks størrelse, men det er ikke rigtigt, at forskerne ikke har været opmærksomme på det, som det fremføres. Døtre af konger og hertuger har altid været brugt på tværs af grænser til at skabe alliancer. Der er tale om formel og uformel magt, hvor ikke mindst enkedronninger er trådt frem, og der har været stor forskel i tid og rum. Derfor er det vanskeligt at sammenligne dronningernes rolle i de forskellige kongehuse i Europa. I Norden er det største problem, at kildematerialet ikke er særligt godt, men der er fine nationale fortællinger, som redaktørerne konkluderer.

Det bliver det lidt problematisk i Agnes S. Arnórsdóttirs artikel som behandler de danske dronninger, der optræder i tre islandske sagaer: Skjoldungesaga, Jomsvikingsaga og Knytlingesaga. Hun starter med at indrømme, at dronningerne ikke fylder meget i de tre sagaer og, at kildematerialet i øvrigt er dårligt. Og så går hun over til at behandle de tre sagaers tilblivelse. Men det har jo intet med dronningemagt at gøre, og i øvrigt har Nanna Damsholt for mange år siden undersøgt alt om sagaer. I dag ville man formodentlig sige til en elev: Hvad skriver du om, er det sagaer eller dronninger?

Marie Bønløkke Missuno tager sig af Knud den Stores engelske dronning Emma, og kildematerialet bliver grundigt analyseret. Emma af Normandiet var enke efter Knuds modstander, den tidligere kong Æthelred. I sig selv er det jo dybt interessant, at sejrherren gifter sig med enken. Men der skulle legitimitet til. Emma havde ikke meget at skulle have sagt, som artikelforfatteren skriver, men konklusionen bliver alligevel, at det var en kongemagt, der regerede som en enhed!?

Else Roesdahl undersøger to forskellige kvindeskæbner. Knud den Stores barnebarn Beatrix og Valdemar den Stores dronning Sofia. Beatrix blev aldrig gift og havnede som abbedise i Quedlinburg. Undersøgelsen er i sig selv interessant, men Beatrix udøver ikke megen dronningemagt i og med, at hun aldrig fik indflydelse – undtagen i et kloster. Valdemar den Stores dronning Sofia var født i Polen og fik et ganske omskifteligt liv. Det understreger fyrsternes og kongernes brug af ægteskaber til at indgå alliancer. Else Roesdahl gennemgår de kendte mildest talt kaotiske forhold, før Valdemar kom til magten. Sofia var ca. 40 år gammel, da Valdemar døde i 1182. Hun blev senere gift med landgreven af Thüringen. Kvinder af kongeslægt kunne få forskellige livsbaner, men ofte var disse sammenhængende med magtspillet. Hendes indflydelse får vi intet at vide om.

Lone Liljefalk og Stefan Pajung gennemgår Lutgard af Stades liv. De starter med at fastslå, at kvinder i aristokratiet kunne blive gift adskillige gange, men den pointe har læseren fattet fra de andre artikler. Lutgard havde været gift før inden hun bliver gift med Erik Lam, og hun får et meget dårligt skudsmål af Saxo. Ægteskabet blev naturligvis indgået af alliancemæssige årsager, og i dette tilfælde kan det have været brugt i et forsøg på udsoning mellem Danmark og Hamburg-Bremen. Forfatterne gennemgår hele Lutgards slægtshistorie. Det interessante er, at hun kan have haft en indflydelse, da cistercienserne kom til Danmark. Resten af artiklen følger hendes senere liv – men igen er overskriften dronningemagt.

Kasper H. Andersen undersøger i en af de længste artikler den meget spegede affære om Ingeborg, Valdemar den Stores og dronning Sofias datter. Ingeborg blev gift med den franske konge Filip d. 2 d. 14. august 1193. Hun bliver kronet som dronning, og som det konstateres havde de haft samleje, men umiddelbart efter kroningen forstødte Filip Ingeborg. I Danmark var der tradition for, at kongedøtre indgik ægteskab i Norden eller Nordtyskland, så dette ægteskab var lidt atypisk. Hele den historie undersøges grundigt med inddragelse af et meget stort kildemateriale, hvor mange synspunkter diskuteres og teorier opstilles. Der er naturligvis tale om storpolitiske interesser, hvor også paverne inddrages, og det udviklede sig til en lang sag. Ingeborg endte i acceptable forhold, men magt havde hun ikke. Forfatteren må oven på sin grundige behandling af kilderne konkludere, at det er uafklaret, hvorfor Filip hævdede ægteskabet.

Jens E. Olesen kigger på Agnes af Brandenburg. Agnes var gift med Erik Klipping. Mordet er stadig en gåde, som der er skrevet meget om. Medens sønnen Erik Menved var lille tog hun affære og udstedte en række dokumenter. På den vis havde hun formelt en vigtig rolle. Forfatteren gennemgår den politiske situation i Danmark, som er velkendt.

De to artikler af norske forskere kommer ind til benet. Artiklen af Steinar Imsen er god og interessant, fordi han kommer ned i materien. Hans emne er dronningemagt i Norge, hvor dronningen blev en offentlig person, for i Kongespejlet (o. 1250) står, at *dronningen skal vises samme ærbødighed som kongen*. Dronningen havde sit eget segl og efterhånden egen økonomi. Kortet s. 257 er meget illustrativt, idet det viser morgengaver og jord på tværs af Danmark, Norge og Sverige. Grænser fandtes ikke, men slægtsforbindelser var vigtige. Forfatteren gennemgår forskellige dronninger og deres potentiale. Erik Opsahl tager udgangspunkt i et brev fra Margrete til sin ægtemand kong Håkon d. 6. Brevet er meget specielt og sendt fra Akershus, hvor der har været hamrende koldt. Den arme kvinde har det skidt for de mangler alt. Historikere har brugt dette brev, og Opsahl diskuterer historikernes brug af brevet lige fra agrarhistorie til hoffets fattigdom. Men ellers må vi sige med Opsahl, at om hendes liv og levned er der skrevet hyldemetre.

Carsten Jahnke skriver om Dorothea af Brandenburg, og hun var virkelig magtfuld, ikke mindst som enkedronning. Dorothea var først gift med kong Christoffer af Danmark, Norge og Sverige, og efterfølgende sikrede hun sig magt igen, da hun blev gift med efterfølgeren Christian 1. Ved ægteskabet med Christoffer d. 1 i 1445 blev hun kronet som ærkedronning og i kraft af sin morgengave i form af jord, blev hun en reel magtfaktor. Christian d. 1 og Dorothea udviklede en ny regeringsstil, hvor hun blev mutter skrap og Christian den nådige, og hun blev den dominerende. I svensk historie er hun yderst forhadet, da hun via et konstant pres på de svenske beslutningstagere i tumulterne om Kalmarunionen også fik anerkendt sin søn Hans som konge. Hun blev hertuginde i Slesvig og Holsten uden indblanding fra andre. Underligt, at Dorotheas kapel på Sønderborg slot ikke omtales, da det er enestående i Nordeuropa. I stedet er der en illustration s. 322 fra Brandenburg. Dorothea er også emnet for Jeppe Büchert Netterstrøms artikel. Antallet af bevarede breve stiger i senmiddelalderen. Der er breve Dorotheas hof, som hovedsageligt er koncentreret om hendes egne domæner. Forfatteren konstaterer, at det var et kvindehof, hvor der var opstigningsmuligheder. Administratorerne, som var lensmænd, bliver også gennemgået. Specielt under kong Hans kom Dorothea som enkedronning til at yde indflydelse. Helt specielt i Sønderborg, som nærmest ikke omtales.

Dronning Christine var gift med kong Hans. Mikkel Leth Jespersen starter med at fastslå, at kong Hans' regeringstid er meget dårligt belyst i nyere forskning, men han har i sit speciale gravet sig ned i hofholdnings – og lensregnskaber. Der kommer en grundig gennemgang af de økonomiske forhold mellem Hans og Christine og len i Sverige. Tiden var kaotisk, når vi tænker på Kalmarunionen og de danske kongers fortvivlede forsøg på at holde sammen på stumperne. Christine havner i Stockholm under oprør, og Hans har nok at se til. Christine bliver undsat, men hele den voldsomme historie opstår der alvorlige gnidninger mellem Hans og Christine. Senere slog Christine sig ned på Fyn, og forfatteren ser på en række konflikter i det fynske aristokrati. Hun var tæt knyttet til gråbrødrene og finansierede Claus Bergs smukke og berømte altertavle. Men hun har ikke haft markant indflydelse på monarkiets forhold.

Lars Bisgaards artikel undersøger Elisabeth, som var Christian d. 2. s dronning. Søster til kejser Karl d. 5. som den magtfulde kejser i Europa på den tid. Hun døde som den sidste dronning i Kalmarunionen kun 24 år gammel efter kaos, da Christian d. 2 måtte fortrække. I dag ligger hun i Skt. Knuds kirke i en meget ydmyg kongegrav, som forfatteren gør opmærksom på. Forfatteren fremhæver, at det var 1800-tallets nederlandske og danske historikere, der begyndte at interessere sig for Elisabeth, og den gennemgang er interessant set ud fra et metodisk synspunkt. Ud fra kilderne konkluderes, at kongen og dronningen er ligeværdige. Dronningens opholdssted bliver hovedsagligt København. Men den arme dronning bliver sat i skyggen af Sigbrit, som var mor til Dyveke, som døde i 1517. Kongen ville ikke opgive hende som elskerinde, så Elisabeth havner i et limbo og en meget ond virkelighed. Vi har breve mellem kongen og dronningen, men udover dem er der meget få kilder til hendes historie. Og overraskende er konklusionen, at det var et eksempel på en vellykket integration!

Carsten Porskrog Rasmussen afslutter med en glimrende artikel, som samler alt op. Som udgangspunkt havde dronningen ikke nogen forfatningsmæssig rolle. Det strider lidt i mod artiklen af Steinar Imsen. Men når de var enkedronninger og formyndere kunne de få kolossal indflydelse. Forfatteren har på Google for sjov tastet "Kongeblod" ind og resultatet blev 6000 hits. Dronningeblood gav intet! Forfatteren undersøger anetavler, som en vigtig kilde til rødder og legitimitet.

Konklusion

Artiklerne gennemgår igen og igen den politiske og udenrigspolitiske situation i Danmark, som er kendt område for historikere. Det kan nok ikke undgås i et festskrift, hvor der ikke er tale om koordinering. Fokus burde være holdt på dronningerne, men de er kun noget i kraft af kongen, og kildematerialet er som nævnt ikke det bedste. Margrete Sambiria/Sprænghest bliver nævnt sporadisk. Hun var Erik Klippings mor og havde enorm indflydelse i Danmark. Hun burde have haft en artikel. Faktisk var der historikere, der mente, at vores nuværende dronning burde have heddet Margrethe d. 3. Interessant at hovedparten af forfattere er mænd, nu hvor der bliver skrevet så meget om forskning i kvindeskæbner.

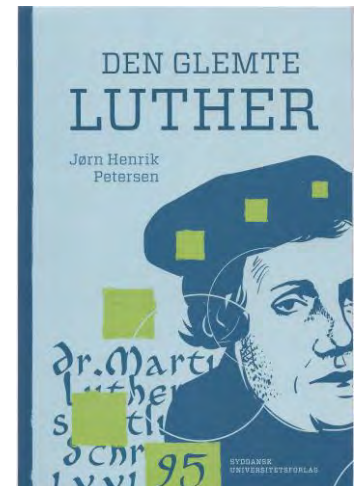
Christian Bo Bojesen

Den glemte Luther

JØRN HENRIK PETERSEN (Serie): University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences, vol. 572. 2018. 332 sider, 298 kr.

Den 31. oktober 2018 holdt Jørn Henrik Petersen sin afskedsforelæsning på Syddansk Universitet. Han havde siden 1974 været professor i socialpolitik. Jørn Henrik Petersen var økonom af uddannelse, men i 1985 forsvarede han sin doktorafhandling om dansk alderdomsforsørgelses oprindelse til dr.phil. graden. Det vil sige, at han havde forenet økonomi og historie på det højeste niveau.

Den foreliggende bog er den tredje bog, han har skrevet om Luther (*Fra Luther til konkurrencestaten* 2016 og *Luthers socialetik og det moderne samfund* 2017). Bogens titel referer til at man ofte har overset Luthers betydelige rolle som social reformator og dette kobler forfatteren sammen med Luthers hårde kritik af sin egen tids grådighed og spirende handelskapitalismen.

Lad mig sige det med det samme: dette er en fremragende bog. I anledningen af 500-års jubilæet for reformationen i 2017 udkom der flere hyldemeter af bøger om Luther og reformationen – mange vil være hurtigt glemt og godt det samme. Men denne bog vil blive stående og også læst om 50 år, hvis der til den tid stadig er nogen der læser bøger. Det der gør Jørn Henrik Petersens bog fremragende er først og fremmest, at han som økonom og en af de mest vidende i Danmark om socialpolitik, har haft en helt anden tilgang til stoffet, end reformationstidsforskere normalt har haft. Det betyder, at denne bog er med til at udvide vores forståelse og viden om reformationstiden.

Dette skal så sammenholdes med at forfatteren har både en viden og en stor respekt for, at man skal forstå fortiden på fortidens præmisser. Han betragter Luther ud fra Luthers egen teologiske opfattelse. Bogen er dybt forankret i både middelalderkirken (den katolske) og i reformatorerne i Wittenbergs arbejde med at skabe en ny teologi. Jørn Henrik Petersen presser ikke vor tids forståelsesramme ned over 1500-tallet, men redegør for Luthers forhold til økonomien og dermed til grådighed ud fra Luthers samtid. Jeg har læst denne bog med lup og jeg kan sige med sikkerhed forfatteren begår ikke den fejl at føre vor tankegang ind i 1500-tallet. Det er det der giver bogen værdi.

Et fint lille eksempel på dette er Luthers forhold til at arbejde. Jørn Henrik Petersen skriver, at Luther formaninger om arbejdet er i modsætning til at verden ikke ser arbejdet som en velsignelse, og at mennesket foretrækker lediggang. Men Luther opfatter arbejdet som noget Gud velsigner og ser på det med velbehag. Dette lille eksempel viser forfatterens store indsigt i teologi og samfundsforhold omkring 1500. Den katolske kirke så arbejdet som en straf mennesket havde fået pga. at Eva huggede et æble (syndefaldet) – her står Luther ikke som en modsætning, han ser også arbejdet som en straf pålagt ved syndefaldet, men han ser også at arbejdet, en noget mennesket skal være lykkeligt for, da arbejdet både glæder Gud og svækker arvesynden (Den glemte Luther p. 287). For mig er der ingen tvivl om, at forfatteren har en meget stor indsigt i både Luthers og tidens tankegang.

Som middelalderhistoriker kan jeg ikke lade være med at udtrykke min store glæde over, at vi med dette værk får dokumenteret, at reformationen handler om tro og religion og at det er gennem teologien, at Luther vender sig mod handelskapitalisme og grådighed. For Luther er der næst efter djævelen ikke nogen

menneskefjende der er værre end gniervommen og ågerkarlen. Luther opfatter det som øvrighedens pligt både at gribe ind overfor markedet, når det udnytter almindelige mennesker og øvrigheden skal samtidig udvikle en passende socialforsorg.

Noget ganske særligt ved bogen er, at disse tunge teologiske emner fremstilles på en levende og velskrevet måde. Endda også med et tilsæt af humor. Derfor kan bogen læses uden forudsætninger og viden om 1500-tallet. Men når man har læst den, så har man fået en solid viden både om Luther og om denne periode.

Mange af bogens emner, f.eks. ågerkarlen, grådigheden, kapitalisme, prisdannelse, hvem er den virkelige tyv (ikke ham der tager af kassen – men dem der styrer markedet og optræder fromme), renter etc., gør denne bog vedkommende for nutidens læsere. Bogen kan inspirere til undervisning både i finanskrisen 2008 og i reformationstiden. Dertil er bogen så velskrevet at de fleste gymnasieelever vil kunne nyde at læse i denne bog.

Jeg er ikke i tvivl om, at denne bog kan være et godt supplement til undervisning i reformationen. Jeg kan på det varmeste anbefale bogen.

Torben Svendrup ph.d.

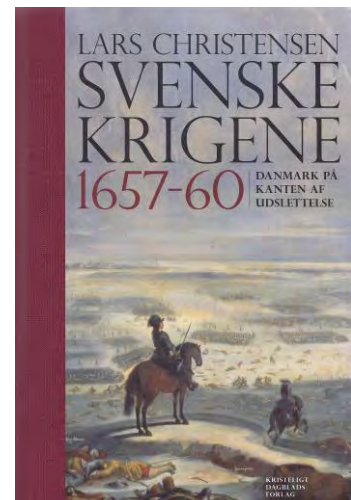
Stor bog om Svenskekrigene

LARS CHRISTENSEN: *"Svenskekrigene. Danmark på kanten af udseelse".* Kristeligt Dagblads Forlag, 624 sider, 300 kr.

Krigen i 1864 har – ligesom besættelsen 1940-1945 – fyldt meget i historieforskningen og debatten de seneste år. Til gengæld er krigene mellem Danmark og Sverige gledet lidt i baggrunden, selv om Danmarks eksistens faktisk var truet i midten af 1600-tallet.

Det har Lars Christensen nu rådet bod på med en stor bog på over 600 sider om Svenskekrigene 1657-1660, hvor han i mange detaljer fordelt over 16 lange kapitler gennemgår baggrund, forløb, resultat, men også dagliglivet under de ca. 3 års krig og dens betydning for den almindelige, lokale befolkning. Værket bygger på omfattende læsning. Litteraturlisten fylder alene 11 sider. Beskrivelsen er underbygget med hele 36 sider noter. Midt i bogen er der 16 sider billeder, hvor man f.eks. kan se, hvordan Karl 10. Gustav så ud, ligesom der er billeder af svenskernes overgang over isen på Storebælt og stormen på København. Forrest i bogen er der kort over Europa 1648, Danmarks afståelser, Karl 10. Gustavs felttog og togtet over isen. Disse er nyttige at falde tilbage på under læsningen, men jeg savner flere detailkort, f.eks. under beskrivelsen af Norge (s. 122-130). Hvem ved lige, hvor Frösö skansen i Jämtland og Vänersborg ligger? Bagerst i bogen er der et udmærket personregister, men intet sagregister.

Krigen falder klart i to faser: fra juni 1657 til februar 1658 og fra august 1658 til maj 1660. Selv set med nationale briller er det svært ikke at give den danske konge (Frederik 3.) skylden for nederlaget med den

skæbnsvangre Roskilde fred, da det er ham, der ønsker krigen. Omvendt bærer Karl 10. Gustav ansvaret for krigens anden del, hvor han ønsker at udslette Danmark som nation, og her må Danmark være de europæiske magter, ikke mindst Nederlandene tak skyldig for, at det ikke lykkedes.

Danmark må i første fase lide den tort, at Frederiksodde fæstningen (det senere Fredericia) falder, og Jylland hærger endnu en gang (efter 1629 i forbindelse med 30.årskrigen og 1643-45 med Torstensson-fejden). Heldet eller rettere vejret er med svenskerne, der – ikke uden tab – foretager den berømte overgang over isen, først fra Jylland til Fyn, siden fra Fyn til Lolland og Falster for til sidst at stå på Sjælland. I en sådan situation giver en ellers stor og pålidelig flåde ingen beskyttelse, og Frederik 3. må tolerere en ydmygende fred i Roskilde, hvor Skånelandene, Bornholm, Trondheim Len, Jämtland Len og Härjedalen afstås, og Norge således skæres over i to.

I den anden fase overlever København såvel belejring som det svenske angreb i februar 1659, men landet hærger under alle omstændigheder. Freden bliver lidt bedre, da Trondheim Len gives tilbage, ligesom Bornholm, der havde befriet sig selv, forbliver dansk, selv om det koster dyrt i form af erstatning til svenske godsejere i Skåne, der herefter aldrig bliver dansk igen. De europæiske magter, det tysk-romerske kejserrige, Brandenburg, Polen, England, Frankrig og ikke mindst Nederlandene spiller alle en rolle, og de er enige om, at det er bedst med to skandinaviske magter, således at ikke én stat behersker Øresund og store dele af Østersøen. Lars Christensen lader os hele tiden få udsagn fra f.eks. den franske (Hugues de Terlon) og engelske diplomat (Philip Meadowe), der ofte følger felttogene og forhandlingerne på nært hold.

Lars Christensen er meget velskrivende, og det er spændende at læse bogen også for historielæreren, der formodes at kende begivenhederne i store træk. Især vil jeg fremhæve de detaljerede skildringer af lokale forhold, hvor vi får ind under huden, hvad det vil sige at leve og få en dagligdag til at fungere under krigsforhold midt i 1600-tallet. Om soldaterne er danske eller svenske, polske eller tyske skal de konstant forsynes med mad og drikke og tøj og sko eller rettere støvler. Hvis ikke en bondefamilie eller en præst ville betale eller uddele det, som en flok krigere forlangte, plyndrede de hus og gård og i nogle tilfælde brændte de sågar hjemmet. Mange mænd blev direkte pryglet, ligesom flere kvinder blev voldtaget. Mange lokale blev også beordret til f.eks. at agere som strandvagt eller bavnvagt, (dvs. at de skulle holde øje med, om der sendes "røgsignal" fra en bavn(høj) som tegn på fjendens komme) ligesom ægtkørsel (forpligtelse til transport) for de invaderende tropper blev påtvunget de stakkels bønder. Indkvartering af fremmede soldater i en uoverskuelig tid har tæret hårdt på mangel familien, der næppe har haft meget at gøre godt med. Svenskekongen udstedte i nogle tilfælde beskyttelsesbreve (de såkaldte salvegarder), men som Lars Christensen anfører betød det blot, at man kun var forpligtet til at forsyne de pågældende officerer, der kom med brevet. Hvilken størrelsesorden vi opererer med kan følgende tal illustrere: Frederiksodde havde 6000 mand i 1658. 21/8 befalede Frederik 3 i Middelfart, at Assens skulle levere brød bagt som kavringer (hårdt bagte tvebakker) af 100 tønner rug, Middelfart 90 og Bogense 60 søndag og mandag, Kerteminde og Odense skulle levere henholdsvis 80 og 350 tønner tirsdag, onsdag og torsdag, mens det fredag og lørdag var blevet Nyborgs (200), Svendborgs (100) og Fåborgs (50) tur. De udsatte fynske købstæder skulle også levere øl (3 liter til hver mand i fæstningen), og så har vi ikke nævnt kød (flæsk og okser) og havre og hør til heste. (s. 141-142). Man måtte håbe, at høsten ikke slog fejl det pågældende år.

Bogen vrimler med anekdoter og pointer. Flere gange kan man ikke undlade at trække på smilebåndet, når Lars Christensen kommer med sine ironiske pointer. Der er mange eksempler, så jeg vil nøjes med at nævne

ét: under Bornholms befrielse regner de bornholmske frihedskæmpere med at kunne få Hammershus til at overgive sig, hvis de kidnapper den svenske kommandant og få fæstningen i bytte for ham. Han jages rundt i Rønnes snævre gader, men bliver skudt. Lars Christensen konkluderer: "... operationen lykkedes, men patienten døde". (s. 387). Flere steder trækkes paralleller til andre tider, f.eks. begreberne retsopgør og værnemagere. Oven på de hårde tider med skiftende vindere og tabere var der ting, man så stort på. Som Lars Christensen skriver side 560-561: "Kendetegnede for "retsopgøret" er, at det mest forholdt sig til økonomiske tvistigheder, og at man havde et pragmatisk syn på omgang med fjenden, inklusiv det, man langt senere betegnede som "værnemageri".

Corfitz Ulfeldt og Hannibal Sehested og deres roller (og deres opportunisme) får også fyldig omtale i bogen, ligesom Svend Poulsen og gøngerne eller snaphanerne og deres betydning for krigene belyses.

Naturligvis kan det ikke undgås med et par småfejl i så stor en bog, men de er få og små. Jeg studsede over brug af det latinske ord "religio" to gange (s. 28), hvor citatet om tolerancen i den kristne tro rettelig hedder "cujus regio, ejus religio" (hvis region, hans religion), og i registret (på side 623) henvises der til førortalt de Terlon på side 98-99 (det er 198-199), men det er småting.

Lars Christensen har skrevet en stor og kompetent bog om emnet, og enhver historieinteresseret bør afsætte en vinterferie eller påskeferie til at læse den. Har man ikke så megen tid, kan man nøjes med Sebastian Olden Jørgensen: Svenskekrigene (2018) fra Århus Universitetsforlag, der "kun" er på 100 sider, men i så fald snyder man sig selv for en lære- og læserig oplevelse med mange detaljer.

Forhåbentlig kan bogen ægge andre til at skrive om de andre svenskekrige (1563-70, 1611-1613, 1643-1645, 1675-1679, og 1700 og 1709-1720), meget gerne i et samleværk.

Kai Verner Nielsen

Sædelighedsfejden

CECILIE BØNNELYCKE: "Sædelighedsfejden". Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, illustreret. 100 kr.

I Aarhus Universitets serie *100 danmarkshistorier* præsenterer Cecilie Bønnelycke, der er inspektør på Langelands Museum, Sædelighedsfejden i et bredt perspektiv. Sædelighedsfejden bliver ofte betragtet som et litterært fænomen, der udspiller sig i forlængelse af Georg Brandes' felttog mod den forstokkede danske litteratur. Ud over Brandes indtager Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson her hovedrollerne med deres forskellige holdninger til kyskhed og "handskemoral". Denne vinkel belyser Bønnelycke også.

Udgangspunktet for skildringen af fejden er dog politisk, nemlig en skandaløs hændelse i den sydøstjællandske by Store Heddinge den 28. januar 1887, hvor smørgrossist Carl Conrad Frederik Ingeman-Petersen anklagede den konservative godsejer og kultusminister Jacob Scavenius for at gå på "horehus". Ingeman-Petersens anklage, der er den røde tråd i Bønnelyckes bog, førte til en lang retssag, der først blev afsluttet i april 1890. Scavenius vandt sagen i juridisk henseende, men den blev hans politiske død, for året efter blev han fyret af Estrup.

Sædelighedsfejden fik dermed også politiske konsekvenser, men det er bestemt ikke den eneste grund til at beskæftige sig med debatten om seksualmoral og dobbeltmoral i 1800-tallets Danmark. Cecilie Bønnelycke præsenterer nemlig sædelighedsbegrebet i bredere forstand og kommer blandt andet ind på lægevidenskabens legitimering af kønsrollerne og modsætningen mellem på den ene side samtidens borgerlige idealer om kyskhed og på den anden side den lovregulerede prostitution.

Sædelighedsfejden ændrede måske i praksis ikke så meget omkring seksualmoralen i Danmark, men Bønnelycke fastholder med god ret, at den satte en forandringsproces i gang, som kan forfølges helt op til nutidens debat om MeToo og Weinstein- og Zentropa-sagerne. Denne debat handler denne yderst velskrevne og vidende bog naturligvis også om.

Jeppe Bæk Meier

Eksperimentet der slog fejl - asylpolitik

MIKKEL ANDERSSON & NIELS JESPERSEN: *"Eksperimentet der slog fejl – status over 35 års dansk asylpolitik"*. Gad 2018. 192 sider, 250 kr.

Det er en bog, om et både omdiskuteret og politisk sprængfarligt emne, som journalisten og debattøren Mikkel Andersson og historikeren Niels Jespersen har skrevet.

Da bogen blev anmeldt i Information af migrationsforsker Martin Lemberg-Pedersen hævdede han således, at forfatterne ville "ofre hele humanismen" og anklagede dem for "selektiv omgang med kilder og udeladelsen af pointer, statistik og anden empiri, som ikke bekræfter forfatternes standpunkter."

Forfatterne replicerede, at anmeldelsen var præget af "udeladelser, fordrejninger og citatfusk" samt at anmeldelsen blot viste, at bogens udsagn om, at migrationsforskningen i Danmark er stærkt politiseret er korrekt.

Så hvad er det for en bog, der har skabt så megen debat?

Bedst kan bogen vel beskrives som en maggiterning – små stærke koncentrat af de vigtigste emner i forhold til integrationen gennem de seneste knap 40 år. Forfatterne vil undersøge, hvad der er sket med Danmark i denne periode, og hvad der mon vil ske i fremtiden. Det gøres ved at gennemgå en række emner som kriminalitet, uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning, økonomi mv. i et lettilgængeligt sprog.

Hvorfor slog eksperimentet fejl?

Forfatterne starter med en konstatering. I 1983 – året hvor 'verdens mest liberale udlændingelov' blev vedtaget – var 60.000 ikke-vestlige indvandrere og efterkommere i Danmark. I 2018 var der 476.000. Udlændingeloven viste sig hurtigt at få store konsekvenser, først og fremmest fordi det snart viste sig, at de der fik asyl som (midlertidige) flygtninge i virkeligheden blev til (blivende) indvandrere – trods indvandringsstopet i 1973.

Det andet store problem var, at det stigende antal indvandrere kun i ringe grad blev integreret. Dårligst af alle klarer personer fra en række muslimske lande fra Mellemøsten og Nordafrika sig, og det uanset om man ser på beskæftigelse, kriminalitet, social kontrol eller uddannelse.

Årsagen skal ifølge forfatterne primært findes i det forhold, at Islam er en lovreligion, hvor religion, politik og dagligliv er blandet sammen, hvilket ganske enkelt gør det svært for muslimer at indpasse sig i det senmoderne danske samfund: "I modsætning til hvad mange i den danske offentlige debat forestiller sig, tyder intet på, at der i Danmark findes moskéer, som accepterer eksempelvis førægteskabelig sex, kæresteri, som det forstås i Danmark, indtagelse af alkohol, homoseksualitet, eller at muslimske kvinder kan gifte sig med ikke-muslimske mænd."

Videre konstateres det, at eftersom der ikke findes markante teologiske retninger indenfor islam, som stiller spørgsmålet ved dogmet om, at Koranen er Guds ufejlbarlige ord, og at danske muslimer samtidig bliver stadig mere religiøse, er der ingen udsigt til, at problemerne bliver mindre i fremtiden.

I kapitlet 'Indvandringens økonomi' gør forfatterne op med forestillingen om, at indvandringen kan løse det demografiske problem med en stadig mindre og ældre dansk befolkning. I 2015 vurderede finansministeriet, at den ikke vestlige indvandring kostede 36 mia. kroner årligt. Underbeskæftigelsen blandt ikke-vestlige indvandrere er hhv. 41% for kvinder og 34% for mænd. For efterkommere er tallene lidt bedre, men stadig langt fra etniske danskere. Også når det kommer til uddannelse halter ikke-vestlige indvandrere og efterkommere bagefter, både hvad angår graden af uddannelse og karaktergennemsnit.

Tone-teorien

Forfatteren adresserer også den såkaldte tone-teori, dvs. den opfattelse, at problemerne med den manglende integration i virkeligheden skyldes, at danskerne er et småracistisk folkefærd: "Toneteoriens problem er imidlertid, at den forveksler årsag og virkning, ignorerer realiteterne i indvandringsdebatten og mediernes dækning af integration og indvandring samt forsøger at give ikke-vestlige indvandrere generelt og muslimer i særdeleshed en de facto særstatus i den offentlige debat, hvor nærmest enhver kritik bliver italesat som en stigmatiserende hetz."

Blandt denne teoris fremtrædende fortalere opregnes bl.a. Carsten Jensen, Klaus Rifbjerg og Susanne Brøgger samt de forhenværende politikere Uffe Ellemann-Jensen og Birthe Rønn Hornbech.

Ifølge forfatterne er det blot at se til Sverige, hvis man vil forvisse sig om, at tone-teorien er forkert. Her har medierne aktivt undladt at oplyse om gerningsmænds etnicitet, man har sløret billeder og efterlysninger af efterlyste, afvist kritiske indlæg om indvandrere og bevidst forsøgt at promovere multikultur og indvandring.

Forfatterne finder det i sig selv problematisk, at man fra den svenske stats side foreholder befolkningen oplysninger, som er relevante for den politiske meningsdannelse, ligesom de påpeger, at politikken har undermineret tilliden til de etablerede medier. I Sverige har den mediemæssige ensretning således medført, at alternative medier som f.eks. hjemmesiden Avpixlat – med over 200.000 besøgende om ugen - har fået en voldsom gennemslagskraft.

Forskning & politik

Når den ovenfor nævnte negative anmeldelse i Information ikke kom som den store overraskelse for Andersson & Jespersen, skyldes det formentlig, at de også kaster et kritisk blik på integrationsforskningen i Danmark. Forfatternes påstand er, at det akademiske majoritetssynspunkt groft sagt kan koges ned til følgende udsagn: "Politikerne er dumme. Befolkningerne er dumme. Indvandring er godt."

Kritikken bygger bl.a. på Henning Bech og Mehmet Necef's undersøgelser i *Er danskerne racister* (2013) samt den kritik asylforsker Thomas Gammeltoft-Hansen rejste mod sit eget forskningsfelt i Weekendavisen i februar 2018. Gammeltoft-Hansen kritiserede bl.a., at mange forskere ser det som deres arbejde at promovere flygtninges interesser, ligesom feltet er præget af social kontrol i forhold til, hvad der må forskes i. Overholder man ikke reglerne, kan man få svært ved at publicere og få støtte til forskningsprojekter. Herefter citeres en række udsagn fra forskere fra bl.a. DIIS og KU, der udmærket illustrerer pointen.

Den kritiske lup rettes også mod det, forfatterne kalder "den næstekærlige venstrefløj", hvilket vel nærmest er det værdipolitiske venstre. Disse laver "elendige analyser og er med til at fremmedgøre alle, der træder et skridt ved siden af eller ikke abonnerer på samme identitetsmarkører som venstrefløjen."

Forfatterne mener, at denne gruppe opererer med et misforstået solidaritetsbegreb, der hidrører fra misforstået klasseanalyse: "Når skurkene helst skal være kapitalister med høj hat og monopol, er det irriterende, når de i stedet er undertrykte palæstinensere, der hader jøder og tvinger deres koner til at gå med tørklæde."

De dårlige analyser forekommer ofte i form af *whataboutery*, dvs. at man undskylder en praksis med henvisning til en anden – hvorfor f.eks. diskutere vold og social kontrol i ghettoen, når det virkelige problem er tonen i debatten?

Samtidig er der en stærk tendens til moraliseringen (Morten Østergaard, Zenia Stampe, Carsten Jensen, Rune Engelbreth mf.), som også er et effektivt middel til at undgå ubehagelige debatter. En sådan debat kunne f.eks. være om de utallige fejlslagne integrationsprojekter (Mangfoldighedsplejehjem, streetbasket, mangfoldighedsfestivaler osv.), som til stadighed bevilges midler, selv om resultaterne er endog meget svære at få øje på. Som forfatterne sammenfatter: "De mange penge til projektmageri står i skærende kontrast til det faktum, at ingen steder er integration gået dårligere end der, hvor venstrefløjen har mest indflydelse."

Menneskesmuglingens logik

Et kapitel handler om menneskesmuglingen over Middelhavet - et aktuelt AT-emne. Ifølge forfatterne fremmer den nuværende migrationspolitik i EU menneskesmuglerindustrien og dermed den medfølgende parasitøkonomi i de nordafrikanske lande. Så længe chancen for at nå til Europa er til stede, vil menneskesmuglingen derfor fortsætte.

Det nuværende asylsystem er samtidig dysfunktionelt i forhold til at hjælpe de, der har størst behov, fordi det kræver både økonomiske og personlige ressourcer at komme over Middelhavet. Et stort flertal af de,

der kommer ind i Europa, er da også migranter, der ikke har krav på asyl. Samtidig er mellem 75% og 90% mænd. Samtidig er der ingen udsigt til, at man i EU kan blive enige om en løsning på problemet.

Hvad så nu?

Den nuværende regering påpeger ofte, at der efter migrantkrisen i 2015 er kommet ”styr på indvandringen”, men som forfatterne påpeger, fik over 10.000 personer i 2017 asyl og familiesammenføring. Det tal er historisk set højt, og der er ikke udsigt til, at det vil falde.

”Den nuværende politiske situation er derfor, at Danmark har låst sig inde i et asylsystem, der fører til stadigt voksende integrationsproblemer relateret til kultur, arbejdsmarked, uddannelse, kriminalitet osv., og som samtidig fører til, at et meget lille antal af de absolut mest ressourcestærke flygtninge, som har mulighed for at rejse gennem en række sikre lande, bliver hjulpet med forholdsmæssigt store ressourcer, der ville gøre langt større forskel for det langt større flertal af flygtninge og internt fordrevne, som befinder sig i nærområderne.”

På baggrund af denne sammenfatning anbefaler Andersson og Jespersen, at man sætter en stopper for al spontan asylansøgning og familiesammenføring. Det medgives, at det kan lyde som en kynisk beslutning, men at det er det eneste, der kan sætte en stopper for menneskesmuglingen over Middelhavet og samtidig give Danmark (og andre lande) en mulighed for at få integrationen af de allerede tilkomne til at fungere.

Maggiterningen

Der er ikke tale om en akademisk afhandling, men en debatbog, hvilket forfatterne selv gør opmærksom på i deres forord, hvor de også redegør for deres respektive politiske ståsteder. Derfor skal bogen også læses som det den er – og målt som debatbog fungerer den aldeles glimrende. Den er letlæst og pointerne er trukket befriende skarpt op.

Hvis man følger med i den løbende debat og litteratur, skal man ikke forvente at støde på nye oplysninger i *Eksperimentet der slog fejl*. Hvis man ikke har tid til at læse Mathias Tesfaye's *Velkommen Mustafa*, Henning Bech og Mehmet Necef's i *Er danskerne racister*, Danmarks Statistiks *Indvandrere i Danmark* og Ahmed Akkari's *Min afsked med islamismen* kan man imidlertid få et glimrende koncentrat hos Andersson og Jespersen.

Der er kun ti titler på bogens litteraturliste, og der er et par mangler, man kan undre sig over. Det havde været relevant at inddrage Morten Uhrskov-Jensens *Et delt folk* og især Hege Storhaugs *Islam. Den ellefte landeplage*, der synes at have tjent som inspiration for bogens første kapitel.

Man kan naturligvis være politisk uenige med forfatterne til *Eksperimentet der slog fejl*, men bogen er et dokumenteret og velargumenteret indspark i debatten.

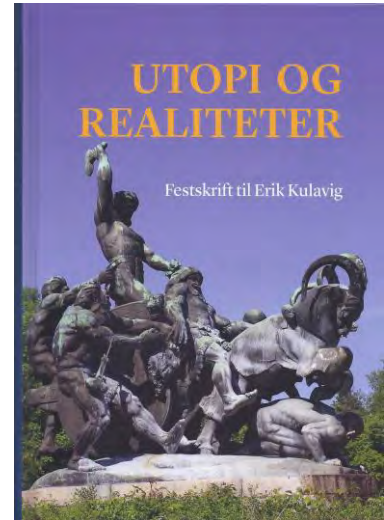
Martin Kryhl Jensen

Utopi og realiteter

Festskrift til Erik Kulavig

Lars Bisgaard, Mogens Kragssig Jensen og Thomas Wegener Friis (red).
Syddansk Universitetsforlag 2018. 326 sider, 299 kr.

Erik Kulavig, lektor ved SDU i historie, er oprindeligt uddannet som cand.mag. i russisk, men har siden 1980'erne udnyttet sine sprogkundskaber til historisk virksomhed. I forbindelse med åbningen af de sovjetiske arkiver i 1990'erne blev han engageret i de nye muligheder, det skabte for koldkrigsforskningen, og han har opbygget et eminent kendskab til det russiske kildemateriale, ikke mindst til, hvordan det kan give en helt ny indsigt i det sovjetiske samfund bag den officielle facade. Det har i de senere år givet sig udslag i centrale bøger om den russiske revolutionsperiode, senest fra 2016 *Vi river himlen ned på jorden. Drøm og virkelighed i revolutionens Rusland 1917-1922*. Her trænger Erik Kulavig bag ideologi og magtkamp ind til den måde, som borgerne i Rusland reagerede på og overlevede i den dramatiske brydningstid.

Titlen *Utopi og realiteter* afspejler netop Erik Kulavigs forskning og er velvalgt til det festskrift, som fag- og arbejdskolleger har udgivet i forbindelse med hans 65-årsdag. Et festskrift bliver naturligt en pose blandede bolsjer, og sådan også her, hvor både fagkolleger inden for Ruslandsforskningen og arbejdskolleger inden for andre områder i historien har leveret bidrag.

Umiddelbart går man til de bidrag, der vedrører Erik Kulavigs egne forskningsområder, og de har da også et personligt præg, rummer direkte referencer til hans værker og er i forskningsmæssig dialog med ham.

I sin artikel giver *Mette Skak* med adskillige personlige henvendelser til sin gamle skolekammerat en fejende oversigt over russisk sikkerhedspolitisk vanetænkning. Hun refererer nutidige russiske historikeres opgør med myten om den ædle russiske folkesjæl i et land omringet af fjender, og hun fremhæver deres påstand om, at det i stedet drejer sig om en imperialistisk erobningsmani som den konstante faktor. Mette Skak trækker linjen fra det zaristiske regime via krigspsykose og militarisme under Stalin op til Putins hybridkrig – det er et dystert billede af det russiske syn på omverdenen, hun giver, men det mildnes dog lidt af hendes overbevisning om, at den russiske befolkning inderst inde drømmer om økonomisk velfærd og ser den som udtryk for egentlig stormagtsstatus.

Niels Bo Poulsen behandler på nyt kildegrundlag den måde, den røde hær under 2. Verdenskrig og begyndelsen af den kolde krig udøvede erfaringsopsamling – en vanskelig proces i et samfund, hvor mistillid mellem militær og politisk ledelse var gennemgående. Han bruger Kulavigs metode – ”at læse mod kildens intention” – for at komme bag det standardiserede sovjetprog.

Peter Ruggenthaler og *Jesper Jørgensen* viser – også med udgangspunkt i åbningen af de sovjetiske arkiver, bl.a. med brug af Molotovs private papirer – at den sovjetiske interesse for Danmark og specielt DKP i perioden 1945-53 var meget begrænset. Danmark blev opfattet – jo med rette – som fast forankret i den opstående vestlige blok, og det var DKP, der aktivt og positivt skulle søge ideologisk afklaring hos Sovjetmyndighederne. ”Var DKP en trojansk hest, der var blevet forladt af sin herre?” spørger forfatterne,

der også giver en underholdende beskrivelse af Aksel Larsens kombinerede parti- og ferierejse i 1952, hvor de sovjetiske indberetninger bestemt ikke viser begejstring for den kritiske og håndværkskyndige danske partiformand.

Helmut Müller-Engbergs og Thomas Wegener Friis trækker linjerne for oktoberrevolutionens indflydelse i tysk historie op fra Lenins togrejse gennem Tyskland i 1917 til DDR's sammenbrud i 1989-1990, mens *Bent Jensen* i et kildenært studie præsenterer erhvervsfantasten Harald Plum, der førte sin egen personlige udenrigspolitik for at vælte det bolsjeviske styre i Rusland i 1919. Han havde tiltro til, at han kunne få hjælp fra så prominente personer som Mannerheim og Herbert Hoover. Det fik han ikke, og styret overlevede.

Ud over de bidrag, der vedrører Erik Kulavigs egne forskningsområder, kommer vi takket være andre fagkolleger også rundt om temaer som utopisten Struensee ved *Ulrik Langen*, den oplyste enevælde som realitet ved *Michael Bregnsbo*, skandinavismen som et seriøst projekt ved *Rasmus Glenthøj* og højres topjuristers utopiske forsøg på at afpolitisere Estrups forfatningskamp med juridiske argumenter ved *Jesper Lundby Skov*. Den russiske revolution inspirerer *Jesper Maibom Madsen* til at behandle Augustus' romerske revolution med historikeren Cassius Dio som kilde, og autarki-tankens finder *Tønnes Bekker-Nielsen* hos både Aristoteles og Stalin.

De mange forskellige bidrag er løst forbundne, men giver med deres forskellige synsvinkler og emner et godt indtryk af historiefagets mangfoldighed, nogle med fokus på enkeltpersoner, andre på de store samfundsstrukturer, nogle detaljerede kildestudier, andre brede overblik over tusindårige perioder.

Et andet indtryk, der står tilbage fra festskriftet til den vellidte kollega, er, at det er en sand lykke, vi i Danmark har så mange fremragende russisk-kyndige historikere, der kan formidle ny og nuanceret viden om russiske forhold – i en tid, hvor nødvendigheden af at pleje brede sprogkunderskab somme tider drages i tvivl.

Mads Pedersen

Spionage i 2. Verdenskrig

KIRSTINE KLOSTER ANDERSEN: *"Spurven. Den dramatiske historie om spionen Vera Schalburg"*. Lindhardt og Ringhof 2018. 406 sider, 300 kr.

Kirstine Kloster Andersen beskriver i sin bog Vera Schalburgs korte og tragiske liv. Vera Schalburg blev født i Sibirien, idet hendes far i 1902 forlod familien i Nyborg og rejste til Rusland, hvor han arbejdede som mejerist. Her giftede han sig i 1905 med en russisk kvinde fra en velstående godsejerslægt. Vera blev født i enten 1907 eller 1908 (upræcist opgivet i bogen s. 39), og var barn nummer to ud af tre i familien. Efter revolutionen rejste familien til Danmark, men forældrene hutlede sig gennem tilværelsen resten af deres liv og klarede sig kun takket være hjælp fra familien. Veras ældre broder C.F. Schalburg var nazist, gik ind i

Frikorps Danmark og omkom ved fronten i Sovjetunionen i 1942. Det er ham, som gav navnet til det forhadte Schalburgkorps.

Forfatteren følger Vera Schalburgs omtumlede liv i det omfang, det er muligt. Den bygger på omfattende undersøgelser i arkiver i Danmark, Tyskland, Belgien og Storbritannien, hvor en stor del af arkiverne fra 2. verdenskrig nu er offentligt tilgængelige. Der har blandt mange privatpersoner været stor interesse for Vera Schalburgs liv og skæbne. Der er skrevet bøger om hende og oprettet hjemmesider, hvor forfatteren snart opdagede, at indholdet var præget af konspirationsteorier og manipulation med indholdet.

Vera Schalburg var psykisk ustabil og forsøgte flere gange i sit liv at begå selvmord. Hun var i perioder narkoman og pillemisbruger og dertil notorisk lystløgner, så der i afhøringsrapporterne af hende ofte optræder helt selvmodsigende udsagn.

Fra 1927 boede Vera og familien nogle år i Paris, hvor Vera forsøgte at slå sig igennem som danserinde. Her skulle hun angiveligt være blevet hvervet som russisk spion, og sammen med sin kæreste smuglede hun dokumenter rundt i Europa. Det viste sig imidlertid, at kæresten arbejdede for kommunisterne, så det kom til et brud. Senere i 1930'erne blev Vera hvervet af Abwehr og skulle nu spionere for tyskerne.

Det var i den sammenhæng, hun og to andre spioner i 1940 blev sendt til Storbritannien. De blev i en vandflyver fløjet til kysten ud for det nordlige Skotland, og derfra skulle de klare sig i land i en gummibåd. De tre spioner var elendigt forberedt til opgaven og deres legitimationspapirer var så dårlige, at de umiddelbart kunne afsløres som falske. De blev hurtigt arresteret og ført til afhøring i London. Vera kom til at opholde sig i fængsel i London de følgende to år, hvorefter hun blev sendt til en interneringslejr på Isle of Man, hvor hun sad resten af krigen. Hvad der skete med hende efter krigen er det lykkedes forfatteren at opklare takket være så traditionelle kilder som en oversigt over døde, tilgængelig i Hamburgs Stadsarkiv og oplysninger fra Kirkegårdsadministrationen i Hamburg.

Forfatteren omtaler i forordet sin bog som "en dokumentarisk fortælling, der bygger på omfattende research i danske, tyske, belgiske og britiske arkiver". Der er ingen tvivl om, at der er lavet et meget omfattende og grundigt researcharbejde, og bogen er velskrevet og letlæst med stor sans for dramatiske detaljer. Med varedeklarationen "dokumentarisk fortælling" kan det vel heller ikke forventes, at bogen lever op til historiefagets krav om dokumentation. Men der er unægtelig en del steder, hvor nakkehårene stritter på historikeren. Når der gengives ordret tale i citationstegn, som f.eks. når Veras og en af de andre spioners ankomst efter landgangen i 1940 til jernbanestationen i den nærmeste by beskrives på følgende måde (s. 18) og der ingen note er, spørger man umiddelbart sig selv, hvor man ved det fra?

Den første, de traf, var stationsforstanderen bag glasset i billetlugen. Vera gik over til ham.

"Undskyld, kan De fortælle mig navnet på stationen?" spurgte hun.

"Portgordon", svarede stationsforstanderen.

Tilsvarende med overvejelser over, hvad Vera har tænkt undervejs i sine mange ulykkelige oplevelser. Hvor ved man det fra?

Bogen er absolut værd at læse, selv om den medtager rigeligt mange uvæsentlige detaljer, og så må den læses på sine egne præmisser, som mere er journalistens end historikerens.

Bente Thomsen

En historie om almindelige mennesker under ekstraordinære omstændigheder

BART VAN ES: *'Et liv i skjul'*. Lindhardt og Ringhof 2018. 256 sider, 249 kr.

"Uden familier får man ingen historier" udtaler den ældre dame Lien til forfatteren Bart van Es, da han første gang besøger hende i hendes lejlighed i Amsterdam i 2014.

Dette citat bliver indledningen til hans bog *'Et liv i skjul'*, hvor han har sat sig for at fortælle Liens utrolige livshistorie, der er tæt vævet sammen med hans egen families.

I 2014 er Lien mere end 80 år gammel. I 1940, da Holland blev besat var hun 6 år. Hun er jøde, og hendes forældre så ikke anden udvej for hende end at hun måtte væk fra dem for at leve hos en ikke-jødisk familie, hvor hun skulle give sig ud for at være en fjern forældreløs slægtning.

Den første familie Lien kom til at bo hos var van Es-familien. Ægteparret var forfatter Bart van Es' bedsteforældre. Selv om det var hårdt for Lien at være væk fra sine forældre trivedes hun i familien og følte sig vellidt og tryk. En dag bankede det på døren og Lien måtte flygte over hals og hoved, fordi hun var blevet stukket til myndighederne. Bart van Es skriver, at dødsraten blandt de hollandske jøder var over 80 procent, hvilket er mere end dobbelt så højt som noget andet vesteuropæisk land. I Holland var det ikke SS, der stod for at finde og anholde jøderne, men derimod de lokale hollandske myndigheder, der viste sig at være særdeles effektive. De hollandske myndigheder overopfyldte de kvoter som den tyske besættelsesmagt havde fastsat og sendte 107.000 'heljøder' til dødslejrene. I modsætning til Anne Frank blev pigen Lien ikke en af dem.

I anden halvdel af bogen fortæller Bart van Es om, hvordan Lien efterfølgende var på flugt og både kom til at opleve at bo i skjulte rum og at bo hos en familie, der behandlede hende dårligt.

Det gik tidligt op for Lien at hendes forældre var forsvundet og døde. I den første tid væk fra dem kunne hun skrive breve til dem. Bart van Es beskriver gribende den dag, hvor hun fik at vide, at der ikke længere var nogen adresse at skrive til: *"Den eftermiddag er der stille i køkkenet, og Lien sætter sig i et hjørne. På fingrene har hun to små ringe som hun har fået af sine forældre, en af sølv og en af guld. Hun tager dem af og triller dem hen over gulvet, fra den ene hånd til den anden. Først den ene og så den anden triller ned i en*

sprække ved væggen og forsvinder i mørket. Lien kan ikke huske, at hun overhovedet tænkte på sine forældre i lang tid derefter."

Gennem krigen og sit liv i skjul oplevede Lien mere og mere isolation, og i takt med at hun blev ældre i løbet af krigen, blev hun også offer for seksuelle overgreb begået af nogen af dem, som skjulte hende. Hun beskriver, at livet dengang var fyldt med en fornemmelse af *"... ikke at have nogen at holde fast i. Der var ingen grænser... der var ingen hegn... Den største følelse, den vigtigste følelse, var at jeg var i frit fald, og ingen kunne gribe mig."*

Bart van Es har skrevet en gribende historie, der på en gang er en holocaustoverlevers vidnesbyrd, men som også er en sober undersøgelse af hans egen families fortid. Det særlige ved den måde han gør det på er, at han har blik for kompleksitet i menneskers handlinger og følelser. Efter krigen kommer Lien nemlig tilbage og bor hos Bart van Es' bedsteforældre, hvor hun havde følt sig bedst tilpas, og hun bliver som en slags datter i familien. Men her slutter historien ikke lykkeligt. Bart van Es beskriver nøgternt hvordan at hans bedstefar, der var medvirkende til at redde Liens liv, gjorde seksuelle tilnærmelser til hende efter krigen, hvor hun var blevet en del af familien. Han beskriver også, hvordan hans bedstemor og Lien årtier efter krigen ender med at blive uvenner og afskærer kontakten til hinanden i sådan en grad, at Lien bliver skrevet helt ud af familiehistorien.

Den tyske historiker Harald Weltzer udgav i 2002 bogen 'Opa war kein Nazi' (*Bedstefar var ikke nazist*), hvori han undersøgte unge tyskeres historiebevidsthed om 2. verdenskrig og holocaust. Her fandt Weltzer, at de unge tyske havde en omfattende viden om faktuelle forhold om krigen, men at de over en bred kam heroiserede deres bedsteforældre og fortrængte den smertefulde erkendelse, at mange af deres bedsteforældre netop havde været soldater, nazister, SS o.l. De unge tyskere afkoblede simpelthen deres familiehistorie fra 'den store historie'.

Bart van Es gør det modsatte. Han forsøger ikke at tegne glansbilleder, men ønsker at forstå en ekstraordinær familiehistorie, hvori lyset også kaster lange skygger. Hans bedsteforældre var ikke nazister. De var redningsmænd, men de var også almindelige mennesker på godt og ondt. Det er en historie, som ikke bliver fortalt så tit, og derfor er den et interessant bidrag til det væld af fortællinger om de utrolige menneskeskæbner, der blev formet af 2. verdenskrig.

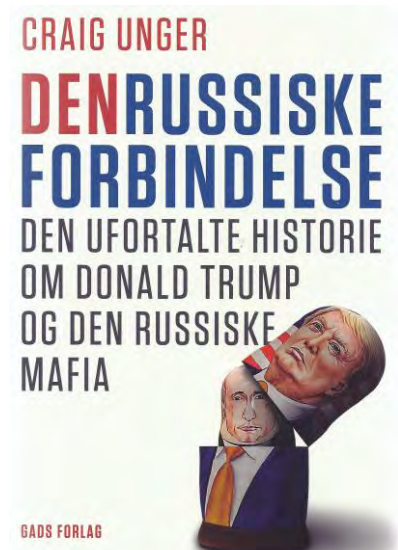
Bogen er velskrevet i et let og flydende sprog og rigt illustreret med fotos, håndskrevne breve og uddrag fra pigen Liens poesibog. Den kan bestemt anbefales.

Ulla Nedergård Pedersen

Trumpologi

CRAIG UNGER: *"Den russiske forbindelse"*. Gads Forlag 2018. 368 sider, 300 kr.

En dansk læser vil vel normalt være disponeret for at tro det værste om USA's præsident Donald Trump. Man skal så bare huske, ikke

mindst i historietimerne, at underkaste en bog der stemmer overens med ens forhåndsopfattelser, samme kritiske behandling som en der går imod dem. Det gælder også denne bog.

Bogens hovedpåstand er at Donald Trump er russernes mand i Washington, ja endog russernes redskab. Det understreges af billedet på bogens omslag, både i den amerikanske og den danske udgave, der forestiller en traditionel russisk babushka-dukke, hvor den yderste, forestillende Trump, er ved at blive taget af, og den næste, forestillende Putin, kommer til syne. Forbindelsen er skabt via den russiske mafia, jf. også bogens undertitel "Den ufortalte historie om Donald Trump og den russiske mafia". Forfatteren er journalisten Craig Unger, der tidligere har skrevet en bog med titlen "House of Bush, House of Saud"; han har med den foreliggende bog fulgt samme opskrift. (Bogens amerikanske titel er "House of Trump, House of Putin").

Bogen bygger på et omfattende materiale af avisartikler, bøger og forskellige rapporter, samt også interviews, foretaget af forfatteren. Historien er altså, trods bogens undertitel, ikke ganske ufortalt. Men det er ikke det der er hovedproblemet – det er to andre:

- Der er en meget omfattende brug af svækkende udtryk, såsom "formodet", "muligvis", "angivelig", "skal have", "tilsyneladende", "under mistanke for", "siges at" osv. Forfatteren vil gerne undgå sagsanlæg, men det svækker unægtelig også hans påstande.

- Det er som om mængden af påstande skal kompensere for den manglende styrke. Man ville hellere have haft færre, men til gengæld nogle hvor forfatteren turde og kunne stå helt inde for dem.

Bogen igennem krydsklippes der mellem redegørelser for den russiske mafias fremskridt i USA, Putins vej til magten i Rusland og Trumps karriere i erhvervslivet, medieverdenen og det politiske liv. Det er der noget suggestivt i, men det er en journalistteknik, ikke en historikerfremgangsmåde.

Taget hver for sig er redegørelserne bestemt ikke uinteressante, navnlig historien om den russiske mafias etablering i USA – selv om den giver det indtryk at det så godt som er umuligt at gøre forretninger i USA uden at have med mafiaen at gøre (hvilket i parentes bemærket ville undskylde Trump for netop dette!). Trumps karriere må nok efterhånden siges at være ret velbelyst.

Fremstillingen er temmelig kalejdoskopisk med en vrimmel af navne og begivenheder, spring i tid og sted, og med sidespor undervejs. Det kan være svært at skære igennem og se hvad der er af reelle påstande, men ind imellem er der heldigvis sammenfatninger, f.eks. s. 282: "De [den russiske mafia] havde reddet Trump, da han gik fallit". Det der hentydes til, er at en koncern, ejet af emigranter fra Rusland, havde købt licens til Trump-navnet på et særdeles kritisk tidspunkt i 2006. Russiske mafiosi havde desuden købt ejerlejligheder i Trump-ejendomme.

Skulle det være nok til at dokumentere at Trump kom i lommen på dem? Et par gange antydes det at russerne skulle have noget kompromitterende på Trump, måske af seksuel art, men det bliver ved antydningerne.

Hvis man skal godtage idéen om at Trump er Putins mand i Washington, skal man først acceptere at Putin styrer mafiaen, og at den styrer Trump, eller naturligvis at Putin styrer Trump direkte. Man skal også tro at den ene eller den anden "har noget" på Trump, hvad det så skulle være, som han ikke kan tale sig ud af, eller at Trump er ved at betale en gæld tilbage. Men hvordan har han det egentlig med at betale gæld tilbage i anden sammenhæng?

Kort sagt, hvis bogen skal benyttes i historieundervisningen, bør der være en lærer til stede.

Axel Moos

NORDSLESVIGERE I FØRSTE VERDENSKRIG

CLAUS BUNDGÅRD CHRISTENSEN: *"Danskere på Vestfronten 1914-1918"*. Gyldendal 2018. 536 sider. 350 kr.

Mange kort og billeder samt kildefortegnelse, litteraturliste, noter og register. 2. udgave.

Denne store bog handler om meget mere end titlen lover. Den handler godt nok om dansksindede fra Slesvig i første verdenskrig. Men deres beretninger indgår i en grundig gennemgang af krigen på Vestfronten, især på de vigtigste frontafsnit, da danskerne er med fra angrebet på Belgien og Nordfrankrig i 1914 til den sidste forgæves offensiv i foråret 1918. Dens danske hovedpersoner er fra tre bestemte regimente der alle var knyttet til Nordslesvig. Bogens viden om dem bygger i høj grad på breve og dagbøger fra soldaterne.

Bogen går kronologisk frem, idet den begynder med sommeren 1914 og krigens begyndelse og slutter med de sidste kampe i efteråret 1918. Værket er delt ind i mange mindre kapitler, typisk på 5 til 10 sider. Hvert kapitel handler om et bestemt slag eller en bestemt offensiv. Kapitlet handler både om de militære leders overvejelser, om selve slagets gang og om de danske soldaters oplevelser og reaktioner. Trods sin størrelse er bogen altså meget overskuelig. Via indholdsfortegnelsen kan man let finde frem til et bestemt slag eller en bestemt offensiv. Hvis det drejer sig om et mindre slag eller en bestemt person, kan man bruge registret.

I bogen får man aflivet en myte om første verdenskrig, som viderebringes i mange historiebøger, nemlig at generalerne var tåbelige og ikke ændrede taktik og strategi i løbet af krigen. I denne detaljerede gennemgang af krigen ser man, at de eksperimenterede og prøvede sig frem, nogle gange med held, andre gange med rene fiaskoer til følge. Ved krigens slutning førte man krig på en måde der pegede frem mod 2. verdenskrig. Der fortælles mest om de tyske ledere, men ved store slag, f.eks. Marne-slaget 1914, fortælles også om de franske og engelske generalers overvejelser.

I bogens første kapitel fortælles om reaktionerne i Tyskland på krigens udbrud i sommeren 1914. I nogle korte fremstillinger får man det indtryk at alle tyskere var krigsbegejstrede. Her får man en mere nuanceret

beskrivelse, idet forfatteren ser på de forskellige sociale klasser og de forskellige geografiske områder. Bogen giver også en mere nuanceret fremstilling af officererne. Der er dog på ingen måde tale om et defensorat for den tyske krigsførelse; bl.a. fortælles om de krigsforbrydelser som tyskerne begik.

Til sidst fortælles om tiden efter krigen, hvor soldaterne blev sendt hjem. Det første problem var hjemtransporten for de danskere der sad som krigsfanger, de fleste i Frankrig og England. Dernæst behandles de pensioner der blev tildelt handicappede soldater og enkerne efter de faldne. Til sidst en gennemgang af veteranforeningen DSK og den politiske udvikling i Sønderjylland i mellemkrigstiden.

Der var også mange danskere på Østfronten, hvilket man kan overbevise sig om i Mindeparken i Århus. Men det er uden for denne bogs område. Noget tyder på at anden udgave er blevet til i huj og hast. Der findes nogle besynderlige fejl i den ellers korrekte og velskrevne bog. F.eks. kaldes den øverst på bagsiden en bog om Østfronten(!), mens der står Vestfronten længere nede. På s. 436 står der Ententen på et sted, hvor der skulle stå Centralmagterne. Og den første sætning på s. 11 vil få enhver dansklærer til at gribe sin røde blyant.

Værket kan absolut anbefales. Jeg vil råde til at man læser bogen langsomt og giver sig tid til at følge med på de mange kort over slagmarkerne som ledsager fremstillingen. Man kan også fordybe sig i tankerne i soldaternes breve og dagbøger.

Jørgen Krøigård

Krigsteoretiske overvejelser for officerer og nørder

JØRGEN SEIT JESPERSEN: *"Krigsteoretiske overvejelser – belyst med eksempler fra renæssancen"*. Forlaget Multivers 2018. 246 sider. 298 kr.

Denne bog må være tiltænkt undervisning på officersskoler. Forfatteren har da også arbejdet på Forsvarsakademiet. Allerede på side 8 konkluderer forfatteren, at der er seks universelle elementer, som findes i alle krige uanset tid og sted. Det handler om: magt, strategi, taktik, logistik, kommunikation og kamp. Disse elementer gennemgås dels teoretisk og på de valgte empiriske eksempler.

Forfatteren bruger først en romersk militæranalytiker fra slutningen af det fjerde århundrede. Publius Flavius Vegetius. Renatus skrev et værk i fire bøger, som han kaldte: *"Epitoma Rei Militaris"*. Det var en vejledning i, hvordan det romerske militær var eller burde være på forfatterens egen tid.

Den antikke Vegetius' betragtninger sammenligner forfatteren med udvalgte militærhistorikere fra renæssancen. Niccolo Machavelli er bedst kendt for at have skrevet *"Fyrsten"*, hvor han blandt andet skriver: *"En fyrste må ikke have andet mål, ikke interessere sig for andre ting end krig, dens regler og forudsætninger"*. Machiavelli levede og gjorde karriere i Firenze 1469-1527. De italienske

bystater var på dette tidspunkt ustandselig i krig med hinanden samtidig med, at Italien var slagmark for magtkampe mellem de franske, spanske og tyske kongehuse. Så Machiavelli var engageret i forsvaret af Firenze og vidste god besked med alle facetter af krig.

Endvidere bruger forfatteren den svenske forfatter Olaus Magnus (1490-1557), der skrev *"Krig til lands"* og en anden svensker Peder Månsson (? – 1534), der skrev et todelt værk om krig: *"Stridskunst"* og *"Stridslov"*.

Disse fire krigsteoretikere har utroligt meget til fælles. Naturligvis havde den romerske forfatter ikke kendskab til artilleri og geværer, der begyndte at have betydning i krig i renæssancen, men bortset fra det, har de fire forfatteren rigtig meget til fælles i deres analyse af krigens elementer.

Forfatteren har valgt to felttog fra renæssancen som sine empiriske eksempler. Han beskæftiger sig dels med et spansk felttog i det sydlige Italien, hvor en Gonzalo Hernandez de Cordova har succes i sit felttog for den spanske krone i perioden 1498-1503 og ender med at blive vivekonge af Napoli. Han udmærkede sig ved at skifte strategi i forhold til anvendelsen af de moderne "bøsseskytter". Disse opstillede han defensivt bag forskellige befæstede stillinger, så når fjenden angreb blev hans tropper mødt af et haglvejr af kugler fra bøsseskytterne. Begyndelsen til den moderne stillingskrig.

Det andet empiriske eksempel, som forfatteren gennemgår, er Johan Rantzau's jyske felttog i 1534. Her stod Rantzau over for Skipper Clements bondehær på 5-6000 mand og 8-900 professionelle lejesoldater. Rantzau disponerede over ca. 4500 mand. De var alle lejesoldater, og en mindre del af denne hær bestod af holstenske ryttere, samt den del af adelshæren, der havde overlevet katastrofen ved Svenstrup 14. september, hvor Skipper Clement overraskende havde besejret det adelige kavaleri.

I dansk historieskrivning har der været en tendens til forherlige Skipper Clements folkelige bondehær, som imidlertid ikke havde en chance, da den stod over for en moderne hær med artilleri, bøsseskytter og en meget dygtig ledelse. Det fremgår af teksten, at Rantzau var bekendt med datidens mest moderne krigsvidenskab og gjorde dygtigt brug af denne. Felttoget startede, da Rantzau indtog Varde den 20. november. Derefter gik han nordpå over Ringkøbing og Holstebro. Herfra sendte han en del af hæren til Randers, hvorefter han i lyn tempo bevægede sin hær over Skive og Viborg imod Ålborg, som han belejrede den 17. december og indtog den 18. december.

Rantzau havde i alle andre byer betalt for underhold til sine soldater, men Ålborg blev givet fri til soldaternes plyndring, som det var datidens almindelige politik over for byer, der ikke overgav sig. Dermed var oprøret slået ned, og Jylland vundet for Christian III.

Forfatteren har i øvrigt en række betragtninger over, hvordan lejesoldater anvendes og fungerer. Der er tankevækkende nok ikke den store forskel fra lejesoldater i renæssancen og til lejesoldater i vor tids krige.

Forfatteren mener ikke, at man kan komme uden om det klassiske værk af Carl von Clausewitz: *"Vom Kriege"*, men at det jo var tænkt som undervisningsmateriale for preussiske officerer og også må ses i denne sammenhæng. Han mener, at hvis man vil se på krig i moderne forstand, skal man bruge vores samtidige John Keegan, der anlægger et kulturhistorisk synspunkt.

Bogen har mest interesse for professionelle og officersaspiranter. Den vil være vanskelig for elever i gymnasiet og har derfor ikke den store relevans, hverken i undervisningssammenhæng eller i forbindelse med opgaveskrivning.

Thorkil Smitt

Robert Musils "etiske revolution"

Mette Blok: *"Den etiske revolution. En filosofisk læsning af Robert Musils 'Manden uden egenskaber'".* Museum Tusculanums Forlag 2018. 309 sider. 275 kr.

Den østrigske forfatter Robert Musils (1880-1942) ufuldendte roman *Der Mann ohne Eigenschaft* (*Manden uden egenskaber*) anses for et centralt værk i europæisk modernistisk litteratur. Musil arbejdede på værket i perioden 1921-42, og værket forblev som nævnt en torso, og det utvivlsomt af gode grunde, for hvad er "en mand uden egenskaber" mon for en?

Filosoffen Mette Blok ser 'resultatet' af Musils projekt som intet ringere end en "etisk revolution", og alene af den grund må bøgerne, dvs. såvel Musils som Bloks, påkalde sig en, givetvis berettiget, opmærksomhed.

Bloks bog bygger øjensynlig på en ph.d.-afhandling og er som sådan foruden uomtvistelig kompetence karakteriseret ved vældig stor grundighed, ved de sædvanligvis mange noter samt rigtigt mange tysksprogede, uoversatte citater. Bogen er imidlertid godt, veloplagt og engageret skrevet og er bestemt oplysende for den tålmodige læser, der måtte være særligt interesseret i ikke blot Musils, ifølge Blok helt igennem etisk anlagte, hovedværk, men altså også i det, der, stadig ifølge Blok, var (og endnu i dag er?) en ny, moderne og aktuel etik. Mit ikke desto mindre nok realistiske gæt vil være, at bogen sikkert i altovervejende omfang vil blive læst af germanistik-studerende og -(universitets)lærere, der arbejder med et projekt om Musil. Og måske af nogle filosoffer. I grunden en skam, hvis det går, som præsten prædiker, for bogen indeholder meget stof til eftertanke for os alle.

Centratl i Musils værk, siger Blok, er modstillingen mellem moral og etik. Moralen hævdes at være almengyldig, lovmæssig og en sandhed for alle til alle tider og på alle steder. Etikken derimod "har at gøre med undtagelserne fra de moralske regler, med unikke personlige oplevelser", og den "kræver en langt mere subjektiv form, end den, moralfilosofien traditionelt har benyttet sig af". Som forbilledet Nietzsches

etik (og det er i øvrigt et uafklaret spørgsmål, om Musils etik i grunden tilføjer noget afgørende nyt til Nietzsches etik!) er Musils også "fundamentalt åben", flydende.

Nietzsche citeres også for følgende (i min oversættelse): "Hvad, der gøres af kærlighed, sker altid hinsides godt og ondt". Kærlighed er altså helt afgørende i etikken, selv om Musil – med en karriere ved militæret og en uddannelse som ingeniør før sine filosofiske studier og sin forfattervirksomhed! – ingenlunde var naiv og indså det praktiske livs nødvendigheder og kompromiser samt det nyttige i naturvidenskabens og matematikkens lovmæssighedsbestræbelse.

Som jeg imidlertid ser det via Bloks fremstilling, er et hovedproblem for Musil forholdet imellem det, han med en neologisme kalder "det ratioide" og "det ikke-ratioide", det fornuftsartede og det ikke-fornuftsartede, imellem "ratio" og "mystik". Dette sidste, svært forklarlige "mystiske" kalder Musil også "den anden tilstand" – den første tilstand er den ensartede, trummerumagtige, grå, konforme, praktisk orienterede, konkurrenceprægede, egoistisk fornuftige hverdag, som ifølge Blok "bedst kan betegnes som en mystisk oplevelse af enhed med verden, hvorved al stræben og al splid ophører – derfor betegner Musil den også som 'etikken grundtilstand'".

Ifølge Musil burde det være sådan, at denne religiøse, men dennesidige oplevelse af enhed med ikke blot den anden, med næsten, men med hele verden, var grundlaget for den åbne, flydende, regelløse, situationsafhængige, kærlighedsbårne etik, der på sin side igen burde være grundlaget for den 'almene' moral. Men: hvordan forene denne (nye) frie etik/moral med alle de praktiske nødvendigheder og krav, splittelser, konflikter, vold og bedrag, som mennesker dagligt præsenteres for og konfronteres med? Dette synes at være Musils væsentligste filosofiske dilemma. Men er det i grunden ikke *alle menneskers* dilemma? Og er det ikke en ufravigelig opgave for menneskeheden set som helhed – den samfundsmæssige arbejdsdeling altså ufortalt – at forsøge at finde løsninger på dette uoverskuelige dilemma? For Musils vedkommende tager sagen sig sagt i al korthed sådan ud: "Musil er på sporet af noget 'andet', noget flydende, noget, der har mere liv, end livet almindeligvis har".

Hvorom alting også er, ser Musil moralens almengyldighed som et rent ud livstruende problem: "Opgøret med almengyldigheden gennemsyrrer romanen fra først til sidst; når det indtager så stor en plads, er det, fordi det almene i Musils øjne truer med at udelukke det individuelle, og mister man det individuelle, mister man sig selv".

Hvad angår den tænkte person 'manden uden egenskaber' – og Gud, hvis han findes for Musil, er i øvrigt ligeledes uden bestemmelse – så ser Musil ham ganske vist som en slags virkeligt mulig idealfigur: "En mand uden egenskaber er en mand, der ikke lader sig karakterisere endegyldigt; en mand, om hvem alt eller intet kan siges". Han svarer således til etikken flydende tilstand. Men Musil synes også at være opmærksom på, at en sådan mand – eller vel kvinde; men hun har måske på den anden side alle dage været uden egenskaber, ifølge Musil?? – er uden modstandskraft og til fals også for slette formål. En mand uden egenskaber kan således på den ene side være frataget disse egenskaber af et samfund, som ønsker borgere, der kan styres som marionetdukke, han kan imidlertid omvendt også betyde det åbne menneske, som Musil ønsker sig. Men summa summarum er egenskabsløshed vel næppe tilstrækkeligt til at udgøre et ideal; det forekommer da også som om, at Musil – sammen med den kongeniale Nietzsche – tildeler den egenskabsløse mand *kærligheden* som minimumsbetingelse for at være en slags reelt mulig idealfigur.

Dette synes på sæt og vis også at bekræftes af Musil, når han igennem romanfiguren Ulrich, hans 'alter ego', siger: "Der er kun et spørgsmål, som lønner sig for tænkningen, og det er spørgsmålet om det rette liv".

Poul Ferland

Da regnedrengene regnede galt

JØRGEN GRØNNEGÅRD CHRISTENSEN OG PETER BJERRE MORTENSEN:
"Overmod og afmagt". DJØF Forlag 2018. 266 sider. 285 kr., E-bog 256,50 kr.

Når noget er gået forfærdelig galt, kan man selvfølgelig trøste sig med at det skyldes uvedkommende omstændigheder, der blot uheldigvis er indtruffet og har ødelagt et ellers positivt billede. Det mener f.eks. forhenværende departementschef Peter Loft: "Denne udlægning kan forfatterne kun slippe afsted med, fordi nogle spektakulære og graverende, men i denne relation uvedkommende sager i mellemtiden har skabt en formodning om, at intet på skatteområdet fungerer" (Berlingske Tidende 11/11 18).

Man kan også mene at noget går galt, fordi nogen gør noget galt, eller man kan mene at noget går galt, fordi rammebetingelserne er lagt sådan til rette at de i høj grad øger risikoen for at noget går galt. Ud fra det sidste synspunkt er det afgørende vigtigt at få kortlagt hvad det var der gik galt med de stort anlagte reformer af det danske skattevæsen, der foregik i nullerne. Det er denne samfundsnyttige opgave de to forfattere af nærværende bog har påtaget sig og tak for det. De to forfattere er blandt de absolutte sværvægttere indenfor faget offentlig forvaltning, og embedsmænd og politikere gør klogt i at høre godt efter hvad de siger. Det er der også meget der tyder på at de gør, men også almindelige danskere, herunder gymnasielærere og -elever, vil finde bogen god at få forstand af.

Bogen er ganske systematisk opbygget med kapitler om forudsætninger og forberedelse, den besværlige implementering, moderniseringen af it-systemerne, og med et særligt kapitel om ejendomsvurderingerne. Bogen afsluttes med kapitler om Folketingets rolle og om de nye reformer der fulgte efter nedlæggelsen af "Det nye SKAT". Det konkluderende kapitel 9 opsummerer kort, klart og instruktivt hvad man kan lære af forløbet. Har læseren knapt med tid, kan man læse det først. Stilistisk er bogen en sjov blanding af knastør dokumentation og argumentation på den ene side og absolut ikke tørre konklusioner. Man mærker engagementet, ja nærmest passionen bag.

De råd forfatterne giver, rækker i øvrigt videre end til reformer i den offentlige forvaltning, og fortjener at blive gengivet: (s. 255-58)

- Giv tid, giv tid
- Høst ikke frugten, før den er moden
- De små trins fortrin
- De store systemers sårbarhed

- Finansministeriets letfærdige almægtighed er et problem
- Rigsrevisionen skal holde sig til kritisk revision
- Vær kritisk overfor dyre konsulenter
- Partistøtten bør bruges bedre til at sikre vedholdenhed og fokus
- Store administrative omlægninger bør gennemføres med brede flertal

Hører jeg nogen klappe? På s. 234 findes bogens eneste fotografi, der forestiller to typer kunstvandingsystemer i Nepal, et traditionelt og et moderne – det traditionelle styret af et sindrigt og komplekst sæt af regler og normer, udviklet gennem århundreder, det nye et resultat af moderne ingeniørarbejde og ”rationelt” styret. Produktivitet og performance var gennemgående bedst i det gamle... Måske er det ikke ligefrem en illustration af forfatternes credo, men det understreger deres advarsel mod teknokratisk overmod.

De store konsulentrapporter spillede en stor rolle i processen men med en tvetydig rolle. Forfatterne er ikke sikre på i hvor høj grad de reelt indgik i beslutningsgrundlaget, og i hvor høj grad de blot var en del af legitimeringen af en beslutning der reelt var truffet. De tillader sig også et stille grin over sprogbrugen i rapporterne, der passer bedre på en klassisk produktionsvirksomhed end på en regelanvendende offentlig myndighed. ”Effektiviseringer” bliver meget let til blot besparelser, hvis man ikke sikrer kvaliteten.

Forfatterne er på ingen måde imod reformer og fremme af effektivitet, og de understreger, i modsætning til offentlighedens billede af et skattevæsen hvor intet fungerer, at der bestemt også har været punkter hvor reformerne er lykkedes.

Axel Moos

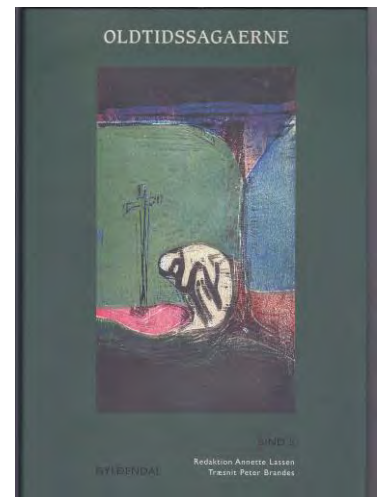
To nye statelige bind med Oldtidssagaer

ANNETTE LASSEN (red.), 2018: *Oldtidssagaerne* V-VI, Gyldendal 2018. 204 sider, 304 kr. og 184 sider, 300 kr.

Bind V og VI af *Oldtidssagaerne* - den store samlede oversættelse til dansk af samtlige oldtidssagaer - er nu udkommet. Oldtidssagaerne, der tidligere ofte blev kaldt fornaldarsagaerne, behandler tiden forud for Islands kolonisering. Bindene er stadig udgivet under lektor Annette Lassens auspicier, og der bringes i de nye bind oversættelser af Lassen selv samt de to velrenommerede oversættere: Rolf Stavnem og Peter Springborg.

Sagaerne i de to bind samler sig i et par større grupper inden for oldtidssagaerne, nemlig (i bind V) de sagaer, der ordner sig om slægten fra den norske ø Ramsta, og (i bind VI) sagaer omkring Ganger-Rolf, hvortil kommer et par enkeltstående sagaer.

Der er fire sagaer, der slutter sig til slægten fra Ramsta: *Ketil Høngs saga*, *Grim Loddenkinds saga*, *Pile-Ods saga* og *Ån Buespænders saga*. Denne gruppe omfatter både den korteste og den længste oldtidssaga, og

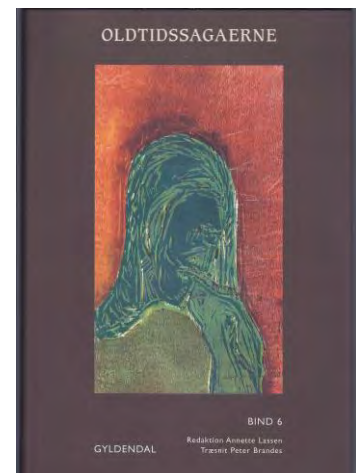

den dækker de ældste generationers historie. Et hovedtema er kristendommen. Ganske vist er sagaerne tidsmæssigt hensat til tiden før kristendommens indførelse, men heltene beskrives som ædle hedninge (Ketil Hæng) eller ligeså ædle hedninge, der sluttelig lader sig døbe (Pile-Od). Det er interessant, hvordan Odin gerne optræder som skurk. Sagaen tager således klart stilling.

Der er to sagaer i gruppen omkring Ganger-Rolf, nemlig *Sagaen om Sturløg den stræbsomme* og *Ganger-Rolfs saga*. Og til sidst følger de to enkeltstående sagaer, *Halfdan Ejstenssøns saga* og *Romund Gripssøns saga*.

Til den første gruppe, sagerne om mændene fra Ramsta, findes forbindelser til flere *Islændingesagaer* og historiske skrifter som *Islændingebogen*, *Landnamsbogen* og *Sturlungesagaen*, idet flere islændinge nedstammede fra denne slægt. Ganger-Rolf viser mange forbindelser til kongesagaerne, og så deler sagahelten på islandsk navn med Normandiets første hertug, *Rollo*.

De to nye bind indeholder de nævnte tekster samt et efterord til hver tekst, der kort opridser handling, evt. forbindelser til anden litteratur, samt en redegørelse for teksternes litteraturvidenskabelige placering. Til sidst følger en redegørelse for det tekstgrundlag, som den enkelte oversætter har benyttet i form af de håndskrifter, de pågældende tekster er overleveret i. Disse små efterord er således af vældig stor værdi, fordi de er med til at gøre det klart for nutidslæseren, at vi har at gøre med en litteraturtype, der adskiller sig fra nutidens litteratur på særlige måder. Her skal blot nævnes to: (1) middelalderens litteratur var i høj grad bygget op af kendte dele (eventyrelementer, som vi f.eks. kender fra Grimms eventyr) eller knyttede an til allerede kendte historier. (2) tidens litteratur, ja al litteratur før bogtrykkerkunstens indførsel og en stor del af den efterfølgende, er overleveret til nutiden i varierende versioner. Mellem disse versioner kan man sjældent afgøre, hvilken er mest original; i det hele taget er originalitetsbegrebet formentlig lidet anvendeligt i denne sammenhæng. Man skal derfor vænne sig til at tænke på en anden måde, på flere planer, for at kunne sætte sig ind i disse og andre sagatekster. Man skal f.eks. lære at sætte pris på at se det velkendte igen og igen (ligesom i et eventyr). Dette kan de små efterord være med til at vise os.

Det mytologiske element er i de nye bind ikke længere så fremtrædende (som f.eks. især i første bind). Det er i langt højere grad det eventyrlige element, der har taget over, og dog forsøges at forbinde sagaens helte med fortidshelte fra en fjern fortid, helte, som man har anset for 'historiske', da historierne blev skrevet ned. Interessant i forbindelse med opfattelsen af, hvad der var historisk, er forordet til *Ganger-Rolfs saga* (s. 46):

Man har kompileret mange fortællinger for at underholde folk, nogle sagaer er samlet efter gamle digte eller kyndige folks beretninger, andre efter gamle bøger, som først er skrevet kortfattet, men senere udvidet med flere ord, da det meste er sket senere, end det fortælles. Folk er tit uenige, for den ene har ofte set og hørt noget andet, end den anden har, selvom begge var til stede ved den samme begivenhed. Det falder også naturligt for mange dumme mennesker udelukkende at tro på

det, som de kan se med deres egne øjne eller høre med deres egne ører, for de synes, at alt andet ligger fjernt fra deres verden, som for eksempel kloge mænds planer, deres store styrke eller de tidligere mennesker utrolige ubesværelighed, for ikke at nævne deres list, svindel og magi, som når de med deres sejd tildelte nogle mennesker livslang ulykke eller undergang og gav andre verdensomspændende ære, rigdom og fremgang. [...]

Bemærkelsesværdigt er blandt meget andet, at forfatteren fremhæver, at to vidner kan have oplevet noget forskelligt, selvom de begge var til stede ved samme begivenhed. Samtidig er forfatteren til dette forord meget bevidst om sit eget værd og hvilken hermeneutisk grundposition, man må læse tekster ud fra (smst.):

Intet, hverken denne eller andre fortællinger, falder i alles smag. Men ingen behøver tro mere på den slags, end man synes er passende. Det er dog alligevel bedst og klogest at lytte, så længe der fortælles. Man skal hellere mere sig end at irriteres over historien, for man tænker aldrig syndige tanker, mens man glæder sig over underholdningen.

Og han forsøger til sidst at komme eventuel kritik i forkøbet:

Det er også dårlig stil for dem, der er tilstede, at kritisere sagaen, selvom den er uklogt eller klodset formuleret, for kun få ting er perfekte, selv når det gælder det, der er vigtigere end dette.

Oversættelsesstilen er tekstnær. Vi bliver bragt originalteksterne nærmere med *Oldtidssagaerne*, jf. f.eks. de indledende sætninger til *Halfdan Ejstenssøns saga*: 'En konge hed Trond. Ham er Trondheim i Norge opkaldt efter. Han var søn af kong Sæming, Odins søn, der herskede over Helgeland' (s. 126). Den knappe stil med korte sætninger er typisk for den oldnordiske litteratur. Versene, der er flest i femte bind, opfylder så glimrende med de samme virkemidler deres dramatiske funktion. Det var da også, hvad vi blev lovet i det tidligere udkomne bind I, nemlig at oversættelserne er fortaget så tro mod originalteksten, som det har været muligt, men man har samtidig villet bevare 'et mundret og læseligt dansk, ' uden at teksterne kom til at 'fremstå for moderne.' Således har man forsøgt at undgå arkaiske ord og vendinger, og man har, hvis et fremmedord dækkede 'betydningen af et ord i originalen bedre og mere præcist end et ord af germansk oprindelse, ' benyttet dette. Og hermed stemmer man helt overens med originalteksterne selv. Oldtidssagaforfatterne er på ingen måde bange for at benytte fremmedord, tværtimod.

Foruden tekster og efterord, findes til sidst i hvert bind en liste over ord og begreber, der er svært forståelige og dog optræder mere eller mindre ofte i *Oldtidssagaerne* (f.eks.: blot, sejd, kvæde landnam) samt et kombineret person- og stednavneregister. Atter pryder Peter Brandes' træsnit bindene, både udenpå og inden i, og for deres skyld, er bindenes størrelse velkommen. Det statelige format er virkelig den perfekte ramme om de mange smukke træsnit. – Ikke desto mindre kan formatet stå en smule i vejen for den gode læseoplevelse: bøgerne er svære at have med sig og kan være en smule besværlige at sidde med.

Det er muntre og herlige fortællinger, der her er udgivet. Og deres underholdningsværdi er afgjort en grundlæggende årsag til, at 'folk [har] husket' dem og at de er blevet overleveret til vore dage. Alene af den grund, at så mange generationer før os har fundet glæde og fornøjelse i dem, måtte de anbefales til læsning.

Disse to nye bind kan bestemt anbefales sammen med deres fire forgængere. Det er to nye skridt ind i den for de flestes ukendte verden af fortællinger, der har levet i det gamle Norden. Og det er samtidig to nye skridt ind i en verden, der var den fælles europæiske middelalders, og foruden den underholdning, vi får gennem de nye tekster, får vi således et interessant glimt af (en del af) den horisont, de gamle har haft. Fortællingernes skarpe farver og konturer kommer endnu engang til deres gode ret i mesterligt udførte oversættelser.

Johnny Lindholm

Kritik af den politiske depression

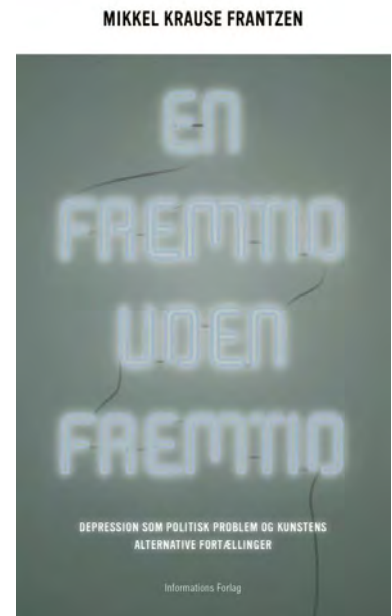
MIKKEL KRAUSE FRANTZEN: *"En fremtid uden fremtid. Depression som politisk problem og kunstens alternative fortællinger"*. Informations Forlag 2018. 208 sider, 212 kr.

"Individer vil bebrejde sig selv snarere end sociale strukturer, som de under alle omstændigheder er blevet tilskyndet til at tro ikke eksisterer", lyder et citat, som Frantzen videregiver, et citat, som alluderer til Margaret Thatchers berømte/bergtede 'trosartikel': "There is no such thing as society!" Siden Thatcher individualiseres alle problemer, som det enkelte menneske altså gøres eneansvarlig for, således også for sin depression, som det ovenikøbet kan bebrejdes, fordi det at være lykkelig nærmest er et kategorisk imperativ, et moralsk krav i dag.

Denne individualisering og misvisende personlige ansvarliggørelse er Frantzens lidenskabelige, personligt involverede – Frantzen beskriver også i bogen sin egen "fødselsdepression" – og engagerede debatbog en bastant indvending imod. Nogle citater til belysning heraf: "(...) depression kan og skal forstås som et politisk problem"; "Mit projekt er funderet på den tese, at vi (...) kun kan forstå depressionsfænomenet til bunds, hvis det relateres til den historiske situation og den politiske økonomi"; "Vi må ændre samfundet, før vi for alvor kan ændre vores liv". Samfundets aktuelle indretning har med andre ord en betydelig del af ansvaret for det udbredte depressionsfænomen, ifølge forfatteren.

Og hvad er det så for et samfund, som giver anledning til depressionen, der i sin mest smertelige og truende form giver sig udslag i en følelse af, "at fremtiden er forsvundet", og at en komplet uudholdelig nutid er et uomgængelig nødvendigt vilkår? Herom siger Frantzen: "Det eneste, der er tilbage i dette neoliberale samfund er (...) rå konkurrence, individualisme og ensomhed og afgrundsdyb depression". Neoliberalisme og dens nærmest altomfattende konsekvenser er altså nøgleobjekter for Frantzens kritik: "(...) konkurrence som neoliberalt princip er krøbet ind i stort set alle afkroge af samfundet og synes nu at præge ikke blot mange mellem menneskelige relationer, men livet selv i alle dets aspekter og åndelige totalitet" – herunder altså den enkeltes mentale befindende.

Alting synes at underordnes under konkurrencens og profittens overhøjhed og hegemoni, endog det, vi bilder os ind er evigt individuelt og udtryk for frigørelse og frihed: "Kreativitet er ikke en kilde til protest,

men til profit". Og på den måde suges livslyst og glæde ud af menneskene til fordel for ydre, fremmede (menneskers) finansielle interesser.

(Unge?) menneskers aktuelle, så at sige digitaliserede fremmedhed for hinanden har digteren Caspar Eric, som Frantzen citerer, iagttaget yderst præcist: "jeg rører mere ved skærme end hud"! Fornemmer man ikke selv den klaustrofobisk truende alenehed ind under sin egen hud her?

Frantzen opfordrer til, at vi ser problemerne – som han nægter a la mode at kalde 'udfordringer' – i øjnene, sådan som kunsten eksemplarisk gør, og ikke ligger under for den fra erhvervs-, politisk og den almene mentalitets side propagerede "smil-og-vær-glad"-, positivitets- og lykkefilosofi. Situationen er endda fortvivlende; men netop fordi den er håbløs, netop fordi de fremtidige muligheder er totalt forsvundet fra synsfeltet til fordel for den herskende elendighed, som tilsyneladende er kommet for i al evighed at blive og sidde på den samfundsmæssige og individuelle trone, netop på grund af denne håbløshed er det påkrævet at mobilisere håbet, for i modsat fald vil det være helt givet, at de håbløse forhold vil sejre endegyldigt og utvivlsomt skæbnesvangert, mener Frantzen.

'Kuren' imod den individuelle og sociale depression, for så vidt som der findes en kur, ser Frantzen, med et af sine mange – og måske rigelige, frem for at han i højere grad gav sin helt egen fremstilling – citerer af forfattere, andre kunstnere, videnskabsfolk og filosoffer, her et af Jens Smærup Sørensen, i "nye forpligtende fællesskaber, nye måder for os hver især at leve og tro på. Og som grundlag for det hele – det siger sig selv – en ny økonomi". I det hele taget ser Frantzen kunsten som det område af samfundet, hvor det beståendes uforanderlighed og urørlighed især nægtes og fremtiden trods alt ses som åben for (andre) muligheder.

Jeg kan ikke være grundlæggende usympatisk indstillet over for Frantzens i det hele taget immervæk mange kloge, patetiske, følelsesfuldt fremstillede tanker, men at vi skulle behøve mere tro og mindre viden, vil jeg nok være en god del skeptisk over for. Hvis ikke troen er baseret på viden, synes den i sidste ende kun at kunne blive et af to: enten fundamentalistisk eller fortvivlet, fordi den i dette sidste tilfælde netop ikke har et fornuftigt, holdbart fundament at støtte sig på.

Frantzen – der vel at mærke ikke afviser, at depression som lidelse kan have endogene årsager eller grunde; hans ærinde i bogen er derimod at påpege, at depression i vidt omfang og høj grad også er et socialt krisesyndrom – har skrevet en forfriskende bog, der lufter ud i en social og mental atmosfære beklumret af individualiserings- og personligt ansvarsideologi til fordel for en betoning af samfundets betydelige hvis ikke altoverskyggende ansvar også for mange enkelte menneskers alvorlige, måske livstruende depression.

Stegt måge med svøb

DORTHE CHAKRAVARTY: *"Husmor i en rationeringstid – køkkenliv under besættelsen"*. Gyldendal 2018. 288 sider, 300 kr.

I 1939 udgav rektor Folmer Dam, Ankerhus Husholdningsskole: Rapport over en undersøgelse af mågers anvendelighed til menneskeføde, København 1939. Det var Statens Husholdningsråd, der stod bag

undersøgelsen, og medarbejderne på Ankerhus havde med stor systematik afprøvet forskellige opskrifter med måger. På trods af fantasifulde opskrifter som sprængt måge med karry eller måge stegt som gylden løve, var konklusionen ganske klar: Det var svært at få den ejendommelige mågesmag til at forsvinde.

Ovenstående er nøje beskrevet i "Husmor i en rationeringstid", og bogen er fyldt med mange andre spændende fortællinger om idéer og tiltag, der kunne hjælpe danske familier gennem besættelsestidens rationeringer på fødevarer. Besættelsestidens kogebøger bragte opskrifter, der udviste stor opfindsomhed med erstatninger for varer, der var mangel på. Rabarberrosiner kunne f. eks. erstatte ægte rosiner.

Dorthe Chakravarty viser i sin bog, at husmødres erfaringer med sparetider og dyrtid fra "Den store krig" dannede udgangspunkt for de mange tiltag, der blev iværksat i forbindelse med besættelsen i 1940. I bogens mange kapitler og afsnit kan vi læse om rationering, erstatningskaffe, skummetmælk som menneskeføde, pullimut, maksimalpriser, kødløse dage, opskrifter på kanin, folkeleverpostej, brødkultur og fællesskab, krigskostens skyggesider, krigshaver, skolehaver, genbrug som værn mod arbejdsløshed, kamp mod madspild. Bogen samles med private breve, og det skaber nærvær at læse breve fra enkefru Nedergaard i Holstebro til sin voksne søn Harald, der boede på Frederiksberg med sin familie. Bekymringerne om at skaffe fødevarer træder tydeligt frem, og vi kan følge enkefruens anstrengelser med at skaffe og sende mad til familien. Kronprinsesse Ingrid's menubog har også fundet vej, og hvis meningen er at vise, at kongehuset også oplevede smalhals, så bør det vist diskuteres, hvad smalhals var under besættelsen.

Dorthe Chakravarty har bygget sin bog på mange forskellige og spændende publikationer og materialer, og det lykkes at skabe en meget underholdende og læseværdig bog. Det er en fornøjelse at læse om "den gamle rodæder Hindhede", hvor Mikkel Hindhedes budskaber om sund kost med flere gryn, mere fuldkorn og mere grønt fra begyndelsen af 1900 tallet stadig er yderst aktuelle.

Jeg vil varmt anbefale bogen, og det kan være en tankevækkende gave til yngre generationer, der tror, at nutidens mange råd om genbrug og idéer til at undgå madspild er nye tanker.

I gymnasieundervisningen kan bogen fint medvirke til at undersøge forandringer i levevilkår, og et eksemplar til biblioteket vil være anbefalingsværdigt.

Susanne Geisler

Oldnordiske litteraturperler: En ny oversættelse af eddadigtene

ROLF STAVNEM (2018): *Den poetiske Edda*, U Press 2018: København. 582 sider. 400 kr.

Da helten Sigurd Fafnersbane er død, brister Gudrun, hans enke, nær af indestængt sorg. Hun kunne ikke græde. Intet hjalp. Men da river en kvinde lagenet, der dækker helten, bort, og mødet mellem liv og død bringer forløsning (*Det første Gudrunkvad*, 14–16):

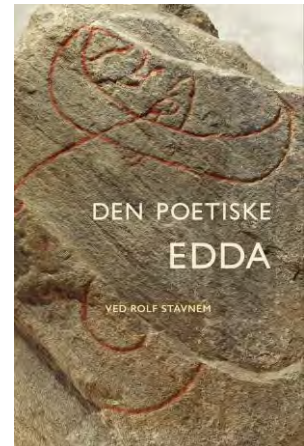
Gudrun så på ham
en enkelt gang,
hun så høvdingens
hår vådt af blod,
det hvasse blik
i brustne øjne,
brystet skamferet
af skarpe sværd.

Da sank Gudrun
ned mod gulvet,
håret løsne sig,
 huden rødmede,
en strøm af tårer
trilled over knæene.

Nu græd Gudrun,
Gjukes datter,
tårer stod ud
over hendes tøj,
gæssene skreg,
som gik på tunet,
de gode fugle
som Gudrun ejed.

I sin ny oversættelse formår Rolf Stavnem at bringe os oldnordiske linier som disse med samme råhed, samme knaphed i udtrykket, der virker så mægtigt, som den originale islandske tekst har på dette storslåede sted i Edda digtningen.

Eddadigtene, der her udgives, er den ene af de to hovedgenrer inden for oldnordisk poesi; den anden er skjaldedigtningen og findes overleveret sammen med islændinge sagaer og kongesager. Sidste gang eddadigtene blev oversat var i 1943, da Martin Larsen udgav *Den ældre Edda og eddica minora* i to bind på forlaget Munksgaard. Godt et årti senere kom et mindre, bearbejdet udvalg af udvalgte digte ved samme

oversætter: *Guder, helte og godtfolk. En samling eddadigte* (1954). Den ny oversættelse kommer naturligvis til dels som erstatning for oversættelsen fra 1943, og den skal straks indrømmes en værdig plads ved dennes side. Dog skal det nævnes, at den gamle oversættelse tillige indeholdt en række tekster, der ikke er med i Stavnems oversættelse, nemlig mindre digte og digtstumper, hovedsageligt fra oldtidssagaerne, der traditionelt regnes til edda-litteraturen og samlet betegnes som 'eddica minora'. Til gengæld er de fleste af disse tekster kommet nye oversættelser i hhv. *Islændingesagaerne* 1–5 (2014) og *Oldtidssagaerne*, hvoraf der p.t. er udkommet seks bind. Men det betyder samtidig, at man ikke længere har dem samlet i én bog.

Den nye oversættelse

Den poetiske Edda er en oversættelse af *Codex Regius* af eddadigtene med samt en række lignende digte fra Snorres *Edda*-bog og et andet, fragmentarisk, edda-håndskrift. *Codex Regius*, der betyder 'kongebogen', er en lille skindbog, der tidligere fandtes i Det kongelige Bibliotek (heraf navnet), men blev i 1971 udleveret til Island. Håndskriftet dateres til omtr. 1270, og det er afskrevet efter et nu tabt håndskrift, der formentlig blev ført i pennen omkr. 1250. Hvad der ligger forud for disse skriftligt overleverede tekster ved vi ikke. Med professor i islandsk ved Københavns Universitet, Jón Helgasons ord fra 1953, så må »digtenes overleverede form [...] for os blive den eneste rigtige, lad så være at den har fjernet sig aldrig så meget fra den oprindelige skikkelse, der for evigt er tabt.« Dette rækker dog ikke ved det faktum, at eddadigtene formentlig er den righoldigste kilde til ældre tiders hedenskab og især den nordiske kulturhistorie i ældre og yngre middelalder.

Rolf Stavnem, der tidligere har bidraget til en række oversættelser af islandske middelaldertekster, herunder den i nærværende sammenhæng meget relevante *Snorris Edda* (2012), som han oversatte i samarbejde med Kim Lembek, har -ene mand- med *Den poetiske Edda* udført et kæmpearbejde. Den nye oversættelse fylder immervæk 582 sider, og eddadigtenes poetiske sprog er ikke altid lige let. Ganske vist er ambitionsniveauet i forbindelse med de indledende tekster ikke er det samme, som i den gamle oversættelse, men den interesserede har i dag også anderledes gode muligheder for at opspøge den slags oplysninger i nye håndbøger og opslagsværker. Det skal dog indskydes, at hver tekst i bogen følges af et mindre efterskrift, der giver en række nødvendige oplysninger, ligesom der løbende gives mindre kommentarer i bogen margin. Så også på dette niveau har oversætteren ydet en betydelig indsats for eftertiden.

Det er ikke meget, der i 'Om oversættelsen' (s. 15) siges om principperne for oversættelsesarbejdet. Der gives en grundig gennemgang af de kilder, oversætteren har støttet sig til, men ellers gøres kun opmærksom på, at der ved navnene er valgt en nænsom fordanskning af navnestoffet, idet de norrøne navne er angivet i registret. Det kunne have været ønskeligt, at oversætteren var gået nærmere ind på de oversættelsesteoretiske overvejelser, der ligger til grund for oversættelsen; arbejdet må nemlig have været noget af en balanceakt: hvor meget kan man tillade sig at ændre ved en fast, udbygget tradition? Og omvendt: hvor meget skal man holde fast i måske svære eller lettere antikverede udtryk? Især kunne det have været interessant at få at vide, hvilken sprogtone oversætteren har søgt at ramme, og hvorfor. Da vi nu ikke får den slags oplysninger, kan følgende halvstrofe måske være med til i det mindste at give en idé om, hvordan den nye oversættelse adskiller sig fra den tidligere:

Stavnem

Ånde havde de ikke,
ånd heller ikke,
hverken blod, stemme
eller sund lød.

Larsen

Aande dem fattes,
Aand de savned
Lød og mæle
og Livets Varme;

Af disse synes man umiddelbart, at Larsens er den mere poetiske. Til gengæld ligger Stavnems oversættelse langt nærmere originalen. Det forekommer, at han bedre rammer den tone, originalen besidder (uden at gå nærmere ind på en sammenligning); han har på succesfuld måde formået at bevæge sig bag om den romantiske tradition, der bl.a. ligger mellem os og de oprindelige digte.

På det mere konkrete niveau har oversætteren en forkærlighed for kortformer af udsagnsord, som ber (< beder), sir (< siger); de synkoperede vokaler i f.eks. leved (< levede), spilled (< spillede) osv. er måske mere almindelige. Dette er et valg, som man næppe kan gøre indsigelse imod i sig selv. Men man kunne godt have ønsket, at det var markeret med apostrof (dvs. be'r, si'r osv.), som ellers almindeligt; det havde lettet læsningen betydeligt.

Til højre for de enkelte strofer er forskellige kommentarer og forklaringer i kortformat anbragt, så man hele tiden har dem ved hånden under læsningen (og dermed ikke skal slå op og afbryde læsningen). Systemet svarer til, hvad man også har indført i oversættelsen af Islændingesagerne og Oldtidssagaerne.

Bogens opbygning

Bogen består foruden digtene af en indledning og et navnerregister. Det uhyre nyttige navnerregister er desværre sat med en ret lille type, hvilket gør det en smule svært at skaffe sig overblik over siderne. Hvis det er for at spare plads, man har formindsket skrifttypen, kunne man evt. have sat registret i spalter, som det ellers er almindeligt i registre.

Indledningen er ganske kort og giver - foruden en præliminær introduktion til emnet - en gennemgang af eddadigtenes persongalleri samt en ligeledes meget kort omtale af hovedtrækkene ved digtningen. Man kunne have ønsket, at den vidende oversætter havde udbredt sig mere om disse dele. Stavnem gør for øvrigt opmærksom på, at indforståetheden er et indbygget træk i eddadigtene (s. 15), dvs. der hentydes ofte til ting, der ikke forklares nærmere i det pågældende digt. Digterne har altså forventet, at modtagerne selv har kunnet 'udfylde', og dette har med Stavnems ord »sikkert udgjort en væsentlig del af fornøjelsen ved« dem (smst.). Dette er et meget vigtigt træk ved digtene, og vigtigt, at det fremhæves. Til hjælp for den moderne læser henviser oversætteren derfor til Snorres *Edda* og Annette Lassens netop udkomne oversættelse af *Vølsunge saga* i *Oldtidssagaerne*, bd. I.

Bogen er illustreret med en række smukke billeder af scener fra den nordiske mytologi, først og fremmest fra de ældste kilder (f.eks. gamle billedsten og arkæologiske artefakter) og enkelte billeder fra håndskrifter. De er en meget velkommen berigelse af bogen, da disse illustrationer for de ældstes vedkommende udgør vigtige kilder til, at historierne om guder og helte har eksisteret længe før de blev skrevet ned (selvom vi ret beset ikke ved, hvilken form, de da havde).

Om bogen må man sige, at den fremstår utrolig flot, hvad indbinding og ydre angår. Desværre kan det samme ikke siges om selve bogens sats; det er, som om den grafiske designer har taget sig opgaven lige lovlig let. Opsætningen af digtene selv ser ud som om, manuskriptet er trykt, som det var. Linjeafstanden er alt for stor, så siderne bliver alt for luftige i forhold til, at der i forvejen ikke står særlig meget på hver side (eftersom der er tale om strofer). Samtidig synes det næsten at være frås, at bogen er trykt på tykt (og meget tungt) papir. Formentlig pga. bogens meget flotte illustrationer. Men hvis man gerne ville bibeholde en god fotogengivelse, kunne man evt. have overvejet at indskyde særlige blade med billederne. Bogens tekstdel havde vundet en del ved at være blevet trykt på almindeligt papir, gerne den lidt gullige type, der havde forhøjet læseoplevelsen - helt foruden at den havde været noget nemmere at have med sig, hvis man f.eks. vil læse på rejsen.

Afrunding

Helt genuint, dansk hedenskab, skal man lede længe efter. En eller anden runeindskrift kan anråbe tordenguden: Thor vie disse runer! Men meget højere går bølgerne heller ikke. I Saxes *Danmarkshistorie* har Saxe ganske vist - i latinsk sprogdragt - bevaret os adskillige fortællinger, hvori de gamle guder optræder. Men der er naturligvis ikke tale om en egentlig fremstilling af det oprindelige hedenskab, men om levn, der hos Saxe sættes ind i en særlig kontekst; hvordan de oprindelige har lydt, hvad Saxe har ændret, kan vi ikke sige meget om.

Med den nye oversættelse af eddadigtene har vi fået fornyet vort kendskab på dansk med en af de vigtigste kilder til det gamle hedenskab og til den gamle verden af guder og helte. Heltedigtene, som den nye oversættelse bringer, tilhører en tradition, der kendes fra hele det gottonske eller germanske område, dvs. Tyskland, Island, Danmark, Holland osv., og de forbindes bl.a. med begivenheder, der skete i 400-tallet i Tyskland og Frankrig. Gennem den nye oversættelse kan vi således spejle langt tilbage i folkenes historie og nogle vigtige historiske horisonter anes derved.

Men først og fremmest har vi fået en samling med virkelig, stor litteratur, der stadig formår at fange læsere og holde dem fast, strofe efter strofe. Rolf Stavnem har opnået at give os denne litteratur i en dansk version, der gennemgående er originalen tro samtidig med, at den er levende nok til at fængsle opmærksomheden, selv hos folk, der ikke nødvendigvis har grundige forudsætninger i form af stor belæsthed i vor oldtids litteratur.

Johnny Lindholm

Uden vold og magt – 25 år med Amnesty

LARS NORMANN JØRGENSEN: *"Uden vold og magt – 25 år med Amnesty"*. Gyldendal 2017. 260 sider, illustreret, 300 kr.

Menneskerettighederne har mødt en del kritik inden for de seneste år. I Danmark er Dansk Folkeparti gået forrest med forslaget B22, om at skrive Den Europæiske Menneskerettighedskonvention ud af dansk lovgivning, ligesom Morten Messerschmidt i 2017 i kronik i Politiken skrev, at *"Menneskerettighederne er et angreb på demokratiet, en parasit på retsstaten."*, desuden sagde venstres Inger Støjberg i forbindelse med en sag fra 2015 om

familiesammenføringer, at: "... jeg er helt klar over, at vi går til kanten af konventionen [menneskerettighedskonventionen]", samme sag kaldte Jonas Christoffersen, der er direktør for Institut for Menneskerettigheder, et brud på menneskerettighedskonventionen. Tendensen til at bevæge sig væk fra internationale konventioner, som menneskerettighederne, er ikke et særligt dansk fænomen, man ser eksempler på det i eksempelvis Polen, Ungarn, Tyrkiet og Rusland.

Lars Normann Jørgensens erindringer "*Uden vold og magt – 25 år med Amnesty*" er interessant læsning, hvis man skal forstå, hvorfor menneskerettighederne *ikke* er nogle bedagede regler, der blev skabt i en fjern fortid. Normann Jørgensen var formand for Amnesty International, Danmark, fra 1992 til 2015. Derved dækker bogen en særdeles interessant årrække i dansk og international politik. Heriblandt årene efter murens fald, hvor verden skulle finde et nyt ståsted efter den kolde krigs bipolaritet, og den dækker perioden efter 11. september 2001, hvor vesten igen skulle finde fodfæste efter det, der skulle vise sig at blive et blandt en række terrorangreb.

Med stor insiderviden viser Normann Jørgensen, hvordan politiske forhold kan ændre holdningen til menneskerettigheder og få ret fatale konsekvenser for enkeltindivider. Eksempelvis gennemgås det, hvordan konsekvenserne af 9/11 og den efterfølgende krig mod terror ændrede USA's holdning til menneskerettighederne. Amerikanerne begyndte at lave hemmelige flyvninger, hvor fanger blev transporteret til fængsler i lande, der benyttede sig af tortur. Normann Andersen udvider perspektivet til at forklare, hvordan andre lande blev involveret i disse CIA-organiserede flyvninger, så det bl.a. endte med, at Makedonien blev dømt af Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol for ulovlig tilbageholdelse, forsvinding og tortur mod den tyske statsborger Khaled El-Masri. Dette er en af mange individuelle sager, som bogen gennemgår. Det er interessant læsning og giver god mulighed for identifikation samtidig med at beretninger om den tortur, som mange bliver udsat for, er hårrejsende. Bogen gennemgår også den danske deltagelse i den amerikanskledede coalition og de problemstillinger, der var forbundet med det.

Perspektivet i "*Uden vold og magt – 25 år med Amnesty*" er interessant, da det i sagens natur ses fra lederen af Amnesty International Danmarks synsvinkel, og når Danmark ofte fremstilles som forkæmpere for menneskerettighederne, er det spændende at læse om steder, hvor Danmark faktisk bliver kritiseret af Amnesty International, som det f.eks. kommer til udtryk, når urolighederne på Nørrebro i maj 1993 beskrives – særligt efterspillet, hvor Amnesty kritiserede de danske myndigheders ageren, men også mistede rigtig mange medlemmer på denne baggrund.

Ud over at give en interessant vinkel på debatterede sager, giver bogen et godt indblik i de metoder, som Amnesty International benytter i arbejdet for at hjælpe folk, der har fået krænket deres rettigheder. F.eks. er der beskrivelser af, hvilken effekt det kan have, at Amnesty medlemmer sender breve til fængslede personer. Det er måske ikke så overraskende, at det betyder noget for en fængslet person at modtage breve med støtte fra hele verden hver eneste dag, men mere overraskende er det, at det berører de fangevogtere, der hver dag skal aflevere de mange breve til fangen. Ligesom det kan være med til at skabe et pres på beslutningstagerne.

Fascinerende er det også at høre om arbejdet med LGBTI-personers rettigheder, f.eks. beskrives Amnesty Internationals arbejde med at få gennemført en pride i Vilnius, på trods af en regering, der i første omgang ikke ville garantere sikkerheden for pridens deltagere. Regeringen endte dog med at lade priden blive

gennemført. Der var 500 deltagere, som blev beskyttet af 800 politifolk mod ca. 3000 højreekstreme moddemonstranter!

"Uden vold og magt – 25 år med Amnesty" indeholder mange eksempler, som vil være interessante at fremvise for elever i undervisningen, og bogen kunne sagtens bruges som kildemateriale i større opgaver. Men ellers er den mere egnet som baggrundsstof for læreren, der så kan inddrage relevante bidder.

I bogen bliver der ikke kælet for den sproglige detalje eller den store fortællermæssige dramaturgi, men Normann Jørgensens styrke er, at han har stor viden og indsigt og simpelthen har interessante ting at fortælle. Desuden viser bogen, hvorfor menneskerettighederne er vigtige, hvad det kan betyde for individer og grupper i et samfund, at menneskerettighederne eksisterer og overholdes, og hvad det kan betyde for samfundsborgere, at internationale organisationer som Amnesty gør en indsats mod ledere, der vender det blinde øje til tortur og andre krænkelse. For bogen viser også eksempler på nogle af de yderste konsekvenser, når menneskerettighederne ikke overholdes.

Jens Mann Christiansen

Sergej Prokofjev: kunsten i ideologiens vilkårlige skruestik

KARL AAGE RASMUSSEN: *"Min sjæl gør ondt. Sergej Prokofjev mellem to verdener"*. Gyldendal 2018. 254 sider, 280 kr.

Den russiske komponist Sergej Prokofjev (1891-1953) var en af de utallige kunstnere i den sovjetiske Stalin-æra, som fik den totalitære stats vilkårlighed og antikunstneriske politik at mærke som en russisk krabask; man ønskede af kunsten fra officielt hold en propaganda, der leverede et skønmaleri, kaldet 'socialistisk realisme', af sovjetsamfundet.

Han forlod den nye sovjetstat i 1918, kort efter revolutionen, ikke grundet modstand herimod, men fordi han mente, at han i Vesten ville have bedre mulighed for at udvikle sin kunst. I 1936, midt under de værste udrensninger, vendte han tilbage til sit fødeland. Stadig næppe så meget af politiske eller ideologiske grunde – Rasmussen tegner et delvis apolitisk billede af komponisten – men kort sagt snarere fordi han længtes hjem.

Hans forhold til sovjetstaten synes dog ikke dermed afklaret; sandsynligvis var han ikke ukritisk sindet over for den stalinistiske terror, selv om, hvad han udmærket vidste, at enhver udtalt kritik af Stalin og hans politik jo uvægerlig ville betyde fjernelse under den ene eller anden form fra samfundet. Men samtidig var han ifølge Rasmussen velvilligt indstillet til kommunismens grundlæggende idé: "Han så den kommunistiske utopi som hævet over en mere eller mindre tilfældig politisk praksis. Han så en tankemæssig sammenhæng mellem kristendommens idealer og kommunismens principper om social lighed og kreativitet".

Han forsøgte øjensynlig at holde balancen på knivsæggen imellem loyalitet over for den herskende ideologi og sin kunstneriske integritet. Denne balance holdt han kun sjældent at dømme efter de 'kunstkyndige' partimyndigheders ofte ubønhørlige kritik og desavouering af hans værker. Ifølge partiet skulle kunsten således ideelt set "målrettes skildringen af 'folkets lykkelige liv'".

I forbindelse med en kantate i anledning af 20-året for Oktober-revolutionen gav Prokofjev "tekstvalg og musikkens fokus på historiens gru snarere end på optimisme og fællesskab" imidlertid anledning til problemer, og "man (parti og stat; PF) endte med helt at skrotte kantaten". Videre herom skriver Rasmussen: "De tekster, han valgte, tegnede et alt andet end smigrende billede af revolutionens fædre og ledere, et kor af kvinder sang om ødelæggelse, kulde, sult og sygdom, og det fremtidssamfund, der blev forudsagt, fremstod dystert og øde".

Det er en fordel, men ingen uomgængelig betingelse, ved læsning af bogen, at man har kendskab til musikhistorie og i det hele taget er fortrolig med den såkaldt klassiske musik. Rasmussen, som skriver godt og selv er en efter danske forhold højt estimeret komponist, fortolker dog ofte i ord musikken for læseren. Og af hans tolkning får man indtryk af en Prokofjev med et både i det enkelte værk og over tid særdeles varieret musikalsk udtryk, der dog ofte har et ironisk præg. En Prokofjev, som i Vesten ofte ansås for noget arkaisk og i Sovjet i mange tilfælde ansås for moderne – i begge tilfælde blev karakteristikken ment kritiserende!

Når en ikke specielt musikkyndig som undertegnede alligevel godt kan se en art forenelighed af hans musik med Sovjetideologi og -marxisme, ligger det fx i en Rasmussen-interpretation som denne: "I slutscenen (af balletten Ståltrinnet (1926); PF) løsnes alle tøjler, samtlige aktører synes at blive en del af et enormt fabriksmaskineri med blinkende lygter, raslende gearkasser, snurrende tandhjul og drivaksler, bankende stempler og hamre i alle størrelser". Den teknologibegejstring, som balletten tilsyneladende udtrykker, var i såvel Vest som Øst ikke utypisk for perioden og dens kunst, som også dennes fremherskende ismer og retninger vidner om: futurisme, funktionalisme, kubisme og konstruktivisme. Af citatet synes imidlertid også ganske klart at fremgå, at mennesket betragtedes som (blot) en del af det materielle produktionsapparat, hvilket faktisk også i høj grad var tilfældet i Vesten, fx ideologisk i taylorismen. I Sovjetideologien gik man, dog rigtignok parallelt med fascismen og nazismen i Vest, imidlertid skridtet videre og betragtede samfundet som helhed som en stor fabrik og det enkelte menneske som en uselvstændig, funktionel del af dette, som en møtrik eller en maskine, der simpelthen kunne kasseres, hvis den var ubrugelig eller så at sige ikke ville make ret. Helt urimelig er den alternative tolkning dog heller ikke, at ballettens her omtalte scene var ment ironisk fra Prokofjevs side. Tolkningens retning er imidlertid – og måske med velberåd nu – ikke ganske tydelig hos Rasmussen.

Når Prokofjev kaldte sin 2. symfoni (1925) for "et værk af jern og stål" kan det måske de facto, men ikke villet, siges i sig selv at ligge i tråd med en sådan, ikke ironisk ment ideologi, skønt Prokofjev givetvis selv så det som et udtryk for fremskridts- og teknologioptimisme uden inhumane implikationer – dersom han altså overhovedet tillige tænkte i socialfilosofiske eller samfundspolitiske baner og ikke blot i internt musikalske.

Skønt Prokofjev modtog officielle sovjetiske priser for noget af sin musik, var den generelle, toneangivende, officielle indstilling til hans musik ikke desto mindre negativ, hvad han fik at mærke såvel ideologisk som ikke mindst økonomisk. Han – og andre komponister som fx Sjostakovitj – blev således i 1948 af den øverste kulturkommissær, Zjdanov, set som eksponent for "antidemokratiske tendenser", "borgerlig

dekadence" og "antifolkelig formalisme". Nogen entydig fortaler for Sovjetideologien kan Prokofjev således næppe kaldes, skønt han forsøgte at tilpasse sig den. Men at dømme efter Rasmussens afsluttende ord tilpassede Prokofjevs musik sig i hvert fald aldrig helt; i sine sidste år: "(...) komponerede han musik, hvor indhold er forud for funktion, og hvor individuel udtryksvilje løfter sig højt over ideologisk ensretning".

Ikke desto mindre sætter den morale sig ret fast hos mig efter læsning af denne biografi om Prokofjevs liv, værk og tid, at ideologisk tilpasning og kunstnerisk integritet og autonomi ikke er forenelige størrelser, ja man kan vel nærmest sige, at ideologiens – uanset hvilken – rolle i forhold til kunsten er, hvad der på tysk hedder "wie die Faust aufs Auge", "som knytnæven i øjet".

Poul Ferland

Universitetet som "vidensbaseret forandringskraft"

MAJA HORST OG ALAN IRWIN: *"Hvad vil vi med universiteterne"*. Informations Forlag 2018. 87 sider, 50 kr.

De to universitetsfolk Maja Horst, professor i Forskningskommunikation ved KU, og Alan Irwin, professor i organisation ved CBS, har skrevet en meget engageret, vidende og visionær debatbog om fremtidens universitetspolitik.

De optegner allerede i Forordet den eksisterende front i det moderne samfunds universitetspolitik: "Mens nogle ser dem som en central drivkraft i at skabe konkurrencedygtige samfund i en globaliseret tidsalder, opfatter andre dem som en væsentlig bastion for fri og kritisk tænkning uden for markedets og statens kontrol. (...) Problemet er, at begge disse positioner er ufrugtbare, hvis man vil forstå den situation, universiteterne står i lige nu".

Forfatterne alternativ (tredje vej?) for universiteterne sammenfatter de nu under overskriften "vidensbaseret forandringskraft". Som de centrale præmisser for det formål nævnes "to forpligtelser": "For det første må og skal universitetet bidrage til samfundsmæssig udvikling – de har et samfundsmæssigt ansvar. De eksisterer for at skabe et positivt bidrag til at gøre livet bedre – for individer, grupper og samfund", og: "For det andet har universiteter en særlig forpligtelse til at bevare, respektere, producere og understøtte både 'sandheden', dvs. den bedst mulige viden på et givent tidspunkt, og kritisk tænkning". Hvad det altså hævdes at dreje sig om for samfundets universitetspolitik, er formidende at integrere "ønsket om frihed og ønsket om samfundsnytte".

Disse intentioner lyder såmænd sympatiske nok; men de er næppe så nemme at indløse i den virkelige verden, jeg har i hvert fald meget svært ved at se, hvordan det skulle kunne gennemføres, når det ikke lige drejer sig om anvendt forskning. Dersom politikerne eksempelvis skal sætte rammerne for forskningen, brydes der allerede her med det afgørende princip i og for den frie forskning, der netop går ud på at gennembyde eller i det mindste ikke nødvendigvis at lade sig holde tilbage af de indholdsmæssige rammer.

Desuden synes forfatterne at overse, at universiteternes primære bidrag til "samfundets udvikling" just er forpligtelsen på sandhed i forskning, undervisning, formidling og eksternt samarbejde. Hvad der således

politisk måtte bestemmes som samfundsrelevant, kunne en forsker legitimt anse for usandt og derfor forskningsmæssigt af mindre relevans.

Forfatterne vil også gerne kunne skelne "bedre videnskab fra dårligere". Det projekt kan jeg da principielt godt tilslutte mig; men når de i den sammenhæng anbefaler at "sikre kvalitetssystemer i videnskaben, der meningsfuldt kan bruges til at skelne bedre videnskab fra dårligere", er der grund til skepsis. Videnskab må tværtom leve sit eget frie liv og diskuteres frit og livligt i tidsskrifter og hvor som helst ellers. Men systemer til at måle forskningens kvalitet går simpelthen ikke; megen fakta videnskab ('positivisme') og dens fortalere og udøvere ville i de seneste par århundreder være blevet helt og aldeles udelukket fra det gode universitetsselskab, når mere væsenssøgende videnskab var i vælten og såfremt denne suverænt havde bestemt, hvad der var kvalitetsforskning. Og omvendt. Nu måtte og må man i stedet nøjes med at kritisere hinanden, men uden at den ene eller den anden retning har kvalitetsstempel på at være den eneste rigtige.

Bogen er informativ angående temaer og problematikker i nutidens universitetspolitik, megen oplysning kan hentes her. Man kan hævde, at stoffet behandles rigelig kursorisk; men det må i den forbindelse indrømmes forfatterne, at seriens format ikke giver dem megen plads at udfolde sig på.

Poul Ferland

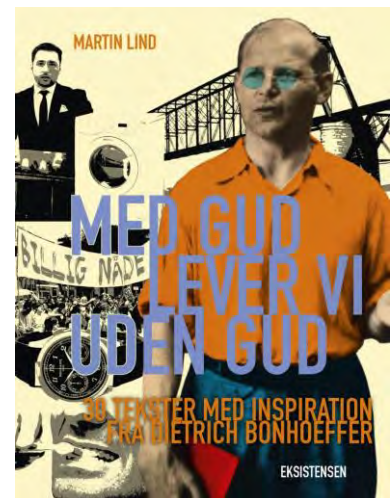
At leve for andre nu

MARTIN LIND: *"Med Gud lever vi uden Gud. 30 tekster med inspiration fra Dietrich Bonhoeffer"*. Oversat fra svensk af Birgit Ank. Eksistensen 2019. 84 sider, 145 kr.

Den svenske, protestantiske teolog og tidligere biskop i Svenska kyrkan, Martin Lind (født 1944), har skrevet disse 30 korte tekster – à 1-2 sider – under inspiration af tekster af den tyske teolog Dietrich Bonhoeffer (1906-45), der som følge af sin deltagelse i den tyske modstandsbevægelse og medvirken i attentatplaner mod Hitler blev henrettet i april 1945.

Hovedtanken i bogen er ikke svær at gengive; det er den samme som denne anmeldelses titel, at leve for andre. "Vores opgave er ikke at drømme om 'kage i himlen', men at leve for andre nu", skriver Lind. Hovedvægten lægger Lind således entydigt på det dennesidige, jordiske liv og det at leve for andre, ikke på en verden efter døden. "Mit livs mål er at være til for andre", hedder det også i en anden af bogens tekster. Tanken om at rense det offentlige rum for det religiøse er således ikke en del af Linds konfession, tværtom; for ham er tro at anse for en enhed af det indre, personlige, og det ydre, fælles.

Bogen indeholder mange livskloge ord, der vel ikke nødvendigvis kræver en kristen livsholdning, hvilket Lind på den anden side nok vil bestride. En af disse 'leveregler' er: "Den bedste medicin mod optagethed af ønsker er taknemmelighed". Taknemmelighed over det, der er blevet en givet, modvirker bitterhed eller bedrøvelse over det, man ønsker sig, men måske aldrig får eller opnår.

Men generelt er Gud dog involveret i Linds tanker. Imod de kristne, som mener, at mennesket er en uforbederlig synder, der er fuld af fejlagtighed, mener Lind, at "vi har en opgave med bestandig at løfte mennesket", der ganske vist aldrig kan befris for fejl, men ikke desto mindre må bestræbe sig på forbedring, på "løftelse".

Gud har ifølge Lind en slags forkærlighed for det svage og skrøbelige i modsætning til det store og stærke, uden at denne Linds holdning dog fører til den form for kristen dyrkelse af det svage og skrøbelige (og dermed af sin, det enkelte menneskes egen svaghed og skrøbelighed som Gud særligt velbehagelige), som var filosofen Friedrich Nietzsche så inderligt imod. Som jeg forstår Lind, ser han Gud som den altid nærværende trøster og hjælper i svære situationer, som det enkelte menneske selv dog i sidste ende må forsøge at klare så godt, det kan; Gud er ikke den, der uden menneskets medvirken klarer skærene for det. Lind siger: "Gud vender sig derhen, hvor mennesket helst ikke vil være. Det er ikke en anklage mod mennesker, der længes efter menneskeligt fællesskab og behagelige vilkår. Der er ingen grund til dårlig samvittighed over en sådan længsel. Det handler i stedet om Guds nærvær i vanskelige situationer, når jeg selv føler mig svag og skrøbelig".

Lind mener ikke, og nok med megen ret, at mennesker kan kræve fuld forståelse af hinanden; du forstår ikke mig helt og fuldt, og jeg ikke dig. Ja, jeg forstår ikke engang mig selv fuldkommen, ifølge Lind, derfor "er det befriende at kunne tro at Gud, og kun Gud, forstår mennesket fuldt ud". En illusion om, at mennesker kan og bør forstå hinanden fuldkommen synes nu om stunder at være i vælten mange steder, det gælder også for forskellige offentlige institutioners forhold til borgerne. Spørgsmålet er imidlertid, om én, altså Gud og ikke mennesker, nu også skal forstå alt, om dette er ønskeligt, rent bortset fra spørgsmålet om det sande i, at Gud besidder denne evne til fuldkommen forståelse. Mig forekommer det i grunden ikke så tiltrækkende, at nogen, være sig Gud eller mennesker, sidder inde med svarene på alle spørgsmål, uagtet dennes eller disses gode vilje. Noget kaos i ordenen betyder frihed.

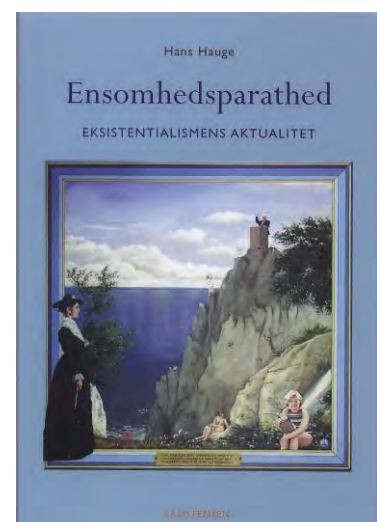
Jeg er i princippet, om end ikke så meget i konfessionen, enig med Lind, når han siger: "I svagheden kommer mennesket tættere både på sig selv og Gud". Vi er, skønt man ofte nødig vil være ved det, alle fejlbarlige, frygtsomme, bedrøvede, fortvivlede, i hvert fald indimellem eller i perioder, også selv om disse skrøbeligheder ikke bør dyrkes. Fordringen om bestræbelse på sandhed og retfærdighed elimineres således ikke af vores svaghed og fejlbarlighed. Men indsigten i svagheden betyder, at man ikke gør sig illusioner om at kunne beherske verden. Den nazisme, som Bonhoeffer ønskede at bekæmpe, havde netop foragten for svaghed som væsenskendetegn.

Poul Ferland

"I'm a poor, lonesome cowboy" – eksistentialistiske bekendelser

HANS HAUGE: *"Ensomhedsparathed. Eksistentialismens aktualitet"*. Eksistens 2019. 117 sider. 159 kr.

Litteraten, filosofen og samfundsdebattøren Hans Hauge's bog er en kalejdoskopisk tour de force igennem eksistentialismens historie med mange navne indblandet, den er et velskrevet causeri stærkt isprængt

Hauges meget subjektive kommentarer. Desuden er den et bekendelsesskrift viet til Hauges eksistensfilosofiske konfession.

Hauge polemiserer, ironiserer, satiriserer og dekonstruerer til den store, individuelle guldmedalje i en som oftest tilbagelænet humoristisk stil.

Fællesskab, angivelig fx i form af 70'ernes neomarxisme og velfærdsstaten, og naturalisme, fx den opfattelse, at al bevidsthed og følelse helt kan afledes af hjernens biologi, ses af Hauge som hovedfjenderne i samtiden. Ikke mindst stræben efter fællesskab ser Hauge som det store dyr i nutidens Åbenbaring, og ser den som en tidens klare, stærkt beklagelige hovedtendens. Hauges mening om fællesskab turde tydeligt fremgå af følgende: "At eksistere er kunsten at være den enkelte. Det vil sige at være friset fra alle de truende, klæbrige fællesskaber, som står klar med deres fangarme og vil have os til at opgive eksistensen, og som tilbyder os identiteter. Gruppemennesket er en belastning".

Hauge er en moderne sofist og kunne sikkert være blevet en udmærket prokurator. Han er søn af en, såvidt det kan forstås af bogen, indremissionsk præst med kald i Hirtshals i sin tid, og det kan vel ikke udelukkes, at Hauges åbenlyse trang til at være Djævelens advokat, kan være en slags afregning med faderen og dennes tro? Hauges hang til også at (tænke og) skrive efter det ellers ganske sympatiske princip: "Hvem kaster den første sten?" som især kommer den tyske filosof Martin Heidegger (1889-1976) til gavn, kan dog indimellem slå om i det, der udtrykkes med talemåden: "I mørke er alle katte grå".

Heidegger er således en af Hauges helte, hvis ikke selveste helten; ikke pga. dennes politiske engagement, men derimod begrundet i hans filosofi, som Hauge finder uafhængig af det politiske. Heidegger var nemlig også nazist, medlem af nazipartiet fra 1933, han tog aldrig afstand fra nazismen og fik i 1945 undervisningsforbud som led i efterkrigstidens afnazificering i Tyskland. I en dagbladsartikel for et par år siden sammenlignede Hauge Heideggers nazisme med den tysk-jødiske filosof og en af de mest skarpsindige og konsekvente fascismekritikere, Theodor W. Adorno (1903-69), som i 1930'erne, mens han endnu ikke var fordrevet fra sit tyske hjemland af fascisterne – han måtte i 1934 gå i eksil i England, fra 1938 i USA, for at redde sit liv – i en anmeldelse i et tysk musiktidsskrift roste en komposition af en komponist, der også var en nazispids. Dette beklagede han efter krigen som en uoverlagt dumhed, men han gjorde det ifølge ham selv, fordi han meget nødig ville tvinges til at forlade sit land og alt, hvad han havde kært. På den måde håbede han, at han ville få nogen goodwill hos magthaverne. Det hjalp ham imidlertid ikke.

Efter krigen blev han og den øvrige Frankfurterskole efter tilbagekomsten fra USA-eksilet hilst velkommen i den nye vesttyske Bundesrepublik som noget af det åndelige eller intellektuelle gods, der bragte håb for fremtiden i det nye tyske demokrati. Men disse to skæbner, Heideggers, der i øvrigt aldrig tog afstand fra noget i sin nazistiske fortid, og Adornos, fik Hauge til at være to alen ud af et stykke i sin artikel.

Hauge ser som sagt ingen sammenhæng imellem Heideggers politiske engagement og hans filosofi. Det gjorde Adorno derimod; han fandt denne sidste fascistisk helt ind i dens inderste celler.

Hauges eksistentialisme er dog et godt stykke ad vejen ganske forfriskende; han ser klart og kritiserer megen følgagtighed, konformitet, epigoneri, gruppepres og al den slags (forløjet) fællesskab. Fx peer-reviewede, akademiske dukseelevskrifter synes han, den tidligere universitetslektor og dr.phil., at tage

afstand fra som konforme og konformerende. En verdenskendt filosof som fænomenologen K.E. Løgstrup, en anden af Hauge beundret tænker, ville således næppe have fået noget igennem peer-reviewet, dersom den slags havde fandtes på hans tid; den herskende opfattelse på bjerget var dengang entydigt positivistisk og anså ikke Løgstrups værk for filosofisk.

Et af eksistentialismens dogmer er, at 'eksistens kommer før essens', således også hos Hauge, der supplerer dogmet med: "Menneskets essens er fravær af essens". Hauge synes således trods alt utryk ved, at mennesket ikke har en essens, en fast væren eller et væsen, så han tildeler det immervæk den essens, at denne er at forstå som fravær af essens. Den manøvre redder imidlertid ikke mennesket fra dets skæbne som fravær af noget, der karakteriserer det; som fravær af essens er mennesket nemlig de facto annulleret, gjort til intet. Er det mon igen Hauges kristne baggrund, der skinner igennem, idet den kristne Gud jo skabte også mennesket af intet ('ex nihilo') og mennesket altså tillige i kristendommen er at forstå som et intet (for Gud)?

At sige, at mennesket snarere eksisterer end er en essens, hjælper ikke; menneskets beslutninger, tanker, ytringer og handlinger (dets 'eksistens') er at forstå som grundlæggende ligegyldige, meningsløse, intetsigende, som en slags "intethedens grimasser", der også var en titel på en bog af Per Højholt. For eksistentialismen er mennesket i grunden et intet, skønt det nok så meget bliver kaldt '(til)væren' ('Dasein' på tysk hos Heidegger).

På en kritik af eksistentialismen for at lægge for stor vægt på individet, svarer Hauge: "Ja, det gør den, den lægger al vægt. Hvad ellers? Det er det, som den handler om: hin enkelte". Og videre til kritikken af, at den "isolerer mennesket fra verden", svarer Hauge: "Den har fra begyndelsen gjort det modsatte. In-der -Welt-Sein, Lebenswelt, Faktizität, Bodenständigkeit, Engagement. Hvad skal man sige? Er det at isolere sig?" Tja, fællesskab med de andre og omverdenen synes Hauge i hvert fald ikke om. Og man kan godt være Palle alene, selv om der udenfor en også erkendes en stor og truende verden.

At jeg er kritisk over for eksistentialismen skal dog ikke skjule, at jeg finder en hel del opfattelser hos Hauge, som jeg kan dele. Kosteligt morsomt er det således, når han kritiserer den tendens i tiden, at kunst og litteratur skal være nyttige. SDU har således, siger Hauge, fået 28 millioner til at vise litteraturens nytteværdi. Stærkt ironiserende skriver han dertil: "Litteratur kan bruges. Hvad er litteraturens nyttevirksomhed? Den kan supplere den 'farmakologiske behandling'. Den kan helbrede syge. Vil de mon læse Sartres 'Kvalme' for de kræftramte, Camus' 'Pesten' på infektionsafdelingen eller Højholts 'Intethedens grimasser' på hospice?"!!

Poul Ferland

Taler for Athens mobilisering imod Filip af Makedoniens tyranni

Demosthenes: Demosthenes' filippiske taler. Hagl over Hellas. Oversat fra græsk og med kommentar af Simon Laursen. Aarhus Universitetsforlag 2018. 240 sider. 250 kr.

Den atheniensiske statsmand og orator Demosthenes (384-322 fvt.) levede i en periode, i hvilken Athens demokrati var truet indefra af forfald. Han påtaler således i de her aftrykte taler borgernes dovenskab, korrupsion, ord- og argumentrigdom på bekostning af handling samt deres godtroenhed og indbildskhed – athenerne tror ikke, man vil angribe dem, dette folk højt hævet over barbarer og vel ud i egen indbildning gudernes yndlinge.

Filip den 2. af Makedonien, Alexander den Stores far, ville det imidlertid anderledes. Igennem en lang periode bestræber han sig øjensynlig på at indtage Athen, og i 322 lykkes dette for makedonerne, dog ikke med Filip i spidsen, da han myrdes allerede i 336, og heller ikke anført af sønnen Alexander, der dør i 323. Makedonerne afskaffer det folkeforsamlingsdemokrati i Athen, som Demosthenes igennem flere årtier har talt for netop med den angivelige tyrann Filip den 2. som hovedmodstanderen. Ved Athens fald begår Demosthenes selvmord for at undgå arrestation.

Bogen indeholder kommenterede taler – hvoraf nogle måske i virkeligheden aldrig er holdt som taler og andre måske helt eller delvis ikke hidrører fra Demosthenes selv – af Demosthenes fortrinsvis imod Filip og til mobilisering af de sendrægtige athenere. Kommer læseren således, som denne anmelder, til teksterne med en forventning om at møde overvejelser over det atheniensiske demokrati, vil man stort set søge forgæves. Oversætteren Simon Laursen skriver da også i sit Efterskrift, at Demosthenes skal læses for sprogets og retorikkens skyld og altså ikke på grund af de teoretiske overvejelser over det demokratiske 'system'. Villy Søvndal skriver i samme ånd i sit Forord, at Demosthenes er en fornøjelse at læse; tja, jeg lader mig aldrig rigtigt fange af hans fremstilling, måske især pga. hele den historiske situations fremmedhed for en nutidig læser – og jeg tvivler ikke på oversættelsens kvalitet.

I korte passager får man dog i fragmentform indtryk af Demosthenes' demokratiopfattelse. Hans ideal var det 5. århundredes demokrati i Athen, som for ham var et ægte folkestyre, mens demokratiet på hans egen tid, i det 4. århundrede, ifølge ham var et politikerstyre. Han taler endvidere imod særinteresser, herunder faste (parti)grupperinger, og for grækernes fællesskab samt for retfærdighed. Han taler for social velfærd, for de riges 'understøttelse' af de uformuende, uden at han er økonomisk ligemagerisk. Politisk skal der derimod herske lighed og respekt blandt borgerne (som jo traditionelt ikke talte kvinder, slaver og fremmede).

Bogen er uden tvivl især interessant for den, der har en ganske særlig interesse i det antikke atheniensiske samfund, dets demokrati og historie og/eller politiske retorik.

Poul Ferland

Anmeldelser Noter 221 – deadline 1. maj 2019

Klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen

Rie Gravesen & Margen Ott: Film skal ses i historie. Gyldendal 2018. 168 sider, 195 kr. ex moms

Marlene Follmann Ballebye & Dorte Rasmussen Kjær: Innovationskøgebogen. Columbus 2018. 102 sider, 99 kr. ex moms

Karsten Skov & Hans Christian Davidsen: I krig og kærlighed. En bog om filmen og 1. Verdenskrig. Gyldendal 2018. 212 sider, 200 ex. moms

Dennis Lunding Nielsen: Fra enevælde til folkestyre. Det ny forlag 2018. 168 sider, 200 kr. ex. moms

Kasper Thomsen: Historiefaglig arbejdsbog. Systime 2018. 200 sider, 135 + moms.

Hans Branner (red.): "Europas mange omveje. Fem nationale perspektiver på Den Europæiske Union". Columbus 2019. 208 sider, 198 kr. + moms.

Bjarke Skærlund Risager, Salar Mohandesi & Laurence Cox: Hvad var 1968? Slagmarks revolutionsserie. Slagmark 2018. 636 sider, 250 kr.

Rasmus Glenthøj, Lone Kølle Martinsen, Sissel Bjerrum Fossat m. fl.: Konfliktzonen Danmark. Stridende fortællinger om dansk historie. Gad 2018. 408 sider, 350 kr.

Sebastian Olden-Jørgensen: Svenskekrigene. 1658. Aarhus Universitetsforlag. 100 sider. 100 kr.

Bo Fritzboøger: Vildt vejr. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider. 100 kr. XXXXXXXXXX

Torben Kjersgaard Nielsen: "Dannebrog". 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

Helle Vogt: "Jyske Lov". 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Jes Fabrisius Møller: "Grundtvigs død". 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Bo Fritzboøger: "Vildt vejr" 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Michael H. Clemmensen: "Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage". Syddansk Universitetsforlag 2019. 572 sider.

Thomas Reinertsen Berg: "Verdenskort - En rejse gennem historien". Lindhardt og Ringhof. 350 sider. 350 kr.

Jesper Vaczy Kragh: Sikringen. Forbrydelse, farlighed og foranstaltninger. Sikringsafdelingen i dansk psykiatri 1918-2018. Syddansk Universitetsforlag. 250 sider. 299 kr.

Mikkel Bolt (red.): Avantgardemanisfester. Klim. 480 sider. 350 kr.

Martin E. O. Grunz: Folkets tid. Socialdemokratiet og Danmark. Gyldendal 2019. 160 sider, 300 kr.

Søren Flott: Danmarks Titanic. Historien om den største danske skibskatastrofe. Lindhardt og Ringhof. 300 sider. 300 kr.

Claus Bundgaard Christensen, Martin Bo Nørregaard, Niels Bo Poulsen: Fra verdenskrig til borgerkrig. Østfronten 1914-1924 set med danske øjne. Gyldendal 2018. 352 sider. 300 kr.

Jørgen Mührmann-Lund: Borgerligt regimente. Politiforvaltningen i købstæderne og på landet under den danske enevælde. Museum Tusculanums forlag. 464 sider. 375 kr.

Poul Grinder-Hansen: "Kronborg – fortællingen om et slot". Gyldendal 2018. 480 sider, 350 kr.

Mikkel Kühl: "Smugleri, skippere og langfart. Ærøskøbings søfart 1750-1920". Ærø Museum 2018. 184 sider, 248 kr.

Thomas P. Larsen: Mytens porte. Om menneskets grundfortællinger. Forlaget Eksistensen 2018. 464 sider. 378 kr.

Timothy Snyder: Vejen til ufrihed. Gad 2018. 400 sider. 299,95 kr.

Peter Harmsen: Døden ved Yangtze-floden. Slaget om Shanghai, 1937. Turbine. 310 sider. 299,95 kr.

Julia Baird: Victoria. Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 713 sider, 350 kr.

Mikkel Planthin: For Danmarks frihed. Danskere i de allierede luftvåben under 2. verdenskrig. Turbine 2018. 250 sider. 300 kr.

Henrik Skov Kristensen: "Gerningsmænd eller ofre? Erindringer i det tyske mindretal i Sønderjylland om nazismen, verdenskrigen og retsopgøret i komparativ belysning." Historisk Samfund for Sønderjylland 2019. 400 sider, 248 kr.

Ian Kershaw: Gode tider - Nye farer. Europa 1950-1973. Gad 2018. 350 sider. 250 kr.

Ian Kershaw: Vendepunkter. Europa efter 1973. Gad 2019. 416 sider, 250 kr.

Kristian Massey Møller: Den halve bastion. Stormen på København. Møllegaard 2018. 224 sider.

Hilkka Søndergaard, Bent Søndergaard & Erik Skyum Nielsen (ovs.): Kalevala. Museum Tusculanum 2017. 492 sider, 475 kr.

Kim Hjarðar: Vikinger – kort fortalt. Turbine 2018. 208 sider, 180 kr.

Carsten Lyngdrup Madsen: Nordboernes gamle religion. Fortællinger fra edda, saga og kvad. Univers 2016 (2. udgave 2018). 580 sider, 200 kr.

Uffe Østergaard: "Hvorhen Europa?". DJØF Forlag 2018. 598 sider, 395 kr.

Claus Friisberg: Hvem tilhører Danmark? Kampen om kongemagten 1074 til ca. 1202. Vestjysk Kulturforlag. 513 sider.

Carsten Selch Jensen: Med ord og ikke med slag. Teologi og historieskrivning i Henrik af Letlands krønike. Historika/Gad. 374 sider. 399,95 kr.

Arild Hald Kierkegaard: National identitet i Snorre Sturlusons Heimskringla. Munch & Lorenzen 2018. 189 sider, 225 kr.

Kim Frandsen: Færingesagaen – en anderledes Nordens historie. 1-2. Frydenlund. Bind 1 260 sider, bind 2 184 sider. Ind. Og med kassette 499 kr.

Per Stig Møller (red.): "27 taler og prædikener. Humanister og teologer, der forandrer verden". Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 236 sider, 250 kr.

Søren Schauser: Moderne tider. Europæisk musikhistorie fra 1889 til Anden Verdenskrig. People's Press og Berlingske 2018. 352 sider.

Marco L. Petersen: Sønderjylland-Schleswig kolonial. Kolonialismens kulturelle arv i regionen mellem Kongeåen og Ejderen. Syddansk Universitetsforlag 2019. 483 sider, 398 kr.

Edmund Husserl: "Fænomenologiens idé. Fem forelæsninger". Oversat fra tysk af Peer F. Bundgaard. Hans Reitzels Forlag 2019. 160 sider. 140 kr.

Steen Bo Frandsen og Dorte Jagetic Andersen (red.): Europas grænser. Aarhus Universitetsforlag 2018. 232 sider. 250 kr.

Slagmark, tidsskrift for idéhistorie nr. 78. Tema: *Livsvidenskabernes materialitet*. 190 sider., 150 kr.

Film i historie

RIE GRAVESEN OG MARGEN OTT: "*Film skal ses i historie*". Gyldendals forlag 2018. 168 sider, 195 kr. ex moms

"Har du set 3-års-historiefilmen på?" Sådan lyder en stående morsomhed på mit lærerværelse, lige inden historielærerne forlader lærerværelset og går til time. Og der er da lidt om det, for vi historielærere bruger filmklip aktivt i vores undervisning, men naturligvis fordi det giver rigtig god mening, og selvfølgelig ikke fordi historiefaget fra 1.g til 3.g bare tilnærmelsesvist ville kunne dækkes ved at se en (meget lang) film.

Selvfølgelig er undervisningen i historie metodisk og videnskabelig, men vi kan ikke se bort fra, at narrativerne er vigtige. Det er også vores opgave som lærere at vække historien til live hos eleverne, og det gør vi ved at fortælle, vise billeder, læse kilder og ikke mindst ved at se film og medieklip. Det er der ikke meget nyt i.

Spørgsmålet er imidlertid, om vi i historiefaget har været tilstrækkeligt metodiske og faglige i vores anvendelse af eksempelvis film i undervisningen? I hvert fald er der hjælp at hente med denne nye udgivelse fra Gyldendal, som lægger op til, at man skal se mere film i historie og vel og mærke med en større metodisk og videnskabelig bevidsthed i bagagen, således at filmmediet ikke blot dyrkes for at sætte "billeder" på fortiden, men også analyseres som medieværk i sin egen ret.

Bogen er i øvrigt en del af en serie, der pt. også omfatter fagene engelsk, dansk og religion.

Groft set falder bogen i to dele, som er indbyrdes afhængige. Den første del er en slags metodisk grundbog, hvor de basale analyseværktøjer til filmanalyse introduceres. Reelt er der tale om en komprimeret version af diverse lærerbøger fra mediefag og dansk, hvor netop formsproget og virkemidlerne i film og

dokumentarudsendelser dyrkes intensivt. Med andre ord introduceres de nødvendige begreber, men det vil ikke være svært at finde en uddybet og mere fyldig version i andre lærebøger til andre fag.

Anden del er ret beset meget mere interessant i denne sammenhæng, da den har et mere konkret fokus på filmanalysen i netop historiefaget. Afsnittet kredser om fem forskellige analytiske tilgange, man kan have til filmanalysen med eleverne. De fem temaer er holdholdsvis: "Erindring" med fokus på identitetshistorie, "Dem og os", som omhandler temaer som fjendebilleder og stereotyper på film, "Eneren", hvor biografiske skildringer er omdrejningspunktet, "Helte og skurke", der belyser typiske såkaldte good og bad guys på film og afslutningsvist "Civilisation", hvor fokus er på filmiske skildringer af civilisationers storhed og fald. I forbindelse med alle fem analytiske tilgange er der konkrete nedslag, eksempler, filmcitater og screen dumps fra forskellige relevante historiske film. Det er både flot opsat med tydelige henvisninger tilsat en række interessante opgaver, som læreren umiddelbart kan sætte eleverne i sving med.

Generelt betragtet er de fem analytiske tilgange vellykkede og helt relevante for analysen af film i netop historiefaget, om end det også må stå klart, at de skal fungere som inspiration til den specifikke filmanalyse, hvor man må bringe de metoder i anvendelse, som netop er relevante for den pågældende film, man arbejder med. Med andre ord kan man i sagens natur også forestille sig en fremgangsmåde, der kombinerer to eller flere af de fem tilgange.

Det er dog for mig at se ikke så sandsynligt, at man i faggruppen vil vælge at købe denne bog i hele classesæt. Selvfølgelig skal man benytte sig af filmmediet i historietimerne, men det er dog alligevel svært at forestille sig med det begrænsede antal timer, man har til rådighed i historie, at man kan nå egentlige filmanalytiske forløb, hvor bogen for alvor kan komme til sin ret. På den anden side kan man sagtens forudsætte en masse baggrundsviden hos eleverne inden for dette felt, da filmanalysen er en integreret og obligatorisk del af dansk- og til dels også engelskundervisningen, og i denne sammenhæng, vil bogen være god at tage frem som inspiration og hjælp til læreren.

Ydermere vil bogen være intet mindre end fremragende i forbindelse med elevernes SRP- og SOP-skrivning. Eleverne skriver som bekendt ofte de store opgaver i forskellige kombinationer med historie og ikke sjældent med historiske film som omdrejningspunkt, og i denne sammenhæng vil bogen være en stor og meget konkret hjælp for de fleste elever.

Bogen fremtræder i stort format med en mængde flotte billeder og illustrationer. Det fungerer rigtigt godt, men ulempen er, at prisen bliver høj, 195,- ex moms, og det er bestemt i overkanten for en bog, når suppleringen af de gamle danmarkshistorier i disse sparetider allerede har ædt det meste af fagkontoen.

Der er med andre ord tale om en interessant og flot bog, der som følge af sit fokus på filmanalyse vil være en glimrende metodisk håndsrækning til historielæreren. Den høje pris og det faktum, at bogen temamæssigt trods alt ikke befinder sig helt inde i hjertet af historiefaget, vil dog forventeligt gøre bogens udbredelse forholdsvist begrænset.

Anders Bærholm Frikke

Innovation

MARLENE FOLLMANN BALLEBYE OG DORTHE RASMUSSEN KJÆR:

"Innovationskøgebogen". Forlaget Columbus 2018. 101 sider. Vejledende pris kr. 99,- eks. moms.

Denne korte bog er et forsøg på at afmystificere og konkretisere begrebet innovation gennem en række lettilgængelige øvelser. De to forfattere, der er ansat på Rysensteen Gymnasium, tager udgangspunkt i den daglige undervisning og viser, at man med enkle midler måske kan fjerne den berøringsangst over for innovationsbegrebet, som kendetegner en del af gymnasieverdenen. Som forfatterne skriver, kan undervisningen ligefrem blive "mere nærværende, spontan og levende". Det kræver blot, at man åbner op for de mange variations- og motivationsmuligheder, der ligger i at anvende en innovativ tilgang til dele af undervisningen.

Første del af bogen består af fire korte kapitler, der indkredser forskellige innovationsbegreber. Hovedkapitlet, ca. halvdelen af bogen, består af 21 øvelser, der er inddelt efter graden af lærerforberedelse. Øvelserne er opstillet som simple opskrifter, ofte med angivelse af tidsforbrug og en kort oversigt over, hvad læreren skal bruge. Nogle gange angives også, hvilke(t) fag øvelsen egner sig til.

Med lidt god vilje kan jeg finde seks øvelser, der kan anvendes af historielæreren. Den mest velegnede er en opgave, hvor eleverne skal udarbejde et mindesmærke, der skal erindre om en historisk begivenhed, men også flere øvelser med en mere samfundsfaglig vinkel kan med fordel bruges i historieundervisningen. Man kan naturligvis også bruge bogen i en tværfaglig sammenhæng, for eksempel i forbindelse med de 17 FN-mål, som indgår i en del af de inspirerende øvelser. Har man denne lettilgængelige bog ved hånden, er der ingen grund til at holde sig tilbage.

Jeppe Bæk Meier

En filmhistorie

KARSTEN SKOV OG HANS CHRISTIAN DAVIDSEN: *"I Krig & Kærlighed – En bog om filmen og 1. verdenskrig"*. Gyldendal 2018, 212 sider, illustreret, 200 kr. – ex moms.

I november 2018 havde filmen *I Krig & Kærlighed* premiere i danske biografer. Den udmærker sig ved, at handlingen udspiller sig under Første Verdenskrig i Sønderjylland, der som bekendt var en del af det tyske kejserrige og dermed krigsførende. Med et budget på 42,5 mio. kr. har det været en af de dyreste danske filmproduktioner nogensinde. Filmmanuskriptet er inspireret af *Karsten Skovs* roman *Knacker* fra 2013. Sammen med kulturredaktør *Hans Christian Davidsen*, *Flensborg Avis*, har denne forfatter så påtaget sig at skrive en bog, der både vil fortælle generelt om Første Verdenskrig og mere specielt om Sønderjylland under tysk herredømme samtidig med, at den vil berette om hele

produktionsprocessen bag den kostbare spillefilm.

Bogen om *I Krig & Kærlighed* har dermed flere ambitioner, men lever desværre ikke op til dem på en overbevisende måde. Helt overordnet er det et problem, at bogen sigter mod brug i undervisning, men uden nogen angivelse af, hvilke klassetrin eller hvilke fag i folkeskole eller gymnasium, den henvender sig til. Der er heller ikke nogen form for vejledning i, hvordan den kan bruges i en undervisningssammenhæng.

Til gengæld er den – uvist af hvilken grund – udstyret med et forord af prins Joachim, der udtrykker nogle almindeligheder om glæden ved at se en god film og sønderjydernes ofre under krigen – i øvrigt med nogle talangivelser, der ikke svarer til dem, der optræder senere i fremstillingen (s.12).

I den indledende omtale af baggrunden for Første Verdenskrig lykkes det forfatterne at få fremrykket mordet i Sarajevo på ærkehertug Franz Ferdinand og hans hustru – Europas skæbnedag – med hele fire dage til 24. juni, samtidig med at Preussen bliver nedgraderet til et hertugdømme! Da man må formode, at Gyldendal Uddannelse er bemanded med professionelle folk, er det ufatteligt, at sådan et par skrubtudser får lov at slippe gennem offset-pressen. I øvrigt er fremstillingen af baggrunden for den store krig meget overfladisk og løs i kødet. Her vil en hvilken som helst standard-lærebog levere bedre oplysning.

Det kan også undre, at man ikke gør opmærksom på, at de sønderjyske mænds deltagelse i krigen er grundigt og kompetent behandlet i *Claus Bundgaard Christensen: Danskere på Vestfronten 1914-1918*, udgivet af netop Gyldendal i 2010.

Undervejs i fremstillingen er der flere nedslag i brydningerne mellem dansk og tysk sprog og kultur samt den preussiske undertrykkelse af danskheden. Dertil kommer kvindernes vanskelige vilkår på hjemmefronten og de mange krigsenker. Disse nedslag bidrager på en god måde til at etablere forståelse af det familiedrama, der er filmens bærende tema.

Men alt taget i betragtning må man konkludere, at bogen som historiefremstilling på ingen måde lever op til et gymnasialt niveau.

De to forfattere kommer væsentlig bedre fra det, der uden tvivl er deres hovedærinde, nemlig redegørelsen for hele den omfattende og meget ressourcekrævende proces, det er at producere en historisk spillefilm af 135 minutters varighed. Vi følger hele udviklingsprocessen fra manuskriptet, der er udarbejdet i et samspil mellem producer Ronnie Frithjof og instruktør Kasper Torsting, til markedsføring og distribution af filmen. Undervejs er der indlagt interviews med centrale personer på det store filmhold og de skuespillere, der har de bærende roller. Også overvejelserne omkring valget af 'locations,' brugen af statister og sikring af historisk korrekthed bliver udfoldet. Producent og instruktør har bestræbt sig meget på at fastholde det sønderjyske særpræg og den historiske autenticitet. I den afsluttende klippeproces er det tankevækkende, at forskellige versioner bliver testet på både et større publikum og en snæver kreds af fagfolk. Alle fejlkoder skal helst renses væk inden det altafgørende møde med det store biografpublikum.

Bogen er rigt illustreret med såvel stillfotos fra filmen som med billeder fra optagelserne.

Bogen om *I Krig & Kærlighed* kan næppe bruges til ret meget i en afgrænset historiefaglig sammenhæng. Men tværfagligt – ikke mindst i et samarbejde med dansk – vil den åbne for nogle muligheder. Men det fordrer, at man investerer i den tidkrævende proces at se filmen i sin helhed. Så kan bogens veloplagede

gennemgang af produktionsprocessen komme i samspil med en danskfaglig filmanalyse og en historiefaglig indsigt i Første Verdenskrig med særligt fokus på den sønderjyske tragedie. Det kan der komme god og perspektivrig undervisning ud af.

Knud Holch Andersen

En historie om de nationalliberale og demokratiet

DENNIS LUNDING NIELSEN: *"Fra enevælde til folkestyre. Demokratiets udvikling i Danmark"*. Det ny Forlag 2018. 167 sider. 200 kr. ekskl. moms. Klassesæt (30 stk.) 5000 kr. ekskl. moms.

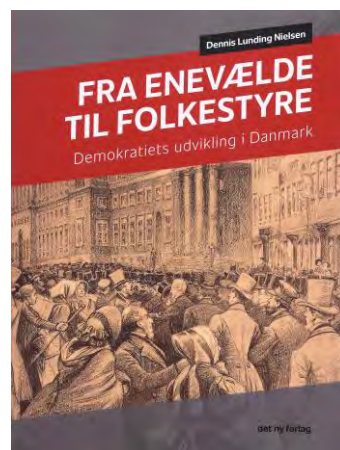
Demokratisk dannelse er et centralt element i formålet for de gymnasiale uddannelser, og at denne dannelses nærmere indhold stadig er genstand for konflikt er forårets Ørestadsbatalje jo en glimrende illustration af. Særligt for historiefaget er udviklingen af demokrati, også i de ny læreplaner, et vigtigt genstandsområde. Derfor er temaet for Dennis Lunding Nielsens bog også særdeles relevant, selvom det jo ikke ligefrem er jomfrueligt territorium.

Bogen er opdelt i 6 kapitler, hvor de 3 første handler om enevælden og kampen for dens afskaffelse i første halvdel af 1800-tallet. Kapitel 4 og 5 følger forfatningskampen og demokratiets udvidelse frem til grundlovsrevisionen i 1915. Det sidste kapitel ridser kort udviklingen i demokratiet, og diskussionen om det fra mellemkrigstiden og frem, op. I en del af kapitlerne er der små bokse med forskellige historikeres syn på nogle af de behandlede spørgsmål.

Hvert kapitel har en fremstillingsdel og et forholdsvis fyldigt kildeafsnit. Fremstillingsdelen fylder i alt ca. 58 sider og kildedelen ca. 78. Tekstmæssigt er kildedelens overvægt større, da der er en del illustrationer i fremstillingsdelen, men ikke i kildedelen. Derudover er der til hvert kapitel 2 sider med forskellige typer af opgaver.

Det største problem ved bogen er, for mig at se, at den forholder sig ureflekteret til de centrale begreber, først og fremmest demokratibegrebet. Det bliver uden videre forudsat, at vi med junigrundloven 1849 fik demokrati – et ufuldstændigt demokrati ganske vist, men det fremstilles som om indførelse af demokratiet var målet for de centrale aktører (dvs. de nationalliberale).

Ét sted i bogen problematiseres dette syn på udviklingen. Kilde 28 rummer uddrag af en debat i tidsskriftet *Temp* mellem politologen Palle Svenson og historikeren Claus Friisberg. (Teksten skæmmes af, at det ikke tydeligt fremgår, hvor det er Svenson, og hvor det er Friisberg, der kommer til orde). Palle Svenson mener, at de nationalliberale ikke opfattede sig selv som demokrater, og at deres krav om en fri forfatning ikke uden videre kan oversættes til et krav om demokrati. Dette synspunkt støttes også af en række nyere, begrebshistoriske undersøgelser. Friisberg hævder herover for, at "når det var en udbredt opfattelse, at begrebet demokrati dækkede over andet og mere end begrebet fri forfatning, betød det naturligvis, at junigrundloven som en vigtig bestanddel af det demokratiske samfund, som nu blev skabt, var demokratisk".

Den foreliggende bog bygger på en ureflekteret tilslutning til en noget unuanceret version af Friisbergs position, hvor der slet ikke skelnes mellem fri forfatning og demokrati. Dette kommer til udtryk talrige steder – f.eks. i titlen på kapitel 2 ”Kampen for en demokratisk forfatning”. På side 62 hævdes det, at ”Debatten om hvor demokratisk Danmark blev med Junigrundloven i 1849 pågår stadig. Et er dog sikkert. På papiret var Danmark nu et demokrati”. Hvis der med ”på papiret” menes, at demokratiet som begreb blev grundlovsfæstet, så gælder det ikke engang i dag, (som det også fremgår af uddraget af 1953-grundloven (kilde 55)). Opgaverne til kapitel 3 lyder bl.a.: ”Overvej hvilke årsager der er til, at Danmark får et demokrati på netop det tidspunkt, der fokuseres på i kapitlet (marts 1848)” og ”Lav en hypotese til hver af jeres årsager ovenfor. Skriv: ”Danmark får et demokrati, fordi...””.

Jeg synes, at ovenstående ikke bare repræsenterer en unuanceret stillingtagen i en akademisk diskussion. Det vanskeliggør også elevernes refleksioner over dynamikken i demokratibegrebet, som burde være en central pointe i en bog som denne. Forestillingerne om nation og folk er også for svagt tematiseret i bogens første kapitler.

Bogens sidste kapitler kommer bl.a. ind på forfatningskampen i slutningen af 1800-tallet, dannelsen af de politiske partier, parlamentarismens indførelse, udvidelsen af valgretten 1915, påskekrisen 1920, antidemokratiske strømninger i mellemkrigstiden, Hal Koch-Alf Ross-debatten om demokratiet, ungdomsoprørets kritik af det repræsentative demokrati og (nogenlunde) aktuelle diskussioner om revision af grundloven. Det er fint, at der følges op på demokratiets udvikling, selvom det gøres kort og med forholdsvis meget vægt på de formelle rammer.

Bogens kildedel fylder som sagt meget, og den indeholder meget forskelligt materiale, men også her med forholdsvis stor vægt på de formelle rammer – de skiftende grundlove. En del af teksterne er ret svære, og der er ikke meget hjælp at hente i form af forklarende noter eller lignende. Kun 2 ud af bogens 58 kilder rummer forklarende noter. Til gengæld er der en forklarende note til kildeintroduktionen til kilde 45.

Der er til hvert kapitel 5 typer af opgaver. For det første er der læsespørgsmål, der lægger op til reproduktion af de væsentligste pointer i fremstillingsdelen. Dernæst en parøvelse, der typisk via et skema lægger op til systematisering af årsager, grupperinger eller lignende. Kildeøvelserne fokuserer på at finde argumenter i udvalgte kilder eller selv opstille problemstillinger. I skriveøvelserne skal eleverne antage en bestemt position og via indlevelse skrive en erindring, reportage, tale eller lignende. Den sidste opgavetype er projektopgaven, hvor produktformerne bl.a. er planche, nyhedsudsendelse, rollespil og screencast.

Alt i alt behandler ”Fra folkestyre til enevælde” et relevant tema, men gør det på en forholdsvis traditionel måde. Man kan evt. bruge den til at bevidstgøre eleverne om, at fremstillingstekst ikke blot er sammenstilling af en række fakta, men er udtryk for et bestemt narrativ.

David Kyng

Historiefaglig arbejdsbog

KASPER THOMSEN: "*Historiefaglig arbejdsbog*". Systime 2018. 200 sider, 135 kr. ex. moms

Hvis jeg skal nævne ét punkt, hvor historiefaget har ændret sig, siden jeg begyndte at undervise på STX i 2007, vil svaret være metode. Hvor kildekritik tidligere var den helt dominerende metode, som eleverne skulle mestre, præsenteres de nu for at væld af metodiske tilgange og værktøjer til faget. Nogle vil mene, at det er i en sådan grad, at metodefokusset ender i en begrebsbrug for begrebernes skyld, der nogle gange synes vigtigere end selve den historiske periode, mens man som radikal postmoderne historiker vil mene, at man slet ikke kan sige "den historiske periode".

I virkeligheden vil de fleste historielærere nok befinde sig et sted mellem de to skitserede positioner, hældende mod den ene eller den anden retning.

Uanset hvad, må reformerne i 2005 og 2016 siges at have øget fokus på historiefagets metodebrug, hvilket i første omgang affødte metodeafsnit i lærebøger, og senere flere deciderede metodebøger til undervisningsbrug. *Historiefaglig arbejdsbog* af Kasper Thomsen skriver sig ind i denne række, som både en metodegrundbog, en praktisk håndbog og arbejdsbog. Og som kombinationen af de tre ting udfylder den fint en plads i bogreolen, hvor der er få andre udgivelser.

Bogen er inddelt i fire kapitler, hvor det første handler om historiefaglige fundamenter, andet kapitel om historiefaglige tilgange, tredje kapitel behandler den historiefaglige praksis, herunder historie og film, digital historiefaglighed og innovativ historiefaglighed, fjerde kapitel handler om historiefaglig formidling, både skriftlighed og mundtlig fremstilling. Dernæst følger en samling af tekster, for til sidst at have en ordforklaring, der fungerer som et (ret) lille to siders opslagsværk.

Historiefaglig arbejdsbog er meget grundig i sin gennemgang af de forskellige aspekter af faget, og på den måde adskiller den sig fra de fleste andre lignende bøger eller metodeafsnit i lærebøger. Der er masser af interessante dybdegående afsnit, f.eks. et seks sider langt afsnit om historiefagets historie. Det er vældig spændende læsning og giver en god fornemmelse af fagets udvikling og nuværende ståsteder. Men sådan et afsnit viser også bogens begrænsning, da det ikke er specielt elevvenligt, med mindre man er allersidst i 3.g. Og det er oplagt en del af prisen for grundigheden, at noget stof bliver for komplekst eller for udtømmende for nogle elever, men *Historiefaglig arbejdsbog* indeholder også lettilgængelige og mere elevvenlige afsnit som f.eks. afsnittet om periodisering. Brugen af bogen kræver noget sorteringsarbejde for læreren, hvilket også er helt rimeligt at forlange – alt stof kan jo ikke være lige relevant på alle niveauer. Derudover er der rigtig mange gode figurer og oversigter, der giver fint overblik, og som kan kompensere for de indimellem lidt teoritunge afsnit.

Hvis man er kritisk indstillet over for den meget metodefokuserede undervisning, kan man spørge sig selv, om man har brug for en 200 sider lang bog for at arbejde med historiefagets metoder og tilgange. Men bogen skal ses som et værktøj, der kan introducere til og præcisere metoder med tilhørende øvelser, når det er relevant i forhold til det kernestof, ens klasse arbejder med. Derudover vil mange afsnit være

værdifulde, når elever arbejder med forskellige former for projektarbejde og opgaveskrivning, hvor de har tid til at sætte sig ind i specifikke aspekter af faget og stoffet.

I forordet forklarer Kasper Thomsen, at bogens grundtanke er, at man kun kan opnå forståelse for historiefagets tænkning og metoder ved at arbejde med det i praksis. Derfor er alle afsnittene udstyret med tilhørende opgaver. Nogle opgaver er knyttet til specifikke tekster, der er placeret sidst i bogen, og her styrer Kasper Thomsen meget fint uden om en generel tendens til at bruge de samme kildetekster i forskellige udgivelser. De fleste af teksterne er jeg ikke stødt på tidligere, og de fungerer godt til de kapitler, de kobles med. Eksempelvis bruges Niels Brimnes kommentar: *"Apropos: Er krig en tekst"* som indgang til en debat om postmoderne historieskrivning. Igen kan man diskutere, hvornår niveau og tid er til den type diskussioner, men hvis man tager hul på den, er her en interessant tilgang. Arbejdsopgaven opfordrer eleven til selv at finde materiale på nettet, ved at "Brug[e] teksten til at finde frem til de andre bidrag i debatten på internettet". Det prøvede jeg af, og de første par forsøg gav ikke noget resultat, men efter små ti minutter lykkedes det at finde et andet bidrag til debatten. Praksis med selv at lade eleverne søge ting frem som en del af arbejdsopgasmålet er udbredt i bogen, og det flugter fint med både STX og HF-lærerplanens mål, men det er en god ide at teste søgninger, inden eleverne kastes ud i dem, da deres internettålmodighed ofte ikke rækker til ti minutters forgæves forsøg, selvom der selvfølgelig også er læring i det.

Generelt lægger arbejdsopgaverne op til selvstændigt arbejde, og det er en styrke, at rigtig mange af opgaverne er generelle, så de nemt kan tilpasses forskellige forløb. Så gør det ikke noget, at nogle opgaver er meget tidsspecifikke og hurtigt vil være forældede, da man nemt vil kunne finde noget nyere materiale at kombinere opgaverne med.

Bogens grundighed, gode oversigter og præsentation af rigtig mange metoder, teorier og værktøjer gør, at den godt kunne blive en fast bestanddel af min forberedelse, og så er det altså ærgerligt, at der ikke er et indeks. Den lille ordforklaringsoversigt på to sider bagerst i bogen, er vel tænkt som en form for erstatning, men har slet ikke samme funktion som et indeks.

Som tidligere nævnt bliver nogle dele for komplekse til mange elever og vil først være relevante ret sent i det gymnasiale historieforløb, ligesom nogle dele hører til i den mere nørdede afdeling af historiefaget, selvom meget selvfølgelig kan lade sig gøre, hvis læreren lægger det rette stykke formidlings- og sorteringsarbejde ind. Men samlet set har Kasper Thomsen med *Historiefaglig arbejdsbog* lavet en bog, som giver nogle grundige og interessante tilgange til fagets metoder, ligesom der er masser af inspiration at hente i de konkrete øvelser.

Jens Mann Christiansen

EU – En føderation af nationalstater

Hans Branner (red.), Jørn Boisen, Simon C. Birk, Ole Helmersen, Søren Riishøj, Gert Sørensen, Per Øhrgaard og Uffe Østergård: *"Europas mange omveje – Fem nationale perspektiver på Den Europæiske Union"*. Columbus, 208 sider, 198 kr. ekskl. moms.

Hans Branner har gennem mange år været hovedleverandør af lærebøger i international politik til samfundsfagsundervisningen fra Forlaget Columbus. I denne bog har han samlet nogle kyndige folk for at give et overblik over EU's stilling set ud fra fem betydende lande i EU. Forfatterne er alle universitetsfolk, og der er ikke gjort meget for at tilpasse bogen til gymnasieelevers viden og forudsætninger. Den er derfor ikke velegnet som undervisningsbog i gymnasiet, men vil kunne bruges af den kyndige læser til at få indblik i, hvad der sker med EU for tiden. Særligt vil jeg fremhæve det sidste kapitel, som er skrevet af Uffe Østergård med spændende historiske indsigter og pointer.

I første kapitel introducerer Hans Branner en række nyttige begreber til forståelse af EU's udvikling og de muligheder, der tegner sig for EU's fremtid. Han afslutter kapitlet med at fremhæve de centrale punkter i de efterfølgende kapitler, hvor EU ses ud fra fem forskellige lande.

Per Øhrgaard skriver om Tyskland og EU, og der er meget at holde styr på. Essensen er nok, at EU har været en stor gevinst for Tyskland både politisk og økonomisk, men nu er Tyskland nået til et punkt, hvor man ikke ønsker yderligere integration.

I kapitlet om Frankrig skriver Jørn Boisen veloplagt om de franske dilemmaer i forhold til EU, hvor hans tese er, at Frankrig på den ene side har været en primus motor i samarbejdet, men at den tyske dominans er et problem, ligesom den manglende udenrigspolitiske handlekraft er i modstrid med de franske intentioner. Helt galt var det lige ved at gå ved sidste præsidentvalg, inden Emmanuel Macron som varm tilhænger af EU løb med sejren overfor Marine Le Pen.

Italiens politik i forhold til EU er ikke velkendt på vores breddegrader, og det er interessant at læse Simon Cecchin Birks og Gert Sørensens analyse. Især udviklingen de seneste ti år påkalder sig stor interesse, hvor Italien er gået fra et af de mest pro-EU lande til at være en tvivlsom og kritisk samarbejdspartner i Europa. Først Berlusconi og nu en nationalistisk og uprøvet italiensk konstellation med Lega og Femstjernebevægelsen i spidsen, der ikke uden videre accepterer spilleregler og begrænsninger, der stammer fra EU.

Polen er det store nye land i EU. Søren Riishøj lægger i sin analyse vægt på de forskellige historieopfattelser, der præger polsk politik. Den nuværende regering fra Lov- og Retfærdighedspartiet (PiS), der reelt styres af Jaroslaw Kaczynski, har valgt en nationalistisk linje ligesom den på flere områder indskrænker det demokratiske råderum, og Søren Riishøj taler om et illiberal demokrati. Det bliver spændende om Kaczynskis national-konservative fremgang vil fortsætte, eller om mere liberale kræfter med den nuværende EU-formand Donald Tusk vil dominere polsk politik i fremtiden.

Det sidste af de fem lande er Storbritannien, som Ole Helmersen skriver om. Kapitlet er skrevet i november 2018, og med de seneste måneders tumultariske Brexit-udvikling forekommer meget af analysen at være lidt forældet og uinteressant. Men hvem kunne også vide, at Brexit ville gå så galt?

Uffe Østergård er en institution i forskning og analyse af den europæiske udvikling. Han har udgivet utallige bøger og artikler om emnet, og han er altid værd at lytte til – ikke mindst for en historiker. Ud fra en analyse af udviklingen, når han frem til, at EU bedst kan karakteriseres som "En føderation af nationalstater", og han forklarer det således: "EU er på visse områder en føderation som USA, blot en føderation, der er svag udadtil når det gælder fælles udenrigs- og forsvarspolitik, som i konflikten med Rusland over Ukraine. Men meget mere regulerende på de områder, der følger af det indre markeds frie bevægelighed af kapital, arbejdskraft, varer og tjenesteydelser. (...) Begrebet en "Føderation af nationalstater" er som sagt en logisk modsigelse, men netop derfor en god beskrivelse af tendenserne i samarbejdet. Denne modsigelsesfulde udvikling forklarer EU's resultater, men også den afvisning blandt vælgerne, samarbejdet er løbet ind i." (s.189).

Og hvor bærer udviklingen hen? Vil EU med tiden forsvinde? Eller vil det genopfinde sig selv som i tidligere situationer? Det er svært at sige, men Uffe Østergård tror, at det godt kan gå ligesom det Tysk-Romerske Kejserrige, som overlevede i mange hundrede år som et løst defineret retsfællesskab uden indbyrdes krige.

Ulrik Grubb

Kilder fra slagmarken i '68

BJARKE SKÆRLUND RISAGER, SALAR MOHANDESI, LAURENCE COX.
Slagmarks revolutionsserie, 1968 Aarhus Universitetsforlag 2018, 636 sider
(ill.), 250 kr.

Udgiverkollektivet, "Slagmark", er hjemmehørende på idéhistorie, Aarhus Universitet. Oven anførte trojka vil "præsentere de heroiske guerillaers egne stemmer" fra 1968, aktivismens år (s.15). 80 originale kilder fra 1960'erne og 1970'ernes sociale bevægelser med udspring i 12 forskellige lande: USA, Canada, Mexico, Japan, Vesttyskland, Danmark, Frankrig, Italien, Storbritannien, Nordirland, Jugoslavien og Tjekkosllovakiet, hvor udgiverne betegner de to sidstnævnte lande som de største afvigere.

Der er en understregning af, at året 1968 skal forstås som en synekdoke, hvorfor kilderne ikke kun er dateret 1968, men der er også valgt en del fra 1970'erne. Den yngste kilde er fra 1976, den mexicanske, feministiske publikation, la Revuelta. Som det ses ud fra de udvalgte lande, er der fokus på "Det Globale Nord", fordi der er flere ligheder her end på den sydlige halvkugle.

Redaktørerne skal roses for ikke at tage den letteste vej i forhold til oversættelser, som det ses i en del undervisningsbøger, hvor der f.eks. er oversat japansk-engelsk-dansk, hvilket ofte bliver problematisk. Her er der oversat til dansk fra originalsproget. Og generelt er oversættelserne af særdeles fin kvalitet. Det gør kildesamlingen til et godt og brugbart redskab for potentielle opgaveskrivere, men udvider også horisonten

for os, der kun er kyndige på de "almindelige", store sprog.

I den udmærkede introduktion til kildesamlingen forklarer udgiverne 1968 som skelsår ud fra flere faktorer: Den amerikanske imperialisme (primært Vietnam-krigen), solidaritet med den 3. verden og ulighed i fordelingen af det økonomiske opsving. Universiteterne var ikke indstillet på den store søgning af helt nye grupper og unge, kombineret med en "marxistisk genoplivelse". Også etniske minoriteter og kvindebevægelsen fik stor betydning i ungdomsoprøret.

I dag er globaliseringen et ufravigeligt paradigme, men forfatterne fremhæver 1960'ernes mange transnationale kontakter. Årtiet blev også karakteriseret af Marshall McLuhan som perioden, hvor "Den globale landsby" opbygges. Bedre transportmuligheder ændrede verdensbilledet før internettets digitale virkelighed. Men der blev også eksperimenteret med nye organisationsformer, hvilket har fået stor betydning for eftertidens folkelige og politiske bevægelser.

Kildematerialet afspejler tydeligvis en ambition om at lade stemmer fra bevægelserne komme til orde. Ikke stemmer ovenfra, ikke stemmer udefra. lagtagere, der oftest var fjendtlige, eller i bedste fald uforstående, er der kun et fåtal af.

Hver kilde har en kort introduktion, og der er præcis kildehenvisning. Og efter hvert af de geografisk opdelte afsnit er der en kort bibliografi med forslag til videre læsning. Indholdsfortegnelsen er nem at orientere sig efter. Heldigvis, for et register har der ikke været råd, plads eller tid til. Men skal man bruge kilder til f.eks. kvindebevægelse/feminisme, finder man nemt relevante og interessante kilder, som en SRP/SSO-skrivende elev vil kunne bruge. Men det er ikke alle kilder, der er lige let tilgængelige. Rudi Dutschke og Hans-Jürgen Krahls programerklæring på SDS-konferencen i Frankfurt i 1967 er meget tysk og teoretisk, men omvendt er kilderne til Frankrig præget af action og revolution med håndgribelige frontberetninger fra ungdomsoprørets "Slagmark".

Hans-Henrik Christensen

Danmark som konfliktzone

'Konfliktzonen Danmark – stridende fortællinger om dansk historie' Gads forlag 2018. 408 sider, 350 kr.

Udgangspunktet for antologien *'Konfliktzonen Danmark'* er, at der indenfor nationen eksisterer forskellige konkurrerende fortællinger om fortiden, som også kommer til at præge fremtiden. Fortællinger skal her forstås bredt, som forskeres, politikeres og lægfolks forståelser af fortider, som både kan være i konsensus og i konflikt.

Det er sjældent set, at faghistorikere i Danmark forsøger at præsentere diskussioner om fortidsfortolkninger i en samlet udgivelse, og derfor er det med stort udbytte, at man i denne antologi har mulighed for at følge

baggrundene og argumenterne for og imod forskellige fortællinger.

Denne tilgang, hvor man i antologien undersøger fortællingernes indflydelse og magt i samfundet, er præget af 2 hoveddiskussioner;

a) mellem den radikale historikertradition og nyere historikere og

b) mellem hvordan politikere har brugt historikernes fortællinger politisk og hvordan politikere har forsøgt at skabe fortællinger der (tilfældigt eller ej) er i modstrid med videnskabens fortællinger.

Et af de mest kritiske indlæg imod en bestemt politisk brug af historie leveres af historikeren Per Boje, der mener, at Danmark bl.a. ikke er blevet rigere, fordi *'Danmark var så at sige fanget af Venstres og Det Radikale Venstres succes med at hente støtte i grundfortællingen om, at rødderne til velstanden lå i landbruget og ikke i mere innovative og vidensbaserede erhverv. Selv Socialdemokratiet købte tidligt fortællingen (..).'* På denne måde har dansk landbrug fået en særlig privilegeret position politisk – en position, der har sænket væksten, fordi politikere ikke har sikret investeringer i andre mere fremtidsduelige aktiviteter.

Med fokuseringen på stridende fortællinger leverer antologien mange muligheder for, at undervisningen kan tage udgangspunkt i nutiden, og hvordan samtidens fortællinger definerer forskellige fortider. At historien ikke er defineret på forhånd, er en værdifuld lære i historie i ungdomsuddannelserne, og *'Konfliktzonen Danmark'* kan derfor bruges som erstatning for, eller supplement til de mange konsensusprægede lærebøger, fx Danmarkshistorier, der netop ukritisk reproducerer mange af de i antologien præsenterede konsensusfortællinger.

Det bliver spændende at læse kommende bøger om stridende fortællinger, der går tilbage til tidligere perioder – oplagte stridsområder kunne være *'Vikingetid'* og *'danskhed/ nationalisme'*.

Niels Nøddebo Petersen

100 Danmarkshistorier

Aarhus Universitetsforlag har stor succes med sin serie "100 Danmarkshistorier", hvor der igennem 8 år hver måned skal udkomme en bog på 100 sider, som præsenterer et historisk emne i overskuelig og letlæst format.

I november 2018 udkom SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN: *"Svenskekrigene"*. 100 sider, 100 kr.

Svenskekrigene er et traumatisk afsnit i dansk historie, fordi de førte til tab af Skåne, Halland og Blekinge og reducerede Danmark til en europæisk småstat. Politisk førte de til enevældens indførelse og en markant ændret magtposition for den danske adel. Mentalitetshistorisk har de givet anledning til mange myter, mest kendt nok historien om "Gøngehøvdingen" Svend Poulsen Gønge, som i virkelighedens verden ikke var helt så ædel i sine gerninger, som han senere har fået ry for.

Olden-Jørgensen behandler krigen på flere forskellige niveauer. Indenrigspolitisk, udenrigspolitisk og som oplevet af den brede befolkning i landet, som måtte udstå plyndringer, brandbeskatning og vold fra de tropper, som trak op igennem den jyske halvø og fulgte det princip, som var det almindelige i datiden: hæren skulle leve af fjendelandet.

Bogen er bygget op omkring fem kapitler: Tre slags krig, Forhistorien, Karl Gustav-krigene, Krigsskader og Mindet om krigen.

Olden-Jørgensen er godt hjemme i sit stof og også meget vel skrivende. Man fornemmer forskeren bag formidleren. I bogen bringer han en række interessante overvejelser om baggrunden for statsomvæltningen i 1660: Var der en plan eller var det en tilfældighed? Hvad var Frederik 3.s rolle? Hvor stod den borgerlige-gejstlige alliance? Hvem var de egentlige bagmænd? Var det Frederik 3. selv? Dronningen Sophie Amalie? Eller personer i den snævre kreds omkring kongen?

Kilderne rækker ikke til at fastslå det endeligt, men mange kan have haft gode motiver.

Læseren får rigtig god oplysning på de 100 sider, og bogen er skrevet så tilgængeligt, at også gymnasieelever kan have udbytte af at læse hele bogen eller enkelte afsnit.

Bente Thomsen

Grundtvig

JES FABRICIUS MØLLER: *"Grundtvigs død"*. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Underlig titel var det første, jeg tænkte, da jeg så Jes Fabricius Møllers nye bog på køkkenbordet – kan man skrive en bog om Grundtvigs død? Tjaaa hvorfor ikke, men nok ikke helt så konkret, som titlen kunne give indtryk af.

Bogen er en del af en ny serie, der bliver udgivet af Aarhus Universitet. 100 danmarkshistorier er – som universitetet skriver på sin hjemmeside – en helt ny danmarkshistorie serveret i små og overkommelige bogbidder. I 100 bøger a 100 sider udgivet over 8 år – en hver måned – fortæller forskere i et lettilgængeligt sprog om danmarkshistoriens vigtigste begivenheder og tematikker fra runesten til Muhammedtegninger. Bøgerne udgives i trykt form, lydbog og diverse elektroniske formater.

Det er en helt igennem god og sjov ide, hvor hver enkelt bog kan læses hver for sig eller i sammenhæng, som man ønsker det. Emnerne, der tages op, har tilsyneladende både et lidt skævt twist og en aktuel vinkel på samme tid. Eksempelvis er "Oliekrisen" og "Grønland som amt" nogle af temaerne i de andre udgivelser, der er kommet indtil nu. Samtidig er sproget – i hvert fald i denne bog – humoristisk og letlæseligt, hvilket gør den glimrende til godnatlæsning.

Hvordan passer en bog om Grundtvig så ind i dette billede af at være både skæv, aktuel og humoristisk. Jo, den store præst er jo på mange måder en landsfader i Danmark både kirke-, ånds- og demokratihistorisk, og ikke nok med det, faktisk nævnte præsident Obama ham i en tale til de nordiske statsministre i 2016. Obama tilskrev i denne tale Grundtvig en væsentlig rolle i hele borgerrettighedsbevægelsen i USA. Det viser

sig nemlig, at den Grundtvigianske folkehøjskole, der blev åbnet i Alabama i 1932 (Highlander Folk School) stod fadder til mange af de centrale figurer i den amerikanske borgerrettighedskamp herunder Martin Luther King, Pete Seeger og Rosa Parks, og uden den kamp var Obama aldrig blevet præsident i USA. Endnu engang har den store Grundtvig med andre ord sat et stort fingeraftryk på historien helt op til vor egen tid.

Spørgsmålet er imidlertid, om Grundtvigs betydning og arv var så mægtig og altomfattende, som man ofte kan få indtryk af, når man juleaften synger den ene Grundtvig salme efter den anden. Det er dybest set det spørgsmål, som Jes Fabricius Møller undersøger i sin lille tour de force i Grundtvig og hans historie. Og konklusionen er ret klar: Grundtvigs betydning for Danmark har været stor, men er alligevel ofte blevet over- og ikke mindst fejlvurderet.

Alligevel er det imidlertid svært at komme uden om, at Grundtvig stadig fylder noget for den enkelte dansker. Vi synger hans salmer, går på højskoler og møder hans navn i gadebilledet, hvor hele 35 vejskilte bærer hans navn – vistnok mere end nogen anden dansker.

Jes Fabricius Møller fastholder imidlertid, at Grundtvigs betydning for eksempelvis dansk demokrati og velfærdsstat er stærkt overdrevet. Faktisk var han slet ikke demokrat, da det kom til stykket, men derimod en stor fortaler for enevælden. Der kan imidlertid ikke herske meget tvivl om, at Grundtvigs kirkelige indflydelse har været enorm. Bogen afdækker imidlertid en historisk tendens til at forstærke Grundtvigs rolle i flere sammenhænge, hvor han reelt knapt var til stede – bl.a. i forbindelse med Danmarks tidlige demokrati omkring 1850. Denne tendens til at overdrive Grundtvigs betydning starter ifølge Jes Fabricius Møller formentligt i forbindelse med Constantin Hansens effektfulde og meget vellykkede malerier af Grundtvig.

Og så er vi tilbage ved Grundtvigs død og dermed bogens titel, for der er et kapitel i bogen om den store landsfaders død, som blev markeret, som var det en konge værdigt. Igen en tydeliggørelse af iscenesættelsen af Grundtvigs rolle og betydning, som nok vanskeligt understøttes af de historiske fakta. Med andre ord burde Grundtvig måske "dø" lidt mere i vores bevidsthed, end det er tilfældet i dag.

I en gymnasiefaglig sammenhæng har denne bog – hvor interessant tolkningen af Grundtvig end måtte være – ikke meget relevans. Den egner sig ikke rigtigt til undervisningen, hverken som læsestof til eleverne eller i forbindelse med deres større skrivearbejder i løbet af gymnasiet. Læreren derimod kan have glæde af denne vitaminindsprøjtning af en veloplagt bog, om end jeg må erkende, at når jeg skimmer listen af udgivelser i denne serie igennem, er det ikke så vanskeligt endda at finde titler, jeg personligt finder mere interessante.

Anders Bærholm Frikke

100 Danmarkshistorier

Aarhus Universitetsforlag har stor succes med sin serie "100 Danmarkshistorier", hvor der igennem 8 år hver måned skal udkomme en bog på 100 sider, som præsenterer et historisk emne i overskuelig og letlæst format.

Bo Fritzboeger er forfatter til den bog, som udkom i januar 2019: *Vildt vejr*. 100 sider, 100 kr.

Bogen bliver præsenteret som den lange vejrudsigt om meteorologi, vejr og klima, og det lever den vældig godt op til.

Bo Fritzboeger rammer sin fremstilling ind af beretninger om to eksempler på vildt vejr. Den indledes med historien om monsterregnen i København den 2. juli 2011, som tog både meteorologer, befolkning og myndigheder på det forkerte ben og foranledigede oversvømmelser og skader i et sjældent set omfang. Det førte i næste omgang til store investeringer med henblik på at undgå så store skader ved kraftigt regnfald senere.

Som afslutning på bogen gives en beskrivelse af katastrofen i Freetown, Sierra Leone den 14. august 2017. Flere dages usædvanligt kraftig monsunregn udløste et mudderskred på skråningerne i forstaden Regent. Muddret tog de dårligt opførte huse og deres beboere med sig. Mindst 1.141 mennesker omkom.

Bogen er bygget op i tre hovedkapitler: Uvejr, Klimaforandringer og Ekstremistan, hvor størstedelen af teksten er samlet i kapitlet om klimaforandringer. Der er tale om tre sammenflettede historier om menneskets forhold til verden: det ændrede vejr, den videnskabelige forståelse af vejret og danskernes erkendelse af og forsøg på at modvirke forandringer. På baggrund af et tilbageblik til kendte klimaforandringer siden den sidste istid giver Fritzboeger en nøgtern og sober gennemgang af klimadiskussionen i nyere tid og diskussionen om menneskets påvirkning af klimaet, her specielt CO₂-udledningen siden den industrielle revolution. Energiforbrug, økonomisk vækst og klimaforandringer har historisk hængt uløseligt sammen. Forfatteren spørger: Kan økonomisk vækst og klimaforværring skilles ad? I afslutningen af bogen spørger Fritzboeger, om menneskeskabte klimaændringer inden for de kommende par århundreder vil få så store konsekvenser, at vi bliver nødt til at vænne os til et helt andet liv end det, vi kender. "Det ved jeg ikke - det ved ingen" og slutter bogen med at citere C.S. Lewis, som har skrevet:

"Menneskets magt over naturen viser sig at være en magt, som nogle mennesker udøver over andre med naturen som redskab"

Klimadiskussionen er i dag ikke blot en geografisk diskussion. Holdningen til klimaspørgsmålet er også et historisk emne, og bogen kan fint inddrages i begge fagene historie og geografi, da den er velskrevet og let tilgængelig.

Det er et fremragende initiativ, Aarhus Universitetsforlag (med støtte fra Mærskfonden) har taget med denne serie. Bøgerne foreligger både på papir og digitalt. De er karakteriseret af et højt fagligt niveau kombineret med lettilgængeligt sprog og gennearbejdet layout. Man kan glæde sig til de kommende udgivelser.

Bente Thomsen

Dannebrog - Fra adelig eksklusivitet til universelt symbol

TORBEN KJERSGAARD NIELSEN: *"Dannebrog (100 Danmarkshistorier)"*, Aarhus Universitetsforlag 2018, 100 sider, 100 kr.

Den danske middelalderhistoriker Torben K. Nielsen fortæller i dette bind af *100 Danmarkshistorier* om årets 800-års jubilar, nemlig Dannebrog. Forfatteren angriber emnet, ved at se Dannebrog som et erindringssted, hvis funktion har ændret sig fra et adeligt erindringssted (s.35) til at Dannebrog i dag er et "mangfoldigt, pragmatisk og ikke ekskluderende symbol" (s.99).

Undervejs i bogen får vi et klart blik for, hvordan anvendelsen af flaget opstår og ændrer sig over tid. Således peger Nielsen blandt andet på, at den første konge som aktivt bruger Dannebrog er Valdemar Atterdag. I lighed med andre tyske nabostater som Savoyen og Schweiz antager Danmark i denne periode den tyske kejsers korstogsfane for at vise sin alliance med det Tysk-romerske Rige og for at betone den danske korsfarertradition. Først i 1500-tallet opstår gennem en række misforståelser af den nuværende tradition for at Dannebrog falder ned i Estland i 1219.

I tiden frem til Enevældens indførelse fungerer Dannebrog primært som et militært symbol og bruges både på faner, men også som en helt konkret ting og det lykkes da også for det originale Dannebrog at gå tabt flere gange i denne periode. Under Enevælden spiller Dannebrog kun en mindre rolle og brugen af flaget bliver nu et kongeligt monopol, eksempelvis ved indførelsen af Dannebrogssordenen i 1671, hvor Thomas Bartholin (1616-1680) i ordenens statutter fra 1676 gør historien om Dannebrog's tilsynekomst på Valdemarsdag 15.juni 1219 officielt.

I slutningen af 1700-tallet begynder Dannebrog i stigende grad at blive et nationalt symbol, hvor specielt Indfødsretsloven af 1776 og Slaget på Reden i 1801 sætter gang i en proces, hvor Dannebrog bliver brugt som et nationalt symbol. Dette kulminerer i årene op mod Treårskrigen 1848-1850, hvor nationale bevægelser trods forsøg fra kongemagten på at beholde sin eneret på flaget, gradvist overtager brugen af det kongelige symbol. Dette illustreres tydeligt i Peter Fabers (1810-1877) sange om den tapre landsoldat og "Højt fra Træets grønne Top", som viser hvilken position flaget havde fået i den offentlige mening.

I de sidste 150 års historie har stadig flere grupper taget flaget til sig. Dette inkluderer internationale grupper som arbejderbevægelsen og politisk indifferente begivenheder som roligans og handelsstandsforeninger og man kan dermed sige, at Dannebrog er blevet en flydende betegnelse, som alle kan finde en grund til at bruge.

Bogen står stærkest i historien om, hvordan Dannebrog opstår. Samlet set fås dermed en fin oversigt over Dannebrog og erindringssted. Dele af bogen vil fint kunne bruges i undervisningen, hvor den kan bruges i forbindelse med emner som national identitet, europæisk middelalder eller historiebrug. Desuden er siderne 24-27 interessante ved at komme ind på brugen af flag og faner i almindelighed, hvor Nielsen peger på at ideen kommer til Europa gennem møder med araberne.

Rasmus Østergaard

Jyske Lov

HELLE VOGT: *"Jyske Lov"*. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, illustreret. Vejledende pris kr. 100.

Jyske Lov er den 18. bog i Aarhus Universitetsforlags serie "100 danmarkshistorier". Den er skrevet af Helle Vogt, der er professor i retshistorie ved Københavns Universitet. Ligesom seriens øvrige bind får læseren en velfortalt indføring i et centralt danmarkshistorisk emne, denne gang en af 1200-tallets mange landskabslove, nemlig Jyske Lov fra 1241.

Historien om loven begynder i middelalderen, men den spænder over mange århundreder helt frem til nutiden, hvor den i 2008 blev en del af Demokratikanonen. Denne forvandling fra at være en af flere middelalderlige landskabslove til at blive et politisk og nationalt symbol forfølger Helle Vogt i fem kapitler.

Det indledende kapitel tager udgangspunkt i den berømte fortale. Allerede her viser Vogt sit skarpe blik for, at fortolkningen af Jyske Lov som et demokratisk dokument er uholdbar og ikke bygger på historiske kendsgerninger. Kapitel 2 indkredser disse kendsgerninger med fokus på de samfundsmæssige og politiske forudsætninger for loven i første halvdel af 1200-tallet. Det omfattende 3. kapitel, der er bogens længste, handler om lovens opbygning (i tre bøger) og indhold (arveret, retsbrud og en række blandede bestemmelser), mens de sidste to kapitler handler om lovens brug og overlevering, blandt andet i Danske Lov fra 1683, hvor to tredjedele af Jyske Lov overlevede, og dens ideologiske betydning for de nationalliberale i 1800-tallet og mytedannelsen i nutidens demokratidebat.

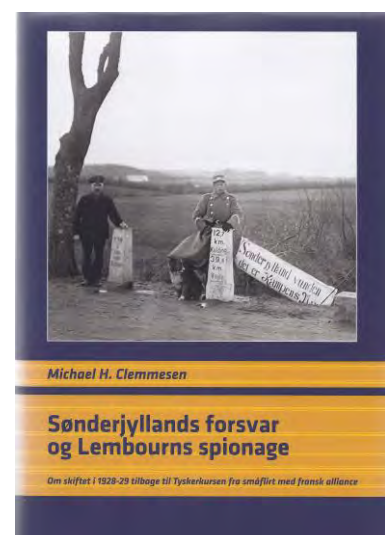
Her drejer det sig, som Vogt så rammende skriver, mere om "lovens betydning for vor moderne selvforståelse end om middelalderens virkelighed". Vogts bog er dermed også en påpegning af den nationalromantiske myte om det demokratiske Danmarks opståen og som sådan yderst relevant og vedkommende.

Jeppe Bæk Meier

På vej tilbage på sporet

MICHAEL H. CLEMMESSEN: *"Sønderjyllands forsvar og Lembourns spionage. Om skiftet i 1928-29 tilbage til Tyskerkursen fra småflirt med fransk alliance"*. Syddansk Universitetsforlag 2019. 572 sider. Onlinepris 295 kr.

Efter en lang karriere som linjeofficer i hærens kamptropper blev denne bogs forfatter ansat ved Forsvarsakademiet. Udover officersuddannelsen har han også en kandidatgrad i historie; som historiker er hans specielle felt dansk militærhistorie ca. 1900-1940. Han har bidraget til den løbende debat på mange andre områder, men

bogen her falder altså indenfor det han særligt har sat sig ind i. Det mærkes.

Bogens formål og indhold beskrives af forfatteren som firedobbelt: En redegørelse for de væsentlige militære ideer og aktiviteter i perioden 1919-29, for opbygningen af Sønderjyllands forsvar, for sammenbruddet af dele af forsvarspolitikken, og endelig for hvordan Kaptajn Lembourn blev ofret som et led i skiftet af sikkerhedspolitik. Forfatterens engagement i dette sidste punkt fremgår af dedikationen: "... til Lembourn-familien som den forklaring, de ikke fik..."

Som den erfarne kommunikator han er, ved forfatteren godt at en bog af det omfang måske er for hård kost for de fleste. Han har prøvet at lette læsningen ved at gøre afsnittene korte og ved at forsyne dem med appetitvækkende overskrifter, og han er heller ikke bange for at give de personer, han introducerer, et ord med på vejen. Skildringen af officeren der bliver kastet for ulvene, opfylder nu i sig selv alle krav til spændingslæsning.

Spændingen mellem den store historie, dvs. den europæiske og danske politik på den ene side og den lille historie, Kaptajn Lembourns skæbne, gør bogen yderst læseværdig. Der er et væld af facts og detaljer, men afgørende dele må ifølge sagens natur baseres på forfatterens vurderinger og konklusioner, for ikke at sige spekulationer, der dog aldrig går mod kilderne. Til gengæld er der nogle kilder der ikke længere er tilgængelige, blandt andet fordi en del af nøglepersonerne døde meget unge (Clemmesen modstår dog fristelsen til at antyde foul play).

De storpolitiske rammer er den umiddelbare efterkrigssituation med et dansk samarbejde med de sejrende magter England og – navnlig – Frankrig. Danmarks rolle som støttepunkt for en vestmagts indtrængen i Østersøen var i forgrunden for navnlig flådens overvejelser, mens hæren arbejdede med et tysk angreb som trusselsbillede. En nok så realistisk landmilitær trussel var et formelt ukoordineret angreb på Sønderjylland, iværksat af et tysk frikorps; for at imødegå et sådant var Kaptajn Lembourn med til at oprette et dansk tilsvarende, Jydske Værn.

Med Tysklands konsolidering og vellykkede omgåelse af Versaillesfredens afrustningsbestemmelser svingede den politisk dominerende holdning i Danmark tilbage i retning af den traditionelle tilpasningspolitik til Tyskland. I samme retning trak et udbredt ønske om besparelser på forsvarsbudgettet. Dette udløste så et opgør mellem hær og flåde om bevillinger.

Midt i alt dette, i 1928, påtog Kaptajn Harry Lembourn sig at rejse til Berlin for at skaffe en kontaktperson der kunne forsyne den danske efterretningstjeneste (og den franske!) med oplysninger om de tyske frikorps og om Tysklands overtrædelse af Versaillesfredens afrustningsbestemmelser. Harry Lembourn var ikke just nogen James Bond, og det tyske Abwehr fik arresteret de implicerede, herunder Lembourn, nærmest inden det hele var i gang. Han blev idømt 5 års tugthus (ændret til den noget mere behagelige fæstningsarrest).

Det er ved sammenstillingen af denne lille historie og de storpolitiske rammer at det hele får en karakter der ikke står tilbage for nogen James Bond historie. Det er også her at Clemmesen vover sig frem med konklusioner der gør det hele rigtig grimt: "Det, der var sket, set med tyske øjne, var, at Danmark bad om en lærestreg. Jo hårdere straf, man gav Lembourn, jo klarere ville budskabet være" (s. 330). Lembourn var

efter sin arrest blevet suspenderet – og senere fyret – fra sin stilling, oven i købet med fortabelse af pensionsrettigheder. I Danmark vaskede man sine hænder og signalerede underkastelse.

Dette er så bogens klimaks, men Clemmesen vælger at følge Lembourn-historien helt til dørs, med hans kamp for oprejsning efter udståelsen af sin straf, sit krav om genindtræden i hæren og ret til pension – frem til 1945 naturligvis helt nytteløs. Efter 1945 kunne man så have forventet en mere anstændig behandling af den mand der var blevet ofret for landets skyld, men først i 1956 fik han en slags pension; han døde i 1958.

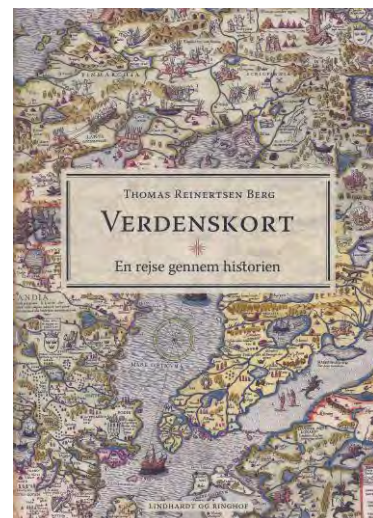
Den travle læser kan med fordel begynde med resumeet på engelsk og derefter læse bogens konklusion.

Axel Moos

Theatrum Orbis Terrarum

THOMAS REINERTSEN BERG: *"Verdenskort. En rejse gennem historien"*. Lindhardt og Ringhof 2018. Oversat af Randi Bjerre Høfring. Illustreret. 352 sider, 350 kr. inkl. moms.

Mennesker afbildede deres omgivende verden allerede for ca. 40.000 år siden, men den ældste grafiske gengivelse af menneskenes omgivelser, som ligger inden for definitionen af hvad et kort er, menes at være Bedolina-kortet, der er hugget ind i en bjergside nord for Brescia ca. 1000 f.v.t. I kulturmetropolen Alexandria indarbejdede Ptolemaios omkring år 150 antikkens hidtidige viden sammen med de i hans samtid indhøstede erfaringer i sin *Geographia*. Værkets dybeste rødder strakte sig over Aristoteles, Herodot og de græske naturfilosoffer tilbage til sumerernes Mesopotamien og Babyloniens bystater. Ptolemaios blev grundlæggeren af den moderne kartografi ved sin brug af et gradnet. Økumenen, den beboede verden, havde matematikeren, astronomen og geografen Eratosthenes i øvrigt beregnet omkredsen af ca. 250 f.v.t. og var landet kun 16,3 % fra det korrekte resultat. *Geographia* dækkedes af et glemselens slør efter forfatterens død.

For middelalderens kartografer var Guds skaberværk det ufravigelige udgangspunkt. I deres verdensbillede var Jerusalem centrum, og på deres kort lå øst øverst, og indholdet af kortene var meget teologisk, belærende og fortællende. I løbet af 1300-tallet opstod som en naturlig følge af handelens udvikling mere praktiske behov, således behovet for søkort. Kartografien påvirkedes afgørende, da Ptolemaios, der var blevet genopdaget i begyndelsen af 1300-tallet, blev oversat til latin i begyndelsen af det følgende århundrede. Med de begyndende og efterhånden accelererende opdagelsesrejser sprængtes det ptolemæiske verdensbillede hurtigt, og efterspørgslen efter kort blev stor og var stigende. Fremragende geografer og nu professionelle kartografer var bl.a. Gerard Mercator (d. 1594), der især er kendt for sin banebrydende cylindriske kortprojektion og sit verdenskort fra 1569, og nederlænderen Abraham Ortelius (d. 1598), som blev berømt for værket *Theatrum Orbis Terrarum*. En forudsætning for omfanget og

kvaliteten af deres virksomhed var ikke mindst udviklingen af bogtrykkerkunsten. Første udgave i 1570 af Orteliuss' Theatrum bestod af 69 kort, der var tegnet af hele 86 kartografer; udgaven i 1591 bragte 159 kort. Ptolemaios' verdensbillede havde holdt stand i næsten 1.500 år. Theatrum blev skrottet blot 30 år efter Orteliuss' død. Sidenhen gik det hastigere og hastigere. I nutidens digitale verden rummer Google Earth et geografisk informationssystem med over tyve petabytes information, hvilket vi har forfatterens ord for svarer til en bog med ti tusind milliarder sider, og digitale kort opdateres med fire nye satellitbilleder hver dag. Fremover vil vi efterhånden få kort, som opdateres fra minut til minut.

Stor betydning, såvel militært som civil, fik udviklingen af foto- og flyteknologien op til udbruddet af 1. Verdenskrig. På Vestfronten, det var i slaget ved Neuve-Chapelle 10. marts 1915, anvendte briterne for første gang et kort, der var udarbejdet efter fotografier taget fra fly, og metoden tillagdes så stor betydning, at de allierede i krigens sidste år tog over ti millioner billeder. Tyskerne tog billeder nok til at kunne dække landet med dem seks gange, og forud for 2. Verdenskrig, i 1938, mente generaloberst v. Fritsch, at det militær, som havde den bedste luftrekognoscering, ville vinde krigen. Civilt fik kortlægningen fra luften i mellemkrigstiden mangeartede opgaver. På baggrund af tidens nye tro på planlægning og effektivisering efterspurgte man økonomiske oversigtskort udarbejdet gennem et samarbejde mellem mangeartede fagfolk. Flyenes store betydning varede ved, indtil opsendelsen af Sovjetunionens første satellit i 1957 indledte rumfartens æra.

Tiden efter 2. Verdenskrig blev bl.a. præget af en betragtelig vækst i udforskningen af oceanerne. Udforskningens metoder ændrede sig fra måling med lod over sonaren til satellitter. Tilbage i 1500-tallet havde Orteliuss, formentlig som den første, været opmærksom på muligheden af en kontinentaldrift. Opdagelsen af sprækker i den midtatlantiske højderyg førte i 1956 til erkendelsen af vel nok verdens største geologiske struktur, en 65.000 km lang undervandsformation. I 1977 offentliggjordes det første kort, benævnt World Ocean Floor Panorama, som viste, hvordan alle bjergkæder hænger sammen. Der er endnu i dag lang vej tilbage, hvad angår en kortlægning af havenes bund.

Thomas Reinertsen Berg (f. 1971) er norsk journalist og forfatter. Dette værk udkom i 2017 i Norge, hvor det blev prisbelønnet som årets bedste fagbog. Naturligt nok vil en fremstilling skrevet af en nordmand til et norsk marked have et særligt nationalt fokus, som læsere i et andet land undertiden vil finde mindre interessant. Bl.a. behandlingen af vikingetidens handels- og opdagelsesrejser samt udforskningen og kortlægningen af polarområderne, der indledtes med søgningen efter nordvestpassagen fra ca. 1500, er dog dele af en fælles dansk-norske historie. Forfatteren konkluderer, at kort er verdensbilleder. De *"repræsenterer forskellige måder at se verden på, fra grækernes spekulationer til middelalderens tro, fra renæssancens forsøgsvisse videnskabelige og objektive kortlægning til den digitale tidsalders enorme informationsindhentning. Alle har de det til fælles, at måden, de vælger at se verden på, siger meget om, hvad man synes er vigtigt og havde mulighed for i den tid, hvor de blev tegnet"* (s. 321).

Bergs fremstilling har anekdotiske islæt og er rig på detaljer. Det kan være vanskeligt at bevare overblikket, da den excellerer i kronologiske spring i vide og dybe flashbacks. Dokumentationen er vedføjet i et afsnit med 'referencer og litteratur' for hvert kapitel, Forfatteren oversætter angiveligt de anvendte primærkilder fra engelsk, da han ikke behersker andre fremmedsprog. Dertil er der en liste over illustrationer. De næsten 60 illustrationer, som mestendels er gengivelser af kort og kortudsnit i farver, er gerne helsides eller som

opslag og belyser fremstillingen udmærket. På nogle af de historiske kort kan det være vanskeligt at skelne detaljer. Afslutningsvis er der et personregister.

Ole Halding

Psykiatri

JESPER VACZY KRAGH: ” *Sikringen – Forbrydelse, faglighed og foranstaltninger. Sikringsafdeling i dansk psykiatri 1918*”. Syddansk Universitetsforlag, 2018, 250 sider, 299 kr.

Sikringen markerer 100året for sikringsanstalten i Nykøbing Sjælland, inden denne flyttede til Slagelse i 2015, og kan således ses som både et jubilæumsskrift, og som en bredere indføring i udviklingen i synet på sammenhængen mellem straf, sindslidelser, behandling og rehabilitering i Danmark i de forgangne 100 år.

Bogen er inddelt i fem hovedafsnit, der igen er underinddelt i 27 kapitler, hvilket gør bogen overskuelig at læse idet komplicerede stofområde. Bogen går kronologisk til værks og veksler mellem de større, strukturelle linjer i dansk og international psykiatri, retspleje og jura, samt gode mikrohistoriske nedslag, der omhandler patienter og plejepersonale.

Indledningen indeholder en disclaimer, der gør læseren opmærksom på, at da bogen er et historisk værk, så anvendes der samtidige begreber og betegnelser, der kan virke stødende, som for eksempel: ”Vanvittige, afsindige og degenererede”, og denne disclaimer illustrerer samtidig fint, hvordan sprogbrugen er markant ændret i løbet af de 100 år.

Bogen er rigt illustreret med både personportrætter og fotos af bygninger, og det bidrager fint til at gøre formidlingen endnu mere vedkommende. Formidlingen er sine steder noget tør, og man skal som læser holde fokus, da man let bliver hængt af de mange organer, styrelser og personer der præger retsplejen og psykiatrien i de mange år, bogen dækker - især da bureaukratiseringen for alvor rammer den offentlige sektor, men de mange illustrationer og det gode forfatterskab hjælper i stor grad læseren.

Bogen viser glimrende, hvorledes man har søgt at koble sindslidelser under forskellige navne og betegnelser, herunder epilepsi, skizofreni og psykopati, sammen med kriminelle karaktertræk og personligheder. Bogen viser forbilledligt og respektfuldt hvordan man, selv om senere videnskab har vist hvor vildledt man var, alligevel var dybt optaget af ikke kun at beskytte samfundet men også reelt forsøgte at forbedre tilværelsen for de indlagte. Som eksempel på en sådan misforstået behandlingsform kan nævnes en 24 timers badekur – dog i varmt vand.

Bogens rige inddragelse af presseskriverier gør at den kommer godt rundt om dækningen af både forbrydelser, forbrydere og fangeflugter og bogen er derved også mentalitetshistorisk interessant, og viser de skiftende syn på straf og rehabilitering, som er interessant at spejle nutiden i.

Især fungerer fortællingen om vaneforbryderen Mozart Lindbergs (!) liv fint som parallelfortælling til den strukturelle udvikling og som en interessant og indimellem morsom, lakonisk og rørende rød tråd i den til tider tørre tekst, og binder de mange institutioner, personer og beslutninger fint sammen. Blandt andet krydser Lindberg tidligt i sin kriminelle løbebane spor med den bedrageridømte og skandaliserede justitsminister P.A. Alberti, der havde indført den pryglestraf, som Mozart Lindbergh netop havde modtaget.

Bogens kronologiske fremdrift gør, at læseren får et godt indblik i udviklingen inden for psykiatri og retspleje og ikke mindst udvikling i sprog begreber og tilgange til klinisk behandling og ændringer i straf. Derudover får man som læser også indblik i det øgede bureaukrati, de mange råd, styrelser med mere, der vokser frem parallelt med velfærdsstaten og til tider samarbejder fint, men som også er præget af rivaliseringer og uforsonlige videnskabelige positioner.

Bogen følger, som nævnt, en kronologi baseret på sikringsanstalten i Nykøbing, men de mange små kapitler har et særskilt fokus på enten en lidelse, begivenhed, eller styrelse, der gør det muligt at læse disse kapitler uafhængigt af den større kontekst, og de fleste kapitler bliver, som tidligere nævnt, krydret med gode og velskrevne nedslag på aktørniveau.

Bogens femte afsnit er ifølge forfatteren selv af mere journalistisk karakter, da statens arkiver af pladshensyn destruerede store mængder arkivmateriale samt patientjournaler fra perioden før 1950. I femte afsnit er der gode og velreflekterede interviews med de tidligere ansatte Nomi Vejgaard og Benedikte Vofing, men i en bog med et mere kritisk perspektiv, kunne man have ønsket sig en mere grundig og kritisk tilgang til den kritik Europarådets torturkomité rejste om brugen af tvang på sikringsanstalten i 2008. Det er dog en spændende, grundig og enormt velresearchet bog, der fint balancerer formidlingen af et særdeles et komplekst område i et komprimeret og overskueligt format.

Anders Pultz Lundgaard

En længsel efter Revolution

MIKKEL BOLDT (red.): *"Avantgardemanifester"*. Klim 2019, 480 sider, illustreret S/H, 350 kr.

Med antologien Avantgardemanifester giver kunsthistorikeren Mikkel Bolt (f.1973) en præsentation af fremtrædende venstreorienterede kunstneres bud på kunstens rolle i det 20. århundrede. I bogen deles perioden i to dele. En periode er 1900-1938, som får ¾ af sidetallet og perioden efter 1945.

Hver periode starter med en overordnet gennemgang af periodens vigtigste venstreorienterede kunstretninger, som sætter dem i relation til en venstreorienteret tolkning af periodens vigtigste udviklingstræk. Derudover har Bolt på s.23-28 en nyttig gennemgang af manifestet som genre, der kan hjælpe

Avantgarde
manifest

læseren med at forstå de kildetekster, som udgør hovedparten af bogen.

Et fælles træk ved de avantgardegrupper som er udvalgt, er opgøret med den eksisterende verden. Dette gælder både de italienske futurister, de tyske dadaister og russiske grupper som KOMFUT (Kommunistiske Futurister) og LEF (Kunstens Venstrefront). Fælles for disse grupper er, at de efter en kort periode skuffes af deres politiske samarbejdspartnere, hvad enten talen falder på fascisterne i Italien eller de kommunistpartier, som med Boldts ord forråder revolutionen.

Dermed ser man også bogens største styrke, nemlig at vise hvordan kritik op i gennem det 20. århundrede er blevet formuleret gennem en række ideologiske tekster, som for første gang er oversat til dansk. Til gengæld er Boldts sympati med disse gruppers projekt så udtalt, at hverken disse verdensfjerne gruppers virke eller deres synspunkter mødes med nogen kritisk sans og prøver man at forstå, hvorfor ingen af dem er slået igennem på et bredere plan bliver det forklaret med nogle fortærskede venstreorienterede synspunkter.

Bogen anbefales derfor til skolens bibliotek på grund af de mange fine oversættelser. Til gengæld bør Bolt revolutionsdrømmerier ikke stå alene og skal suppleres med andre fortolkninger af kunstgruppers arbejde.

Rasmus Østergaard

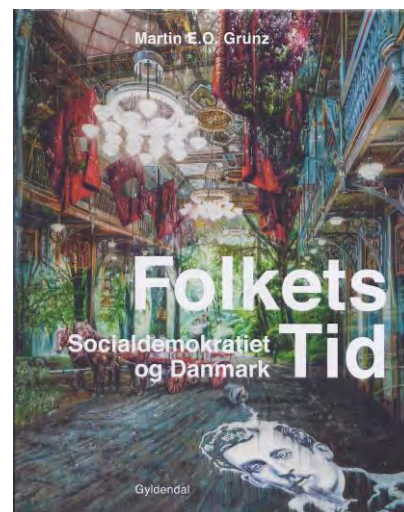
Hele Danmarks historie

MARTIN E. O. GRUNZ: *"Folkets tid"*. Gyldendal 2019. 160 sider. 300 kr.

Socialdemokraterne har fået ny udsmykning af deres gruppeværelse på Christiansborg, 7 store malerier i alt af kunstneren Jacob Brostrup. Kunstneren har arbejdet sammen med historikeren Martin E. O. Grunz for at "skildre Socialdemokratiets og arbejderbevægelsens historie, idéer, begivenheder og personer" (forlagets informationsbrev).

Det er sket på den måde at man for hvert af de 7 malerier har udvalgt en historisk begivenhed og et begivenhedsforløb til at udgøre temaet for maleriet:

1. Slaget på Fælled 1872, frihedsrettigheder 1871-1899.
2. Påskekrisen 1920, parlamentarisme 1900-1920
3. Danmark for Folket 1934, pragmatik 1921-1939
4. Fremtidens Danmark 1945, vestintegration 1940-1955
5. En bygning vi rejser 1955, velfærdsstat 1955-1970
6. Ny kurs mod bedre tider 1993, solidaritet 1971-1997
7. Retfærdig og realistisk 2018, ansvar 1998-2018

Som det ses, har man for det meste valgt titlen på et partiprogram sat ind i en bredere ramme af Danmarks historie. På den måde er bogen nærmest blevet en slags Danmarks historie og det er da også bogens hensigt. Som Henrik Sass Larsen skriver i sit forord: "Socialdemokratiets historie er lig med Danmarks nyere

historie". Til gengæld er fremstillingen blevet så bred at andre politiske partier, først og fremmest Venstre, med lige så stor ret kunne tage ejerskab til store dele af den.

Når man har en ambition om at skildre Danmarks historie på 160 sider og 7 malerier, bliver hovedopgaven en overordentlig hård udvælgelse og fortolkning. I malerierne er det lykkedes at få en imponerende stofmængde med, som en følge af kunstnerens teknik: En nærmest collageagtig overlejring af det ene billede efter det andet, ofte historiske fotografier i bearbejdet form. Som et eksempel kan vi tage det første maleri: Arbejdersmuseets store sal, overlejret med et billede af en nyudsprunget bøgeskov. I denne ramme er der indplaceret en mælkevogn, med et billede af Louis Pio, udført i spildt mælk på jorden. Dybbøl Mølle anes som baggrund nederst til højre. Noget "slag" er der ikke spor af.

I et slutkapitel forklarer mag. art. Connie Hansen nærmere om kunstnerens teknik, og bogen igennem gøres der opmærksom på detaljer i malerierne. Med den meget store mængde af detaljer vil der være rig anledning til forskellige tolkninger fra eleverne.

Overordnet ligger der i bogen og i billederne naturligvis en masse om Socialdemokratiets opfattelse af sig selv og sin rolle i historien. Hvad tager man til sig, og hvad ikke. Frihedsrettighederne sætter man så højt som nogen ægte liberalist, og i kampen for parlamentarismen lader man ikke Venstre noget efter. Udviklingen på landet spiller en stor rolle i fremstillingen, og det nationale tema spilles ofte. Kampen mod kommunismen og samarbejdet med Vesten betones, og velfærdsstatens opbygning naturligvis også.

Ungdomsoprøret berøres derimod så godt som ikke, det har man ikke taget til sig, og med god grund, naturligvis. Man ser sig også forgæves om efter personer med anden etnisk baggrund end dansk på billederne, og temaet indvandring berøres ikke ofte i teksten. Skal vi gætte på at dette ville have været helt anderledes hvis malerierne var blevet til for 20 år siden?

I en så generel fremstilling vil der normalt ikke forekomme deciderede fejl, men der er underligt nok et par stykker vedrørende grundloven af 1866, hvor forfatteren må have benyttet et forkastet forslag i stedet for den endelige tekst.

Bogen er i høj grad anvendelig hvis emnet er Socialdemokratiets selvopfattelse. Både billeder og tekst giver anledning til overvejelser og analyse.

Axel Moos

Danmarks Titanic

SØREN FLOTT: ” *Danmarks Titanic – historien om den største danske skibskatastrofe*”. Story House 2018, 248 sider. 300 kr.

Danmarks Titanic er den dramatiske historie om dampskibet S/S Norge, der i 1904 under en sejlads fra København til New York med mindrebemidlede emigranter fra bl.a. Danmark, Norge og Rusland gik på grund på Helens Rev vest for Skotlands kyst og sank i løbet af blot 20 minutter. Hele 635 mennesker omkom. Kun 160 ud af de 795 passagerer og besætningsmedlemmer om bord kom i land i live.

Bogen er inddelt i 19 kapitler, hvor det første kapitel beskriver de få timer op til og den første halve time efter at DFDS's emigrantskib S/S Norge gik på grund. Kaptajnen forsøgte at slå fuld bak, men skaden var sket, og vandet trængte ind i skibet. De efterfølgende tyve minutter gik med at forsøge at sætte de otte redningsbåde i vandet: ét, fanget af en bølge, splintredes mod skibets side, seks redningsbåde kom i vandet og den sidste gik ned med S/S Norge. Kapaciteten i redningsbådene var til 251 af de i alt 795 ombordværende. Antallet af redningsbåde var helt efter dengang gældende regler.

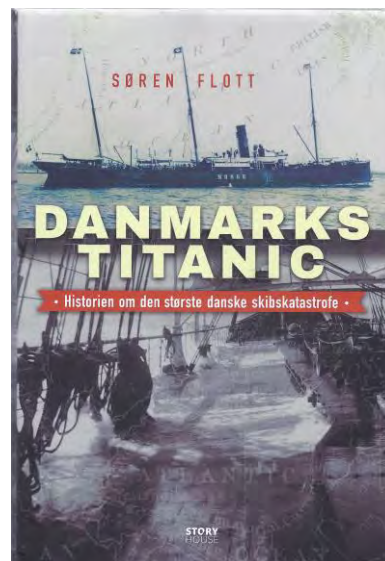
De næste kapitler fortæller om den generelle europæiske udvandring til Amerika fra midten af 1800-tallet og frem til starten af 1900-tallet, samt rederiets historie.

De efterfølgende kapitler beskriver hvordan personerne i redningsbådene forsøgte at overleve og blive samlet op af andre skibe på trods af at ingen vidste at S/S Norge var gået ned, da den ikke havde en telegraf ombord. Manglen på vand, mad, kompas og tørt og varmt tøj havde konsekvenser for dem, der havde været så heldige at have fået en plads i redningsbådene. Enkelte overlevede dog ikke prøvelserne i redningsbådene. Der gik otte dage før den sidste redningsbåd blev fundet. Én af redningsbådene blev aldrig fundet. Samtidig beskrives begivenhederne i København, hvor rederiet havde hovedsæde, dagspressens dækning af sagen og de pårørendes ønske om at få svar på om netop deres kære var i live.

De senere kapitler samler op på de menneskelige og retslige efterspil hvor såvel den hjemvendte kaptajn som rederiet stod anklaget i Sø- og handelsretten. Ansvar blev placeret, men nogen straf eller retslig følge fik det ikke. Kun i Norge fik tragedien konsekvenser, da nye regler om redningsfaciliteterne for de transatlantiske skibe blev ændret, mens forliset ikke ændrede på hverken de danske regler eller rederiernes praksis.

Forfatterens motivation for at skrive bogen er bl.a. at Danmark med så lang en maritim historie har glemt en af de værste skibskatastrofer et dansk skib havde været ude for – på det tidspunkt var det det største skibsforlis i Atlanterhavet indtil Titanic otte år senere også fik et tragisk udfald.

Bogen er let at læse og meget underholdende. Det er et sandt drama, som kan være svært at slippe, når man først er gået i gang. Der er tale om fortællende journalistik og der er anvendt elementer fra fiktionens verden f.eks. dialog, tanker og sceniske beskrivelser. Der er ikke fodnoter i bogen, men bagerst i bogen er der en oversigt over hvilke kilder, især øjenvidneberetninger, arkivmateriale fra Sø- og handelsretten, aviser

og bøger, der har været anvendt som baggrund i de forskellige kapitler. Bogen går meget tæt på de enkelte aktørers oplevelse af forliset og beskrivelsen af disse indprenter sig hos læseren.

Anbefales til alle der ønsker at kende mere til udvandrerfortællingerne og den dramatiske historie om S/S Norges endeligt.

Christina Olsson

Østfronten

CLAUS BUNDGAARD CHRISTENSEN, MARTIN BO NØRREGAARD OG NIELS BO POULSEN: *"Fra verdenskrig til borgerkrig – Østfronten 1914-1924 – Set med danske øjne"*. Gyldendal, 2018. 352 sider. 300 kr.

Første Verdenskrig foregik på to fronter, Vestfronten og Østfronten. Fokus har altovervejende været på skyttegravskrigen i Vest, hvor vi kender en masse til de massive lidelser i mudderet og pigtråden og hele mytologien omkring det. Men hvad med krigen på Østfronten? Hvordan foregik kampene der og hvad kendetegnede den del af verdenskrigen? Det har de tre forfattere sat sig for at undersøge og dermed råde bod på en mangel i historieskrivningen.

Konkret er det løst ved at skrive et oversigtsværk om krigen, der kronologisk fortæller om de dramatiske og langt mere bevægelige kampe end hvad vi kender fra Vestfronten. Som en rød tråd gennem bogen indgår en række øjenvidneberetninger fra tyske soldater fra det danske mindretal syd for grænsen. Deraf de "danske øjne" fra bogens undertitel. Forfatterne har på forskellig vis skrevet fornem militærhistorie enten selv eller i forskellige konstellationer. Man er med andre ord i meget sikre og kompetente hænder, hvor man med sikkerhed og fagligt overskud styres gennem krigens gang. Bogen igennem er der en præcis og faglig tone med en lille overvægt til et lidt altmo sprog. Lige som det skal være, med andre ord. Bogens store force er at læseren på 300 sider får et overblik, som man ikke kan finde noget andet sted i den dansksprogede litteratur.

De danske øjne, som krigen bliver set igennem i bogen, giver naturligvis et særligt nærvær for læseren. Tidligere har den ene forfatter, Claus Bundgård Christensen, undersøgt danskerne på Vestfronten under samme krig – som der jo var langt flere af end på Vestfronten – og den anden forfatter, Martin Bo Nørregaard, har skrevet om danske sydslesvigere i tyske tjeneste under Anden Verdenskrig, så i forfatterkollektivet er der masser af erfaring med denne type arbejde og det kan mærkes.

Dog må man sige at den danske vinkel ikke virker lige så oplagt og nødvendig her, som i trioens øvrige arbejde. Det bidrager med kød og liv, men spørgsmålet er om det betyder noget at det er folk fra det danske mindretal, der taler. Altså, bidrager de med noget, som ikke lige så godt kunne være hentet i de tyske kilder, eller er de "bare" med i kraft af deres danskhed?

Når det er sagt er det absolut en bog, der leverer solid og klassisk militærhistorie til lænestolen. Bogen har gode og nyttige kort til alle os, der er lidt usikre på den østeuropæiske geografi og der er en fin billedside, som nu nok havde vundet ved at gengive dem større på siderne, så detaljerne lettere kan studeres. I

forhold til vores målgruppe kan uddrag af bogen bruges til at illustrere den store historie – udviklingen på frontafsnit og det komplekse forhold at der f.eks. også er en borgerkrig på russisk side – og så den lille historie, hvordan alt dette oplevedes af en enkelt soldat meget langt hjemmefra.

Jakob Sørensen

Social disciplinering eller Borgerlig Regimente

JØRGEN MÜHRMANN-LUND: *"Borgerligt regimente. Politiforvaltningen i købstæderne på landet under den danske enevælde (Tidlig Moderne)"*.

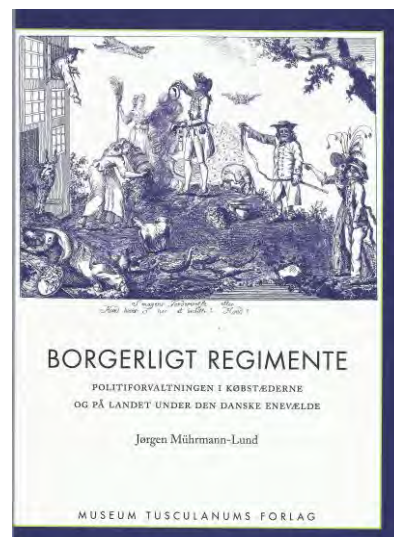
Museum Tusculanum 2019, 464 sider, illustreret i farver, 375 kroner

Denne bog er en udbygning af en Ph.D.-afhandling fra 2012, som havde til formål at undersøge politi i Danmark. Politi undersøges her i samme brede betydning som begrebet normalt tillægges i perioden 1500-1800, nemlig god regeringsførelse eller et idealsamfund. Bogen er en klassisk videnskabelig afhandling som starter med at præsentere forskellige teoretikers arbejde med perioden, hvor Mührmann-Lund særligt arbejder med et oppefra-og-ned og et nedefra-og-op perspektiv.

Blandt tilhængerne af den første tilgang kan nævnes Norbert Elias, som i 1939 lancerede en psykologisk teori om, at mennesket efter en vild og uregerlig middelalder nu blev civiliseret. En anden og mere magtorienteret tilgang er Michael Foucault, hvor straffe fra 1700-tallets slutning blev brugt til at resocialisere og disciplinere befolkningen. Disse historikere bygger primært på normative kilder som politiforordninger og love. En anden tilgang, som Mührmann-Lund følger, er mere mikrohistorisk og undersøger hvordan interaktionen mellem befolkning og myndigheder foregik lokalt. Her bliver det blandt andet fremhævet at politiforordninger var ønsket lokalt, som et forsøg på at genetablere en truet traditionel orden - et borgerligt regimente.

Den empiriske del af bogen gennemgår hvordan politivæsenet fungerede i perioden 1682-1800 tre steder i Nordjylland, nemlig i Aalborg, Sæby og Børglum-Jerslev herred. Her undersøges en række sagsområder, som hørte under politiet, nemlig helligbrøde, ærbarhed og gode sæder, fremmede og løsgængere, luksus og hasardspil, det offentlige rum, køb og salg, lavene og efterforskning og forbrydelser. Alt i alt konkluderes at enevældens politiforvaltning mere var et supplement til ældre former for kontrol end et redskab til social disciplinering, som skulle forøge kongens magt. I stedet påpeges at den mest markante udvikling var en overgang fra at fokusere på kristen ordensmoral til en mere sekulær tilgang, hvor politiets opgave var at afværge trusler mod den offentlige og private sikkerhed.

Overordnet set er bogen eksemplarisk videnskabeligt håndværk, men er teoretiske tung og empirisk grundig i forhold til ungdomsuddannelserne.

Rasmus Thestrup Østergaard

For søfartsnørder og lokalpatrioter

MIKKEL KÜHL: *"Smugleri, skippere og langfart – Ærøskøbings søfart 1750-1920"*. Ærø Museum 2018. 184 sider, 248 kr.

Forfatteren er museumsinspektør fra Ærø Museum, og han har lavet en forskningsoversigt side 11-18, hvor han påviser, hvor sparsomt materialet er. Han forklarer endvidere, at Ærø's historie er kompliceret, da det var en del af Slesvig indtil 1867.

Derefter gennemgås søfarten fra Ærøskøbing i fem kapitler. Det fremgår af kildematerialet, at Ærøskøbing blev overhalet af nabobyen Marstal i midten af 1800'tallet. Derfor synes søfarten fra Marstal bedre belyst.

Forfatteren gør meget ud af, hvor skibene fra Ærø sejlede hen og med hvilke varer, og hvordan dette mønster ændrede sig i takt med økonomiske og politiske ændringer.

Til trods for meget spændende kildemateriale vælger forfatteren desværre mange steder en langstrakt opremsning af statistik, der gør fremstillingen tung. Man kunne have ønsket sig, at en Tom Buk-Swienty-type havde haft god tid til at lege med de mange personlige beretninger.

Men Ærøskøbing, der i dag ligger hen som en meget søvnig turistidyl, var en gang en betydelig søfartsby. Man kan bedst sammenligne med nabobyen Marstal på Ærø, men også med Dragør og Fanø. Disse små og ubetydelige byer var alle hjemsted for betydelige flåder i sejlskibstiden, og de havde stor økonomisk betydning. Da søfarten var på toppen i 1800'tallet var langt over halvdelen af Ærøskøbings befolkning beskæftiget direkte eller indirekte med dette erhverv.

Men bogen er kun for søfartshistoriske nørder eller lokalpatrioter fra Ærøskøbing, som ærgrer sig over, at Carsten Jensen med sin roman *"Vi de druknede"* endegyldig har gjort Marstal til den vigtigste søfartsby på Ærø, som den jo også var.

Thorkil Smitt

Mytens Porte

THOMAS P. LARSEN: *"Om menneskets grundfortællinger"*. Forlaget Eksistensen 464 sider, 378 kr.

Denne bog, som er skrevet af Thomas P. Larsen, er en spændende bog og det er også en relevant bog. Verdens myter lever jo i bedste velgående i dag. De optræder i litteraturen, film og spil og der er næppe tvivl om, at vil få en stadig større betydning i takt med, at viden og videnskab bliver kastet for had af populistiske højrefløjspartier. Alene derfor er det et væsentligt emne forfatteren har kastet sig over.

Bogens idé er fremragende, læseren føres gennem en lang række af

menneskehedens myter ud fra en religionshistorisk og psykologisk tilgang til emnet. Denne indgangsvinkel til stoffet er helt i pagt med tiden og er derfor interessant for f.eks. gymnasieskolen. En af styrkerne ved bogen er, at der vitterlig er tale om verdens myter – ikke kun den vestlige verdens myter. Når disse myter så kobles med en psykologisk/religionsvidenskabelig tilgang, så bliver det spændende. Der er ingen tvivl om, at et kapitel som "Populære myter fra en fjern galakse til Hungergames" er relevant for nutidens ungdom.

Det er helt tydeligt at forfatteren behersker det stof, som han arbejder med. Han har ikke behøvet at skjule sig bag en masse fremmedord og begreber, bogen er skrevet på et jævnt dansk, som er forståeligt for alle.

Men er der slet ikke noget malurt i bægeret, jo selvfølgelig er der det. Thomas P. Larsen bruger myterne som om, de har været myter i en fjern fortid. Et fint eksempel på dette er behandlingen af Kaos. Her skriver forfatteren at "... vi er i kontakt med kaos i den oldgamle mytiske betydning." hvorefter han bruger *Vølvens Spådom* fra *Den ældre Edda* der, som han helt rigtigt anfører, er nedskrevet i det 11. århundrede på Island, men ikke desto mindre mener han, at *Den ældre Eddas* indhold sandsynligvis kan spores tilbage til jernalderen. Her jeg ganske enkelt ikke enig. Mange års arbejde med sagaer, kristendom og asatro har overbevist mig om, at dette er ønsketænkning. *Den ældre Edda* er et stykke middelalderlig fiktions litteratur og ikke andet. Min viden om afrikanske og asiatiske myter er simpelthen for dårlig til, at jeg på nogen måde vil vurdere dem. Men sagt med det samme, forfatteren står ikke alene med sin opfattelse af *Vølvens Spådom*, den er helt i overensstemmelse med tidens udvikling, hvor man i stadig højere grad bevæger sig væk fra den strenge kildekritik og indtager nogle mere romantiske positioner til det historiske stof.

Disse kommentarer må ikke få nogen til at afstå for at købe/læse bogen. Thomas P. Larsen har skrevet en glimrende bog, som absolut er brugbar – jeg tror at mange gymnasielærere vil have glæde af denne bog, den inspirerer til nytænkning og til en ny indgang til brugen af de gamle myter. Bogen har et flot og indbydende layout med en lang række gode fotos og er udstyret med et glimrende indeks – det gør bogen anvendelig som håndbog. Bogen kan absolut anbefales.

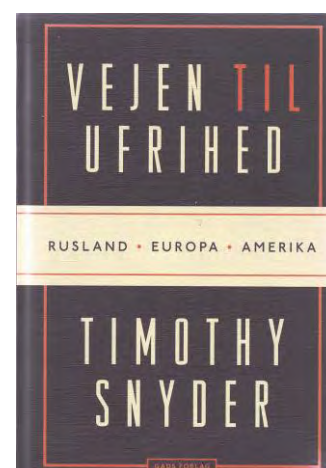
Torben Svendrup

Vejen til ufrihed

TIMOTHY SNYDER: "*Vejen til ufrihed, Rusland, Europa, Amerika*". Gads Forlag 2018, 334 sider, 300 kr.

Vores undervisning skal, ifølge loven om de gymnasiale uddannelser § 1, stk. 4, "... forberede eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre." Som historieunderviser er det derfor også nærlæggende at have en ambition om at forstå og forklare, hvordan angreb på demokratiet og antidemokratiske tanker opstår og udvikler sig.

I dystre vendinger søger Timothy Snyder i bogen *Vejen til Ufrihed, Rusland, Europa, Amerika* netop at vise, hvordan man arbejder på at underminere det vestlige demokrati. Med "man" menes der først og fremmest Rusland - og det er både interessant og foruroligende læsning.

For at forklare Putins opfattelse af Ruslands internationale rolle, tager Snyder udgangspunkt i det, de fleste vil opfatte som en perifer skikkelse i det russiske åndsliv. Nemlig tænkeren Ivan Iljin, der levede fra 1883 til 1954 og skrev om en "kristen fascisme", som bl.a. skulle tjene som instruks til de ledere, der ifølge Iljin ville komme til efter kommunismen. Som kontrarevolutionær var Iljin fascineret af Mussolini, hvis italienske fascisme han mente var inspireret af "de hvide" russere. Desuden roste han Hitler for antisemitismen og for at være et bolværk mod bolsjevismen. Anskuelser, som han fastholdt under krigen, hvor han mente, at nazisterne kunne befri Rusland for kommunismen.

Selvom Iljin sympatiserede med udenlandske totalitære stater, var kernen i hans tanker en russisk nationalisme, hvor russerne skulle forstås som et udvalgt folk. Han mente at før Gud skabte verden, eksisterede Guds totalitet. Da verden skabtes, og historien blev indført, kom også fakta og lidenskaber, som var af det onde. Den harmoniske enhed blev mistet, og tilbage stod det, som Iljin mente var en meningsløs verden med fakta og lidenskaber. Han sagde, at "Den empiriske eksistens verden ikke kan begribes med fakta" (s. 27) og kaldte lidenskaberne "den sanseliges onde natur".

Løsningen for Iljin fandtes i en totalitær vision, hvor man ikke tænker som individuelle mennesker. Ligesom 30ernes totalitære stater udgrænsede Iljin sin egen gruppe som noget særligt. For, hvor resten af verden var fordærvet (Iljin mente f.eks., at jazzmusik var en del af en bevidst plan, der skulle forsimple lytterne til tanketomme dansere, der var ude af stand til seksuelt samkvem), var russerne uskyldige og Rusland jomfrueligt. I deres godhed var russerne blevet overmandet af vestens fordærv i 1917. Dermed kunne Rusland se sig selv som et jomfrueligt offer for omverdenens angreb. Altså blev ethvert slag Rusland nogensinde har udkæmpet defensivt, for da Gud skabte verden, var Rusland undsluppet og forblevet uskyldigt, forstås. Iljin mente desuden, at der vil dukke en forløser frem fra fiktionens verden!

Putins hoffilosof

Tænkningen lyder mildest talt fantasifuld, og som noget man næppe ville lægge mærke til i dag, hvis ikke Vladimir Putin har taget disse skrifter til sig i en sådan grad, at han arrangerede Iljins genbegravelse i Moskva i 2005. Han citerede Iljin i sine årlige taler til det russiske parlaments generalforsamling og Putin lænede sig ifølge Snyder "... op ad Iljin, når han skulle forklare, hvorfor Rusland var nødt til at undergrave EU og invadere Ukraine" (s. 24). Endvidere nævnte Putin Iljin som sin foretrukne autoritet blandt historikere. Derudover har medlemmerne af Ruslands regeringsparti og alle Ruslands civilebedsmænd fået en samling af Iljins politiske publikationer af Kreml.

Ifølge Snyder kan Putin bruge en række af Iljins tanker til at skabe en fortælling om Rusland, der er uskyldigt angrebet af resten af verden, og hvor Ukraine er en naturlig del af Rusland, der aldrig skulle have været en selvstændig stat. Forestillingen om en stærk leder, og om at fakta ikke er af det gode, bliver også benyttet af Putin. Således bliver en udbredt strategi hos Putins regeringsapparat at arbejde med alternative fakta. Det angår både angrebene på Ukraine i 2014, nedskydningen af passagerflyet MH17 og de russiske valg.

Efter gennemgangen af Iljin og af Putins inspiration af tænkeren, gennemgår Timothy Snyder en række eksempler på, hvordan russerne forsøger at nedbryde de vestlige nationers demokratiske systemer. Bogen har således en grundig gennemgang Trumps forhold til Putins Rusland. Det forklares blandt andet, hvordan Trumps rådgiver, Paul Manafort, der stod i spidsen for Trumps valgkampagne i 2016, tidligere har ført den russiskvenlige Viktor Janukovitj til magten i Ukraine. Samme Manafort har tidligere været ansat til at øge

russisk indflydelse i USA. Derudover gennemgår Snyder, hvordan Trump har tætte økonomiske bånd til Rusland, hvordan russere brugte Trump Tower til hvidvask af penge og havde en gamblingring fra den lejlighed, der lå under Trumps egen. Endvidere indeholder bogen en grundig gennemgang af, hvordan russerne påvirker det amerikanske valg, bl.a. via internettrolde.

Kremls kalkule skulle være, at hvis det amerikanske demokrati kan nedbrydes indefra, fremstår det ikke som et reelt alternativ til Putins Rusland. Der kan Trump være nyttig, ligesom det kan være nyttigt at have en præsident, der har tætte politiske og økonomiske bånd til Rusland.

Forbindelsen mellem Rusland og vestens højrefløje

Et andet eksempel på Russisk indflydelse via ikke-demokratiske midler ses i bogens udlægning af konflikten i Ukraine, hvor præsidenten Janukovitj, som nævnt, hjælpes til magten via Manafort, og senere ved annekteringen af Krim, hvor man via medierne og falske internetprofiler får skabt en usikkerhed, om i hvilket omfang den russiske hær er involveret, eller om det er en intern kamp i Ukraine. Ved at skabe falske nyheder, eksempelvis om et Ukrainsk folkemord (som The Guardian bl.a. bringer), lykkes det Rusland at så tvivl om, hvad der foregår på Krim. Man laver efterfølgende en afstemning om Krims tilhørsforhold, hvor den ene valgmulighed er at stemme for Russisk annektering af Krim, og den anden er at give magten til myndigheder, der netop er indsat af Rusland, og som ønsker russisk annektering. Stemmeprocenterne var på omkring 30 i den interne information og 90 procent i den officielle. Det lykkedes at få Front Nationals Aymeric Chaprade til at rejse til Krim og bekræfte det officielle resultat og Marine Le Pen til officielt at bekræfte det (s. 138). Ifølge Snyder er der en tæt forbindelse mellem Front National og Rusland, ligesom Rusland støtter Alternative für Deutschland. Ruslands interessesammenfald med Europas højreorienterede bevægelser findes bl.a. i deres kritik af EU, således mener Snyder, at Ruslands bombning af Syrien var et forsøg på at skabe flere flygtninge og dermed presse EU. På samme måde forsøgte Russerne også at bakke nej-siden op ved det britiske EU-valg i 2016, bl.a. ved brug af internettrolde.

Disse eksempler på russisk indflydelse er interessante, og gennemgående er de veldokumenterede, og selvom Trump mener, at Mueller-rapporten frifinder ham, er der stadigvæk meget, der tyder på en tæt forbindelse mellem Trump og Rusland, hvilket bekræftes af læsningen af *Vejen til ufrihed*. Men med bogen i hånden kommer man (og Snyder) også nemt til at læse enhver højredrejning ind i en russisk optik, så den dominerende forklaring på f.eks. EU-modstand bliver en russisk sammensværgelse mod vesten. Bogen virker troværdig i sin gennemgang af russernes forsøg på at påvirke vesten, men højredrejningen har mange andre forklaringer end Rusland.

Bogen tydeliggør, at Putin ikke er en demokrat, der forsøger at trække Rusland mod vesten, men har et ønske om at svække vesten for derved at styrke Rusland. Forfatterens bud på et modtræk synes at findes i den objektive tilgang til verden, og i den forbindelse fremhæver han historien. Det er desværre ikke bogens ærinde at udfolde den pointe, men i højere grad at vise, hvilke udfordringer vestens demokratier (også) står over for. Og som sådan er det interessant, skræmmende og oplysende læsning.

For historielæreren er der særdeles interessante afsnit om Ruslands historiebrug og historieforståelse. F.eks. vises det, hvordan Putin beskriver sig selv som tilbagekomsten af en middelalderlig hersker over Kyjiv, som russerne kalder Vlademir – der egentlig er en vikingekrigsherre ved navn Voldymyr eller

Valdemar (s. 67). Navnesammenfaldet retfærdiggør ifølge Putin den cykliske historieopfattelse, der bekræfter, at Ukraine tilhører Rusland!

Selvom der er afsnit, som kunne interessere nogle elever, er bogen så omfattende og kompleks, at den i undervisningssammenhæng er mest anbefalelsesværdig som interessant baggrundslæsning for underviseren, hvor man vil kunne plukke relevante afsnit til f.eks. historiebrug, globalisering, ideologiernes kamp. Ifølge Snyder kan man næppe kalde ideologiernes kamp for afsluttet med murens fald, og i den optik er bogen foruroligende og tankevækkende læsning.

Jens Mann Christiansen

Det store Kinesiske nederlag

PETER HARMSSEN: *"Døden ved Yangtze-floden. Slaget om Shanghai, 1937"*. Turbine 2018. 372 sider, 300 kr.

Slaget om Shanghai startede i august 1937 og sluttede efter 3 måneders kampe i oktober. Det kostede angiveligt op mod 200.000 mennesker livet, primært mennesker på den kinesiske side. Slaget drejede sig om Kinas økonomiske livline til udlandet. Det var den by, verden kendte Kina for.

Krigen brød ud efter at kinesiske og japanske tropper tørnede sammen i en træfning ved Marco-Polo-Broen v. Shanghai. Japan havde siden 1931 bemægtiget sig det relativt autonome Manchuriet uden at møde afgørende modstand fra fx kinesisk side. Der var ikke tale om en erklæret krig, men om militær spænding på vågeblus. I 1932 kom det dog til en direkte men kortvarig krig mellem de to omkring Zhabai. I begyndelsen af 1937 fandt der stadig skærmydsler sted i den nordlige ende af riget. Japanerne havde en større troppekonzentration i området, og det truede landet, herunder Kinas daværende hovedstad.

Det kan forekomme en at være et meget vovet stykke at vælge at tage et militært opgør med en velbevæbnet og veltrænet fjende lige uden for rigets økonomiske centralnerve. Peter Harmsen mener, at en mulig forklaring på, at Chang Kai-Shek valgte at åbne et militærslag dér er, at Kina dels ville opnå at tvinge japanerne til at trække tropper væk fra den nordlige del af riget og dels at verden ville blive tvunget til at lægge pres på Japan for få dem til at stoppe landets Kinaeventyr. En anden mulighed var, at Generalen simpelthen gav efter for officerskorpset, der havde svært ved at tolerere ydmygelsen ved at måtte tåle japansk militær tilstedeværelse lige uden for egne kaserner. Hvad end tanken var, blev resultatet katastrofalt. Det udløste den anden Kinesisk-Japanske krig (1937-1945). Den kinesiske hær, der var blevet opbygget under tysk rådgivning, blev knust og var først i 1944 på samme niveau som før slaget. Shanghai blev tabt og ødelagt og det internationale samfund reagerede dårligt nok på den japanske aggression. I kølvandet på Shanghai slaget fulgte den japanske erobring af Nanking i januar 1938 med det ufatteligt grusomme efterspil ("The Rape of Nanking").

Peter Harmsens bog gennemgår Shanghai-slaget grundigt. Læseren får gennem hele bogen en kronologisk fremstilling af begivenhedernes gang og forklarer de to siders strategier og taktik samt allehånde foranstaltninger. Der er hyppige fortællerskift og skift af perspektiver på slaget. Et gennemgående element i bogen drejer sig om udviklingen på frontafsnittene og slagets mange bataljer. Et andet gennemgående element er oplevelsen af slaget, der bygger på soldaters og officers skriftlige erindringer. Disse mennesker kommer til orde, og på den måde får læseren en, hvad der synes autentisk, beretning fra slagmarken. Det er både krigernes indre og ydre oplevelser af kampene, der fremstilles.

Det er en af den slags historiebøger, hvor forfatterens journalistiske baggrund giver sig udslag i levendegørelse af begivenheder, bl.a. ved citater der angiveligt er ordvekslinger, der skulle have fundet sted mellem generaler og soldater ved fronten. Peter Harmsen behersker kinesisk. Derfor giver han læseren lejlighed til at få en fornemmelse af soldaternes oplevelse, sådan som de selv har formuleret det i deres erindringer. Det er sjældent, at man i vesten får lejlighed til at komme tæt på den slags, men de viser, at mennesker i krig tilsyneladende tænker ens. Hvad enten det er japanske eller kinesiske krigere, der citeres, finder man ikke disse beretninger meget anderledes end soldaterberetninger fra det 20 årh. krige i Europa.

Peter Harmsen gør også brug af kilder forfattet af folk fra vesten. De tyske militærrådgivere kommer hyppigt til orde med deres vurderinger af den Kinesiske krigsindsats. Da Shanghai var et internationalt handelscenter, befandt der sig mange europæere og amerikanere i byen. "Det Internationale Settlement" lå sammen med den franske koncession midt i byen og udgjorde et helle, som ikke blev en direkte del af kampene, og som japanerne undgik at ramme med granater og bomber. Mange af de mennesker der befandt sig der, bl.a. journalisten Edgar Snow og en gruppe danskere mf førte dagbog og skrev breve hjem. Deres beretninger inddrager Peter Harmsen også i sin bog.

Bogen er forsynet med kort over de forskellige frontafsnit. Der er mange fotografier fra krigsbegivenhederne og selve byen. Derudover er der en oversigt over de to hæres kamporden opdelt i de enheder, der løbende stødte til slaget, og endeligt er der en fyldig kildeoversigt, et noteapparat og et indeks.

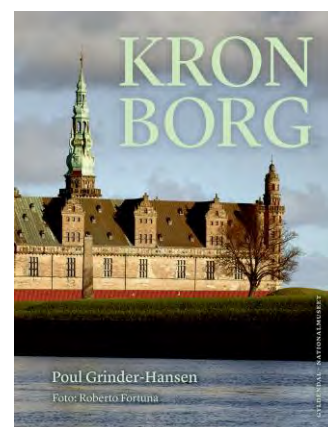
Bogen er formidlet på et velformuleret dansk og er til anbefaling for alle, der har interesse for krig og militær samt for kinesisk historie.

Jørgen Lassen

Kronborg

POUL GRINDER-HANSEN: "*Kronborg, fortællingen om et slot*". Gyldendal – Nationalmuseet 2018. 480 sider, 349 kr.

Der er i de senere år udgivet flere pragtværker, hvoraf her blot skal nævnes fembindsværket "*Danmark og kolonierne*" (Poul Erik Olsen (ed.): Danmark og kolonierne bd. 1-5, Gads Forlag 2017. samt trebindsværket "*Danske kongegrave*" (Karin Kryger (ed.): Danske kongegrave bd. 1-3, Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker, Museum Tusculanums Forlag 2014). Til denne række slutter sig også, omend af mindre omfang, Grinder-Hansens værk om Kronborg.

Det er et digert værk på 479 sider inkl. et kapitel med forskningshistorie og litteratur samt et person- og stednavneregister. Derudover er bogen udstyret med et væld af indbydende farvebilleder af fotografen Roberto Fortuna samt diverse samtidige skitser og planer – både de, der blev realiseret, og de der ikke blev det.

Det fremgår af det ledsagende anmeldelsesblad, at vi faktisk – forbløffende nok – har at gøre med den første samlede fremstilling af Kronborgs historie, så her udfylder Grinder-Hansen altså et hul. Bogen, der indledes med en prolog, som bl.a. indeholder uundværlige etageplaner for slottet, spænder fra Erik af Pommerns borg "Krogen" fra omkring 1420, Frederik 2.s anlæg, Christian 4.s genopbygning efter branden i 1629, svenskerkrigene, kasernetiden og helt op til vore dage, hvor vi hverken kommer uden om Holger Danske eller festspillene med Hamlet.

Undervejs hører vi med Grinder-Hansens egne ord (s. 10) "*... om slottets og fæstningens eget liv. Men det er også fortællingen om livet på slottet, om dem, der har bygget på det, boet i det, elsket, festet eller arbejdet på det, vogtet dets bastioner, afskudt dets kanoner, siddet fængslet i skumle huller eller trællet på dets bastioner. Det er historien om kunst, om idealer og om myter, og skønne skrøner, som er blevet fortalt så tit, at de ikke mere er fiktion, men en del af slottets virkelighed*". Bogen, der er kronologisk i sin opbygning, kommer altså ret vidt omkring, hvilket allerede antydes i undertitlen "*fortællingen om et slot*".

Den kronologiske gennemgang brydes dog af kapitler af mere tematisk art. F. eks et spændende kapitel om de 43 Kronborgtapeter, deres ophængning, senere skæbne og de 15 over-levedes plads i dag. Ligeledes bringes et kapitel om springvandet og Frederik 2.s genvordigheder med støbemesteren. Også kapitlet "livet på renæssanceslottet" skal her nævnes.

Endelig får vi en omfattende og meget detaljeret redegørelse for branden i 1629 og gen-opbygningen, der kom til at vare frem til 1641.

Bogen er velskrevet i et flydende sprog, omend den sine steder er ret mættet med detaljer. Anmelderen kunne godt blandt de omfattende registre savne en lille ordliste over fagudtryk og specialord af mere teknisk art. De forklares ganske vist i teksten første gang, vi møder dem, men de kan være glemt, når man støder på dem igen i et senere kapitel. Dette vanskeliggør også brugen af bogen som opslagsværk.

Der er nogle unøjagtigheder undervejs: Frederik 2. skulle (s. 59) have overværet Karl 5.s tronfrisisgelse på rigsdagen i Frankfurt i februar 1558. Karl abdicerede imidlertid allerede i 1556, så enten er der tale om en formel handling fra Karls side, eller også er der muligvis tale om Ferdinand 1.s kejserkroning i 1558. Helt klart er det i hvert fald ikke.

I omtalen af Neutralitetsforbundet i år 1800 mangler Preussen (s. 321) – kun Rusland, Sverige og Danmark anføres som medlemmer af forbundet.

Christian 4.s valgsprog gengives (s. 248) grammatisk ukorrekt som *Regnat_u firmat pietas*, hvil-ket ikke bør forekomme ved et så kendt valgsprog.

Det virker heller ikke hensigtsmæssigt, når græske og romerske gudenavne blandes (s. 325): "*... det er de to statuer af handelens gud Hermes og havguden Neptun, som i dag indgår i porta-len*". Her burde forfatteren have holdt sig til enten de græske betegnelser Hermes og Poseidon eller de romerske Mercur og Neptun.

Bogen er som angivet et pragtværk og udfylder et tomrum, og man kunne ønske, at der kom et lignende værk om Frederiksborg, eftersom det sidste forsøg på en samlet fremstilling af dette slot, så vidt det er anmelderen bekendt, blev gjort af Palle Luring så langt tilbage som i 1972 (Palle Luring: Frederiksborg, Forum-København 1972).

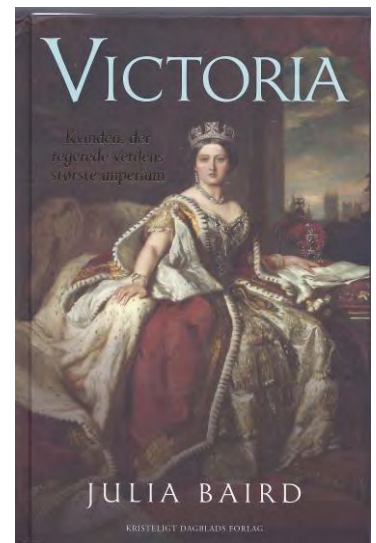
Leif Calundann Larsen

Victoria uden victorianisme

JULIA BAIRD: "*Victoria. Kvinden, der regerede verdens største imperium*".
Kristeligt Dagblads Forlag. 713 sider, 350 kr.

Dronning Victoria var regerende dronning fra 1837-1901, da Storbritannien var verdens absolutte supermagt. I hvor høj grad hun faktisk regerede, er en af de problemstillinger, som diskuteres i denne moppedreng af en biografi. Julia Baird hævder, at Victoria faktisk havde mere indflydelse på især britisk udenrigspolitik, end de fleste historikere har været tilbøjelige til at mene. Men når det kommer til at pege på konkrete resultater af Victorias indflydelse, virker Baird dog ikke overbevisende.

Bogen er både underholdende og i lange passager særdeles velskrevet. Baird forsøger at balancere mellem Victorias private og offentlige liv. Det lykkes nogenlunde, omend der efter denne anmelders smag er alt for mange ligegyldige private detaljer. Nogen sammenhængende fremstilling af Storbritanniens udvikling i Victorias regeringsperiode, giver bogen ikke. Baird fokuserer på de politiske kriser, som Victoria og hendes prinsgemal Albert var involveret i. Det giver en springende og stærkt personcentreret formidling af britisk politik i perioden.

Ud fra en dansk synsvinkel, så er bogens fremstilling af krigen i 1864 et glimrende eksempel på problemet. Julia Baird refererer anekdoten, hvor Victoria spørger premierminister lord Palmerston om, hvad baggrunden for krigen egentlig er. Og Palmerston svarer, at kun tre personer forstod den slesvig-holstenske konflikt, den ene var Victorias prinsgemal Albert, som var død, den anden var en tysk professor, som var blevet sindssyg, og den sidste var Palmerston selv, som havde glemt den.

Denne vittige bemærkning bruges som regel til at (forsøge at) forklare den komplicerede slesvig-holstenske baggrund for krigen. Men her får bemærkningen lov til at stå alene. Julia Baird vil hellere fokusere på hvem i Victorias familie, der holder med hvem i krigen. Man kan måske godt tilgive forfatteren, at hun ikke går ind i en nærmere udredning af 1864-krigens baggrund. Hvad der dog er utilgiveligt, er hendes korte og fejlagtige formidling af krigen afslutning: "Før juni var omme, var Danmark besejret. I oktober blev Holsten og de tysktalende dele af Slesvig afstået til Preussen og Østrig" (s. 422).

Når Julia Baird skriver en særdeles grundig bog om Victoria og hendes tid, kan det undre, at hun ikke diskuterer eller analyserer begrebet victorianisme. Hele denne spændende moralsk-etiske dimension af det

victorianske samfund lades stort set uomtalt. Bortset fra at Baird hævder, at Prinsgemalen var (endnu) mere snerpet og fikseret på tom hofetikette end Victoria selv (s. 248).

Julia Bairds tese er, at Victoria var "en almindelig kvinde, som blev kastet ud i en ualmindelig rolle" (s. 48). Og den underbygger hun glimrende. Der er udmærkede og veldokumenterede karakteristikker og analyser af de centrale personer i Victorias omgangskreds. De falder i to grupper: hendes familie, som var stor: hun fik ni børn - i sig selv noget af en præstation! - som alle blev over 30 år gamle. Og de britiske premierministre i perioden, som hun havde stærke holdninger til: hun elskede fx Benjamin Disraeli og hadede William Gladstone.

Bogen er for lang, men den er bestemt hverken dårlig eller uinteressant. Den er til gengæld aldeles uanvendelig i forbindelse med undervisningen i historie på ungdomsuddannelserne.

Henrik Bonne Larsen

Danskere i de allieredes luftvåben under 2. verdenskrig

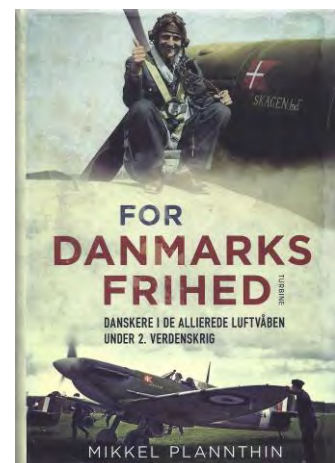
MIKKEL PLANNTIN: "*For Danmarks Frihed - danskere i de allieredes luftvåben under 2. verdenskrig*", Turbine 2018. 250 sider, 300 kr.

Denne bog udkom oprindeligt på engelsk, så dette er noget så sjældent som en historiebog, skrevet af en dansk forfatter, udgivet i England og efterfølgende oversat til dansk. Ikke just den lige vej til boghandlernes hylder. Emnet er danskere i de allieredes luftvåben under Anden Verdenskrig, et emne som kun i ret begrænset omfang har været behandlet som selvstændigt fokus.

Mikkel Planntin har gennem en årrække samlet en helt utrolig mængde materiale og kilder om en broget og diffus gruppe mennesker. Under Anden Verdenskrig var Danmark som bekendt besat af tyskerne, men en række danskere i udlandet søgte ind i de allierede værn og en række danskere flygtede derudover fra det besatte Danmark og fandt ad omveje til et allieret rekrutteringskontor. De fleste kom i hæren og flåden, men 250 danskere eller dansksindede kom i flyvevåbnene, både mænd og kvinder. 34 af dem døde undervejs.

Bogen er bygget op af en række kapitler, der tematisk og nogenlunde kronologisk beskriver gruppens historie. Det gælder bl.a. jagerpiloterne i Europa, danskerne, der havde en rolle i forbindelse med briterne og amerikanernes strategiske luftkrig over Vesteuropa og også danskere i Fjernøsten har deres eget kapitel. Det er en meget detaljeret og kompetent gennemgang af gruppens indsats og man mærker tydeligt at Mikkel Planntin er en ægte flynørd på den gode måde. Man er som læser i gode hænder, ingen tvivl om det. Man kan naturligvis diskutere om det er nødvendigt med f.eks. flynumre i parentes når en af danskernes fly omtales, men på den anden side, så viser det jo bare at Planntin er med helt ind under motorhjelmene på de ikoniske *Spitfires*, *Hurricanes* og så videre.

Bogen er stort set fokuseret omkring 1939-45 og følger ikke systematisk gruppens bidrag efter krigen, hvor en del af dem indgik i opbygningen af det danske flyvevåben, hvilket ikke altid var helt uproblematisk.

Fokus er den militære tjeneste og de nærmest endeløse forflytninger fra den ene enhed til den anden og fra det ene frontafsnit til det andet. Mikkel Plantholm har helt styr på sine folk og det er faktisk en flot præstation at formidle et så detaljeret kildemateriale på et højt detailniveau uden at overblikket udfordres alt for meget.

I forhold til brug på ungdomsuddannelserne er bogen alt for detaljeret og med et alt for snævert fokus. Men den vil kunne indgå i f.eks. en SRP eller en SSO med god mulighed for bringe endnu en dansk vinkel ind i den store, dramatiske historie om Anden Verdenskrig. Den fyldige litteraturliste giver mulighed for at finde erindringer og andre fremstillinger, hvis man ønsker at dykke yderligere ned i et af bogens emner i en opgave.

Jakob Sørensen

Den svære selvransagelse

HENRIK SKOV KRISTENSEN: *"Gerningsmænd eller ofre. Erindringen i det tyske mindretal i Sønderjylland om nazismen, verdenskrigen og retsopgøret i komparativ belysning"*. Historisk Samfund for Sønderjylland 2019. 400 sider. 248 kr.

Forfatteren til denne her sværvægt af en bog er selv ret tæt på bogens emne som leder af Frøslevlejrens museum, og han har tidligere skrevet om beslægtede emner. Det siger noget – godt – om det nuværende forhold mellem flertals- og mindretalsbefolkningen i Sønderjylland, at begge parter har taget godt mod bogen. Den er nu også god!

Den opfylder naturligvis alle faglige krav til materiale, dokumentation o.l., men den er desuden logisk og klart opbygget; den er særdeles indholdsrig, men skrevet på en måde så at også østdanske læsere uden særlig baggrund umiddelbart vil kunne drage nytte af den. Ud over at en lærer vil kunne inddrage dele af den i undervisningen vil den kunne benyttes direkte af eleverne i opgaver o.l. Til gengæld vil det fremover nok ikke kunne lade sig gøre seriøst at beskæftige sig med emnet uden at inddrage denne bog.

Efter en kort redegørelse for nogle af de centrale begreber bruger forfatteren et temmelig langt kapitel på at gennemgå det opgør med fortiden (Vergangenheitsbewältigung), der har fundet sted i Forbundsrepublikken, opdelt på faser og generationer. Dette kapitel skal nemlig fungere om reference og sammenligningsgrundlag, når den tilsvarende proces i det tyske mindretal i Sønderjylland skal gennemgås. Der bliver også lige plads til et par ord om Vergangenheitsbewältigung i andre tyske befolkningsgrupper i Europa, f.eks. i Alsace.

Og så tager forfatteren fat på bogens hovedkapitel, opgøret med fortiden i det tyske mindretal. Begyndelsen var ikke lovende, og det må ikke være rart for nutidens unge hjemmetyskere at læse hvad mindretallets ledere i årtierne efter krigen kunne få sig selv til at skrive eller sige. En dansker vil måske blot sige: "Det var værre end jeg troede", men vi skulle jo gerne lidt videre. Det kommer vi også. Forfatterens

bedste bud er at Fårhuslejren, "straffelejren" satte sig på tværs i den tyske erindring. Det overdrevent hårde retsopgør fik hjemmetyskerne til at slutte rækkerne og udskød en egentlig selvransagelse til langt op i 1970'erne.

Kapitlet bygger på et omfattende materiale af utrykte og – navnlig – trykte kilder. Det er diskussionen og udviklingen i mindretallets elite, vi følger, og det må det også være, bogens emne taget i betragtning. Der er kun i meget begrænset omfang bygget på interviews og på kilder af mere personlig art. Vi følger den gamle elites svækkede greb om de unge, i lyset af den markante udvikling i Forbundsrepublikken, og den nye elites forsinkede opgør (kun ganske få af "de gamle" gik så vidt som til at ændre opfattelse).

"Familiealbummet" har forfatteren altså så godt som ikke beskæftiget sig med. Måske gør han det en anden gang, måske gør en anden det. Det kunne være spændende med en nordslesvigsk version af "Opa war kein Nazi" – men det er nok for meget at forlange.

Der er ikke ligefrem frådset med supplerende oplysninger om mindretallet i efterkrigsperioden. Forfatteren mener nok at dem kan læseren selv skaffe sig, efter behov og behag, men det ville nu have været en del nemmere, hvis han havde gjort læseren den tjeneste.

Axel Moos

Europa efter 1973

IAN KERSHAW: *"Vendepunkter: Europa efter 1973"*. Gad 2019. 416 sider, 250 kr.

I forordet til sidste bind af sin antologi over Europas historie i det 20. århundrede bekender Ian Kershaw selv, at tiden efter 1950 har været sværest at skrive om. Og det lader sig desværre vise.

Bogen starter med en noget tung gennemgang af de økonomiske udfordringer Vestens valutaer gennemgik i tiden omkring Oliekrisen i 1973. Ikke just sindsoprivende læsning, og var der ikke en anmeldelse der skulle skrives, havde jeg nok lagt bogen fra mig og gået i seng. Jeg må opfordre til at have en spand stærk kaffe klar for at komme igennem kapitlet.

Til tider bliver man præsenteret for en noget slavisk gennemgang af den nyere tids udvikling, såsom når popkulturen i 70'erne og 80'erne opremses. Og så virker det lidt aparte, at man i 2019 stadig skal forklares, hvad produkter som PC dækker over. (Er læseren i tvivl, kan jeg afsløre, at det står for personlig computer).

Når Kershaw taler om 'IT' og personlige computere, så er det lidt som at overvære den Kongreshøring, hvor Mark Zuckerberg skulle forklare Facebook til den aldrende gruppe politikere. Og Kershaw er ingen Zuckerberg

Men andre gange viser Kershaw interessante niche-fortællinger (oftest i forbindelse med Vesttyskland), bl.a. i historien om betydningen af den amerikanske drama-serie 'Holocaust', der blev set af 20 mio. vesttyskere og som var med til at skabe en national skyld for Hitlers jødeudryddelser.

Bogen har generelt sine glanspunkter, såsom i det afsluttende kapitel, hvor Kershaw taler om udfordringerne for det store europæiske fredsprojekt, EU. Bogen er på mange måder en hyldest til det Europa, som udviklede sig i tågerne af Holocausts rædsler. Demokrati og det internationale samarbejde var med til at redde mange efter krisen i 1973, hvilket stod som en stor kontrast til 30'ernes depression, hvor mange lande stod alene.

Perioden efter Oliekrisen var en triumf for demokratiet med totalitære regimer i Grækenland, Portugal og Spanien, som pludseligt kollapsede. Men Europa viste også sine demokratiske begrænsninger, såsom i den magtesløshed det internationale samfund følte og viste under krigen på Balkan i 90'erne, som Kershaw gennemgår på overskuelig vis.

På trods af sine mangler og til tider noget træge afsnit, så er bogen vigtig, og de områder bogen dækker giver et godt billede af de udfordringer Europa står overfor i fremtiden.

Torben Nybo

Europa 1950-1973

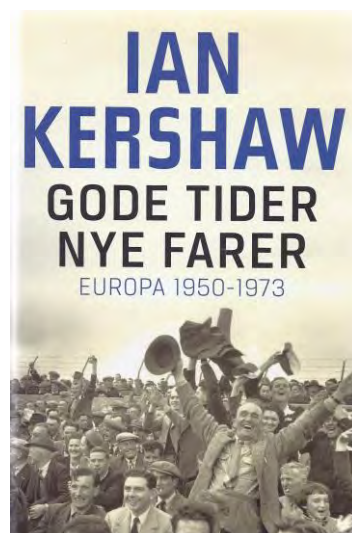
IAN KERSHAW: "*Gode Tider, Nye Farer: Europa 1950-1973*". Gad 2018. 350 sider. 250 kr.

Ian Kershaw kommer med tredje bind i sin serie om Europas udvikling i det 20. århundrede med et fremragende bud på en dækkende historie over perioden efter 2. Verdenskrig og de problemstillinger Den Kolde Krig bragte med sig.

Bogen giver små interessante øjeblikksbilleder ved siden af beskrivelsen af de begivenheder og udfordringer, der dominerede Europa under Den Kolde Krig. Som f.eks. den italienske bonde, der i 1969 fik toilet inde i huset i stedet for ude på marken, en ændring, som fik ham til at 'føle sig som et menneske' og ikke 'som et dyr, som jeg følte tidligere.'

Gode Tider, Nye Farer er bogen om, hvordan Europa ændrede sig fra at være et kontinent på sammenbruddets rand efter to verdenskrige til at blive delt i et Vest og i et Øst, det ene under kapitalismens, demokratiets og velfærdsstatens faner, det andet under streng sovjetisk og kommunistisk kontrol.

Men det er også en fortælling om et Europa, der kæmpede med sin identitet. På den ene side var det vigtigt at skabe et fællesskab i et Europa baseret på det liberale demokrati, men på den anden side kunne man ikke gøre det uden hjælp fra USA, hvilket ikke altid kunne klares med øje for det værdisæt, man i Vesteuropa søgte at leve efter i efterkrigstiden. Optagelsen af det autoritære Portugal i NATO i 1949 og placeringen af fly- og flådebasen i Francos Spanien i 1953 til gengæld for amerikansk militærhjælp skete udelukkende ud fra ønsket om at skabe en så solid europæisk mur mod sovjetstaterne og vægtede således højere end de lidelser portugisere og spaniere levede under.

Selvom bogen enkelte steder kan være en smule træg i sine beskrivelser, så er det umuligt ikke at føle sig i gode hænder hos en historiker, som på 336 sider kommer vidt omkring i sin fortælling. Man kan ikke andet end at misunde en forfatter, der på eminent vis kan levere bredde på samme tid som han zoomer ind på detaljerne og giver sit bud på konsekvenserne for eftertiden.

Bogen slutter med en cliffhanger, og jeg har svært ved at vente til at høre Kershaws udlægning af oliekrisen i 1973 og hans gennemgang af perioden frem til i dag.

Torben Nybo

Den halve bastion

KRISTIAN MASSEY MØLLER: *"Den halve bastion. Stormen på København"*. Historisk roman. Forlaget Mellemsgaard 2018. 225 sider, 250 kr.

Den storm, der er tale om, er den svenske konges storm på København i februar 1659. Den halve bastion er navnet på et stykke af volden om København, der ikke var helt færdigt. Det er en historisk roman, hvor der både optræder opdigtede og historiske personer. I bogens prolog gør forfatteren kort rede for den historiske baggrund. De personer vi kender fra historiebøgerne er markeret med en stjerne første gang de optræder. Det er kongen og dronningen samt de øverste militærpersoner og de ledende borgere i København. De opdigtede personer er almindelige borgere og menige soldater.

Forfatteren har været højskolelærer og er i dag præst. Han har i flere omgange været udstationeret som feltpræst. Hans personer gør sig mange tanker om at dræbe og om selv at blive dræbt. Måske bygger dette på samtaler med de soldater han var feltpræst for.

Bogen er også en københavner-bog. Vi får hele tiden at vide hvilke gader og torve de befinder sig på og hvad de kan se derfra. Når man tænker på hvor meget byen er ændret siden 1659, må det have været et større arbejde at sætte sig ind i dette. Bogen fortæller også grundigt om hvilke våben de brugte og hvilke midler de anvendte for at hindre svenskerne i at komme op ad volden. Vi får desuden flere beskrivelser af hvor beskidt og uhumsk byen var så snart man kom uden for de fines saloner. Den bidende februarkulde er også hård ved personerne.

De ydre begivenheder er historisk korrekte, men megen plads bruges på at fortælle hvad personerne sagde til hinanden og ikke mindst hvad de tænkte. Der er lange gengivelser af deres overvejelser (indre monolog). Dette gælder både de fiktive og de historiske personer. Via deres tanker får man mere at vide om hvad der er gået forud og hvad de venter sig af fremtiden.

Men der skal også være noget elementær spænding, og den finder vi hos de opdigtede personer, ikke mindst Isak, Henrich og Kirsten. Henrich viser sig at være spion for svenskerne, og han får en

passende død: han går til bunds i en latrinkule. Isak og Kirsten bliver kæresten, og de går gruelig meget ondt igennem, men alligevel bliver vi ikke overraskede da bogen slutter med deres bryllup. Det virker lidt eventyragtigt.

Alt i alt en meget uensartet bog. Store dele af den består af de ledende personers tanker, og det kan godt virke lidt tungt. Andre dele er personernes handlinger på godt og ondt, og her er der mere spænding. Det hele kulminerer den nat hvor svenskerne angriber. Her bringer forfatteren hele sit persongalleri i spil.

Jørgen Krøigård

Hvorhen Europa?

UFFE ØSTERGAARD: "*Hvorhen Europa?*" DJØF Forlag 2018. 598 sider, 395 kr.

Parentesens undergang

Europas snarlige død har været annonceret så mange gange, at det næsten nærmer sig en kliché. Mest berygtet og berømt er naturligvis den tyske kulturhistoriker Oswald Spenglers profetier i 'Aftenlandets undergang' fra 1922, som blev skrevet efter 1. verdenskrigs afslutning – en begivenhed, der i vore dage betragtes som begyndelsen på enden for Europas dominans. Kigger man på Europa i dag anno 2019, ser det dog unægtelig ud til, at der er noget om snakken. Problemerne for EU – og dermed også for Europa som fremtidig toneangivende global faktor – er legio: aldrende befolkning, uløselig migrantkrise, økonomiske problemer i især Sydeuropa,

underminering af retsstaten i Østeuropa, nationalistisk enegang i alle landene og så selvfølgelig de to store onder: amerikansk ligegyldighed over for Europa og Brexit. Derfor er det en selvfølge, at dansk europahistories nestor, Uffe Østergaard, giver sin analyse af aftenlandets skumringstid.

Uffe Østergaard er en mand med en imponerende stor historisk viden og en enestående evne til at formidle den. I denne bog har han netop sat sig for, og fået frie hænder af sit forlag, til dels at fortælle den europæiske historie som et overlegent vue over kontinentets historie. I den første halvdel af bogen demonstrerer han, at han er i stand til at samle trådene fra en lang og kompleks historie til en sammenhængende fortælling, der i hvert fald får denne anmelder til med glæde at vende side efter side i en ellers omfattende bog. Ved læsningen føler man nærmest, at man er til et endeløst foredrag med Østergaard – og man føler sig godt underholdt. Kapitlerne spænder vidt – fra ukrainsk kirkehistorie til iberisk stormagtstid og fra britisk særegenhed til Mussolinis drøm om et nyt Romerrige. I denne del af bogen bliver man præsenteret for en af Østergaards tilgange til historien, der er inspireret af den franske historiker Fernand Braudels teori om 'la longue durée' (den lange historie), altså at de århundredelange strukturer spiller den måske afgørende rolle i dannelsen af nutidens menneske og kultur. Derfor mener han eksempelvis, at den estiske erfaring med protestantismen samt den geografiske placering spiller en langt større rolle end 50 års kommunisme i dannelsen af den estiske, skandinaviske nationalkarakter. Er man

bekendt med Østergaards tidligere udgivelser eller velbevandret i europæisk historie, er der ikke så meget nyt i denne del af bogen, men man får til gengæld hele pakken i yderst komprimeret og letlæselig form.

Bogens anden halvdel beskæftiger sig dels med årsagerne til, at Europa stik mod alle odds og forudsigelser i sol og måne underlagde sig resten af verden i ca. 500 år, dels med årsagerne til, hvorfor Europa går en helt anden fremtid i møde, hvor vi spiller tredjeviolin.

En af Østergaards hovedpointer i anden halvdel af bogen er, at Europas globale dominans var en anomali i en verdenshistorie domineret af Kina, og at den 500-årige parentes nu erstattes med en *back to normal*. Forklaringen på både europæisk dominans og dens afslutning finder Østergaard i fraværet af et imperium i Europa. Efter Romerrigets fald formåede ingen central magt at underlægge sig kontinentet, der i stedet krystalliseredes i en myriade af statssammenslutninger. Det gav en utrolig dynamik, der resulterede i europæernes underlægning sig af verden, men fraværet af et imperium, er også det, der nu er årsagen til storhedstidens afslutning. I Kina styrer centralmagten med hård hånd et område med et indbyggertal det dobbelte af EU, hvorimod europæerne modarbejder hinanden.

Men var Kina nu virkeligt den store globale spiller, som Østergaard gør landet til, og som berettiger ham til at tale om en tilbagevenden til normen efter en 500-årig europæisk parentetisk dominans? Kina blev jo i lange perioder svækket af mongolsk erobring, kulturelt og religiøst var landet under indflydelse fra nabomagterne og i varierende grad var de muslimske riger de helt store regionale spillere mellem 800 og 1500. At tale om global magt giver ingen mening før år 1500 og selvom man begrænser det til eurasisk dominans, er der heller ikke en sådan før 1492 påbegyndte det, der kulminerede med 1800-tallets endegyldige europæiske dominans. Kina havde dengang som nu ingen stor interesse i dominans af andet end deres umiddelbare grænseområder – i perioder måske resten af Sydøstasien - men det var på ingen måde noget, der lignede den kulturelt-økonomiske europæiske påvirkning af resten af verden. Ingen kan betvivle, at Europas tid som dominerende magt er endegyldigt ovre, og at fremtiden muligvis tilhører Kina, men at det er en tilbagevenden til en normalitet, er der i hvert fald ikke entydigt historisk belæg for.

Hvad fremtiden bringer, ønsker Østergaard ikke at give et tilbundsående bud på, men polemisk formuleret ser han det som en blanding af Venedig og Belgien under en overnational struktur lig Det tyskmokerske riges indholdstømte institutioner i slutningen af 1700-tallet. Så et EU mere af navn end af gavn, venetiansk fordums storhed og skønhed reduceret til momentvis parodisk hjemstavnsmuseum for at tilfredsstille kinesiske turister og belgisk politisk dysfunktion. Det forhindrer dog ifølge Østergaard ikke høj levestandard. Det er muligvis ikke en så dystre fremtid for europæerne. Men for resten af verden vil Europas afsked som betydningsfuld spiller være et kolossalt tab.

Sine steder lider bogen under – og det er den nok største anke - at Østergaard begiver sig ud i lange digressioner og stedvise gentagelser. Her kunne en skarpere redaktion have holdt ham på sporet. Tilbage står dog indtrykket af en uhyre oplysende bog skrevet af en fremragende fortæller med sublimt historisk overblik, der spænder så bredt som buen kan holde og et par gange lidt mere.

Mathias Strand

Vikinger

KIM HJARDER: *"Vikinger – kort fortalt"*, Turbine 2018. 208 sider, 180 kr.

Vikingerne – Kort fortalt er den tredje større bog om vikinger fra den norske historiker Kim Hjarders hånd, som nu er på markedet. Tidligere har Kim Hjardar udgivet vikingebøgerne *Vikinger i Krig* (2014) og *Vikingerne liv og færden* (2017) gennem forlaget Turbine.

Bogen indledes med et en tidslinje over vikingetiden, der strækker sig fra år 700 med sejlets indførelse i Skandinavien til 1104, hvor ærkebispesædet i Lund oprettes efterfulgt af et informativt kort over vikingernes rejser i perioden. Endelig afsluttes indledningen med en nyttig gennemgang af kilderne til vikingetiden.

Herefter følger kapitler i nævnte rækkefølge: 'Vikingerne samfund', 'En krigerisk verden', 'Religion, myter og kult', 'Vikingerne angriber' og 'Vikingetiden i Skandinavien'. Kapitlerne har et væld af underafsnit, som dækker utallige facetter af vikingernes verden, eksempelvis tidsregning; kønsroller og seksualitet; tinget; udseende, gudsdyrkelse eller vikingeskibene. Hertil følger illustrationer og tabeller over typer af vikingeskibe, hellige steder eller vikingernes guder.

Kapitlerne er populærvidenskabeligt fremstillet på let læselig måde. Desværre opleves det som om, at Kim Hjardar til tider bestræber sig lidt for meget på at få gjort vikingetiden forståelig for den nutidige læser. Bl.a. forsøger han at regne bødetakster om til nutidskroner qua prisen på en god malkeko nu og da, hvilket bliver lidt søgt. Samtidig synes Kim Hjardar i denne anmelders optik til tider at bruge lidt for store generaliseringer om vikingerne. Eksempelvis under ansnittet om religion, hvor han skriver "*... brugen af narkotika har også været en integreret del af ritualerne*" (s.120) eller "*Vikingerne elskede vindere, og de var meget optaget af konkurrence*". Generaliseringerne er ofte draget ud fra enkelte sagaer, men især Egil Skallagrímssons Saga, anvendes ofte om end den først er nedskrevet omkring midten af det 13. århundrede. Denne problematik forholder Kim Hjardar sig kritisk til i bogens indledning, men herefter generaliseres der frit ud fra denne og andre sagaer.

Dog bør bogens Kapitel 4 om 'Vikingerne angriber' fremhæves positivt. Kim Hjardar diskuterer her, hvor vikingerne begyndte at angribe i slutningen af 700-tallet? Der havde været handelsmæssige kontakter med Europa siden bronzealderen, men hvorfor overgik denne kontakt til vold? Kunne det skyldes ære, overbefolkning eller religion?

Kim Hjardars førnævnte to bøger om vikingerne fra forlaget Turbine har været flot illustrerede, velindbundne og med faglig tyngde. Bøger, som jeg med glæde har stående på bogreolen. Desværre er jeg nok blevet lidt forvænt, da nærværende bog i stedet fremstår som en lidt fattig sort-hvid illustreret paperback i lommeformat, der ikke har den samme faglige tyngde, som Kim Hjardars forrige værker om

emnet. Men ønskes en let læselig introduktion til vikingetiden, er denne bog helt oplagt. Måske netop derfor er bogen undertitel *kort fortalt*

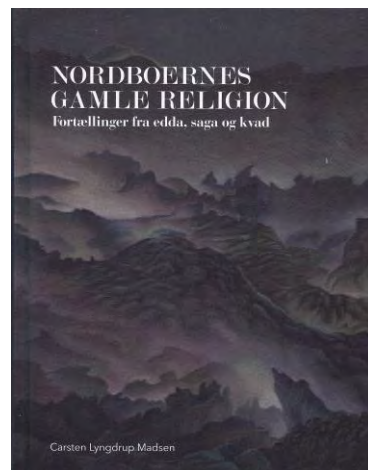
Lasse Taagaard Jensen

Nordboernes gamle religion

CARSTEN LYGDRUP MADSEN: *"Nordboernes gamle religion – Fortællinger fra Edda, saga og kvad"*. Forlaget Univers 2014. 559 sider, 200 kr.

For den der som jeg har set Peter Madsens tegnefilm om *Valhalla* som barn eller som lidt ældre læst Villy Sørensens gengivelse af *Ragnarok*, virker Carsten Lyngdrup Madsens *Nordboernes gamle religion* som lidt af en lækkerbissen. Hvis man endvidere tror på, at kultur har rødder så dybe som Yggdrasils, vil det forekomme naturligt, at denne bog var obligatorisk pensum, men helt så enkelt er det dog næppe.

Carsten Lyndrup Madsens *Nordboernes gamle – Fortællinger fra Edda, saga og kvad* er, som det fremgår af ovenstående et digert værk på over 500 sider. Bogen er opdelt i 4 overordnede kapitler; først en kort introduktion til perioden og kildematerialet (34 sider). Dernæst en gennemgang af de religiøse forestillinger, som det fremkommer i Eddaen og hos skjaldene (220 sider); dvs. en gennemgang af de kendte og mindre kendte aser og vaner samt deres gøren og laden, sådan som de er blevet berømmet i tegneserierne af Peter Madsen. Kapitel 3 er en gennemgang af den religiøse praksis, som det kommer til udtryk hos sagaerne og hos skjaldene (142 sider). Sidst følger et kapitel, hvor religionsskiftet beskrives gennem først kongesagaerne, dernæst slægtssagaerne og til sidst gennem skjaldene og sagnene (140 sider).

Bogen er illustreret med sort-hvide tegninger af nordiske motiver; fx verdenstræet Yggdrasil (s. 32), guldhorn (s. 139) og Havhingsten (rekonstruktion af vikingeskib) (s. 260). Mens det dårligt lader sig gøre at fotografere Yggdrasil, så er det jo muligt at fotografere (rekonstruktionen af) guldhornene og Havhingsten. Enkelte steder savner man måske en mere farverig, fotografisk gengivelse, men efterhånden som man læser sig ind i bogen, bidrager de sort-hvide billeder til at understøtte stemningen.

Bogens overordnede idé er rigtig god; først en beskrivelse af myterne, så en beskrivelse af riterne, så godt som det nu lader sig gøre, og endeligt en beskrivelse af religionsskiftet med særlig fokus på Norge og Island. Imidlertid er forbindelsen mellem de forskellige kapitler ikke altid tydelig. Det kommer fx til udtryk ved at en række af guderne, som beskrives relativt grundigt i det forholdsvis store kapitel om religiøse forestillinger, ikke rigtigt bidrager i kapitlet om religiøs praksis. Frigg, som har sit eget afsnit i oversigten over guder, næves kun en gang ud over kapitlet om guder, og Heimdal og Idun, som begge beskrives relativt grundigt, nævnes slet ikke i afsnittene om religiøs praksis. Selv om historierne fra den nordiske mytologi er gode og spændende, kommer de i denne sammenhæng unægteligt til at stå lidt som et appendiks, da man let kunne have forstået de følgende kapitler uden meget af denne information. Dette er desværre også et mønster, som gentager sig i flere af kapitlerne; formålet med de mange deltaljer, som

bogen flittigt bidrager med, står ikke altid lysende klart for modtageren. Dette kunne måske have været løst, hvis der havde været en række delkonklusioner og en afsluttende konklusion, men det mangler desværre.

Bogen er som antydnet meget ambitiøs i sin tilgang til den norrøne religion, som det fx kommer til udtryk i det store antal citater, henvisninger og i den omfangsrige litteraturliste. Den norrøne litteratur er tydeligvis læst på kryds og tværs for at finde frem til de mange observationer, som bogen byder på, og som sådan er fremstillingen meget interessant. Imidlertid bliver det også til en række gentagelser, som slider lidt på den samlede oplevelse; at Sigvat Tordson afvises husly pga. alfeblot, da han rejser gennem de svenske skove er næppe så interessant at det skal med to gange (s. 334 og 469), med mindre der er en særlig pointe med netop dette, som ikke ekspliceres.

Det samme gør sig gældende med flere af beskrivelserne; fx da Kong Olaf Tryggvason jagter Rød den Ramme, som er troldkyndig og kan styre vejret. Dette kan kongens biskop imidlertid også, og derfor fanges Rød, som tvinges til at sluge en hugorm. For eksperten udi tolkning af sagaer, er det måske såre enkelt at lave analysen af det lille sagaudsnit, men for læseren af bogen er det måske ikke helt så tydeligt, og bogen hjælper ikke altid læseren lige meget på vej. Det slider også lidt på læseoplevelsen, at der uden forbehold tales om demokrati (s. 13) - som jo i hvert fald ikke tåler sammenlign med nutidens forståelse af begrebet, katolsk tro (s. 422) - som det jo først for alvor bliver efter, protestantismen kommer på banen og konfirmation (s. 489) - som jo i hvert fald ikke var, hvad et er.

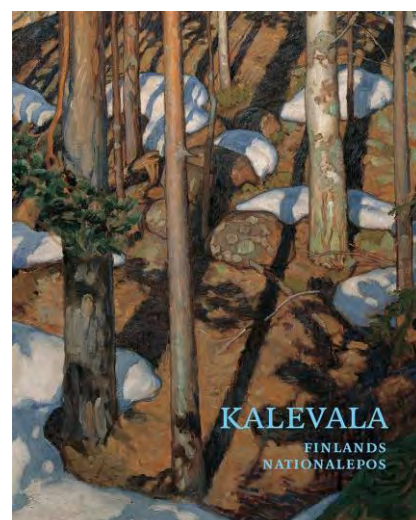
At Carsten Lyngdrup Madsens bog om Nordboernes gamle religion er endt hos historielærerne, kan virke som en tilfældighed. Umiddelbart kunne dansklærerne have lige så stor gavn af den, og religionslærerne burde for så vidt også have den stående i deres bibliotek. Bogen sigter, grundet dens massive omfang, dog ikke umiddelbart på undervisning på gymnasialt niveau. Imidlertid kunne dele af bogen godt læses i forbindelse med større opgaver af den kvikke elev, som forstår at bruge indholdsfortegnelsen og det omfattende stikordsregister. På trods af de ovenstående forbehold vil jeg dog alligevel anbefale bogen på grund af dens grundige behandling af et vigtigt emne.

Kim Hornbech

Sange om den gamle, vise Väinämöinen: ny udgave af *Kalevala* på dansk

SØNDERGAARD, HILKKA & BENT SØNDERGAARD (overs.), 2017:
"Kalevala. Finlands Nationalepos", 23. sang ved Erik Skyum-Nielsen,
illustrationer ved Akseli Gallen-Kallela, forord ved H.M. Dronning
Margrethe den Anden, Tusculanum 2017. 492 sider, 475 kr.

Mine tanker kredser om det,
lysten driver mig til værket,
til at gi mig til at synge,
at begynde med at kvæde,
til at sprede slægtens sange,
til at synge ættekvadet.

Ordene i munden smelter,
talen falder let, den flyder,
løber hastigt over tungen,
deler sig mod mine tænder.

Således begynder det store finske epos, *Kalevala*. Med disse første ti linjer, har digteren allerede fanget os ind, hvis vi ikke allerede var det ved den blotte nævnelse af eposets navn, *Kalevala*, eller ved navne som Luonnotar eller Väinämöinen, der optræder straks i begyndelsen. De to navne, der tillige straks åbner den særlige kalevalatiske verden: Luonnotar er skabelsens datter, og Väinämöinen er eposets hovedperson, helt og troldmand. *Kalevala* er en magisk ædelsten sammensat af underfulde historier, der er henlagt til mytiske lande og mytisk tid.

Den nye bog er en i anledning af 100-året for Finlands selvstændighed revideret udgave af oversættelsen fra 1994, hvor vi for første gang fik oversat (næsten) hele *Kalevala* til dansk. Den nye udgave adskiller sig på flere måder fra forgængeren, der i øvrigt for længst er blevet udsolgt og så godt som umulig at opstøve antikvarisk.

Den gamle udgave var illustreret med 11 af Heli Hyytiäs linoleumssnit. Foruden selve oversættelsen (på godt 250 tætskrevne sider) var der kun ganske få medfølgende tekster, foruden forordet et kort resume, et efterskrift om oversættelse af *Kalevala* samt et navnregister.

Den nye udgave omfatter naturligvis også disse dele, men desuden en hel del mere. Efter et forord ved H.M. Dronning Magrethe får vi foruden to nye større afsnit:

‘*Kalevala* – en digtsamling fra en mytisk verden’

Det første afsnit er en introduktion ved Ulla Piela, folklorist og direktør for Stiftelsen Kalevalaselskabet i Finland, til hvad *Kalevala* i bund og grund er.

Først hører vi om Elias Lönnrot (1802–1884), der i 1835 og 1849 udgav *Kalevala* på baggrund af det materiale, han havde indsamlet på sine rejser rundt i Finland i årene 1828–1845. Indsamlingen og udgivelsen sker altså midt i den romantiske periode, der jo er det tidsmæssige hjemsted for national besindelse rundt omkring i Europa, også i Skandinavien. F. eks. oplever vi herhjemme i samme periode en tilsvarende interesse for den gamle islandske litteratur, kulminerende med N.M. Petersens oversættelser af Islændingesagaer og C.C. Rafns oversættelse og udgivelse af en række historiske sagaer såvel som oldtidssagaer. Det er ligeledes på denne tid Rasmus Rask begyndte sine studier i sprogenes oprindelse, og Sven Grundtvig sætter gang i indsamlingen af folkloristisk materiale (eventyr, folkeviser, ordsprog m.m.). I Finland er det således især Elias Lönnrot, man kan takke for, at vi har den slags materiale i dag, idet han på sine rejser indsamlede ‘omkring 65.000 verselinjer på *Kalevala*-metret, dusinvis af folkeeventyr og tusindvis af ordsprog’ (s. 14). – Det er således pudsigt, at *Kalevala* skal se en genudgivelse nu, hvor også mange af de islandske værker står overfor nyoversættelse.

Kalevala blev hurtigt et symbol på finskhed og opnåede snart status som nationalepos. Og som sådan opnåede den hurtigt oversættelse til mange forskellige sprog, og således har den påvirket forfattere verden

rundt, f.eks. J.R.R. Tolkien. Til dansk blev værket første gang oversat i 1907, dog i en forkortet men metrisk version ved F. Ohrt. Året efter udkom *Fra Kalevalas Lunde*, og i 1910 *Fortællinger fra Kalevala*, to samlinger med prosaoversættelser ved Eva Moltesen. I 1952 udkom en oversættelse af værkets 3. sang ved Peter Fønss-Bech, og i 1988 udkom en række gendigtninger ved Søren Sørensen i *Himelsmeden, gendigtet efter Kalevala*. Først i 1994 fik vi den overvejende del af Kalevala oversat til dansk (og det er den oversættelse, der nu så at sige er blevet fuldstændiggjort).

Piela fortsætter med at beskrive, hvordan værket *Kalevala* blev til. Det har nemlig ikke levet som et stort, samlet epos på folkemunde. Tværtimod dannede Lönnrot *Kalevala* ud fra det materiale, han samlede ind på sine rejser. Det vil med andre ord sige, at selve formen i et stort epos, stammer fra Lönnrots hånd. Ligeledes tildigtede han også linjer, omend det var ganske få; til gengæld blev ganske mange af de genuine linjer omplantet i ny muld i forhold til, hvor sangerne selv havde placeret dem. Piela siger:

Elias Lönnrot kendte folkedigtningen ud og ind, så han var i stand til at forbinde verselinjer, motiver, temaer og begivenheder med hinanden samt lave variationer over dem, ligesom sangene gjorde det. Man kan sige, at *Kalevala* i sin eposform er blevet »sunget« af Lönnrot. (s. 22)

Kalevala som epos er således Lönnrots værk. Dog havde Lönnrot den største respekt for det overleverede, og undgik derfor i reglen selv at digte linjer til.

Afsnittet rundes af med et kort resumé.

Akseli Gallen-Kallelas vej til kunsten og *Kalevala*

Jubilæumsudgaven er, som det fremgår af det foregående, ikke blot et genoptryk af den nu snart en menneskealder gamle oversættelse fra 1994. Teksten gives nu i en helt ny sats: en helt ny bog, gennemillustreret af den finske kunstner Akseli Gallen-Kallela (1865–1931). I det andet af de nye, indledende afsnit gennemgår lektor emeritus Jens Fleischer minutiøst (på 50 sider) kunstnerens liv og virke. Afsnittet selv er rigt illustreret, dels af fotografier, dels af kunstnerens egne værker.

Afsnittet er opbygget kronologisk, men er desuden gennemskudt af en række tematiske afsnit, f.eks. om 'Galléns store *Kalevala*-værker i symbolismens ånd' og lignende.

Det er yderst læseværdigt, ikke kun fra et kunsthistorisk synspunkt, men ligeså meget ud fra et receptionshistorisk synspunkt, da Gallen-Kallela gennem sit liv i højeste grad var inspireret af *Kalevala*.

Eposet *Kalevala*

Kalevala er et 22.795 langt digt, inddelt i 50 sange. Idet vi kan følge en rød tråd gennem hele værket, må sammenhængen gennem alle 50 sange siges at være løselig.

Efter en indledning begynder vi første sang med verdens skabelse; den ene af de tre hovedhelte, Väinämöinen, skabes i denne forbindelse. De første sange handler især om helten Väinämöinen og hans frieri og andre eventyr. Väinämöinen er desuden troldmand og kan sejde, og et af eposets

omdrejningspunkter er smedningen af den mytiske Sampo, en mytisk kværn, der kan skabe alle mulige ting (f.eks. penge, korn, salt).

Foruden om Väinämöinen hører vi desuden om Lemminkäinen og Ilmarinen-værkets midterstykke (18.–25. sang) handler om den sidstes frieri og siden giftermål med Pohjas datter.

Väinämöinen og hans venner bor i *Kalevala*, og Pohja er et landområde, der ligger længere nordpå. En stor del af handlingens dynamik opstår ved det spændings forhold, der er mellem de to områder. Et tredje sted af vigtighed i *Kalevala* er Tuonela, dødsriget.

En anden helt, hvis liv ender tragisk, er Kullervo. Hans far broder har dræbt hans fader og hele hans familie, med undtagelse af hans egen moder, da hun ventede ham. Allerede som barn, lover Kullervo derfor, at han vil hævne sin fader. De følgende sange handler om hans forfølgelse af dette mål, som han opnår i 36. sang; men han har på vejen forført sin søster, der tager sit liv, da hun finder ud af, hvem Kullervo er, og da han kommer hjem opdager han, at hans hjem er ødelagt. Dette driver ham til sidst til selvmord.

Kalevala afsluttes med at Väinämöinen testamenterer sin kantele til det finske folk og forsvinder.

Bogen

Den nye oversættelse fremtræder som nævnt i en ny sats, ikke så sammenpresset og derfor langt mere læsbar end den oprindelige oversættelse.

1994-oversættelsen omfattede hele *Kalevala* med undtagelse af værkets 23. sang, der blev udeladt pga., at det vurderedes, at den ikke bidrog nok til handlingen i forhold til dets længde (sangen består af en række råd til en ung brud). Det er af Erik Skyum-Nielsen blevet oversat fra svensk i anledning af jubilæumsudgivelsen. Idet Skyum-Nielsen har udført et godt stykke arbejde, og at hans oversættelse bestemt er læseværdig, så må det dog beklages, at man ikke har valgt at få oversat teksten direkte fra finsk. Der går altid noget tabt i en oversættelse, og dette må være dobbelt sandt, når det drejer sig om en oversættelse af en oversættelse. Det dog bedre end ingenting, og vi har nu endelig en oversættelse til dansk af den komplette *Kalevala*.

Efter selve værket følger et afsnit, '*Suur-Kalevalas* akvareller – det ufuldendte værk', der som afsnittet om Akseli Gallen-Kallela er skrevet af kunsthistoriker Jens Fleischer. Gallen-Kallela havde planlagt en ny udgave af *Kalevala*, der skulle være rigt illustreret med billeder, symboler og ornamenter 'udsprunget af et unikt, fortolkende greb om teksten' (s. 421). Han nåede imidlertid aldrig at blive færdig, men kom kun til begyndelsen af 5. sang. Efter et indledende afsnit om værkets tilblivelseshistorie præsenteres der efter udgaven 16 helsider med et udvalg af de akvareller, Gallen-Kallela blev færdig med.

Var det ikke bare for det, så er denne nye udgivelse anbefalelsesværdig alene på grund af illustrationerne. Men nu får man også ganske meget mere, navnlig en smuk, læsbar bog, der bestemt er eposset værdig. Har man ikke tidligere gjort sig bekendt med *Kalevala*, så har man nu desuden chancen for at træde ind i *Kalevala* med udsigt til Pohja og få et uhyggeligt glimt henover Tuonielven ind i dødsriget. Gennem *Kalevala*

møder man myterne direkte, men samtidig lægger den også op til at genoverveje romantikken. *Kalevala* har mange indgange og mange udgange!

Johnny Lindholm

Færingesagaen i en ny, grundigt indledt og kommenteret udgave

KIM FRANDSEN: "*Færingesagaen – en anderledes Nordens historie*". Frydenlund 2019 Bind 1 260 sider, bind 2 184 sider. Ind. og med kassette 499 kr.

Den seneste gren på det store træ af islandske sagaer på dansk, der vokser frem i disse år, er *Færingesagaen* fra Frydenlund. Der er tale om to statelige bind med lærredsindbinding på ryggen og leveret i en papæske. Det er således med store forventninger, man trækker bindene ud og åbner dem for at læse.

Det første bind indeholder en godt 250 sider lang introduktion til *Færingesagaen* ved udgiveren, Kim Frandsen, der er cand. mag. og lektor ved Gl. Hellerup Gymnasium. Han har tidligere to omgange boet på Færøerne, og har sagtens her tilegnet sig den levende interesse og glæde ved Færøerne og det, som er færøsk, som lyser frem af alle bogens sider. Alene dette gør bogen læseværdig - og da formatet endvidere gør den velegnet at sidde med i lænestolen (bøgerne har den rette størrelse og tyngde), er alle forudsætninger for god, underholdende læsning til stede. Bind to, der er på knap 200 sider, indeholder sagateksten samt forskellige tillægstekster.

Færingesagaen er ikke Færøernes historie, men derimod historien om nogle færing, nemlig først og fremmest den kyniske Tróndur Gøtu, hans slægtninge, Brestir og Beinir, og en anden mægtig høvding Havgrimur. Sagaen handler om den trætte, der opstår mellem Brestir og Beinirs to sønner og den gamle Tróndur efter drabet på deres fædre. Drabet har politiske konsekvenser, da Tróndur herefter bliver herre over hele Færøerne. Vi følger de dræbtes to sønners ufrivillige rejse til Norge og senere hjem til Færøerne, hvor vi videre følger trætten mellem dem og Tróndur og kampen om at få deres fædrene arv tilbage. *Færingesagaen* er en tragisk fortælling, der dog ender således, at tragikken løftes i en posthum hævn over den nedrige Tróndur. I dansk sammenhæng er det desuden interessant, at Harald Blåtand optræder i sagaen, som derved er en gammel kilde til kongen (som dog overgås af ældre kilder som Adam af Bremens Krønike og *Roskildekrøniken* (hhv. omtr. 1070 og 1140).

Vi begynder bagfra med selve sagateksten. Først skal vi imidlertid opholde kort os ved indledningskapitlet i bd. 1, hvor forholdene omkring sagateksten omtales s. 10. Vi får her en smule kryptisk at vide, at sagaen 'er forsøgt levendegjort til et moderne dansk efter den danske oldtidsforskers C.C. Rafns forbilledlige udgivelse og oversættelse fra 1832'. Det bliver en smule klarere nogle linjer længere fremme, hvor der tales om 'moderniseringen' og 'fastholden af' C.C. Rafns 'ord og begreber'. Der må altså være tale om en tilpasning af Rafns danske *oversættelse* i denne nye udgave af *Færingesagaen*. Det havde godt måttet været udtrykt tydeligere.

Dette er dels ærgerligt, dels påfaldende. Det er ærgerligt, fordi der siden Rafns tid er udkommet hele to videnskabelige udgaver af den originale islandske tekst, og på baggrund af den seneste er endda udkommet en kommenteret udgave (den findes i den store udgave af islandske oldskrifter, *Íslensk fornrit XXV: Færeyinga saga. Ólafs saga Tryggvasonar*) med grundig indledning, der berører mange vigtige spørgsmål vedrørende sagaen, men især overleverings- og nedskrivningshistorien (på islandsk). Påfaldende er det endvidere, fordi en dansk oversættelse ved Ole Jacobsen kom i 1981 som *Færinge saga* fra forlaget Forum (med et norsk efterord ved Jørgen Haugan). Endelig er det en offentlig hemmelighed inden for faget, at Rafns oversættelser mange steder indeholder besynderlige fejl; man må håbe, at hvad der evt. må have været af sådanne i hans oversættelse, er blevet fanget i moderniseringsprocessen.

Bearbejderen har valgt at rette person- og stednavne til efter de 'respektive nordiske landes egen retskrivning'. Hvad angår sådan noget som navnestof, skal det straks indrømmes, at man formentlig kun kan gøre det forkert. Det kan altid kritiseres fra én eller anden vinkel. Når det nu alligevel forekommer nærværende anmelder legitimt at kritisere dette punkt, så er det fordi den valgte strategi nemt forvirrer. Udgiveren har valgt at benytte de forskellige landes nutidige navneformer, hvorved teksten løsrives fra dansk tradition i det hele taget, og navne, man måske kendte, kan tage sig ukendelige eller fremmedartede ud; mange navne vil ligefrem få en fejlagtig 'dansk' udtale, f.eks. det færøske 'Tróndur'. Mange saganavne er den moderne læser fremmede, og derfor har man i de fleste nyere udgivelser valgt at tillempe navnestoffet. Der er altid tale om en vurderingssag, hvor meget man vil vægte traditionen i forhold til de foreliggende former, og der er derfor ikke fuldstændig enighed blandt oversætterne om, hvordan navnene skal se ud. Ikke desto mindre er der navnlig de senere år med de store sagaudgivelser fra Gyldendal opstået en konsensus for en stor del af navne materialet.

(I parentes bemærket har en skiften mellem flere, nært beslægtede sprog den slagside, at man let (som korrekturlæser) bliver forvirret, og forkerte former bliver oversat her og der. Således f.eks. på kortene bd. I, s. 14, hvor der står (fær.) Viðoy for (isl.) Viðey, eller i teksten under billedet, bd. I, s. 187, hvor der står (fær.) Eyjafjörður for (isl.) Eyjafjörður, eller bd. I, s. 61, hvor der står ('isl./fær.') Esrúm for (da.) Esrum. Det er småting, men kan være med til at forvirre helheden.)

Bind II indledes med et kort resume (på baggrund af et resume af Else Mundal); det er en virkelig nyttig ting med et sådant resume. Ganske vist hører *Færingesagaen* ingelunde til blandt de længste islandske sagaer, men handlingen er alligevel langstrakt, og der er mange tråde, man skal holde styr på. Med resumeet har den nye læser gode muligheder for at holde sig den røde tråd for øje gennem hele fortællingen.

Moderniseringen af Rafns gamle tekst er for så vidt vellykket, som den er god og hurtig at læse. Af og til falder teksten dog stilmæssigt igennem. F.eks. siger en af Kongens mænd i sagaens begyndelse 'Hvad synes Deres Majestæt Kongen (...)’ – dette ville man næppe se i andre islandske sagaer; originalteksten har da også 'Min herre, hvad synes De (...)'. 'Deres Majestæt Kongen' smager langt mere af renæssance og eftermiddelalder, end af vestnordisk højmiddelalder. Men sådant hører til undtagelserne.

Bindet er gennemskudt af en stor mængde illustrationer, langt de fleste forskellige færøske landskabs- og stemningsbilleder af den islandske fotograf Einar Falur Ingólfsson. Især disse billeder er med til at hjælpe læseren til ordentlig at leve sig ind i teksten, både selve sagaen og indledningen i bd. I (jf. udgiverens ord i indledningen, s. 10).

Bagest i saga-bindet findes desuden en række tillægsafsnit:

Først 'Uddybende bemærkninger', der bringer forskellige småafsnit om konger og stormænd i *Færingesagaen*, om sagaens forhold til Islands lovgivning (fordi sagaen ifølge Frandsen '[m]uligvis afspejler (...) forhold på Island på sagaens nedskrivningstidspunkt', II, s. 137), om skæbnetro, om rigerne øst for Europa, om navigation og om den islandske sturlungeslægt. Dernæst følger 'noter', de egentlige kommentarer til konkrete tekststeder.

Til sidst følger en række nyttige lister og oversigter: slægtstavler, liste over lovsigemænd på Island og Biskopper på Island. Til sidst findes en billedfortegnelse, forslag til videre læsning samt person-, stednavne- og stikordsregistre.

Man havde umiddelbart forventet en nyoversættelse af sagaen, dels på grund af bogens overdådige udstyr, dels på grund af, at det ligesom 'ligger i tiden', med talrige andre nyoversættelser af islandske middelalderskrifter. Mere overraskende er det imidlertid, at man har valgt at benytte en 200 år gammel oversættelse, frem for den nyeste af slagsen, som er knap 40 år gammel. Når det er sagt, er der bestemt tale om en anvendelig tekstudgave, der udover at indføre os i teksten, giver glimt af landet, og desuden i de vidtløftige noter og tillægsafsnit giver læseren de bedste forudsætninger for at forstå teksten på dens egne vilkår.

Kim Frandsens introduktion

Den store introduktion er fordelt på 10 kapitler foruden en indledning og en afslutning. Også dette bind er gennemillustreret, for en stor del (som i bd. II) af Einar Falur Ingólfssons fotografier, men især af forskellige for fremstillingen relevante afbildninger af håndskrifter og andet relevant materiale.

Frandsen har gennemgående en god skrivestil, der er læseværdig og leder læseren gennem teksten i stedet for at stoppe ham. Fremstillingen byder dog her og der pudsigheder, som når der lægges så stor vægt på at fremhæve den antikvariske side ved *Snorris Edda*. Vi får at vide, at det er ved hjælp af *Snorris Edda* vi i dag har en 'sammenhængende forståelse af den før-kristne gudeverden' (s. 25). Noget summarisk afvises derpå '[n]ogle forskere', der mener, at Snorri Sturluson lægger den nordiske mytologi ind i en kristen forståelsesramme. Desværre er disse forskere ikke særlig velrepræsenteret, ligesom argumentationen for, at deres læsning er forkert, ikke er særlig grundig. *) Andre steder synes forskellige filologiske kendsgerninger ikke helt velfordøjede.

*) Frandsen havde godt måttet behandle dette emne noget nærmere, da forskningen i *Edda* i 1900-tallet har godtgjort, at det samlede værk har fungeret som en poesi eller en lærebog i skjaldekunsten. Dette er ikke så mærkeligt, eftersom den er vokset frem i et lærd miljø. En antikvarisk interesse fremgår naturligvis også af værket, navnlig i 'Gylfaginning', der for sig selv betragtet kunne opfattes som en hel lille mytologi. Dog må der peges på, at Snorri Sturluson selv i sin prolog angiver aserne som et fra Asien indvandret folk, og hans fingerede hovedperson, Gylves møde med aserne (asiaterne) viser også deres bedrageriskhed og til sidst magtesløshed. Desuden kan det tilføjes, at man i middelalderen selv har været mest interesseret i det afsnit af *Edda*, der omhandler digtekunsten (det er f.eks. dette afsnit, der er blevet oftest afskrevet). Endelig skal der gøres opmærksom på, at man ikke har nødig at sætte disse to forskningsmæssige positioner op som modsætninger, selvom det kan gøres. At Snorris formål ikke i sig selv har været at bevare de mytologiske fortællinger for eftertiden, og at han skriver i en kristen sammenhæng og tid, betyder ikke, at vi ikke virkelig får gamle fortællinger. En fyldig diskussion af disse dele samt et selvstændigt bidrag finder man i Annette Lassens afhandling, *Odin på kristen pergament. En teksthistorisk studie* (2011, Tusculanum), som Frandsen også henviser til i sin litteraturliste.

– Men alt dette er ikke så vigtigt at fremdrage, som vi her har fået en alsidig fremstilling, der, med hovedvægt på det historiske, på grundig vis gennemgår konteksten for *Færingesagaen*. Efter en mindre indledning behandles i

Kapitel 1 de overleveringsmæssige forhold, forholdene for sagaskrivning på Island o.s.v.

Kapitel 2–3 den norske kongemagts forhold til Færøerne.

Kapitel 4 islandsk klostertradition.

Kapitel 5 kulturelle forbindelser til Europa.

Kapitel 6 dansk historie i perioden

Kapitel 7–8 de norske kongers historie, herunder navnlig Kong Sverre.

Bogen rundes af med to kapitler,

Kapitel 9 om tolkning af Færingesagaen samt

Kapitel 10 om Fæøerne og arkæologien

Især må fremhæves den grundige gennemgang af klosterudviklingen og -kulturen i Norden, der har så stor betydning for Nordens historie på alle niveauer, som findes gennem hele bindet, jf. kapitel 4 ovenfor, men desuden kapitlerne 5, 6, samt forfatterens evne til at fremdrage de mange kulturforbindelser på tværs af landene, der har så stor betydning for udviklingen de pågældende sæder.

Således kommer Frandsen meget vidt omkring i sin indledning og danner et uvurderligt grundlag for læsning af sagaen. For en 800 år gammel tekst kræver visse forudsætninger i form af viden om, hvad forfatteren har forventet af sine læsere, og i det hele taget almindelige forudsætninger i form af viden om, hvordan verden så ud på den tid. Hermed menes både rent historiske forhold, men ikke mindst de kulturelle forbindelser til det europæiske fastland og litterære og genremæssige overvejelser. I den henseende gør Frandsen et godt og grundigt stykke arbejde. Særligt løftende er hele hans engagement og tydelige glæde ved arbejde med stoffet.

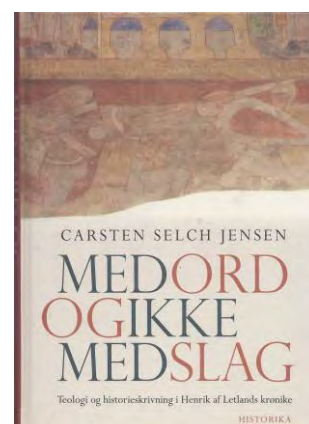
Bogen kan derfor bestemt anbefales for den interesserede. Selve sagaen er i øvrigt en interessant synsvinkel også på dansk historie i middelalderen. Indledningen giver dertil et righoldigt grundlag til arbejde med tiden i det hele taget, hvortil den oplagt kan kombineres med Annette Lassens *Islændingesagernes verden* fra 2017 (Gyldendal), tidligere anmeldt her i bladet.

Johnny Lindholm

Henrik af Letland og korstog i Baltikum

CARSTEN SELCH JENSEN: *"Med ord og ikke slag. Teologi og historieskrivning i Henrik af Letlands krønike"* Gads forlag 2019, 374 sider, 400 kr. (inkl. moms).

Mange forbinder nok korstogene i de baltiske lande med Valdemar Sejr og Dannebrog 1219 og Den Tyske Orden. Fra 1180'erne og til 1227 blev der med pavelig velsignelse foretaget korstog og missionsvæsen i Livland (Letland) og Estland af tyske missionærer. Missionen blev en succes, og områderne kom under biskoppen af Rigas ledelse. Vi kender bisperne: Meinhardt (1184-1196), Bertold (1196-1199) og Albert (1199-1229), der alle bidrog til disse korstog.

Hovedkilden er Henrik af Letland, der omkring 1225-1227 har skrevet en krønike, der dels omhandler begivenhederne, dels – som det påvises i Carsten Selch Jensens monografi – legitimerer den ofte hårde fremfærd fra de tyske missionærers side.

Bogen er Carsten Selch Jensens doktorafhandling og meget grundig og lærd. Således er der næsten 1400 noter, og litteraturlisten fylder alene 20 sider. Der er et kort over området og et udmærket navne- og stedregister på 9 sider, hvor det er muligt at slå navne med særlig interesse for Danmarkshistorien op som f.eks. den danske ærkebiskop, Anders Sunesen og kong Valdemar Sej. Bogen er inddelt i 8 kapitler.

Første kapitel gør rede for problemformuleringen, forskningen og metodiske overvejelser. Desuden er der en gennemgang af Henrik af Letlands liv. Han var født ca. 1188 formentlig ved Magdeburg, præsteviet i 1208 og præst i landsbyen Papendorf og tilknyttet Riga-kirken. Han skrev krøniken som nævnt 1225-1227 og døde formentlig kort tid efter 1259.

Andet kapitel omhandler korstogene i Østersøregionen fra ca. 1147 til 1227. Her gennemgås de enkelte bispers rolle, pavernes missions- og korstogspolitik, og der gøres overvejelser om, hvorfor korstogene blev en militær succes. Her kan nævnes armbrøst, riddere i panser og stenborge.

I tredje kapitel behandles krønikens legitimering af den tidlige mission under biskop Einhardt, og i fjerde kapitel analyseres, hvordan Henrik af Letland skildrer hedningerne østpå. Her faldt det de kristne missionærer for brystet, at de baltiske folkeslag bl.a. anvendte menneskeofringer. Desuden analyseres, hvordan Henrik opfattede konkurrenterne, de russiske ortodokse, negativt.

Femte kapitel er helliget Henriks retfærdiggørelse af krig som lovligt middel i forbindelse med omvendelse af hedninge. *Bellum justum* (retfærdig krig) og pavelig godkendelse spillede en stor rolle. Carsten Selch Jensen påviser, at Henrik forsøger at overbevise om, at det i virkeligheden er Guds krig, og flere forhold forklares med guddommelig indgriben. Og det skete mere med sværd end ord (jævnfør bogens undertitel)

I sjette kapitel redegøres for Henriks billede af missionærerne som vingårdsmænd. De tyske missionærer er de sande vingårdsmænd, mens de danske og navnlig russiske missionærer er falske vingårdsmænd.

Syvende kapitel handler om Henriks gudsbillede, og hvordan en omvendt hedning bør leve som en sand kristen.

Afhandlingen slutter med en sammenfatning, ligesom der er et summary på engelsk. Den har fortjent givet forfatteren doktorgraden. Det skal understreges, at der er mange flere detaljer og frugtbare problemstillinger, end det er muligt at omtale her.

Desværre er krøniken, der er skrevet på latin, ikke oversat til dansk, men findes oversat til tysk i flere versioner. Det udelukker stort set, at man kan bruge den i historieundervisning i gymnasiesammenhæng, ligesom Carsten Selch Jensens meget lærde bog ikke kan bruges direkte i undervisningen, men enhver historielærer, der interesserer sig for korstogene i Baltikum vil kunne hente meget fra bogen. Det er en fornøjelse engang imellem at læse en monografi, der gør én klogere, og ikke kun lade sig underholde af – i øvrigt udmærkede – bøger, der er tilpasset gymnasiebrug.

Hvis Henrik af Letland var oversat til dansk, kunne man i forbindelse med en studietur til f.eks. Estland sammenligne skildringen af slaget ved Lyndanisse med danske kilder. Eventuelt kunne man i et middelalderforløb sammenligne Henrik af Letland med Saxo og Adam af Bremen.

Kai Verner Nielsen

Kongemagt

CLAUS FRIISBERG: *"Hvem tilhører Danmark? Kampen om kongemagten 1074 til ca. 1202"*. Vestjysk Kulturforlag 2018. 513 sider, 300 kr.

Kan en bog om kampen om kongemagten i Danmark i tidlig middelalder være aktuel? Det er et spørgsmål, man ikke kan undlade at stille, når man sidder med Friisbergs omfangsrige værk i hånden. Ny viden om den danske historie er altid spændende for de historisk interesserede, men i disse identitetsorienterede tider er spørgsmålet om nationens oprindelse også en vigtig vinkel.

Friisberg tager udgangspunkt i tiden efter, hvad vi i Danmark forstår som Vikingetiden. Det synes meget relevant, for netop den dynastiske kamp mellem Svend Estridsens sønner afspejler på mange måder, hvordan kongemagten i Danmark etablerer sig.

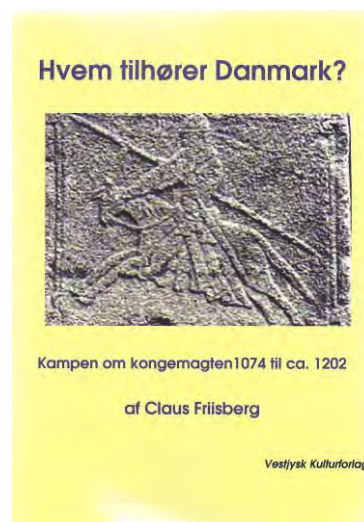
Det er spændende at følge forfatterens overvejelser over etableringen af kongemagten som institution. Et af spørgsmålene er, om det er arvekongedømme eller valgkongedømme? Han ser en tendens til at forlade det germanske princip om valgkongedømme til fordel for et valgt arvekongedømme. Gormslægten står så stærkt, at der er en tendens til at vælge de ældste fra den slægt, dog stadig med konflikt mellem sønner eller kongebrødre.

Opdelingen i to forskellige opfattelser af kongedømmets rolle mellem Svend Estridsens sønner berøres også, men tillægges ikke så stor betydning, som det har været tradition hos tidligere historikere.

Friisberg beskriver kronologisk kongemagtens udvikling frem til og med Knud 6. med vægt på en særdeles detaljeret beskrivelse af de enkelte konger, deres styre, og hvordan de kom til magten. Borgerkrigene fra mordet på Knud Lavard til Valdemar den 1.'s magtovertagelse indtager en stor plads i fremstillingen.

Valdemar den 1.'s regeringstid gennemgås særlig grundigt. Det gælder både hans udbygning af kongemagten, forholdet til kirken og hans udenrigspolitik. Det komplicerede forhold til den tyske kejser og det pavelige skisma beskrives detaljeret. Den store ekspansion i forbindelse med Vendertogene indgår selvsagt i beretningen om kongen.

Det afsluttende kapitel beskriver Knud 6.'s udbygning af Danmark som Østersøstormagt. En gennemgang af det indre styre og kongemagtens (statsmagtens) udbygning i samspil med de indflydelsesrige slægter fører frem til bogens hovedspørgsmål: "Hvem tilhører Danmark?" Svaret bliver, at periodens kampe om kongemagten resulterer i et valgkongedømme, men med stærk tradition for at vælge kongens ældste

ægtefødte søn, og er der ikke en sådan, så kongens broder. Kongemagtens udbygning i perioden er en realitet, men det sker i samspil med kirke og stormænd.

Bag fremstillingen ligger også diskussionen om det nationale. Ligger der reelt en opfattelse af danskhed i samfundet bredt i befolkningen, eller er det et stormandsfænomen? Kan man tale om territorialstat med en konge, der forsøger at skabe patriotisme og loyalitet omkring sin person med det danske som ideologisk samlingspunkt og ikke om en nationalstat, hvor "folket" føler sig dansk. Saxos beretninger, der generelt har en fremtrædende rolle som kilde i bogen, fremstiller Danmark som en stat beboet af et folk(*gens*), som også etnisk set skiller sig ud, specielt i forhold til det tyske! Vurderingen hos Friisberg er dog, at det er Absalons indflydelse, der her gør sig gældende. Ser man nærmere på Saxos fremstilling, er han fuldtud bevidst om, at det "danske" er en konstruktion. Der var på den tid stor forskel på jyder, sjællændere og skåninger, så meget, at de ofte opfattede hinanden som udlændinge.

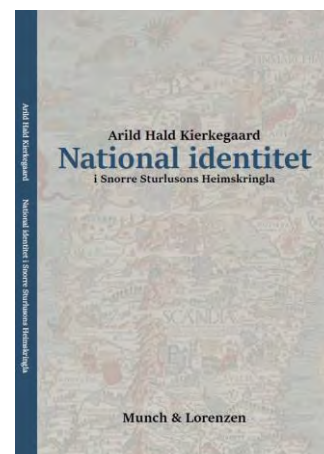
Friisbergs bog er en spændende og detaljeret fremstilling af en vigtig periode i Danmarkshistorien. I hele bogen inddrager han grundigt kildematerialet til en vurdering af begivenhedernes forløb. Det er spændende at følge hans vurdering af de enkelte kilder og de forskelligheder, der er i disse. Læseren skal holde fokus for at følge det imponerende brede persongalleri, der til trods for, at kildematerialet er fra 1100 tallet, bliver præsenteret i bogen.

Johannes Lebech

Norge er et stort land og et hårdt folk: en ny bog om national identitet i nordisk middelalder

ARILD HALD KIERKEGAARD: "*National identitet i Snorre Sturlusons Heimskringla*". Munk & Lorenzen 2018.. 189 sider, 225 kr.

Denne udgivelse er den anden i rækken af bøger fra Munk & Lorenzen, der behandler emnet 'national identitet' i middelalderen. Tilbage i 2015 udkom nemlig Adam Wagners *Danskhed i middelalderen*, som behandler samme emne, men hos den danske historiker, Saxo Grammaticus. Og Adam Wagner har også del i denne nye udgivelse, idet han er udgiver af bogen på den afdøde forfatters vegne. I et kort forord gør han rede for bogens teser og indhold samt hans opgave som redaktør. Bogen er i øvrigt en udgave af forfatterens kandidatafhandling.

Forskningsspørgsmål

Undersøgelsens styrende spørgsmål stilles i bogens begyndelse (s. 18):

Fandtes der nationer, national identitet og nationalisme i den tidlige middelalders Norden, eller er det groft anakronistisk at anvende disse begreber om periodens forhold?

Dette spørgsmål søges videre besvaret ud fra den islandske stormand, Snorre Sturlusons *Heimskringla*, det store samleværk om Norges konger, som han (om han da er forfatteren) forfattede formentlig omkr. 1230.

Årsagen til, at valget lige er faldet på dette værk, skyldes dels at *Heimskringla* er et ret tidligt værk i islandsk litteraturhistorie (f.eks. tidligere end islændingesagaerne); dels har værket haft et norsk publikum og må således forventes at afspejle både norske og islandske synspunkter. Endelig har vi et forfatternavn knyttet til værket (ligesom til de fleste andre kongesagaer), modsat f.eks. islændingesagaerne.

* Kierkegaard kommer ikke nærmere ind på forholdet om, hvorvidt Snorre virkelig er forfatter til *Heimskringla*. Jonna Louis-Jensen har behandlet dette spørgsmål, bl.a. i en lille artikel, 'Heimskringla – Et værk af Snorri Sturluson' i *Con amore* (2006, 217–232). Hun påviser på baggrund af tekstoverleveringen, at Snorre i hvert fald næppe kan være forfatter til hele *Heimskringla*. Om han er forfatter til noget af den er så spørgsmålet, men den, der vil fremsætte påstanden, må samtidig løfte bevisbyrden.

Bogens opbygning

Bogen er bygget op omkring tre kernekapitler:

Efter en indledning følger en grundig gennemgang og - ikke mindre vigtigt - kritik af nationalismeforskningen generelt, den forskning, der forsøger at besvare de store, teoretiske spørgsmål om, hvorvidt vi i det hele taget kan tale om nationer eller hvornår eller hvordan. På den ene side gennemgås modernistiske forskere som Ernest Gellner, Benedict Anderson og Eric Hobsbawm; dette følges på den anden side op af gennemgangen af to nyere forskere, Anthony D. Smith og Adrian Hastings, der på hver deres vis har udtrykt tilslutning til det synspunkt, at nationer har kunnet eksistere evt. meget tidligt, og under alle omstændigheder forud for slutningen af det 18. århundrede.

Kierkegaard bygger på disse sidste. Smith ser overgangen fra at folkesprogene går fra mundtlig til skriftlig brug som afgørende vigtigt i Europa for dannelsen af nation af etniciteterne. Dette passer godt med Kierkegaards valg af *Heimskringla* som grundlag for undersøgelsen, og det, at han endvidere lægger vægt på sproget som sådan.

I det følgende afsnit afhandles den forskning, der mere konkret er blevet bedrevet om identitet i nordisk middelalder, først i dansk sammenhæng, dernæst i norsk-islandsk sammenhæng. Sidst følger enkelte bemærkninger om regional og samnordisk identitet.

Dermed når vi til den egentlige undersøgelse af *Heimskringla*. Der tages udgangspunkt i sproget, f.eks. undersøges betydningen af et ord som *norðmenn* ('nordmænd'), men også de samtidige love inddrages som kildemateriale. Der ses nærmere på, hvordan forskellige kollektiver (dvs. navne for folk eller større samlinger af mennesker) benyttes i værket, såsom daner, nordmænd, islændinge, svear (svenskere). Omend der inddrages andre kilder, som her nævnt lovene, eller andre historiske fremstillinger m.v., så holder, hvad Adam Wagner også bemærker i sit forord, forfatteren sig til en undersøgelse af, hvad der konkret kommer til udtryk i værket *Heimskringla*. Idet værket således i høj grad begrænser sig, så betyder det dog samtidig, at vi når desto dybere, og konklusionerne kommer til at stå klarere. Undersøgelsen er således det oplagte grundlag for videre forskning, både forskning, der er enig, og forskning, der er uenig i de dragne konklusioner. Hertil hjælper ikke alene de rigelige citater af den gamle litteratur, forfatteren har forsynet sit værk med - stadig med danske oversættelser, oftest af forfatteren selv, der viser, at han havde mere end et

teoretisk kendskab til oldislandsk sprog og sproghistorie; men forfatteren har også formået gennem hele værket at holde sig på en smal, sober sti—han falder næppe i gruben for forhastede konklusioner.

Endelig kommer vi til konklusionen, der lyder (s. 174):

Hos Smith har *ethnier* erindringer og minder til fælles, mens nationer har en kodificeret nationalhistorie. I *Heimskringla* forudsættes det, at i hvert fald de politisk handlende dele af folket besidder en omfattende historisk bevidsthed, og det kan diskuteres, om vi ikke nærmer os en kodificeret historieskrivning i smithsk forstand med skjaldedigtning, Ari Frodes lærde værker og kongesagaerne som autoritet på området.

Der til påpeger Kierkegaard, at vi flere steder i *Heimskringla* finder 'følelser, holdninger og forestillinger, der kan betegnes som *etnocentriske* eller *etnicistiske*, og som vi ud fra ordenes almindelige betydning i dansk ikke ville tøve med at kalde nationale eller nationalistiske' (smst.).

Afrunding

Arild Hald Kierkegaards undersøgelse af national identitet i *Heimskringla* er udført med sans for detaljen, med en betydelig grundighed, der dog ikke hindrer, at forfatterens engagement og ildhu, hvad emnet angår, skinner tydeligt igennem. Fremstillingen er veloplagt og velskrevet. Man kan regne med at få god besked, ikke mindst fordi forfatteren viser sig uhyre belæst i den relevante sekundærlitteratur, men især fordi han kender det primære tekstmateriale - man kunne have lyst til at sige middelalderen selv - ved selvsyn.

Og netop det, at forfatteren selv har kunnet læse de gamle kilder, er vigtigt at fremhæve. Han påpeger selv fejl eller unøjagtigheder i tidligere oversættelser af tekster i forhold til sit arbejde med dem. Dette viser ikke nødvendigvis skødesløshed hos forgængere i oversættergerningen, men det viser, at om vi for alvor vil arbejde med fortiden, må vi gøre det på dens egne præmisser, og det vil først og fremmest sige gennem sproget. Det gør Arild Hald Kierkegaard, og det betyder samtidig, at han fremlægger alle sine mellemregninger i tolkning af det svære stof, og dermed kan hans værk forhåbentlig have blivende værdi som en stemme, man aktivt kan tage stilling til.

Bogen kan bestemt anbefales, og forhåbentlig kan den ægge til videre forskning inden for dette område, til modsigelse og videreførelse af argumenterne for det er et område der er vigtigt at få belyst.

Johnny Lindholm

Nyere musikhistorie

SØREN SCHAUSER: "*Moderne tider. Europæisk musikhistorie fra 1889 til Anden Verdenskrig*". People's Press og Berlinske 2018. 352 sider. 350 kr.

Søren Schausers fremstilling af især den såkaldt klassiske musiks historie er egensindigt skrevet i en journalistisk-anmelderagtigt præget og uhøjtidelig stil, den er en meget personligt oplevet og forstået tour de force, som utvivlsomt bygger på anelig indsigt i og overblik over stoffet. Det foregår imidlertid fortrinsvis i en rasende, tæt på febrilsk fart, hvilket

vel også mange detaljer og en åbenbar intention om at berøre hvad det hele indebærer og nødvendiggør.

De diskografiske oplysninger er talrige, de biografiske informationer samt det anekdotiske stof ligeså, passende suppleret med korte musikbeskrivelser som fx denne af et værk af den franske komponist Maurice Ravel: "Værket bygger på Aloysius Bertrands skelsættende samling af prosadigte fra 1836 og efterligner skriftets uhyggelige stemninger af gotiske klokketårne og i slutsatsen en ond dværghuseren ved nattetide". Hvem, der har tilstrækkelig fantasi dertil, må være velkommen til at forestille sig dette – og for mit eget vedkommende ved jeg i øvrigt ikke, hvori Bertrands, en digter som jeg heller ikke har hørt om, skelsættende indsats måtte bestå og får det altså heller ikke at høre af forfatteren. Over stok og sten må det jo gå også i takt med de leksikalsk komprimerede, men subjektivt fremstillede informationer! Retfærdigvis skal det dog tilføjes, at den citerede værkbeskrivelse ikke er bogens mest vellykkede.

Forfatteren perspektiverer hist og her de musikhistoriske oplysninger, der immervæk kræver en del musikalsk teknisk viden af læseren, til socialhistoriske, kultur- og idéhistoriske tildragelser, dog uden just at overdrive i det stykke. En længere gennemgang af den såkaldte vitalisme med Carl Nielsen som en hjemlig protagonist må dog siges at være en undtagelse i henseende til det kulturhistoriske. Mht. det socialhistoriske perspektiv får vi at vide, at Johann Strauss' succes med Flagermusen i 1874 skyldtes, at den virkede som en trøst for de mange, der var ofre for det østrigske aktiemarkeds kollaps året før. Det får så stå til troende eller ej. Til gengæld er det måske temmelig plausibelt, at Carl Nielsens saglighed i musikken efter 1864 er en slags dansk svar på og en opfordring til besindelse for en tysk, også politisk, følelsesladet romantik, der ikke ansås for at være uden ekspansionistisk og aggressiv tendens?

En blandt immervæk adskillige interessante informationer i bogen er den, at den franske komponist Erik Satie trak sig ud af samarbejdet omkring den gruppe, der senere skulle blive kendt som Les Six, De seks, da han, der havde kommunistiske sympatier, forventede gruppen ledet anarkistisk og kollektivt, mens den organisatoriske hovedfigur, Jean Cocteau, omvendt havde fascistiske sympatier.

Midt i bombardementet af information om stort og småt samt detaljerede handlingsgennemgange af operaer og andet musikteater finder man ganske præcise karakteristikker som denne: "Puccini virker aldrig specielt påvirket af modernismen. Hans egen fornyelse ligger mere i bevægelsen mod de lettere genrer". Og man finder tillige lettere satiriske pile, der kan forekomme ret velplacerede, således: "Lyttere med afsmag for operette og musical hører hjertens gerne Puccini og bruger hans klassiske ry som figenblad for en aften med stort set de samme virkemidler". En god iagttagelse af mere almen karakter er også denne (den konkrete anledning er komponisten Carl Nielsen): "Vi møder traditionelt vore egne helte med skepsis og tiltror bevidst eller ubevidst de udenlandske en større originalitet". Er Søren Kierkegaard monstro den sidste danske, der uimponeret og i passende øjenhøjde har set på udlandets 'giganter'?

Men man kan ærgres over meget hastige slutninger indimellem, a la den her: "Det vitale hos bredden plus det stræbende hos eliten fører til verdenskrig og giver så vitalismen et dårligt rygte"! Ja, det var hurtigt, vi fik sat den lille batalje i gang og samtidig diffameret vitalismen! Og forfatteren stopper ikke en gang en halv og forklarer en smule nærmere.

Bogens hovedfigurer er Gustav Mahler, Richard Strauss, Claude Debussy, Maurice Ravel, Erik Satie og Les Six, Puccini, Carl Nielsen, Leos Janáček, Jean Sibelius, Arnold Schönberg og Igor Stravinsky. De to

sidstnævnte er da også to af de helt afgørende skikkelser i det 20. århundredes musikhistorie og er det måske endnu i dag.

Endelig har bogen et generelt ikke meget overbevisende kapitel om den tyske filosof, sociolog og musikteoretiker Theodor W. Adorno, der netop behandler Schönberg og Stravinskys musik som kendetegnende for de vigtigste tendenser i moderne vestlig musik i sin bog fra 1949 "Philosophie der neuen Musik" (Den ny musiks filosofi). Schauser får dog fint dels præciseret Adornos stærkt kritiske opfattelse af deres musik som overensstemmende musikalske udtryk for systemdyrkende og ligefrem totalitære tendenser, for så vidt da som talen for Schönbergs vedkommende indskrænker sig til hans senere, såkaldte tolvtonemusik. Og dels påpeger han Adornos beundring af den tidlige Schönbergs "fri atonalitet" som udtryk for musikalsk (og social) kritik af netop al falsk harmonidyrkelse og søgen efter uimodsigelige systemer.

Imidlertid går Schauser også i den sammenhæng så hurtigt frem, at han efterlader læseren som et spørgsmålstejn af betragtelig størrelse, når han siger: "Adorno fremhæver dodekafonien (tolvtonemusikken) som mere tidssvarende end andre tendenser i de år og ser endda en historisk 'nødvendighed' i den – omend han samtidig ser den som reverens for noget totalitært og dermed en falliterklæring". Hvordan kan noget da være såvel kunstnerisk tidssvarende og nødvendigt som en falliterklæring? Det får vi ikke noget svar på i bogen. Det rigtignok noget intrikate svar er imidlertid, at dodekafonien var en refleks af sin samtid (1920'erne-40'erne) og afspejlede en tilsyneladende udvejsløs totalitær tendens i Europa og ikke mindst i Tyskland og Østrig, Schönbergs fædreland, en udvejsløshed, som Schönbergs strenge musikalske system var et ekko af. På den måde var dodekafonien samtidig et (næsten) nødvendigt udtryk for tidsånden og samfundets tendens og udtryk for en ikke blot musikalsk, men tillige social "falliterklæring" og elendighed. Hører man nu det i denne musik, så er den trods alt ikke forgæves, men i realiteten et skridt på vej væk fra også den sociale kalamitet.

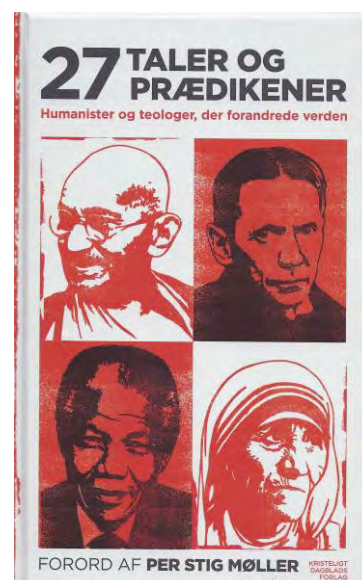
Selv om musikhistorie generelt betragtet uomtvisteligt er en del af historien, er relevant for historiefaget, afspejler og kritiserer denne lige så vel som den kan inspirere den (i det mindste kan man tænke på The Beatles og ungdomsoprøret i 60'erne), så er Schausers bog givetvis især for særligt musikinteresserede og -indviede til trods for sit i øvrigt letkørende sprog.

Poul Ferland

27 taler og prædikener

"HUMANISTER OG TEOLOGER, DER FORANDREDE VERDEN". Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 236 sider, 250 kr.

Det kæmpende menneske er hovedtemaet i de 27 taler og prædikener, der her er udsendt af Kristeligt Dagblads Forlag. Det fremhæver Per Stig Møller i sit forord til bogen. Han nævner også nogle af sine personlige helte, der er med i udvalget, bl.a. Vergniaud, der under den franske

revolution stemte imod henrettelsen af kong Ludvig 16., Edmund Burke og Kaj Munk.

Udvalget spænder fra Jesu Bjergprædiken til den ganske unge pakistanske pige og nobelprisvinder Malala Yousafzai, og hvert bidrag er forsynet med en kort indledning, der oplyser om forfatteren og teksten.

Nu er det jo ikke ligegyldigt, hvad man kæmper for, og en rød tråd gennem udvalget er da også, at det drejer sig om fundamentale frihedsrettigheder og lighed – politisk, religiøs, racemæssig, kønspolitisk m.v. Men de mange indlæg taler hver deres sprog, og det er ikke nemt og nok heller ikke meningen at få dem ind på en formel.

De ældre tekster går fra Nye Testamente over Paulus, Augustin og Frans af Assisi til Luther og er specifikt teologiske. Naturligt nok skifter tendensen med oplysningstiden, hvor vi ud over de antirevolutionære Vergniaud og Burke, får Ludvig Holbergs meget aktuelle betragtninger over forskellen på kristendom, der prædiker fred men ofte handler med sværdet, og Islam, der prædiker hellig krig, men – sådan som det var i det 18. Århundrede i hvert fald - tillader fri religionsudøvelse.

Frihedsrettigheder på det religiøse område forsvares af Grundtvig, mens Elizabeth Stanton og Emmeline Pankhurst taler for kvindernes ligestilling, førstnævnte fra 1848 i en underholdende fremstilling af det komiske i mænds klædedragt.

Det 20. Århundrede fylder mest, og teksterne går i mange retninger her, men det kirkelige spiller en væsentlig rolle, både når det er den danske Karen Jeppe, der forsvarer armenierne efter folkedrabet, når teologerne Dietrich Bonhoeffer og Karl Barth og dertil Kaj Munk gør op med nazismen, eller Dag Hammarskjöld henviser til kristen ånd som et grundlag for sit virke som generalsekretær for FN. Der er de latinamerikanske præster Oscar Romero og Gustavo Gutiérrez, der med livet som indsats kæmpede for retfærdighed og fred – Romeros tekst er hans sidste prædiken, afbrudt da han blev skudt på prædikestolen. Kendinge som Martin Luther King ("I have a dream..." er minsandten med) og Desmond Tutu møder vi også.

Fra en anden verden møder vi Gandhi, Nelson Mandela, Dalai Lama, Mother Teresa, der lidt ude af trit med de andre teksters overvejende progressive tanker tager et opgør med ikke bare abort, men prævention i det hele taget, og endelig den 16-årige Malala, der stærkt forsvarer pigers ret til uddannelse. Blandt teksterne skiller Vaclav Havels selvindsigt sig ud i en tale om, hvor nemt magts i sig selv rimelige bekvemmeligheder bliver til privilegier, og hvor farligt den selvbekræftelse, der ligger i at have magt, kan blive, hvor let magten korrupperer.

Ja mange tanker, mange gode tekster - nogle vil finde, der er en kirkelig slagside, men rundt i 2000 års tanker kommer man, og der er bestemt blandt slagnumrene også overraskende ting. Den kan også være en anledning til at overveje de store personers og deres tankers betydning. Men historikeren vil straks falde over, at vi ud over forlagets navn intet får at vide om, hvem der har redigeret bogen (Per Stig Møller har altså kun ansvaret for forordet). Ej heller hvem, der har skrevet indledningerne til de enkelte tekster. De svinger fra teologiske kommentarer til Paulus og Augustin til mindre relevante biografiske oplysninger, f.eks. får Edmund Burke to siders indledning med barndom og skolegang og derefter bare én sides tekst, hvor han taler om sin reaktion på Marie Antoinettes henrettelse. Frans af Assisi gengives i Herman Hesses genfortælling, i flere tilfælde er der tale om dobbeltoversættelser (endda fra fransk til engelsk til dansk), det tyder alt sammen på en lemfældig redaktion på et forlag, der ellers er kendt for mange gode historiske

udgivelser. Nogen historisk eller idéhistorisk sammenhæng sættes de 27 tekster ikke ind i, så mon ikke historielæreren vil gå andre steder hen for at finde gode tekster? Men inspiration kan da hentes her.

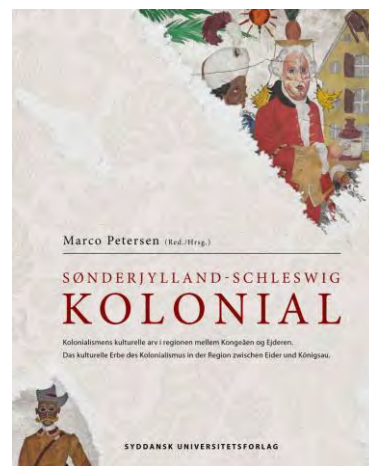
Mads Pedersen

Dengang Sønderjylland havde kolonier

MARCO L. PETERSEN (red.): *"Sønderjylland-Schleswig kolonial"*. Syddansk Universitetsforlag 2018. 483 sider. 398 kr.

Bogen fremtræder nærmest som en kunstbog: Over A4 i omfang, stift bind og tykt, glittet papir. Det er ikke nødvendigt af hensyn til illustrationerne, og det glittede papir er ikke en fordel, fordi det kan danne lysreflekser. Billedteksterne er trykt med grå skrift, så kontrasten i forhold til papiret bliver lige lille nok.

Udgiveren, Marco L. Petersen fra Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, har samlet en god snes bidragydere, overvejende universitets- og museumsfolk med det formål for første gang at præsentere "en undersøgelse af de koloniale relationer i den dansk-tyske grænseregion". De enkelte artikler er meget forskelligartede, fra ren hyggelæsning og til temmelig uhyggelig læsning, og emnemæssigt kommer vi vidt omkring. Der er følgelig ikke tale om en sammenhængende og dokumenteret analyse af kolonialismens betydning for Slesvig. I artiklerne forholder man sig oftest ret frit til rammerne "kolonier" og "Slesvig" – altså, der inddrages mange andre områder end de tidligere kolonier, og man går ud over Slesvigs grænser, f.eks. til Holsten og København.

Både dansk og tysk kolonihistorie indgår, på trods af de meget store forskelle mellem dansk og tysk kolonialisme: Den danske kolonialisme var præget af økonomisk rationalitet (med uhyggelige menneskelige konsekvenser), den tyske fra starten af økonomisk meningsløs, styret af en overgearet nationalistisk ideologi (med uhyggelige menneskelige konsekvenser). Der er nogenlunde ligevægt mellem dansk og tysk kolonihistorie, og nogenlunde ligevægt mellem artikler på dansk og tysk (der er tilføjet resumeer på det andet sprog).

Byen Flensborg er omdrejningspunktet for mange af artiklerne, logisk nok så længe vi taler om dansk kolonialisme. Efter 1864 fortsatte Flensborg ufortrødent sine forbindelser med Caribien, blot med Jamaica i stedet for Dansk Vestindien – så meget for betydningen af kolonier! Den tyske kolonialisme betød ikke mere for hverken Flensborg eller resten af Slesvig end for resten af Tyskland.

De mere hyggeprægede artikler handler f.eks. om berømte slesvigere, bygninger, teglsten og møbler og kolonialvarer. Der er en interessant artikel af Erik Gøbel om søfarten på Vestindien og Sydamerika, og en om maleren Noldes rejse til Ny Guinea. Men de umiddelbart mest anvendelige artikler er nogle af dem fra den uhyggelige afdeling.

En af dem handler om "Die koloniale Frauenschule" i Rendsborg. Den blev grundlagt i 1927, dvs. på et tidspunkt hvor Tyskland ikke længere havde kolonier, men tydeligvis stræbte efter at få dem igen. Tyskland var ved at komme sig efter Første Verdenskrig, og nationalistiske kredse vejrede morgenluft. Når man fik

sine kolonier tilbage, ville man have kvinderne parat. Uden dem ville der være en alvorlig risiko for at mændene faldt til druk og samkvem med lokale kvinder. Men for at uddanne disse pionerkvinder måtte man gå alvorligt på kompromis med den klassiske kvinderolle – vi er nu langt ude over Kinder, Kirche og Küche: Sygepleje, håndværk, motorlære og våbenbrug, for at tage nogle eksempler. Skolen var meget populær, og den tilpassede sig uden problemer til nazisternes drejning af koloniperspektivet fra syd til øst. (Artiklen er en af dem på tysk).

En virkelig gyserhistorie handler om Nordfrislands stolte søn Sönke Nissen, der byggede jernbaner i bl.a. tysk Vestafrika og tjente en formue på diamanter. Forfatteren, der er bogens udgiver, punkterer myten om den lokale helt i artiklen "Deiche, Tod und Diamanten". Sönke Nissen byggede sin jernbane blandt andet ved hjælp af herrero-krigsfanger, med en dødelighed der kun kan sammenlignes med koncentrationslejrfangernes fra Anden Verdenskrig. Artiklen er dokumenteret med den samtidige korrespondance, og den udgør en case story om et af de modbydeligste kapitler i europæisk kolonihistorie.

Slutartiklen er betroet Imani M. Tafari-Ana, docent ved University of the West Indies, for at få et afrikansk-caribisk perspektiv på kolonihistorien. Det får vi også. Hendes hensigt er at kurere et "kolonialt hukommelsestab", der skulle være mere udpræget i Danmark og Tyskland end andre steder, men det mål må vel siges at være nået med den udbredte og intense debat i 2017 i anledning af 100 året for overdragelsen af Dansk Vestindien til USA. For dem der fulgte denne debat, indeholder artiklen ikke noget nyt, men det kan vel være praktisk at have et sted hvor de fleste af argumenterne er samlet; forfatteren refererer nemlig holdningerne fra en lang række andre debattører i Caribien. Hendes egne holdninger hører til i den mere radikale del; for eksempel med en påstand som "... fritager ikke de nulevende efterkommere af koloniherrerne fra deres del af ansvaret for fortidens forbrydelser" (s. 437). Med andre ord, vi er skyldige blot fordi vi er født som danskere, og denne skyld vil nedarves til alle fremtidige generationer. Hendes vurdering af sukkerproduktionens betydning for dansk økonomi virker også noget overdrevet.

Axel Moos

Fænomenologien og "sagen selv"

EDMUND HUSSERL: *"Fænomenologiens idé. Fem forelæsninger"*. Oversat fra tysk af Peer F. Bundgaard. Hans Reitzels Forlag 2019. 160 sider. 140 kr.

Den tyske filosof Edmund Husserl (1859-1938) var grundlægger af den såkaldte fænomenologiske retning inden for filosofien. Idet han insisterede på, at fænomenologien skulle være en ren videnskab og uden nogen forbindelse med den empiriske verden, har hans tænkning og skrift et temmelig abstrakt og tørt præg.

I denne bog, der indeholder fem forelæsninger fra 1907, bestemmer han fænomenologien som erkendelseskritisk metode; fænomenologi betegner først og fremmest "den specifikt filosofiske tænkeholdning, den specifikt filosofiske metode". Husserl vil altså afklare spørgsmålet om, hvad der er erkendelsens væsen.

Husserl mener nu, at for at afdække erkendelsens væsen er det nødvendigt at gøre op med alt, hvad man i forvejen måtte mene, dvs. med enhver 'fordom', med enhver formodet viden eller forudgiven dom om verden og sig selv. Husserl bruger her begrebet epoché, det at sætte sin 'fordomsfulde' viden i parentes.

Hvori består da Husserls metode, sådan som den beskrives her? Den har tingenes, begrebernes og sagforholdenes definition eller bestemmelse som formål igennem analyse af deres væsen, og denne analyse skal foregå "inden for den rent skuende betragtnings og den absolutte selvgivetheds rammer". Men, må man spørge denne fænomenologi, er der overhovedet noget, der giver sig selv absolut, uden nogen rimelig mulighed for at reflektere over det og uden mulighed for begrebets, sagens eller tingens historiske eller anden forandring? Tiden og tidsligheden synes således helt elimineret fra Husserls begrebsverden. Og hvordan "skuer" man med "evidens" – også et centralt begreb hos Husserl – nogets væsen? Er dette sidste ikke et begreb, der eksklusivt tilhører tænkningen og ikke sansningen?

Desuden synes forbindelsen mellem tingene i den empiriske verden og 'tingene' i Husserls tænkeakter at være helt fraværende, hvad der må siges at være et betydeligt problem, erkendelsesmæssigt såvel som praktisk: "(...) og tingene, der ikke er tænkeakter, er alligevel konstituerede (bestemt; PF) i disse, kommer til givethed i dem; i overensstemmelse med deres væsen; kun således konstituerede viser de sig som det, de er" (sic).

Paradoksalt synes fænomenologiens slagord "til sagen selv" (i opposition til Kant og kantianerne, der nægtede muligheden for erkendelse af sagen eller tingen i sig selv) at være. De konkrete enkeltting og -sager forekommer i hvert fald at være på lang og sikkert uoverstigelig afstand af Husserls fænomenologi. Derimod tæller det til hans fordel, at hans erkendelsesteori er genstandssensitiv på den måde, at metoden, erkendelsesakten, må indrette sig efter det, der ønskes erkendt.

Bogen er en god introduktion til Husserls (tidlige) fænomenologi, men det kan være svært at følge tankegangen i bogen.

Poul Ferland

At sætte grænser

STEEN BO FRANDSEN OG DORTE JAGETIC ANDERSEN (red.): "*Europas grænser*". Aarhus Universitetsforlag 2018. 232 sider, 250 kr.

I en periode efter "muren fald" dominerede en diskurs om grænseløshedens uundgåelige sejrsang. Globaliseringen ville efterhånden ophæve alle forskelle – i hvert fald de, der var rumligt forankrede. De senere år er det blevet stadigt tydeligere, at grænsesætningens problem ikke sådan lige uden videre lader sig overvinde. I Europa militariseres og brutaliseres de ydre grænser mere og mere, og selv inden for Schengenområdet dukker grænsekontrollen op igen. I USA bliver grænsesætningen i dens allermest primitive form det mest centrale politiske stridspunkt.

Men grænser må anskues som et mangfoldigt fænomen – ikke kun som

geopolitiske demarkationslinjer, men også som noget der træder frem i de afgrænsede befolkningsgruppers hverdagspraksis. Der må anlægges et performativt perspektiv på grænsesætning: Grænser er ikke noget der er, men noget man gør.

Sådanne problemer behandler den foreliggende antologi med fokus på Europas grænser. Alle bogens forfattere har tilknytning til Center for Grænseregionsforskning under SDU. De repræsenterer en række forskellige fag – ud over historie bl.a. etnologi, statskundskab og sociologi. Nogle af bidragene reflekterer over mere overordnede problemstillinger, og andre dykker ned i mere konkrete eksempler.

De mest spændende indlæg står de to redaktører for. Dorte Jagetic Andersen lægger for med at præsentere grænsforskningens problematik som antydnet ovenfor. Der ud over bidrager hun bl.a. med en analyse af hverdagspraksis i grænseregionen Istrien, som har været gennemskåret af grænser mellem stater som Italien, Jugoslavien og nu Slovenien og Kroatien. Befolkningen i området anlægger mange forskellige strategier i omgangen med grænserne. Som f.eks. slovereren, der selvom hans hus officielt ligger på kroatisk territorium, håndnakket benægter dette. Andre antager en mere multikulturel identitet og ophæver på den måde grænsens realitet.

Bogens anden redaktør, historikeren Steen Bo Frandsen, har bl.a. et kapitel om de lange linjer i Europas grænsesætning. Romerrigets *limes* ses ofte som prototypen på de moderne territorialstaters skarpt optegnede, hermetiske grænser. Limes var imidlertid snarere en porøs størrelse, der var udgangspunkt for talrige økonomiske, kulturelle og militære udvekslinger. Grænser er dynamiske, og har ofte karakter af *frontiers*, hvor kampe om politisk, økonomisk, religiøs og kulturel hegemoni udspilles.

Grænsesætning kan forekomme at være (og er nogle gange) et arbitrært fænomen, men selv en i udgangspunktet arbitrær grænse kan få reelle konsekvenser. Steen Bo Frandsen beskriver hvordan de nye grænser, der de senere år er trukket i Europa til dels har karakter af genoplivning af for længst hedengangne grænser. Frandsen analyserer i et særligt kapitel det komplicerede forhold mellem grænser, rum og identitet med udgangspunkt i den tyske region Eichsfeld. Regionen opstod i reformationstiden som en katolsk ø i et protestantisk hav underlagt (det fjerntliggende) bispesæde i Mainz. Under den kolde krig blev regionen delt mellem Øst og Vest. Da den hårde grænse forsvandt forsøgte den gamle region genoplivet, men adskillelsen havde sat sig som forskelle i kultur, mentalitet og identitet, som ikke uden videre lod sig ophæve.

I andre kapitler er der fokus på bl.a. grænseoverskridende mobilitet, skabelse af fælleseuropæisk identitet blandt unge gennem uddannelse i andre lande (Erasmusprogrammet), separatistiske bevægelser og delte byer (som f.eks. Berlin, Belfast, Mostar, Sarajevo og Mitrovica).

Bogen er ikke umiddelbart undervisningsrelevant. Kapitlerne er af vekslende sværhedsgrad, men de fleste er nok for specialiserede til at kunne inddrages i gymnasiale projekter. Men som lærer skal man unde sig selv den luksus at fordybe sig i en bog, der på forbilledlig vis, både i fugle- og frøperspektiv, giver nye perspektiver på, hvordan brug af fortid kan aktualiseres og genaktualiseres i nye sammenhænge.

David Kyng

Slagmark – for hvem?

Slagmark, tidsskrift for idéhistorie nr. 78. Tema: *Livsvidenskabernes materialitet*. 190 sider., 150 kr.

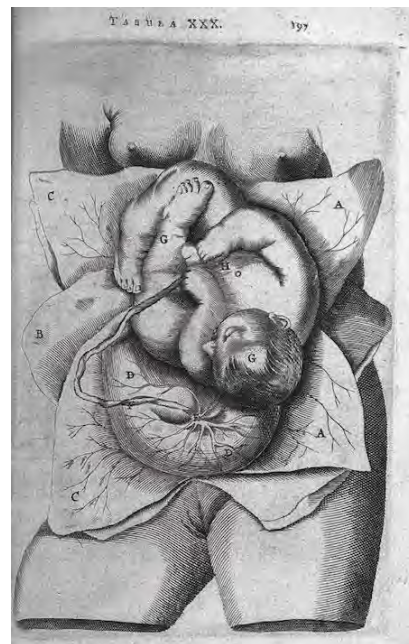
Landets eneste idéhistoriske tidsskrift, det Aarhusbaserede *Slagmark*, har i dette nummer kaldt sit tema for *Livsvidenskabernes materialitet*. Det indeholder otte temaartikler med så forskelligartede emner som forplantningen, alt for store klitorisser, *Ekskrementelle værdier i humaniora og livsvidenskaberne* – som titlen lyder på en artikel – surrealismens fysiologiske æstetik, hjerneforskning fra 1888 til i dag, kunstig befrugtning og insekter som fødemiddel.

Jeg kan ikke påstå, at nogen af artiklerne for alvor påkaldte sig min særlige interesse – det skulle da lige være Sidsel Jelled Kennilds artikel om kønsforskelle i tidligt moderne livsvidenskaber, der bringer informativt, idéhistorisk stof fra 15-1600-tallenes forskning, som gør læseren klogere på, hvad ikke mindst en kvinde er. Endnu i dette 21. århundrede er der behov for oplysning om dette også i biologisk perspektiv vigtige emne, der ufatteligt nok har ligget i mørke i århundreder og først med Sigmund Freud igen virkelig blev bragt frem i lyset. Kvinden har klart maskuline kønstræk, og en opdeling i rigtige mænd og rigtige kvinder er der således ikke (længere) belæg for. Kennild skriver selv: "Min påstand er, at det forholdt sig problematisk og knudret med kroppene og deres måder at være kroppe på for de tidligt moderne, såvel som det forholder sig problematisk med ditto for mennesker i det 21. århundrede. Vi bokser blot på forskellige måder med materien og dens beskaffenhed".

Men generelt var der altså ikke tale om inciterende læsning, om end der rigtignok var oplysende momenter i alle artikler, der dog i ikke ringe omfang har et noget studentikost præg. Men min manglende indfangethed af artiklerne kan, indrømmet, også i hvert fald delvis skyldes, at de videnskaber, der i tidsskriftet kaldes livsvidenskaber, altså sådan noget som biologi, biokemi, fysiologi, anatomi og andre medicinske discipliner, ikke står mig så vældig nær.

En ikke uinteressant oplysning giver temareaktørerne Christoffer Basse Eriksen og Thomas Erslev dog i deres indledning: "I Linnés (den svenske botaniker Carl von Linné (1707-78); PF) taksonomi (..) var det planternes mandlige kønsorganer, støvdragerne, der bestemte klassen og de kvindelige kønsorganer, støvfanget, der bestemte orden samtidig med, at orden var underordnet klasse i det taksonomiske hierarki. På denne måde introducerede Linné altså (endnu) en maskulin dominans i sin repræsentation af naturen". Og således demonstreres det ligeledes på denne facon, hvordan sociale, hierarkiske forestillinger og ideologier, her ang. kønnetes indbyrdes placering, kan få en temmelig afgørende indflydelse på endog videnskabelig forskning!

I sin artikel om den danske anatom og naturhistoriker Thomas Bartholin (1616-80) og hans forskning i forplantningen når Signe Nipper Nielsen frem til det tankevækkende, at "til forskel fra moderne livsvidenskaber var målet (i 1600-tallet; PF) at gestalte naturen således, at den fremstod uordentlig,

overraskende og foranderlig". Måske siger dette mere om naturen i sig selv end vor tids naturviden, der til gengæld ved umådelig meget mere om naturens anvendelighed og instrumentaliserbarhed.

Der er også opløftende momenter i Emil Leth Meilvangs artikel om maleren Man Ray og fysiologen Mareys kontrovers i årtierne omkring år 1900. Således stiller han skarpt ind på forskellen mellem Mareys inddeling af tiden i ubevægelige punkter og filosofen Henri Bergsons – og Man Rays – begreb om tiden som en varen, en fylde. Det er i grunden en kontrovers om tiden som kvalitativ eller tiden som kvantitativ, som også er nok så aktuel i dag; hvad foretrækker man: militærisk march eller yndefulde bevægelser af en kvindelig balletdanser?

Meningsløse eller helt uunderbyggede postulater forskånes man dog ikke for; her er et af de værste fra artiklen af William Viney: "Mange begavede videnskabsmænd, journalister og virksomheder (...) holder fast i en humanistisk forståelse af selvet, der er en direkte konsekvens af voldelige, nationalistiske filosofier". Ser man det – eller gør man ikke??

Min største anke er imidlertid et hjertesuk, som går ud over dette nummer af *Slagmark*. *Slagmark* er det eneste danske idéhistoriske tidsskrift og udkommer (kun) fire gange årligt. Derfor bør man have en forpligtelse til at komme rundt i det idéhistoriske landskab og 'lade de tusind blomster blomstre'. Men man udkommer udelukkende med temanumre, naturligvis valgt af redaktionen, der fortrinsvis består af yngre kandidater og studerende ved den idéhistoriske afdeling ved Aarhus Universitet. De relativt få årlige sider om idéhistorie i Danmark og verden omkring os er således helt forbeholdt fire temaer, eventuelt snævre, valgt af yngre idéhistorikere i Aarhus, og således afspejler landets eneste idéhistoriske tidsskrift på ingen måde den mangfoldighed, der findes idéhistorisk bare i dette land. Så måske skulle man mere beskedent kalde tidsskriftet for "Tidsskrift for Idéhistorisk Afdeling ved AU"?

Til overmål indskrænker man nu anmeldelsessektionen, sådan forstået, at man vil koncentrere sig om "kritik" – ikke anmeldelse, som om enhver god anmeldelse ikke også er kritik og ikke også sagtens på mindre plads kan være videnskabeligt funderet kritik – af færre bøger – i nærværende nummer er der tale om tre (!) "kritikker". Også dette træk medvirker til at indskrænke *Slagmarks* horisont, og man bør selvfølgelig anmelde langt flere idéhistoriske værker til oplysning af sin meget interesseret læserkreds, der gerne vil følge med hele horisonten rundt og ikke bare henvises til tunnelsyn og udsyn med skyklapper. Et konstruktivt forslag fra min side kunne være, at *Slagmark* oprettede en hjemmeside med plads til flere artikler og flere anmeldelser.

Poul Ferland

Anmeldelser. Noter 222 (klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen)

Anne Mette Finderup, Berit Andersen, Gitte Raarup, Maria Dohlmann & Martin Colerich: Danske Kolonihistorier. Fra sukkerrør til skippermix. Dansklærerforeningen 2019. 224 sider.

Anne Mette Finderup, Berit Andersen, Gitte Raarup, Maria Dohlmann & Martin Colerich: Danske Kolonihistorier. Fra sukkerrør til skippermix. Antologi. Dansklærerforeningen 2019. 167 sider.

Johnny Thiedecke: Sporten i antikken og dens historiske efterliv. Pantheon 2019. 214 sider, 230 kr

Jakob Sørensen: Modstandsbevægelsen. Systime 2019. 216 sider, 180 kr. ex. moms

Henrik Smedegaard Larsen: Tid og kronologi. Columbus 2019. 60 sider, 40 kr. + moms.

Andreas Bonne Sindberg, Ditte-Maria Klingbech & Iben Helqvist: Kampen for det gode samfund. Systime 2019. 228 sider, 220 ex. moms

Christina Blach Hansen, Lene Madsen & Sofie Reimick: Kultur og samfund. Systime 2019. 337 sider, 260 kr. ex. moms (3. udgave)

Allan van Hansen: "Jammers Minde". Forlaget Arabesk 2019. 200 sider, 240 kr.

Lisbeth M. Imer: "Rigets runer" 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

Knud V. Jespersen: Christian X og Island. Christian X's optegnelser vedrørende Island 1912-1932. Syddansk Universitetsforlag. 340 sider. 325 kr.

Carl Henrik Koch: Leonardos univers. L & R 2019. 352 sider, 500 kr.

Lars Bisgaard: Christian 2. Gad 2019. 320 sider, 350 kr.

Torben Svendrup: Magi og trolddom. Forlaget Ådalen. 170 sider. 200 kr.

Bo Dahl Hermansen og Claus Valling Pedersen: Iran i historiens søgelys. Orbis 2018. 304 sider, 250 kr.

Vibe Termansen: Kampen om Central Europa. Gad 2019. 216 sider, 250 kr.

Kurt Jacobsen: Store Nordiske. Gad 2019. 495 sider, 300 kr.

Bo Lidgaard: Lovord – 10 advokater i 100 års Danmarkshistorie. Gyldendal 2019. 227 sider, 300 kr.

Poul Duedahl: Billeder fra en anden verden. De Kellerske Anstalters historie. Gads Forlag. 200 sider. 249,95 kr.

Frits Andersen & Jakob Ladegaard (red.): Kampen om de danske slaver. Aktuelle perspektiver på kolonihistorien. Århus Universitetsforlag 2017. 247 sider, 250 kr.

Georg Christensen: Stenaldergravene i Tokkekøb Hegn. Forlaget Ådalen. 92 sider. 200 kr.

Erling Bjøl & Niels Bjerre-Poulsen: USA's historie. Gyldendal 2018. 746 sider, 350 kr.

Carsten Porskrog Rasmussen: Hertugdømmet. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Jens Lei Wendel Hansen: Grønlands Amt. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr. 100 Danmarkshistorier.

Ole Ravn: De danske førere. Fascistiske og nationalsocialistiske partier og førere i Danmark 1922-1945. Syddansk Universitetsforlag 2018. 620 sider, 398 kr.

Henrik Reintoft Christensen, Brian Arly Jacobsen og Signe Engelbreth Larsen (red.): *Religion i det offentlige rum. Et dansk perspektiv.* Aarhus Universitetsforlag 2019. 276 sider. 300 kr.

Beowulf. Gendigtet af Keld Zeruneith. Gyldendal. 128 sider. 200 kr.

Thomas Mann: *Et upolitisk menneskes betragtninger.* Et udvalg, oversat fra tysk og med efterord af Karin Højersholdt. Multivers 2019. 253 sider, 298 kr.

Jacob Birkler: Den umoralske politiker. Gyldendal 2018. 140 sider, 100 kr.

Slagmark nr. 78: Livsvidenskabernes materialitet. Aarhus Universitetsforlag 2019. 190 sider, 150 kr.

Torben M. Andersen: Har velfærdssamfundet en fremtid? Velfærdens økonomi og dilemmaer. Gyldendal 2018. 137 sider, 100 kr.

Steen Bille Larsen: I venstrefløjens øje. Mit liv som fuldtidsaktivist i 60'erne. Forlaget Politisk Revy. 312 sider. 248 kr.

Kolonihistorie

ANNE METTE FINDERUP, BERIT ANDERSEN, GITTE RAARUP, MARIA DOHLMANN, MARTIN COLERICK: *Danske kolonihistorier – fra sukkerrør til Skipper Mix.* Dansk lærerforenings Forlag 2019 Grundbog, 224 sider, 189 kr. og Antologi, 168 sider, 189 kr.

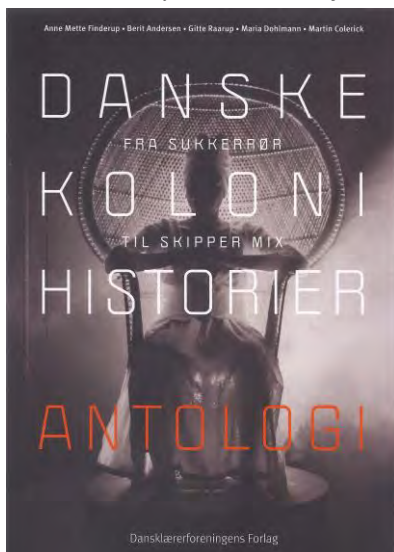
Denne bog og dertilhørende antologi har vi ventet på – og måske endnu mere i danskfaget ind i historie. Som bogen påpeger, fylder Danmarks koloniale fortid forbavsende lidt i danskernes nationalstatsprægede kollektive bevidsthed – og det er en indlysende fejl. Senest har 100-året for salget af De Vestindiske Øer belyst, hvor ringe Danmarks lidet flatterende rolle som en betydelig slavenation og -eksportør har fyldt i den offentlige debat. Samtidig har Grønland og danskernes behandling af grønlanderne også i den grad trængt til en stillingtagen og selvransagelse, hvilket i en vis grad er kommet med eksempelvis Kim Leines

fremragende romaner om Danmarks kolonihistorie på Grønland. Nu mangler vi at bringe denne gryende bevidsthed ind i undervisningen på gymnasierne, og nærværende grundbog med tilhørende antologi til to af gymnasiets absolutte kernefag nemlig dansk og historie vil være et rigtigt godt sted at starte.

Bogen er altså tænkt tværfaglig i sin natur, og det er måske bogens største problem i disse post-AT-tider, og så alligevel, da det er en slet skjult hemmelighed, at det tværfaglige arbejde faktisk er styrket på de erhvervsgymnasiale- og tekniske gymnasier med reformen, og samtidig skal der eksempelvis også laves en DHO-opgave og en historieopgave med danskfagligt input på HF. Der er med andre ord stadig rige muligheder for at bringe bogen i spil i forskellige tværfaglige sammenhænge, og det er også nødvendigt, da jeg vil vurdere den som lidt for "tynd" at anvende til et enkeltfagligt temaforløb alene, men det er naturligvis heller ikke forbudt at supplere med yderligere materiale, som man måtte have liggende i skuffen.

Det koloniale og postkoloniale tema er interessant og aktuelt – og faktisk ikke helt nyt i eksempelvis engelsk, hvor det i en del år har haft en stærkere position i både litteratur og forskning, men det har været mindre fremtrædende i historie og nok især danskfaget i gymnasiet, og kun i meget begrænset grad med et specifikt nationalt dansk fokus.

Bogen behandler emnet gennem tre specifikke geografiske nedslag på henholdsvis De Vestindiske Øer, Congo og Grønland. Til hvert kapitel er der et imponerende antal opgaver, man kan lade sig inspirere af i undervisningen, og herudover er der – som nævnt – også en tekstantologi med både fiktionstekster og historisk kildemateriale. Især første del om De Vestindiske Øer er interessant og indeholder en række interessante og nye vinkler til undervisningen nok især fordi, der er udkommet flere fremragende litterære fortolkninger af Danmarks rolle som slavenation på det seneste – mest kendt og interessant er her Mich Vraas *Haabet*, som også er repræsenteret i uddrag i antologien, men der er også en lang række interessante vinkler på den aktuelle debat om den koloniale fortid herunder Lars Løkkes tale i forbindelse med 100-års jubilæet for salget af øerne. Og hvorfor ikke diskutere Haribos "Skippermix" eller indretningen af "Afrikaforlystelserne" i Djurs Sommerland med eleverne? Alt sammen spændende og interessant.

Ligeledes er det sidste afsnit om Grønland aktuelt såvel i litteraturen (fx Kim Leine, som er repræsenteret i antologien med et uddrag af både *Profeterne i Evighedsfjorden* (2012) og *Rød mand/Sort mand* (2018)).

Hertil er der også debatter om Knud Rasmussens rolle som fortolker af grønlandsk kultur og den stående diskussion om grønlandernes status i det danske samfund i dag mellem afhængighed og selvstændighed.

Bogens midterdel omhandler Congo, og den er desværre mere tynd og påklisset end de andre. Det er helt relevant at inddrage Afrika og koloniseringen af dette kontinent i denne bog, hvilket dette afsnit i hvert fald historiefagligt primært har til formål, men der er ingen tvivl om, at man sagtens kan finde bedre og mere uddybende gennemgange af fx imperialismen og dens følger i andre bøger, ikke mindst fordi det for de fleste historielærere altid har været kernestof i undervisningen. Den danskfaglige vinkel på lige netop Congo er ret svær at få øje på og må mest af alt siges at være lidt søgt. Dette forhold afspejler antologien også, hvor såvel kildetekster som litterære uddrag faktisk for de flestes vedkommende introducerer imperialistiske aspekter generelt og kun for enkelte teksters vedkommende specifikt omhandler Congo eller Afrika for den sags skyld.

Det er klart, at man ikke kan få det hele med, når man samler så forskelligartede emner og temaer under den samme overordnede ramme, og man må altid foretage nogle valg. Man kunne sagtens have inddraget Latinamerika eller eksempelvis Indien, men i denne sammenhæng finder jeg det dejligt, at forfatterne faktisk har valgt at prioritere det konkrete arbejde i undervisningen højt, da der som tidligere nævnt er mange forslag til opgaver i bogen, man kan lade sig inspirere af.

Personligt savner jeg dog en lidt dybere teoretisk introduktion til forskningsfelterne og positionerne indenfor imperialismen og postkolonialismeforskningen. Her synes jeg, at forfatternes ambitioner på elevernes vegne kunne være højere – de skal også kunne tåle noget, der er lidt vanskeligere og mere teoretisk. Det er mig desuden lidt en gåde, hvordan forfatterne har kunnet overse den fremragende danske forfatter Jacob Ejersbo i denne bogs kontekst. Han er i den grad relevant netop her.

Det skal som det sidste lige med, at bogen faktisk har en fjerde del, som omhandler skrivning dansk og historie. Afsnittet er tænkt som en slags grundbog til DHO-forløbet, hvor eleven introduceres til opgaveskrivningens forskellige faser. Jeg ved ikke, hvorfor denne del er medtaget i bogen – det skader selvfølgelig ikke, men jeg kan heller ikke rigtigt se, at afsnittet er relevant. Under alle omstændigheder ville det have været langt bedre med en uddybning af temaafsnittene eller en stærkere teoretisk introduktion til forskningsfelterne end et generelt afsnit om skrivning i historie og dansk, som ikke bidrager med nyt til hverken bogens tema eller opgaveskrivningens kunst.

Samlet set er der altså tale om et glimrende og stort tænkt værk med både grundbog og antologi, og der er ingen tvivl om, at man vil kunne bruge flere af bogens afsnit til spændende og fængende forløb i undervisningen om vores "sorte" fortid og fortolkningen og erindringen herom.

Anders Bærholm Frikke

Sport i oldtiden – og i perspektiv

JOHNNY THIEDECKE: *"Sporten i antikken og dens historiske efterliv"*. PANTHEON 2019, 214 sider, 184 kr. uden moms.

Bogen handler primært om sport i oldtidens Grækenland og Rom, hvilket for en historielærer er interessant i sig selv, men da den har ca. 50 sider med perspektiverende tekster (kildemateriale) om sport fra ca. 1900 og frem til vore dage, har den i endnu højere grad interesse for historiefagets udøvere. Den er forsynet med såvel litteraturliste som stikordsregister.

De første ca. 100 sider beskriver i tekst og flotte billeder sporten i den græske verden med særligt fokus på de olympiske lege og disses discipliner. Brødteksten ledsages af en række tekster fra oldtiden, f.eks. Pausanias' skildring af området i Olympia (fra 1. århundrede e.Kr) og et fyldigt uddrag af Lukians Anacharsis (fra 2. århundrede e.Kr), hvor den athenske Solon i en fiktiv dialog med et ironisk glimt i øjet belærer den barbariske skyther, Anacharsis, om, hvorfor de unge mænd i Athen vælter sig nøgne i en mudderpøl for at vinde en symbolsk præmie i brydning. De mange discipliner lige fra spydkast til længdespring beskrives grundigt og med vægt på forskelle fra oldtid til nutid. Alle med interesse for historie og idræt bør læse dette kapitel.

På ca. 30 sider beskriver Thiedecke sporten hos romerne ledsaget af gode billeder. For dem er gladiatorkampe og hestevæddeløb særligt interessante. For nylig er emnet behandlet af Thiedecke i bogen *"Døden som underholdning – Historien om gladiatorerne"* (2016). Her kan man læse flere detaljer, men her i bogen er hovedtræk som baggrund, kejsernes gladiatorforestillinger, Colosseum og en dag i gladiatorarenaen behandlet på kompetent vis, ligesom der er overvejelser om, hvorfor romerne var så fascineret af vold i amfiteatret. En af de spændende ting ved hestevæddeløb er, at der i kejsertiden var 4 grupper (hold eller stalde) i forskellige farver med hver sin fanskare. Foruden billeder er der også her et pænt uddrag af tekster om bl.a. holdninger til de to sportsgrene samt en gravindskrift over en sejrrik kusk.

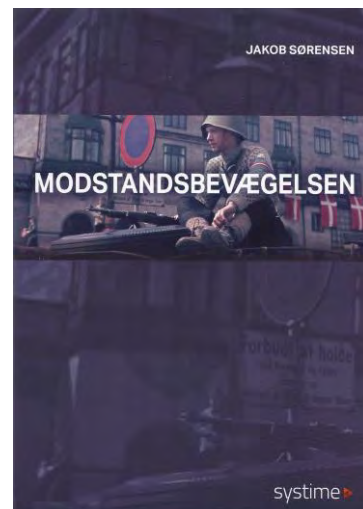
Som nævnt er bogens sidste del helliget perspektivtekster. Her er et længere afsnit om Pierre de Coubertins tanker om de olympiske idealer og en række kilder til belysning af Hitlers olympiske lege i 1936, heriblandt

en øjenvidneskildring af åbningen og billeder fra Lena Riefenstahls film "Olympia". Særligt spændende er en tekst af Knud Rendtorff, der gør sig overvejelser, om Berlin legene kun kan forstås som et nazistisk propagandaprojekt. Af andre emner der tages op kan nævnes Niels Bukh og hans gymnastikhøjskole i Ollerup og diskussioner om forholdet mellem sport og sundhed. Til belysning af emnet sport og dumhed er der en pudsigt artikel af Rosa Dehn Callesen: Sportsidioter er bløde i bolden fra 2002. Hvis man ikke vil bruge megen tid på et forløb om emnet, kan man starte med Hans Bondes kronik "Myten om OL" (Politiken 27/8 2004) om forskellen på sport og OL dengang og nu.

I et oldtidsforløb om enten de gamle grækere eller romere er bogen velegnet som supplement til de gængse og bredere fremstillinger (evt. som elevoplæg). Sidste nummer af NOTER (221 juni 2019) havde idrætshistorie som tema. Hvis man agter at lave et sådant forløb, er Johnny Thiedeckes "Sporten i Antikken" en god bog at indkøbe. Måske kan man få oldtidskundskab til at (med)finansiere den i et eventuelt tværfagligt forløb. Bogen får mine varmeste anbefalinger.

Kai Verner Nielsen

Fremragende lærebog om modstandsbevægelsen

JAKOB SØRENSEN: "Modstandsbevægelsen". Systime 2019. 216 sider,

180 kr. ekskl. moms. Fås også som iBog med supplerende video- og lydclip.

Det er sjældent, at man får en lærebog i hånden, som på alle måder lever op til de krav, som man stiller til en moderne lærebog i historie. Men det gør denne! Forfatteren er tidligere museumsinspektør på Frihedsmuseet og nuværende lærer på de gymnasiale uddannelser. Det betyder, at han både har den faglige viden og overblikket, og samtidig har han en fin sans for elevernes viden, så alt bliver forklaret på en god måde uden unødvendige fremmedord i et moderne sprog. (Andre forfattere ville let have fortabt sig i detaljer og indviklede forskningsdiskussioner, som elever ofte knækker halsen på.)

Bortset fra et manglende indeks/stikordsregister er alt med: En velskrevet tekst, der dækker de centrale emner i modstandsbevægelsens (og besættelsens) historie, velvalgte kilder, fine illustrationer/fotos og arbejdsopgaver efter hvert kapitel. Oven i dette kommer i slutningen af bogen et særdeles fint kapitel "Modstandsbevægelsen som opgaveemne og studie". Her er der til hvert kapitel en "problemstillingsgenerator" (nyt ord!) med vigtige problemstillinger til hvert kapitel og en kort kommenteret liste over oversigtsværker, håndbøger, hjemmesider og onlineresourcer. Til sidst er der analysemuligheder og eksempler på problemstillinger, som kan hjælpe såvel elev som lærer, når man skal vælge en relevant opgave indenfor dette felt.

Bogen består af i alt 13 kapitler, der går kronologisk og tematisk frem. De første kapitler fortæller om den historiske baggrund i 30'erne, et overblik over besættelsen 1940-45 og den første modstand. Forfatteren pointerer helt rigtigt, "at modstanden ikke var noget, der bare opstod 9. april 1940. Det tog tid, før tanken om modstand var tilstrækkeligt modnet hos den beskedne gruppe af modstandspionerer i Danmark. (...) Det tog tid, for mange flere år. Forskningen har vist, at det var nemmere for dem, der ikke sympatiserede med de fire partier i samarbejdsregeringen at gå til modstand – i hvert fald i den tidlige fase. Derfor var modstand – helt bredt anskuet – et fænomen på de politiske yderfløje i krigens første år. Som besættelsen skred frem, blev denne tendens udvisket og modstandsbevægelsen sammensat, så den omfattede mange andre end de, der hørte til på de politiske yderfløje." (s. 57).

Modstandsbevægelsen kom først for alvor i gang 1942-43. Et vigtigt vendepunkt var det, da regeringen gik af 28. august 1943. Og nej, det var ikke 29. august, som vi normalt får fortalt. "At vi fejrer den 29. august, hvor der blev skudt ved kasernerne, og hvor dele af flåden slap til Sverige, og en anden del blev sænket, vidner om vores kollektive ønske om at markere den aktivistiske kamp. Få tænker på, at det faktisk var dagen før, at politikerne brød med tyskerne og trak sig fra samarbejdet" (s. 83) En anden vigtig faktor bag modstandsbevægelsens opblussen var, som forfatteren påpeger, at tyskerne fra det tidspunkt så ud til at tabe krigen.

De efterfølgende kapitler gennemgår den illegale presse, industrisabotagen, likvideringerne (som Peter Øvig Knudsen har trukket frem) og jernbanesabotagen med Aage Trommers skelsættende analyse fra 1970'erne. Man kan altid diskutere udvalget og prioriteringerne, og det forekommer lidt malplaceret, at likvideringerne og jernbanesabotagen optræder i samme kapitel.

I kapitel 9 får man et levende indtryk af, hvordan modstandsbevægelsen blev bekæmpet, og hvorledes forråelsen blev mere og mere udbredt. Henrettelser, tortur og koncentrationslejre betød, at de få modstandsfolk og deres familier ofte kom til at betale med både liv og meget store ofre.

Det efterfølgende kapitel 10 fortæller om "det lange forår mod befrielsen", hvor modstanden ændrer karakter med 'ventegrupper', 'de sidste dages hellige' og 'slidte nerver'. Endelig i kapitel 11 kommer befrielsen og retsopgøret og nogle glimrende overvejelser omkring 'modstandskampens betydning' s. 171-172.

"Der findes ingen sandhed om fortiden og derfor heller ikke en sandhed om besættelsen og modstandskampen." Sådan indleder Jakob Sørensen kapitel 12: Debat og erindring i efterkrigstiden. Og han fortsætter: "Der findes en række fremstillinger, fortolkninger og udlægninger af, hvad der skete, og hvad der havde større eller mindre betydning, og det er netop det, som historiefaget blandt andet handler om –

at prøve at finde ud af, hvad der egentlig skete i fortiden, og hvordan vi skal forstå det. Men vores valg er altid farvet af valg og fravalg, vores samtid og værdier". (s. 179)

På forbilledlig klar vis præsenteres de tre faser/generationer i opfattelsen af modstandskampen begyndende med konsensusmyten, som nok stadig er meget udbredt i befolkningen. Dernæst stifter eleven/læserne bekendtskab med forskellige vigtige bidrag som Peter Øvig Knudsens stikker-historie, hvor allerede Hartvig Frisch i 1945 skrev "Det var jo mord", og på den anden side Anders Fogh Rasmussens hyldest til modstandsbevægelsen i 60-året for befrielsen. Og der slutes med en kort omtale af de nyeste film om modstandsbevægelsen.

Bogen bør få vid udbredelse i undervisningen, selv om det vil være svært at nå alle de 200 sider i dagens undervisning. Men læs bogen selv og anbefal den til din historieinteresserede nabo. I undervisningen ville jeg vælge de indledende kapitler og et par af de temaer, som behandles i de efterfølgende. Slut med kapitlet om, hvordan vi erindrer besættelsen/modstandsbevægelsen, inden eleverne selv får mulighed for at bearbejde stoffet i en skriftlig/elektronisk opgave eller som fremlæggelse.

Ulrik Grubb

Lille hæfte om tid og historie

HENRIK SMEDEGAARD LARSEN: Tid og kronologi. Hvordan arbejder man med tid, kronologi og perioder i folkeskolens historieundervisning. Columbus, 60 sider, 40 kr. ekskl. moms.

Forfatteren, Henrik Smedegaard Larsen, er lektor i historie og samfundsfag på læreruddannelsen, og dette lille hæfte indeholder en kort beskrivelse af de forhold, man skal være opmærksom på, når man overvejer, hvorledes historie og tid hænger sammen. Hæftet er på 41 små sider og virker mest som nogle bearbejdede undervisningsnoter fra historieundervisningen på læreruddannelsen.

Der introduceres nogle centrale begreber som 1) absolut og relativ kronologi, 2) subjektiv og objektiv tid, og 3) lineær og cirkulær tidsopfattelse. Desuden viser forfatteren, hvorledes periodiseringen også rejser en række problemer, og hvordan årstal i den forbindelse kan bruges til at fremhæve en bestemt historieopfattelse. Fx lægger man vægt på 29. august 1943 eller Folketingsvalget 23. marts 1943 i besættelsestidens historie? På samme måde kan (ikoniske) billeder være med til at underbygge en bestemt opfattelse af historien. Lidt overraskende hedder det sidste afsnit "Tid kan kropsliggøres", hvor forfatteren inspireret af Pietras foreslår en opgave med indsamling og opstilling af billeder, der skal skabe noget mere fysisk aktivitet.

Alle afsnit er forsynet med bokse, der indeholder oplæg til debat samt øvelser – enten for de lærerstuderende eller for bestemte klassetrin i folkeskolen.

Hæftet er hurtig læst, og den interesserede lærer på læreruddannelsen eller i folkeskolen kan finde god inspiration til at få tidsperspektivet belyst i sin undervisning.

**Lærebog til standardpensum i KS-gruppen.
"Kampen for det gode samfund: historie, samfund, religion"**

**Af: ANDREAS BONNE SINDBERG, DITTE-MARIE
KLINGBECH, IBEN HELQVIST**

Forlag: Systime, Format: Bog/hæfte, Udg. 1. Maj 2019. 228 sider, 220 kr.
ex moms.

Bogens web adresse: <https://detgodesamfund.systime.dk/>

Titlen på bogen "Kampen for det gode samfund" signalerer de tre forfatters tilgang til forståelsen af det moderne danske samfunds skabelse. De lægger flere steder op til en struktur/aktørdebat omkring forståelse af den historiske udvikling. Bogen er inddelt i et historieafsnit, et samfundsfagsafsnit, et religionsafsnit samt et afsluttende afsnit med titlen "retfærdig fordeling".

Historiedelen (s.7-87) er inddelt i tre temaer "Det gode liv", "Den gode stat" og "Den gode styreform". Kapitlet om det gode liv bruger tre livshistorier som tilgang til emnet (en bonde fra slutningen af 1700-tallet, en arbejderkvinde fra begyndelsen af det 20. årh., samt en "rødstrømpe" fra slutningen af det 20. årh.) I forlængelse af de tre livshistorier tilknyttes centrale makrohistoriske forhold så som udbygningen af infrastrukturen under industrialiseringen, udviklingen af andelsbevægelsen, fag- og kvindebevægelsen. Kapitlet "Den gode stat" forfølger social- og velfærdsstatens håndtering af fattigdom og ulighed gennem nedslag i fattigdomsforsorgen, sociallovgivningen og herunder folkepensionen. Kapitlet er forsynet med korte udvalgte kilder. Kapitlet om demokratiet omfatter ud over et kort nedslag i antikken, demokratiets udvikling fra Junigrundloven 1849 og frem til i dag. Alle tre temaer munder ud i et perspektiv, der også kan inddrage pointer fra de to andre fag i KS-gruppen. Der er løbende indlagt opgaver til kursisterne. Opgaverne er dels stillet som stilladsering af kursisternes tema og kildeforståelse og dels rækker nogle af dem ud mod en diskussion af dynamikken bag den historiske udvikling i et aktør kontra struktur perspektiv.

Det siger sig selv, at alle de temaer er en stor mundfuld at bide over på så få sider, men når det nu skal være (og sådan er de bekendtgørelsesmæssige rammer jo), kommer forfatterne rimeligt rundt om og ned i de vigtigere kerneområder. Det må så være op til underviserne selv at supplere med de materialer, de mener skal tilføjes. I den forbindelse vil der nok være behov for, at kursisterne får et kronologisk overblik over Danmarkshistorien 1780-2019.

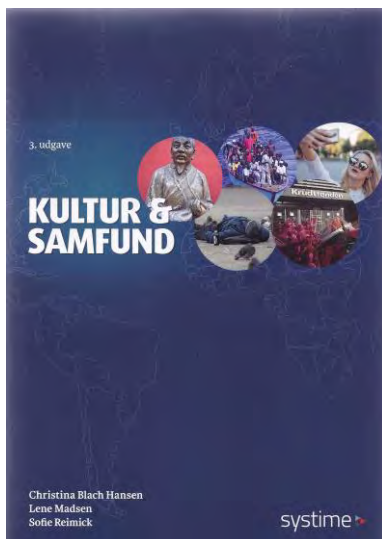
Den efterfølgende samfundsfaglige del (s.89-133) refererer direkte til historiedelen og belyser de samme temaer som i historie, blot med en nutidig og mere abstrakt tilgang. Det er lykkedes

billedredaktøren, at indføje ikke mindre end 4 billeder med den tidligere statsminister Løkke-Rasmussen. Det har været et dristigt valg, når man tager i betragtning, at bogen udkom så tæt på folketingsvalget som i maj 2019. Afsnittet, der er helliget religionsfaget, går til emnet ud fra en kristendomstilgang. Først retter man fokus mod sekulariseringen af religiøsiteten i Danmark og herefter ses der nærmere på den kristne etik. Spørgsmål vedrørende en mulig sammenhæng mellem lutherdommen og velfærdsstaten samt kristendom og demokrati tages op. Der gives ikke endelige konklusioner desangående i bogen, men der lægges op til diskussion.

I det sidste afsnit af bogen om retfærdig fordeling bidrager alle fag med faglige tilgange til ulighed og fordelingen af goderne i samfundet. Dette kan bruges som grundlag for udarbejdelse af et opsummerende projekt eller lignende. Står man som KS-lærerggruppe og skal vælge materiale til et forløb om "det gode samfund", kan man fint overveje at indkøbe "Kampen for det gode samfund" til formålet.

Jørgen Lassen

Kultur og samfund

CHRISTINA BLACH HANSEN, LENE MADSEN & SOFIE REIMICK: Kultur og samfund – en grundbog til kultur – og samfundsfagsgruppen på HF. Systime 2019. 337 sider, 260 kr.

Bag den lidt kedelige titel *Kultur og samfund – En grundbog til kultur – og samfundsfagsgruppen på HF*, gemmer sig et mindre mesterværk indenfor faglig formidling og tværfagligt samarbejde. Bogen er 3. udgave og er tilpasset 2017 reformen, og emnerne reviderede og opdaterede. Bogen indeholder ligesom de tidligere udgaver en udførlig introduktion til de tre indgående fag, religion, samfundsfag og historie, og deres genstandsfelter og metoder, samt en god og overskuelig indføring i problemformuleringer og taksonomi.

Bogens præsentation af historiefaget og historiefagets begreber er overskuelig og vedkommende og tager udgangspunkt i kursisternes hverdag. Der lægges et fint fokus på, hvad kildebegrebet dækker over og

hvordan kilderne kan inddeles, om end præsentationen af det funktionelle kildebegreb kunne have haft nogle flere eksempler til at illustrere bredden i, hvad der kan udgøre en historisk kilde.

Herudover er der rigtigt gode og velskrevne afsnit om følgende begreber: Kronologi, årsagsforklaring, aktør og struktur og brug og misbrug af historie. Bogens tværfaglige fokus og temaernes indhold taget i betragtning, virker dette fokus fornuftigt og relevant.

Der er et kort afsnit om historiefagets metoder, der kun omhandler kildekritik, men da hvert fag har et begrænset antal sider til rådighed til den enkeltfaglige dimension, virker det logisk at begrænse det metodiske fokus til netop kildekritik. Det er et overskueligt og velskrevet afsnit, der supplerer forklaringen om kildekritik med en lille metodeopgave om den politiske linje under besættelsen. Selvom bogen er beregnet til HF, vil eksempelvis STX elever også kunne få meget ud af bogens forklaringer og øvelser.

Bogens fem temaer er 1) *Hvem skaber din identitet?* Hvor historiefaget fokuserer på børneopdragelse, 2) *Er demokratiet truet?* Hvor historiefaget har fokus på demokratiets udvikling fra oplysningstiden og frem til nutidens terrorlovgivning, 3) *Hvem er du solidarisk med?* Hvor historiefaget belyser udviklingen fra fattighjælp til velfærdsstat, 4) *Har vi plads til flygtningene?* Hvor historiefaget primært beskæftiger sig med den europæiske kolonisering og imperialismen, og 5) *Kina: Fra Mao til marked?* Hvor historiefaget fokuserer på brud og kontinuitet i Kinas historie.

Alle fem afsnit får på forbilledlig vis forbundet de tre fag, både i den faglige formidling og i de små kildeuddrag, tekster og opgaver, der træner kursisternes metodiske og analytiske arbejde. De mange opgaver er elevaktiverende og får oftest koblet empirien og de metodiske overvejelser rigtig godt sammen. De fem temaer er desuden tilpasset 2017 reformen ved, at der er knyttet karrierelæring op på hvert afsnit.

Især er afsnittet *Hvem er du solidarisk med?* velfungerende. Afsnittet undersøger de nutidige og historiske politiske holdninger til velfærdsstaten og ulighed, og kobler det godt sammen med de religiøse betragtningerne om næstekærlighed og solidaritet, inden de indre og ydre trusler mod velfærdsstaten i kraft af indvandring, demografiske ændringer, samt en smuldrende social kontrakt problematiseres. I dette afsnit sker der virkelig en faglig syntese, og ved at inddrage historie, ideologier, etik, religiøs praksis, så får kursisterne her alle muligheder for at diskutere og reflektere på et meget højt niveau. Det tilhørende afsnit om karrierelæring fokuserer på sygeplejefaget får i den forbindelse lavet en god etisk case om sygeplejeetiske dilemmaer i en tid med besparelser.

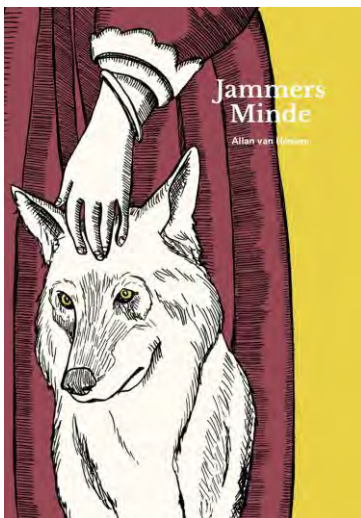
I tema 4 *Har vi plads til flygtningene?* lægges der meget fokus på imperialismen og postkolonialismen i både globalt og dansk perspektiv, hvilket er helt relevant, idet kulturmøderne mellem Europa og "de andre" derved dækkes. Kapitlet inddrager Edward Said og orientalsmebegrebet, som forklaring på, hvordan fortidens forestillinger stadig præger nutiden, men man kunne i tillæg til det godt ønske sig, at historiefaget sporede sig tydeligere ind på indvandringens historie i Danmark i perioden efter anden verdenskrig. Denne del dækkes til dels af samfundsfag, men når nu kapitlet hedder *Har vi plads til flygtningene?* så kunne den hjemlige historie, med højkonjunktur, gæstearbejdere, og de medfølgende debatter og om indvandrere og flygtninge godt have fået lidt mere plads.

Der er et par småfejl undervejs: For eksempel bliver Martin Henriksen (DF) til Per Henriksen (s.127) og borgerkrigen i Syrien starter snarere i 2011, ikke 2001 (s. 215), men det er ikke noget, der tager fra at dette

er en meget anvendelig, grundig og velformidlet bog. Netop formidlingen er noget af det bedste, jeg er stødt på i en grundbog. Det er tydeligt, at bogens forfattere har bestræbt sig på at få gjort bogens formidling og eksempler så kursistrelevant og genkendeligt som muligt, for eksempel ved at inddrage sociale mediers betydning, brud i familiemønstre, syn på børneopdragelse, moderne konfirmationer, osv. Formidlingen får de lange linjer, fagenes begreber, teorier og teoretikere med, men der er hele tiden et nutidigt samtidsperspektiv, der sætter teorierne og de lange historiske linjer i et nutidigt og relevant perspektiv. Derved er formidlingen hele tiden i øjenhøjde, fuld af hverdagsforklaringer og eksempler til at illustrere det til tider komplekse stof, uden at forfladige og udvande – For eksempel ved at perspektivere Giddens betragtninger om intimitetens forandringer med Tinder. Som rød tråd i den problematiserende og induktive tilgang til faget er således de dilemmaer, der kan opstå i vores samfund når tro, individualitet og samfundshensyn skal sameksistere i et demokrati, for eksempel i forhold til muslimers mulighed for religiøs praksis i det offentlige rum, samt spørgsmålet om, hvorvidt terrorlovgivningen truer demokratiet. Bogens vinkling, brug af teorier og teoretikere samt kilder og tekstuddrag gør, at det hele tiden ligger lige for, at kunne diskutere disse problemstillinger på en kvalificeret og nuanceret måde.

Anders Pultz Lundgaard

Jammers Minde

”Jammers Minde” som tegneserie Allan van Hansen, som er cand. mag i dansk og hollandsk og dansk lektor i Stockholm har gendigtet Leonora Christinas ”Jammers Minde” som en grafisk roman.

De 208 romansider er primært tegninger sat op i rammer, som vi kender det fra album-tegneserier og citater fra Line Kroghs bearbejdning af originalen, som blev forfattet under kongedatterens fængselsophold i Blåtårn. Romanen følger i store træk sit forlæg, men nogle detaljer er selvfølgelig udvalgt og forstørret og enkelte steder er det fri fantasi med udgangspunkt i de historiske begivenheder. Kropsvisiteringen af kongedatteren helt ind til ’de hemmelige steder’, da hun bliver indsat i Blåtårn, fylder 6 sider i romanen og Hansen formidler Leonora Christinas sindsoprivelse efter oplæsning af Corfitz dom over 4 sider med sorte skyer og vanvidsudsagn.

Der er også en meget udpenslet henrettelsesscene med halsafhugning af og hjerteudtagning fra dukken, der forestillede Corfitz Ulfeldt og et afsnit, hvor Thomas Kingo fejrer at han har fået sit præstekald + præstens enke med til at drikke sig i hegnet. Det må være en af de mere frit fortalte passager.

Til sidst er der noget bonusmateriale om bl.a. den simple monoalfabetiske kryptering som Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina brugte i deres korrespondance, uddrag fra Moths ordbog med skældsord om kvinder, en opskrift på høns med peberrod og nogle historiske facts.

Jeg har ikke meget forstand på genren 'grafiske romaner', men som indgang til formidling af historien om Leonora Christina og Corfitz Ulfeldt fungerer det godt. Jeg blev dog ikke så meget klogere på Leonora Christina som menneske.

Jeg forsøgte at læse originalen før jeg læste romanen, men jeg må indrømme at jeg gik kold halvvejs inde i den udgave, jeg har. Så var det nemmere og mere underholdende at læse romanen. Jeg tror også, den vil vække elevernes interesse for emnet bedre. Romanen kunne indgå i et forløb om spændingsforholdet mellem 'fortid og fortælling', sammen med Karoline Stjernfeldts serie om Frederik 7. og Struensee. Her kunne man få en diskussion om fagets identitet og metode, populærhistorie vs. faghistorie og historiebrug. Det kunne også være man fik lyst til at lade eleverne kaste sig ud i at remediere en anden danmarkshistorie som tegneserie. Det har Lasse Taagaard skrevet om i vores bog "At skrive historie". Ulrik Langen: "Historie, fiktion og fortælling" Geert A Nielsen: "Historiefortælling" – hos Columbus Funder, Henriksen, Jensen: "At skrive historie"

Lars Henriksen

Over malede runerne: ny lille, vellykket bog om runernes kulturhistorie

Lisbeth M. Imer: *Rigets runer*, i serien 100 Danmarkshistorier, Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

I 2016 udkom Lisbeth M. Imers stort anlagte og smukke værk, *Danmarks Runesten*, hvori hun grundigt gennemgår Danmarks runesten; ikke sådan, at hun blot opremser sten for sten, men hun forsøger at se det samlede vidnesbyrd om den fjerne fortid, som vore runesten udgør, i en større sammenhæng, forsøger at få stenene til at tale til os ved at sætte dem ind i en større fortælling om Danmarks historie. Og dette lykkedes hun med.

Den nye bog, *Rigets Runer*, er på en måde den korte version. På hundrede små sider er det enorme stof, forfatteren havde bearbejdet i forbindelse med den forrige bog, blevet kogt ned til en sand lille kraftterning. Også denne nye bog er forfatteren i allerhøjeste grad lykkes med. *Riget Runer* er på en måde den korte version, men det må samtidig fremhæves, at der også findes andet og nyt stof i den lille bog.

Bogen er inddelt i fire hovedkapitler, foruden en indledning, der følger i kronologisk rækkefølge. Således dækkes i 'Tilbage til jernalderen' den ældste tid, runernes oprindelse, overvejelser om skrivekyndighed og sproget i jernalderen, urnordisk. Om runernes oprindelse får vi at vide, at det længe har været debatteret i

forskningen, om det græske, latinske eller måske det etruskiske alfabet skulle ligge til grund—og man er ingenlunde nået til enighed. Men det er heller ikke sikkert, at der nødvendigvis skal være et enkelt alfabet, der er forlægget. En anden mulighed, peger Imer på, kunne være, at man i Norden havde kendskab til flere af disse alfabeter og på den baggrund skabte sit eget; en plausibel mulighed, når man tænker på, at runealfabetet på den ene side har mange tegn, der tilsyneladende har modsvarigheder i flere af de kendte middelhavsalfabeter, men at tegnenes rækkefølge i runerækken på den anden side er en anden end i de kendte alfabeter. Runerækken kaldes for *fupark* efter de første seks tegn. Årsagen til denne anderledes tegnfølge er i øvrigt heller ikke kendt.

I det første kapitel gives nyttige oversigter over runerækkens runer. Runerækken ændrede sig nemlig over tid. Således får vi først en oversigt over den ældre runerække, der indeholdt 24 tegn sammen med de enkelte runers navne og lydværdi. I vikingetiden skrumpede rækken imidlertid ind til 16 tegn. Og det på trods af, at sproget rent lydligt blev rigere. På dette sted bliver det ikke—hvad man kunne have ønsket—gjort klart, at man faktisk allerede i vikingetiden begyndte at bøde på den mangel, det er, at runerækken ikke svarede særlig godt til den lydlige virkelighed, og byggende på de udviklinger, får vi i middelalderen et egentlig runealfabet.

Det følgende kapitel behandler vikingetidens runer. Imer gør en del ud af at forsøge at forbinde runestenene med de konkrete samfundsvilkår, vi kender til fra tiden. F.eks. rundes kapitlet af med et afsnit om 'handelsmændene', der drages forbindelser til læse- og skrivekyndigheden i samfundet (som ikke nødvendigvis var det samme; man behøver ikke at kunne skrive, fordi man kan læse). Det er i vikingetiden, ordene 'Kong Harald bød gøre disse kumler o.s.v.' blev hugget i den store Jellingesten. Men vi kender til mange andre sten, især fra denne periode, og sådanne hører vi mere om i dette afsnit. Et århundrede tidligere gør goden Roulv på Fyn opmærksom på sig selv på en række sten, og runeristeren Sote rister i Glavendrup på Fyn og i Tryggevejle på Sjælland. Det er et vidnesbyrd om, hvor bredt, man kunne nå ud—og hvor bredt man regnede med at kunne nå ud ved at udtrykke sig i skrift på sten.

Men det handler ikke kun om samfund og kontekst. Imer peger ligeledes på den grundlæggende besværlighed, der ligger i læsningen af indskrifterne—rent bortset fra det fremmede skriftsystem og det noget fremmedartede olddansk. På grund af stenenes alder findes der nemlig også en række ord, som vi ikke længere kender i dansk. Således findes ord som (i danske former) *måg*, *ræte* eller *thegn* ikke længere i dansk, og det er således ord, der kan volde selv eksperterne problemer, fordi det ikke er nok blot at lære vikingetidens danske sprog.

I middelalderen har runerækken fået konkurrence fra det latinske alfabet. Skriftkulturen var, især sammen med kristendommen, kommet til landet. Imer beskriver, hvorledes de to skriftsystemer, runer og latinske bogstaver levede side om side, nogenlunde fordelt sådan, at runer blev brugt til folkesproglige tekster, latinske bogstaver til latin. Efterhånden flød grænserne imidlertid ud og de latinske bogstaver vandt til sidst.

Det er fra middelalderen vi finder interessante ting som f.eks. runebreve, småtekster, ridset ind i små pinde. Især fra Norge kender vi en meget stor mængde runepinde, hvor middelaldermennesker har ridset forskelligt ind. Det kan være oplysninger om ejerforhold på købmandsvarer eller om indgåelse af handler, men også mere personlige ting som kærestebreve, frierbreve eller nogle drenges kradserier om sex og piger.

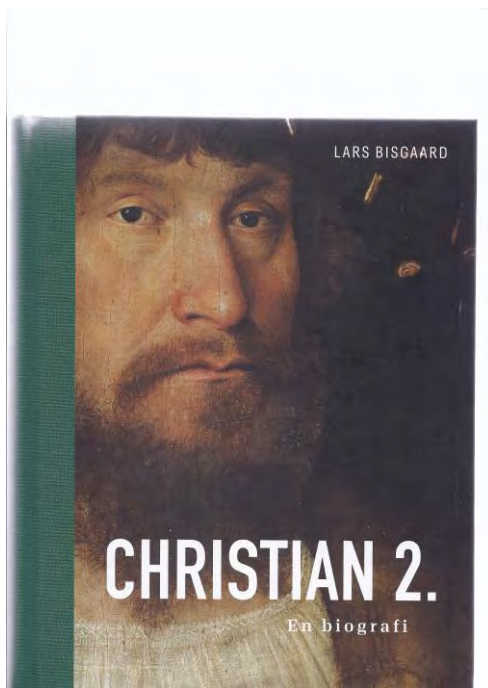
Alt dette til sammen giver et pudsigt øjebliksbillede af middelaldermenneskets hverdag, et billede, der måske ikke ligger så langt fra den nutidige hverdag, som man måske kunne tro.

'Til sidst omtales i kapitlet 'Runernes renæssance' runernes brug efter omtr. 1500, især i dag. Over nazistisk misbrug (og bevidst mistolkning) til en mere uskyldig, men ikke derfor ikke-værdiladede, brug af runer til at forbinde sig selv ved fortiden ved f.eks. tatoveringer, på fodboldtrøjer og i firmanavne. Bogen indledes med at omtale bluetooth-teknologien til trådløs kontakt over korte afstande. Både navnet (en engelsk oversættelse af blå-tand, jf. Harald Blåtand). Som symbol for denne teknologi har man benyttet en binderune, sammensat af runerne **b** og **p**. De fleste mennesker har således runer med i lommen, selvom de færreste måske er klar over det, og færre endnu ved, hvad det betyder.

Lisbeth M. Imers nye bog om runer er et virkelig godt sted at begynde sin rejse, hvis man vil vide mere om runer. I forhold til tidligere mini-introduktioner adskiller - og udmærker - bogen sig især ved ikke at synke for dybt i faglighed. Imer har bestemt sin faglighed med sig, men hun taler med den som baggrund *med* sine læsere, ikke *ned* til dem. Efter læsningen er man naturligvis interesseret i at se flere runeindskrifter, for det er faktisk forholdsvis få runetekster, der gengives på de 100 sider; men dermed har bogen også opfyldt et ærefuldt hverv, nemlig at drage læseren hen til emnet. Om man vil vide mere, må man gå til Imers førromtalte tidligere bog eller nogle af de ældre værker om runer, som der nævnes et mindre udvalg af på bogens sidste side. I øvrigt kan den ivrigt interesserede henvises til Nationalmuseets og Nordisk Forskningsinstituts runestensdatabase med danske indskrifter på www.runer.ku.dk.

Johnny Lindholm

Il fut un prince cruel

LARS BISGAARD: Christian 2. En biografi. Gads Forlag 2019. Illustreret. 448 sider, 350 kr. inkl. moms.

Med de givne rammer er en nøje redegørelse for denne handlingsmættede og detaljerige biografi over en omstridt konge i en dramafuld og skæbnesvanger periode af Danmarks og Nordens historie ikke mulig. To af Christian 2.s regeringstids dunkleste forløb er også tilstrækkelige til at få en række alvorlige brist i kongens personlighed til at fremstå i et forklaret lys. Det ene udsprang af forholdet til Dyveke, 'den lille due', hvis sande beskæftigelse og relationer til 'mor' Sigbrit var uomtvistelige. Nok var friller, konkubiner, almindeligt accepteret i samfundenes eliter, men det var gemene prostituerede ikke. At Christians bryllup i 1515 med Elisabeth, et barnebarn af den regerende habsburgske kejser Maximilian I, måtte udsættes grundet brudens udeblivelse, og at festlighederne akkompagneredes af byger af afbud og nedgraderet repræsentation, stemte ingenlunde brudgommens sind til eftertænkksomhed, men vakte blot hans vrede. Hans eftertragtede optagelse i 'den europæiske superliga' lå i spåner efter kejserens irettesættelse af ham for hans 'uskikkelighed' og et resultatløst diplomatisk pres for at få fjernet Dyveke fra København og hjemført til Nederlandene. Christian gik endog til modangreb. Han adlede Willums-slægten og ville lade Dyveke proforma indgå ægteskab med Torben Oxe, men offensiven løb op mod en mur af tavshed. Dyvekes pludselige død i september 1517, om den så var forårsaget af forgiftede kirsebær eller af sygdom, fjernede denne miseres årsag. Dyveke forsvandt i myternes univers, og Oxe blev henrettet to måneder senere. Det var formentlig på grund af sin embedsførelse som lensmand på Københavns Slot.

Det andet forløb var det såkaldte blodbad i Stockholm. Dette brutale politiske opgør blev gennemført midt under festlighederne på Stockholm Slot efter Christians højtidelige salving og kroning i Skt. Nikolaj Kirke 4. november 1520. Ceremonien blev ledet af Sveriges ærkebiskop Gustav Trolle. Opgøret blev fikst nok maskeret som processer om kætteri, drejebogen hertil var måske forberedt allerede i 1517, hvorved kongens modstandere ikke var omfattet af den højtideligt proklamerede amnesti. 7. november først på eftermiddagen blev slottets porte lukket og låst. Et såkaldt tilsigelsesbrev, som omfattede atten verdslige personer samt et ukendt antal stockholmske borgere, blev oplæst. I dette krævede Trolle straf for den uret, han havde lidt. I et desperat forsøg på at kaste grus i maskinen fremlagde Sten Stures enke så et sammensværgelsesbrev rettet mod Trolle fra november 1517, hvilket blot resulterede i, at elleve af brevet udstedere, deriblandt flere gejstlige, føjedes til listen over anklagede. 8. november, det var efterfølgelsesdagen til allehelgensdag, hvor alle mindes de afdøde, som stod dem nær, sanktionerede gejstligheden tilsigelsen, hvorved en inderkreds af svenske bisper kom til at bære det juridiske ansvar. Det var så kongens, den verdslige magts, pligt at fuldbyrde de uundgåelige dødsdomme, og endnu samme dag indledte skarpretten Jörgen Hochmut og hans hjælpere eksekveringen på Stortorvet. De sidste ni af i alt godt 70 dømte henrettedes den følgende dag.

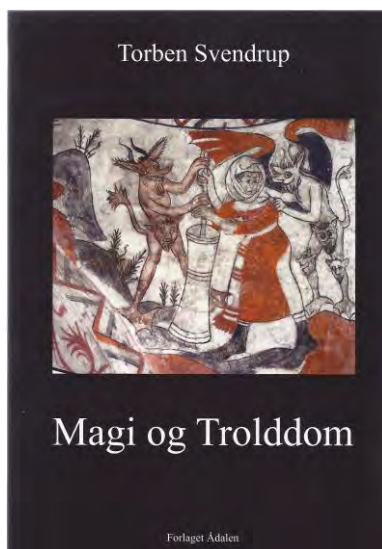
Intet afslørede Christians dårlige dømmekraft mere end disse kætterprocesser. *"De havde samme ødelæggende tidspres over sig som hele hans politik. Fra begyndelsen af processerne til deres fuldbyrdelse gik der ikke mere end tre døgn. De fleste ville have kaldt det et dårligt skuespil, hvis ikke det havde været så dybt tragisk. Hans optræden i Stockholm 1520 er og bliver Christians største fejltagelse"* (s. 396). Og begge forløb afslører, at han var storpolitisk tonedøv. I 1520 hed kejseren Karl V og var storebror til dronning Elisabeth. Dertil besad han, pænt formuleret, en viljefasthed, der, også pænt formuleret, var over det sædvanlige. Hans beruselse af magtens sødme underminerede det magtgrundlag, han havde erhvervet gennem sit ægteskab: *"... Christians evne til at skaffe sig fjender var langt større end evnen til at skaffe sig venner"* (s. 391). I 1523 var det slut. Efter den jyske adels oprør forlod Christian i april København for

gennem de følgende otte år fra udlandet at søge at genvinde, hvad han havde mistet: *"Christian efterlod sig ved sin afrejse et rige, der var blevet sat årtier tilbage i muligheder. Det er at rette bager for smed, når man har villet give den tysksindede Hertug Frederik skylden for nedturen. Havde det ikke været for de holstenske ressourcer, var Danmark simpelthen ikke kommet så hurtigt på fode igen. Christian fjernede tilmed mange værdier og klenodier fra landet og tog den vitale flådes hovedskibe med sig"* (s. 342).

Lars Bisgaard (f. 1958) er lektor ved Syddansk Universitet. Hans fremstilling bærer præg af, at der indtil ca. 1500 kun vides lidt om Christians færd, og kilderne er atter fåmælte om kongens tilværelse efter 1531. Fra 1532 var han fange på Sønderborg Slot og fra 1549 på Kalundborg indtil sin død i 1559. Fremstillingen afsluttes af et vægtigt kapitel om Christians eftermæle, hvor Bisgaard anfører, at han selv er inspireret af Caspar Paludan-Müllers værk om de første konger af den oldenborgske slægt fra 1874. Noterne er anført kapitelvis, og oversigten over litteratur og kilder andrager ca. 300 enheder. Der er vedføjet en oversigt over illustrationernes proveniens samt et sted- og personregister. Illustrationsmaterialet omfatter ca. 160 enheder, og er både varieret og relevant. Der er kort og slægtsoversigter, dertil arkitektur og kirkekunst i reproduktioner af rigtig god kvalitet og gerne i helsides format eller større. En særlig interesse knytter sig til en halv snes ret autentiske portrætter af Christian, som rækker fra den senere konge som stor dreng til propagandakrigens år under landflygtigheden, således Lucas Cranachs portrætmaleri, som i dag kan ses i Sønderborg. Historicismens nationalromantiske fortolkninger er bl.a. repræsenteret ved norske Eilif Peterssens skildring af mødet mellem Christian og Dyveke på Bryggen i Bergen og af dommen over Torben Oxe, begge billeder er fra midten af 1870'erne, og selvfølgelig også ved Carl Blochs 'Christian 2. i Sønderborg Fængsel' fra 1871, som mere end noget andet billede formede eftertidens opfattelse af kongen.

Ole Halding

Fragmenteret udgivelse om magi

TORBEN SVENDDRUP: *Magi og trolddom i dansk middelalder*. Forlaget Ådalen 2019, 179 sider, illustreret i farver, 200 kr.

Historikeren Torben Svendrup (f.1953) har navngivet denne bog *Magi og trolddom i dansk middelalder*. Problemet ved denne titel er, at vi har relativt få kilder til dette emne og store dele af bogen bygger derfor enten på udenlandske kilder som eller senere danske kilder. Den anden halvdel af bogen handler derfor om udviklingen i synet på magi og trolddom fra reformationen og frem. Bogen bliver derfor samlet set en fragmentarisk gennemgang af synet på magi i Danmark, hvor man i mere end 70 forskellige små afsnit kommer ind på synet på magi indtil år 1700.

Da bogen samtidig langt hen af vejen bygger på sekundærlitteratur og disse ikke læses på nogen nyskabende måde synes værket derfor ikke at være den mest nødvendige udgivelse og en mangelfuld korrekturlæsning forstærker dette indtryk. Bogens eneste væsentlige bidrag er en interessant inddragelse af kalkmalerier som kilde til bøndernes syn på magi og troldkvinder, men dette afsnit er kun fem sider langt. Samlet set anbefales bogen derfor ikke.

Rasmus Østergaard

Udgave af Kong Christian den Tiendes dagbøger vedrørende sagen om Islands selvstændighed

Knud J.V. Jespersen: Christian X og Island. Christian X's optegnelser vedrørende Island 1912–1932. Syddansk Universitetsforlag 2018. 340 sider, 325 kr.

Den smukke bog, Christian X og Island, der nu er udkommet på Odense Universitetsforlag, er udgivet af Knud J.V. Jespersen, professor emeritus i historie ved Syddansk Universitet og forhenværende kongelig ordenshistoriograf. Man kan således tale om den helt rette til at stå bag en udgivelse som denne.

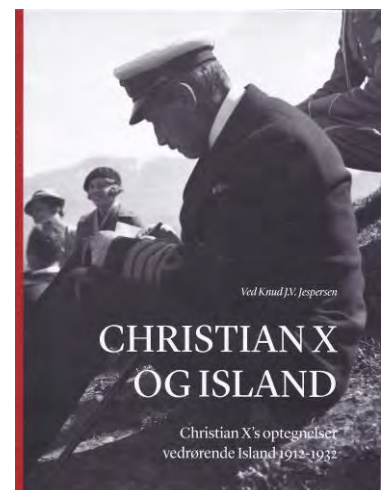
Det er helt særligt, at denne udgave nu udkommer. Kongens optegnelser har nemlig hidtil været utilgængelige for offentligheden; og nu foreligger derfor med dem en helt speciel kilde til den islandske selvstændighedskamp og jo navnlig til den danske position lige over for islændingene. Dette må naturligvis være af interesse for historikerne, ikke mindst i Gymnasieskolen, da en sådan kilde er forholdsvis let at indarbejde i undervisningen, da de så at sige er lige til at benytte, idet de ligger så forholdsvis tæt på os i tid.

Bogen er rigt illustreret med adskillige, meget fint reproducerede fotografier af steder og personer, der optræder i indledningen og i Kongens dagbøger. Det er et meget kærkomment tillæg til bogen. Foruden at være en illustration, udgør billederne selvstændige kilder til tiden.

Indledningen

Udgaven indledes med en 40 siders indledning ved udgiveren.

De første afsnit behandler i store skridt Islands historie fra koloniseringen i 800-tallet frem over de begivenheder knap 500 år senere, der førte landet ind under den norske Konges overhøjhed. Dette førte

siden - omtrent hundrede år senere - til at landet blev en dansk provins, da Danmark og Norge indgik personalunion i 1380.

Dernæst behandles den følgende tid, hvor navnlig den danske monopolhandel må fremhæves (fra 1602). Jespersen kommer ikke nærmere ind på forholdene omkring monopolhandlen, men gør opmærksom på, at den under alle omstændigheder har haft en vigtig, politisk følge, da den blandt andet førte til en meget udbredt opfattelse på Island om, at 'alt ondt stammede fra danskerne' (s. 12), en holdning, der har holdt sig langt op imod vor tid. Dette er for så vidt af vigtighed, da det som en underliggende strøm har været med til at lægge grunden til 'det langvarige mistillidsforhold mellem Danmark og Island, som også reflekteres i Christian X's optegnelser' (s. 13). For så vidt har monopolhandlen altså spillet en rolle i at adskille af Danmark og Island, som skete knap 350 år efter dens indførsel.

Noget mere plads vies den senere tid, især fra junigrundloven og frem, hvor de nationale bevægelser skød op mange steder i Europa. Det blev også en levende tid i forholdet mellem Danmark og Island, ikke mindst var den islandske filolog og selvstændighedspolitiker, Jón Sigurðsson fremtrædende på denne tid. Over systemskifte og hjemmestyreordning 1901, forfatningskommission 1908 og forhandlinger om forbundsloven efter 1. verdenskrig i 1918 lægges med forsigtighed og små skridt grundlaget for, at adskillelsen kunne blive en realitet i 1944.

Dette indledende afsnit er velskrevet, og det formidler foruden kendskab til de historiske begivenheder en forståelse af, hvad der skete i 1944. Den historiske forståelse kommer nemlig ikke blot med en ren konstatering af kendsgerning, men må bygges op og forstås gennem den forudgående historie, som en bevægelse. Til det formål forekommer Jespersen indledning at være ideel, både i udtryk såvel som opbygning og struktur.

Kongens dagbøger

Fra Kong Christian X's hånd ligger et enormt skriftligt materiale, foruden breve omkr. 60.000 sider dagbogsnotater dækkende 60 år. Materialet giver et sjældent indblik i Kongens personlige liv, både i strengere forstand privatliv og hans personlige politiske standpunkter: man får et indblik i hele Kongens virksomhed således som han selv opfattede den.

Hvad der er særligt interessant i nærværende sammenhæng, er hans politiske dagbøger, som han selv kalder for 'Bemærkninger' (s. 47). Disse begyndte han på i 1907, kort efter at han var blevet Kronprins. Bemærkningerne indeholder Kongens (Kronprinsens) tætskrevne notater om alt, der vedrørte hans officielle virke, herunder referater af møder med politikere fra ind- og udland.

Foruden dette materiale skrev kongen også almindelige dagbøger om sine helt private forhold samt meget læseværdige rejsedagbøger. Endvidere førte han selvstændige optegnelser om særligt vigtige begivenheder og sager, herunder om forholdet til Island i årene 1912–1932. I reglen bestod disse sidstnævnte dog af udskrifter af relevante passager fra Bemærkninger, men dog ofte med tilføjelse af eventuelle senere kommentarer (s. 48).

Udgaven

Hvad der med denne bog udgives er Kongens Bemærkninger fra 1912 til 1932 i fortløbende form om Island. De fylder i originalnedskriften 444 sider og må regnes for udtryk for Kongens samtidige indtryk af de skiftende situationer og forhandlinger.

Man skal naturligvis ikke behandle Kongens optegnelser som objektive kilder, men er nødt til at tage dem netop som de er: et partsindlæg. Og det har været tanken med denne udgivelse at give et førstehånds indblik i Kongens opfattelser og reaktioner i forbindelse med det islandske spørgsmål.

Udgaven er en tekstnær transskription af de relevante hæfter fra Kongens hånd. Således beholdes Kongens egen retstavning ligesom hans 'fordanskede' skrivning af islandske navne. Dog er der for læselighedens skyld løbende indført kommaer m.v. efter den nugældende retskrivning. Teksten er i øvrigt lettere kommenteret, men for en bredere forståelse af kilderne i deres større sammenhæng henvises man til kilderne; et mindre afsnit i indledningen giver læseren de første anvisninger videre på denne vej.

Det gengivne materiale består af fire hæfter, der alle indledes med en indholdsfortegnelse ved Kongen selv, og disse er medtagne i udgaven for at lette overblikket over materialet.

For at give et eksempel på Kongens stil og tænkemåde, gengives her et afsnit fra stykket, dateret 30/11 1918, der refererer, hvad der er blevet sagt i statsrådet ved forbundslovens stadfæstelse:

Jeg udtalte videre, at jeg gik ud fra, at man paa Island nu vilde skaffe sig Symboler paa Kongeværdigheden. – Jeg stillede ingen Fordringer [om] at disse skulde udføres af ædelt Metal; men jeg fandt, [at] de efter Anskaffelsen skulde opbevares paa Island og ikke i Rosenborg. Var disse Symboler anskaffet, vilde jeg føre et islandsk Kongeflag, og til dette agtede jeg at anvende »den hvide Falk paa den blaa Grund«. Det var et Flag, der nu efter lidt var fortrængt, men som jeg derfor gerne tog til eget Brug, idet der knyttedes en vis Veneration til min Fader derigennem., ved at han gav Island dette Flag, og jeg derved vilde bevare Mindet om, hvad han havde gjort for Island.

Stykket giver samtidig et godt eksempel på de overvejelser, Kongen hidførte de konkrete overvejelser, der er kommet til udtryk.

*

Med Christian X og Island har en meget interessant bog set dagens lys. Dels er det første gang nogensinde, der offentliggøres af Kongens dagbogsmateriale i så stort omfang. Men dertil er det naturligvis interessant for dansk og islandsk forskning i den fælles historie og især i adskillelsen. Og så er det tillige interessant i forbindelse med at få et indblik i, hvordan en sådan adskillelse kunne (og evt. kan) foregå, set inde fra. Vi får endelig et indtryk af en dybt alvorlig Konge, der insisterede på også at blive taget alvorligt. Bogen kan bestemt anbefales, også til den lidt lettere coffee table-læsning.

Johnny Lindholm

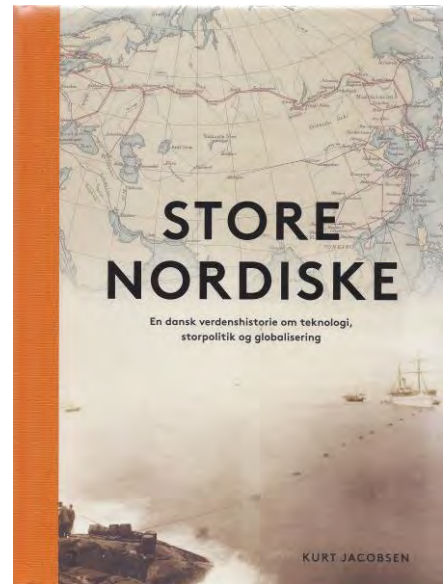
Selskabet med den store fortid

KURT JACOBSEN: Store Nordiske. Gads Forlag 2019. 495 sider. 300 kr.

Der er i hvert fald tre gode grunde til at læse denne bog:

- Den giver et spændende perspektiv på den internationale politik og på Danmarks placering i den gennem mere end 100 år.
- Den er en udmærket fremstilling af hvordan man agerer på det oligopole (og oligopsone) marked.
- Den er også en beretning om den teknologiske udvikling på området elektronisk kommunikation.

De to første punkter har mest at gøre med den første lange periode, fra firmaets grundlæggelse i 1869 og til afviklingen af telegraf-selskabet i 1990'erne, det sidste punkt med den senere periode fra Anden Verdenskrig til nu, og med Store Nords rolle som industrikoncern.

Man må indrømme at bogens undertitel, "En dansk verdenshistorie om teknologi, storpolitik og globalisering", meget præcist dækker bogens indhold.

Det var noget af en satsning da C. F. Tietgen i 1869 dannede Det Store Nordiske Telegraf-Selskab. Markedet var domineret af englænderne, der ikke just var parate til at byde en ny konkurrent velkommen, og på købersiden var det normalt stater, man skulle forhandle med. Men Tietgen udnyttede elegant det der ellers kunne have været en svaghed: Firmaets – og Danmarks – relative lidenhed; ingen behøvede at være bange for forsøg på dominans. Specielt i Rusland kom dette motiv til at betyde meget, for forholdet til England var svingende og som regel ikke særlig hjerteligt, og Tyskland ville man helst undgå, så løsningen blev et kabel lagt af danskerne gennem Østersøen, uden om Tyskland. I Østasien blev det russiske landkabel forbundet med Store Nords søkabel til Japan og Kina. Det gode forhold til Rusland blev en konstant i Store Nords historie, gennem krige og kriser og under forskellige russiske styreformer – dog med stalintiden som en problematisk periode.

Selskabets ledelse oparbejdede tidligt en fantastisk kompetence i at agere på det oligopole og oligopsone marked. Dette adskiller sig så afgørende fra økonomibøgernes "normale" frikonkurrencemarked, at man snarere skal have fat i en politikbog for at forstå hvad der foregår. I Rusland havde man en god støtte i kejserinde, senere enkekejserinde, Maria Feodorovna, i England praktiserede man det kendte princip "if you can't beat them, join them", overfor en alvorlig konkurrent. Kartelaftaler og ind imellem halvbeskidte tricks, såsom køb af rettigheder for at blokere for konkurrence hører med i værktøjskassen. Det sikrer ro og

god indtjeningsmargin, om ikke altid billig og effektiv drift. Bogen giver en grundig fremstilling af denne normalt tilstand på direktørgangen.

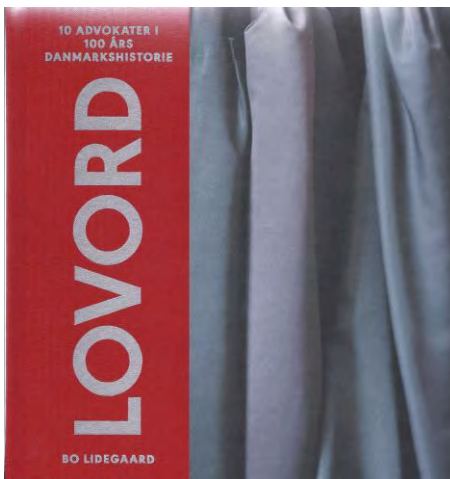
Da Store Nord efter Anden Verdenskrig begyndte at omdanne sig selv til et industriselskab, var man tidligt ude med mobiltelefoni. Bogen følger den teknologiske udvikling fra den stolte præsentation af en mobiltelefon, der var så lille at den kunne bæres i en rygsæk, og omtrent til de mobiltelefoner som vi kender i dag – kun omtrent, for man solgte sit selskab Sonofon. Vi får også tekniske detaljer om de state of the art produkter som Store Nord stadig fremstiller, nemlig høreapparater og headsets.

Bogen er grundig, solidt funderet og veldokumenteret. Der er ikke nogen iøjnefaldende svage punkter. Måske et enkelt vigtigt punkt kunne have været bedre belyst: Opgivelsen af ”kabel-delen” af virksomheden. Gennem hele perioden fra Anden Verdenskrig og frem til 2010’erne kneb det med at få industridelen til at give et ordentligt afkast, og somme tider gav den endog katastrofale underskud. Den stabile malkeko, kabeldelen, måtte træde til. Hvorfor opgav man den? Kablernes tid er jo på ingen måde forbi. Der må have været for hård konkurrence, eller man havde glemt sine færdigheder i oligopol markedshåndtering. De enkelte fejlslagne projekter er nævnt i bogen, men spørgsmålet er ikke taget op generelt.

Alt i alt er der her tale om en ganske exceptionel firmahistorie.

Axel Moos

Advokater med forskellige kasketter

BO LIDEGAARD: *LOVORD. 10 advokater i 100 års Danmarkshistorie*. Gyldendal 2019, 222 sider, illustreret. 300 kr.

En bog om advokater. Umiddelbart lyder det ikke specielt interessevækkende. Men når man læser ind i bogen og møder en kupmager, en forbenet stalinist og en politiserende skattesvindler, bliver man både oplyst og underholdt. I hænderne på Bo Lidegaard bliver portrætterne af de ti udvalgte advokater perspektivrige bidrag til afgørende brudflader i danmarkshistorien og til aktuel samfundsdebat.

I udgangspunktet er *LOVORD* et jubilæumsskrift i anledning af, at det er 100 år siden *Advokatsamfundet* blev oprettet. Med den lille buket af advokater bliver der sat fokus på den centrale rolle advokaterne – eller sagførerne, som de tidligere hed – har spillet for dansk samfundsudvikling.

De seks første advokater er 'historiske' i den forstand, at de hører til i svundne tider. Her møder vi først historien om den respekterede højesteretssagfører *Otto Liebe*, kongehusets juridiske rådgiver, der som udnævnt statsminister i påskeugen 1920, kom til at bidrage aktivt til det statskup Christian X prøvede at gennemføre. Havde kongen fulgt hans anbefaling om at sætte hårdt ind over for truslen om generalstrejke, havde danmarkshistorien fået et markant anderledes forløb.

En helt anden form for indflydelse udgår fra *C.L. David*, der parallelt med sit virke som højesteretssagfører var en succesrig børsspekulant – ikke mindst under Første Verdenskrig – og investerede sin formidable formue i opkøb af kunst. Med *David's Samling* i København har han sat sig et fornemt minde. Og så testamenterede han sin sommerbolig – Marienborg – til danske statsministres officielle residens.

Traditionelt har Advokatsamfundet været mændenes verden, men med *Mathilde Hauschultz* møder vi en kvinde-pionér. Hun var den anden kvinde i Danmark, der aflagde juridisk embedseksamen og var en af tidens få kvindelige advokater. Hun stod solidt plantet i konservative værdier, men var samtidig kvindesagsforkæmper, og hørte til den lille gruppe på fire kvinder, der blev valgt til Folketinget i 1918, da kvinderne for første gang fik stemmeret.

Herfra er springet stort til *Carl Madsen*, en af de mest modsætningsfyldte, slagfærdige og omdiskuterede advokater i de forløbne 100 år. Han var den 'stalinistiske systemkritiker', der kom til at spille en central rolle i forbindelse med retsopgøret efter besættelsen og på sine gamle dage med stor gennemslagskraft førte Christianias sag til tops i retssystemet.

Bo Lidegaard gør opmærksom på, at tre advokater kom til at spille en afgørende rolle i dansk politik i 1970'erne og 1980'erne: *Mogens Glistrup*, *Poul Schlüter* og *Erik Ninn-Hansen*. Af dem har han valgt at fokusere på *Mogens Glistrup*, den succesrige skatteadvokat, der med et 172 sekunders interview i TV en lørdag aften i januar 1971 gav både sit eget liv og dansk politik en afgørende ny drejning. *Bo Lidegaard* tegner et nuanceret og stærkt portræt af denne højtbegavede jurist, om hvem en modpart under en procedure i Højesteret bemærkede: "men hvor er det dog synd, at Vorherre har glemt at give ham brugsanvisningen med!" Samtidig rummer fremstillingen skarpe analyser af Fremskriftspartiets tilblivelse og *Glistrups* rolle som partileder både før og efter højesteretsdommen, der i 1983 idømte ham tre års fængsel. *Glistrup* løb ind i mange nederlag og brød med det parti, han havde stiftet. Men kampviljen var usvækket, da han døde i 2008.

De fire sidste kapitler i *LOVORD* er viet til nulevende advokater, der i interviewform drøfter en række aktuelle retspolitiske spørgsmål. Her kan der være grund til især at fremhæve interviewet med *Knud Foldschack*, der har spillet en central rolle som problem- og konfliktløser i forholdet mellem myndigheder og aktivistmiljøer, herunder lovgivningen af Christiania. Han har et skarpt blik for den 'pengefiksering' og dobbeltmoral, der præger den moderne advokatstand. Han tillægger advokaterne en enorm magt i det moderne samfund, men anklager dem for i alt for høj grad at virke i det skjulte. Juraen er – som *Knud Foldschack* udtrykker det – "blevet dekadent og uforståelig for almindelige mennesker. Den har fjernet sig fra almindelig moral."

LOVORD sigter ikke mod anvendelse i en undervisningssammenhæng, men *Bo Lidegaards* bog kan i høj grad anbefales som inspiration for historielæreren. Den rummer væsentlige indblik i de sidste 100 års danmarkshistorie. Samtidig giver den veloplagte eksempler på den biografiske metode, der med afsæt i en udvalgt personlighed åbner for forståelse af brudflader og sammenhænge i samfundsudviklingen. Det er en metode, vi let kommer til at glemme i en moderne problemorienteret undervisning. Men eleverne vil forstå at værdsætte den!

Knud Holch Andersen

Fra en anden verden

Poul Duedahl: Billeder fra en anden verden. De Kellerskes Anstalters historie. Gads forlag 2019. 200 sider, 250 kr.

Poul Duedahl har i flere bøger vist sit eminente talent for med sproglig kraft at kombinere den store historie med historier fra bagsiden, samfundets stedbørns, de fattiges, udstødtes, syges og gales historier. Han har et blik for at finde de enkeltes historie, som han gengiver med empati og perspektiv. Hans bøger har også i den grad fået berettiget anerkendelse, som hans tredobbelte kåring som forfatter til "Årets Historiske Bog" viser.

I sin nyeste bog behandler Poul Duedahl De Kellerske Anstalter, der var de institutioner, der i det meste af det 20. århundrede tog vare på de udviklingshæmmede (eller med datidens sprogbrug de åndssvage). Hovedsædet var Brejning ved Vejle Fjord, hvor et imponerende anlæg rejstes i historicistisk slotsstil mellem 1899 og 1903, og sidenhen etableredes særlige ø-anstalter for dem, der skulle isoleres effektivt fra samfundet, på Sprogø for piger, på Livø i Limfjorden for mænd.

Bogen er en billedbog, ikke et opslag uden mindst den ene side fyldt af et sort-hvidt fotografi, og teksten er tilsvarende delt op i korte én-sides afsnit, der tit kommenterer fotografiet. Overskrifterne gengiver udviklingen af forsorgens historie: Interneringen, isolationen, elimineringen, normaliseringen og afviklingen. Poul Duedahl behandler det skiftende syn på de udviklingshæmmede, fra begejstringen over Mendels arvelove omkring 1900 over racehygiejnens storhedstid i mellemkrigstiden til den begyndende accept af og respekt for de mennesker, der ikke længere skulle benævnes med nedsættende ord som ånds- eller evnesvage, men anerkendes som ligeberettigede samfundsborgere. I hovedafsnittet om perioden 1899-1929 fører Duedahl os med et glimrende fortælle-mæssigt greb gennem hele det store anlæg i Brejning. Vi ankommer med toget, går ind af "porten til en anden verden" og kommer rundt i hjemmene for de tre kategorier – der var dem, der kunne arbejde og bidrage til at sikre en næsten selvforsynende økonomi på anstalten, dem, der var egentlige plejepatienter og skulle være under konstant opsyn, og så børnene, der opdelt i a- og b-børn skulle have skoleundervisning. Vi kommer ind om de store sovesale, ser dem, der arbejder i marken eller på værksteder, møder både anstaltens ukronede konge Christian Keller og de mange plejere, inden vi til sidst når ned til fjorden, hvor renligheden kunne tilgodeses ved naturligvis strengt kønsopdelt badning.

Det materiale, som Poul Duedahl trækker på, giver naturligt en ekstern synsvinkel, idet vi ser Brejnings og de to øers beboere udefra, lokalt gennem reglementer for deres adfærd og lægelige betragtninger,

nationalt gennem den samfundsmæssige debat og lovgivning om dem. De mange fotografier er, som Duedahl også nævner, arrangerede og giver det indtryk, som anstaltens ledelse har ønsket at formidle. Men ansigterne på de mange i de opstillede fotografier fortæller alligevel en historie om at være på den anden side af det normalbegreb, der bliver karakteristisk for det moderne menneske. Enkeltstående er der ganske få af, men de fortæller barske historier om fejlanbringelse og utilpassethed, således to drenge på Livø, hvor den ene druknede i Limfjorden under flugtforsøg, den anden kom ud til et normalt liv og blev far til en dreng Poul – med efternavn Nyrup Rasmussen.

Poul Duedahl fører med sit medrivende sprog virkeligt læseren ind i en anden verden, og som den gode historiker han er, har han indføling med anstaltens beboere/patienter og et sikkert og engageret blik for skiftende tiders begrænsede forståelse for deres grundvilkår, men han fordømmer ikke. Han giver bl.a. et nuanceret portræt af Christian Keller, på den ene side den vidt anerkendte specialist på åndssvageforsorgens område og et menneske, der var oprigtigt interesseret i sine patienters ve og vel, på den anden side også i den grad bevidst om sin offentlige fremtoning.

Som titlen angiver, er det "billeder fra en anden verden", og derfor kan bogen virke kalejdoskopisk, men der er nu en god og klar kronologisk linje i den, og selv om den ikke kan bruges som en dækkende grundbog, kan elever, der f.eks. i forbindelse med DHO arbejder med sociale vilkår omkring 1900 med stort udbytte bruge afsnit af den. Og mon ikke der med det nye Studieretningsprojekt fortsat vil være elever med bioteknologi eller biologi, der vil interessere sig for bogens emne, nemlig mennesker, hvis livsvilkår bestemmes både af genetik og historisk socialpolitik.

Mads Pedersen

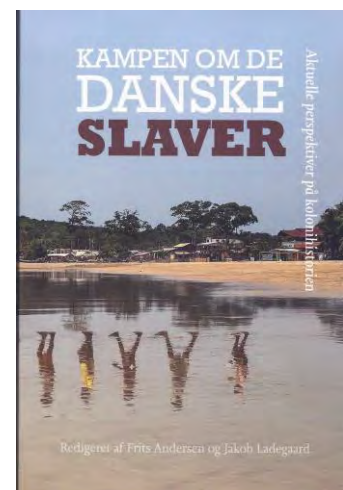
Slaveri

FRITS ANDERSEN OG JAKOB LADEGAARD (red): *'Kampen om de danske slaver – Aktuelle perspektiver på kolonihistorien'* red.. Århus universitetsforlag 2017. 247 sider, 250 kr.

Introduktion: Dette er en artikelsamling, der i 12 kapitler fokuserer på forskellige nutidige fortolkninger af dansk transatlantisk slaveri, lige fra faghistoriske artikler over populærkultur til kunstværker og politik. Bogen giver en glimrende indsigt i de nutidige nationale fortolkningskampe om slaveri.

Faghistoriske pointer

Gunvor Simonsen pointerer i sin artikel, at faghistorien skal bruges til fortsat at understrege de komplekse historiske processer om baggrundene for og udviklingerne af slaveri og slavesamfund, fordi der er en tendens til, at medierne og den offentlige debat ofte kommer til at formidle en meget forenklet 'historisk sandhed' om de onde slaveejere overfor de passive ofre. Simonsen kritiserer her den såkaldte 'fortrængningstese'. De fortællinger, der betoner, at formidlingen af Danmark som slaverination er blevet nedtonet og fortrængt, har, ifølge bl.a. Simonsen, en tendens til at fokusere for meget på det moralske aspekt mellem dem, der var gode og dem der var onde, og på denne måde kommer de historiske kontekster og processer til at stå i baggrunden. Pernille Ipsen og Hermann Von Hesse

præsenterer i forlængelse heraf i deres artikel, hvordan det må være afgørende at forsøge at formidle de 'menneskenære kolonihistorier' (s.52).

Ipsen fokuserer også på, hvordan kolonihistorien hele tiden dukker op og får betydning i nutiden. Med begrebet 'koloniale spørgsmål', henvises der til, at hver gang kolonihistorien omtales, uden de ubehagelige voldeligheder, så vil man dog altid associere til fortiden, fx så kan 'sukkerrør' associere til slaveri. Dog vil vores associationer altid ændre sig og på den måde kunne fortælle noget om den måde vi fortolker kolonitiden på i dag.

Giver den nationale ramme mening?

En generel udfordring for koloni- og imperiehistorie er, at historikere bl.a. pga. kildematerialer, kommer til at arbejde indenfor nationale rammer, mens deres undersøgelsesfelter er transnationale/ globale. Med Gunvor Simonsens ord er der risiko for, at 'nutidens nationalisme skrives ind i fortidens kolonialisme' (s. 38) Dette er også delvis en udfordring ved denne udgivelse, når man vælger en afgrænsning med fokus på 'danske slaver' uden nærmere at forklare dette valg, selvom bogen udspringer af forskningsprojektet '*Reading Slavery*', som har en klar global tilgang.

Det ville være interessant, hvis caribiske historikers bud på slaverihistorie også var inddraget med en artikel. Dog rådes der lidt bod på den nationale slagside ved at flere artikler henviser til international forskning på området. Frits Andersen præsenterer f.eks. i en artikel, hvordan begrebet '*flerstrengt erindring*' kan bruges til at gøre op med 'fortrængningsdiskursen' og i stedet nuancere fortællinger om slaveri. De flerstrengede erindringer er fortællinger, mindesmærker og erindringssteder, der fortolkes på flere forskellige måder afhængig af, hvordan man bruger historien. Et eksempel er, hvordan den senegalesiske ø 'Ile de Gorée' både bruges politisk og videnskabeligt, hvilket fører til en kamp om de historiske fortolkninger. Senegal har promoveret øen som et nationalt mindesmærke, og øen er efterfølgende udnævnt til UNESCO World Heritage Site - altså som slavehistorisk mindesmærke. Øen tiltrækker hvert år mange turister og flere amerikanske præsidenter har besøgt øen. Flere historikere har dog forsøgt at forklare, at øen ikke var så betydningsfuld for slavehandlen som andre steder og at flere af de bygninger som fremhæves på øen, slet ikke var slavehuse. Sidst kritiserer Frits Andersen også at Ile de Gorée mindesmærket er en form for national senegalesisk spændetrøje fordi der gives mindre opmærksomhed til andre afrikanske og globale lokaliteter.

I undervisningen

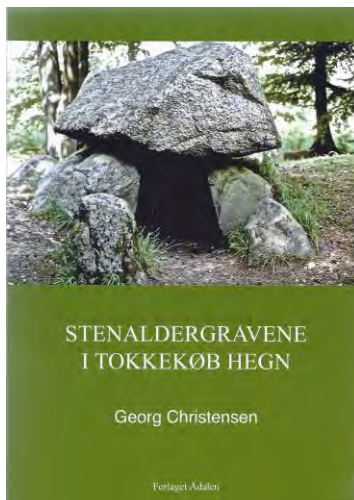
Mens bogen er et sandt festfyrværkeri af nutidige tilgange til slaverihistorie, så er der ikke noget såkaldt kernestof om, hvordan slaverisamfund fungerede eller forandrede sig. Bogen egner sig fint som inspirationskilde til, hvordan man kan starte forløb op om slaveri og også som inspiration til forskellige former for historiebrug. Fx vil det være oplagt at analysere og diskutere nogle af Jeanette Ehlers' kunstværker (s. 132), der kan starte en diskussion af, hvorfor slaveri stadig kan være relevant at arbejde med. En anden mulighed er at spise lakridser med eleverne og snakke om 'kolonial mærkevareæstetik' (s. 150).

Jeff Klintø, der har været tilknyttet en dansk del af UNESCO projektet TST (Transatlantic Slave Trade), skriver i en artikel om undervisning i slavehistorie, at der er en tendens til, at man enten præsenteres for de sorte eller de hvides perspektiv i historieundervisningen og ikke begge dele.

Heraf kan man udlede, at der selvfølgelig er flere syn på, hvordan historien bør formidles. Her kunne det være spændende at præsentere eleverne for flere fortolkninger; De klassiske danske eurocentriske formidlinger (Brøndsted), en afrikanist og en afrocaribisk fortolkning. Klintø henviser også til de mange nyligt digitaliserede materialer fra Rigsarkivet, som er værd at undersøge nærmere.

Niels Nøddebo Petersen

Stenaldergravene i Tokkekøb Hegn

GEORG CHRISTENSEN: Stenaldergravene i Tokkekøb Hegn. 92 sider rigt illustreret i farver 200 kr.

Dette er en lille spændende bog om stenaldergravene i Tokkekøb Hegn ved Allerød på Sjælland, det er altså et stykke forhistoriske lokalhistorie, men med et bredere sigte. Bogen indeholder en gennemgang af alle Tokkekøb Hegn's fundne grave. Forfatteren har udvalgt 5 grave hvor han giver en mere dybt gående beskrivelse, der alle er yderst præcise.

Bogen indeholder også en række generelle kapitler om: datering, sammenknytning af gravene til begivenheder ude i verden, stenaldergravenes bevarelse fra stenalderen til i dag, vurdering af hvem der blev begravet i disse stendysse og et kapitel om livet i Danmark i den yngre stenalder. Flere steder drager han paralleller til Sydeuropa og ikke mindst med de store byggerier i Egypten, det virker relevant og overdrives ikke.

Forfatteren holder normalt begge ben på jorden, han behandler f.eks. de forskellige teser om højenes orientering i forhold til solen. "Fra det ovenstående er der en tendens for orientering af kamrene, men ikke for orientering af de lange høje. Så var de gamle soltilbedere? Gravene giver ikke et klart svar." Det er en utvivlsom rigtig konklusion.

Bogen er velskrevet og forsynet med en lang række gode farvebilleder, kort og tegninger der gør teksten forståelig. Bogens forfatter, Georg Christensen, er ikke arkæolog, men ingeniør med en meget stor viden

om dansk forhistorie og et personligt forhold til Tokkekøb Hegn. Dette er med til at gøre bogen levende og interessant.

Georg Christensen er fuldt bevist om, hvor lille vor faktuelle viden er om stenalderen og hvad der er gisninger og vurderinger. Gennem bogen kommer han med en række vurderinger, ofte ledsaget af et klogt måske, han fremsætter f.eks. tanken at det måske var fremkomsten af ploven der skabte det ekstra overskud, så man kunne bygge disse store grave.

Bogen er stringent, men der forekommer dog en enkelt modsigelse; han skriver på side 21 at man i jernalderen, vikingetiden og middelalderen troede at gravhøjene var hjemsted for trolde og nisser, men på den næste side skriver han, at i 1100-tallet ødelagde man høje for at få sten til det middelalderlige kirkebyggeri. Det tror jeg, som middelalderhistoriker, kun har været i meget begrænset omfang. Georg Christensen har nemlig fuldstændig ret, når han skriver, at man var bange for højfolket.

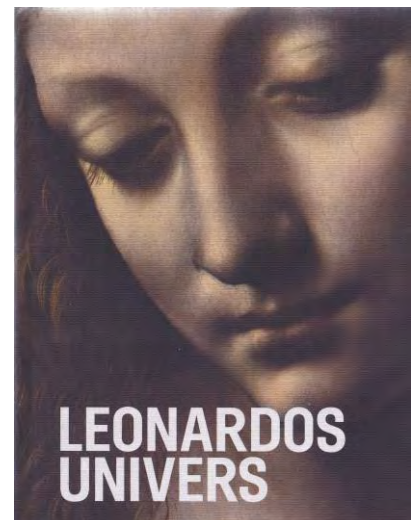
Men se bort fra denne lille diskrepans – den er ligegyldig. Det er fin lille bog der giver en god indføring i vor oldtidshistorie og samtidig er den letlæst med gode illustrationer, som ikke kræver særlige forudsætninger for at forstå. Bogen er bestemt læseværdig. Den erstatter selvfølgelig ikke den almindelige forhistoriske faglitteratur, men den er et godt supplement. En bog som denne vil være med til at styrke interessen for vor forhistorie og det er der behov for. Bogen kan derfor anbefales.

Torben Svendrup ph.d.

Leonardo da Vinci og hans verden

CARL HENRIK KOCH: "*Leonardos univers*". Lindhardt og Ringhof 2019.
344 sider. 500 kr.

Leonardo (1452-1519) kan man uden videre kalde et ægte renæssancemenneske: uforfærdet, respektløst og med rastløs energi kastede han sig over mangfoldige, næsten utallige, emner og videnskabelige discipliner. Og det med naturvidenskabelige og tekniske landvindinger for øje. Således var det produktionens – og, som en bitter nødvendighed i det krigshærgede Italien, det militære forsvars – praksis, det i sidste ende gjaldt; den middelalderlige, skolastiske spekulation forkastede han i princippet tilsvarende, skønt heller ikke han vel kunne sige sig fri for en vis prægning af den tidstypiske prægning af okkultisme og eklekticisme, herunder spekulative elementer.

Leonardo var altså med eftertryk optaget af naturen med en historisk set tidlig 'videnskabsmands' interesse: "Det fascinerende ved Leonardo er hans fantasi, hans kreativitet og hans aldrig svigtende interesse for de mest forskelligartede naturfænomener. Derimod synes hans interesse i samfundsforhold, politik og historie at være yderst begrænset", skriver Koch. Denne manglende interesse kan uden tvivl for

en dels vedkommende skyldes, at han næppe anså menneskets frie handlemuligheder for særligt store eller betydningsfulde, idet hele verden for ham var at betragte som en maskine, der fungerede ifølge mekaniske, matematisk beregnelige lovmæssigheder. Og for studiet af disse lovmæssigheder var naturen, herunder den menneskelige, paradigmatiske, mønstergyldig.

Til belysning af dette mekaniske verdenssyn er her et par Koch-citater fra bogen: "Leonardo skrev, at viden kun kan opnås ved hjælp af matematikken". "Legemet er et mekanisk instrument, som er underkastet mekanikkens love". "Nødvendighed er naturens herskerinde og fører". (...) Alt i naturen er således lovbundet. Lovene for bevægelse, det vil sige mekanikkens love, som Leonardo forstod dem, har gyldighed for alt. (...) 'Faktisk adskiller mennesket sig ikke fra dyret'" (Citaterne i enkelte anførelsestegn (' ') er af Leonardo selv).

Typisk for den erfaringsorienterede, den empiriske, sanssemæssigt orienterede videnskabsmand lagde også Leonardo særlig vægt på synssansens vigtighed: "Af de fem sanser, som mennesket er i besiddelse af, var synssansen for Leonardo den vigtigste".

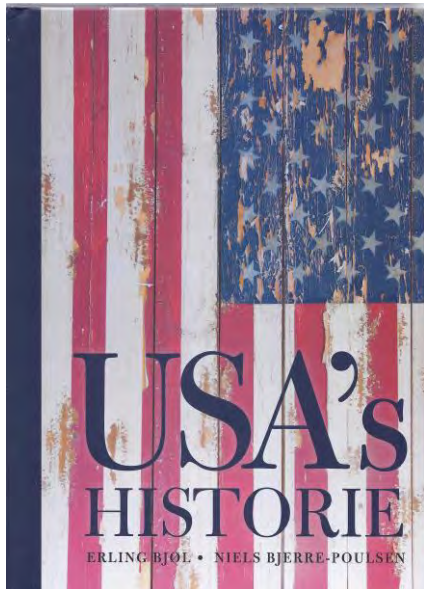
Som sin samtidige Niccolò Machiavelli var Leonardo ingenlunde optimist med hensyn til menneskets psyke: "Skønt han var en mester i at skildre menneskekroppens skønhed, havde han ingen illusioner, når talen var om det menneskelige sind", hedder det i bogen. Det menneske, han i sin samtid mente at skue som, og som han anså for helt igennem (mekanisk) præget af egen drift, selvopholdelsesdrift og selvished og ikke af kristen moral, kunne næppe give Leonardo videre anledning til optimisme på menneskehedens vegne.

Leonardo gjorde sig altså bemærket og anerkendt på talrige felter, således på anatomiens, psykologiens og ingeniørvidenskabens områder, trods det at mange af hans projekter aldrig blev til noget, ofte på grund af deres vidtløftighed. Men kuriøst nok er det mest fra billedkunsten, de fleste kender ham, og på hvilket område, han måske også var mest virtuos; man behøver jo knap nok nævne Mona Lisa, Den sidste nadver og Den vitruvianske mand. Men, som man må forstå Koch, var Leonardos kunst primært et led i hans studier af naturen – som middelalderens 'videnskab' jo havde forsømt til fordel for de teologiske studier og disputer.

Bogen er rigt illustreret og imponerende udstyret bl.a. med gengivelser af malerier samt skitser fra Leonardos anatomiske og ingeniørrelevante studier. Og den er en fin introduktion til Leonardos liv og færden for den læge læser.

Poul Ferland

Kæmpebog om USA's historie

ERLING BJØL, NIELS BJERRE-POULSEN: "*USA's historie*". Gyldendal 2018. 5. udgave, 1. oplag. 746 sider, ingen billeder, men enkelte kort. Pris 350 kr.

Dette er femte udgave af Erling Bjøls store bog om USA's historie. Ifølge forordet har han selv foretaget nogle rettelser i forhold til tidligere udgaver angående tiden indtil 2008, mens Bjerre-Poulsen har skrevet om Obamas 8 år og begyndelsen af Trumps regeringstid.

Bogens format er den samme som i tidligere udgaver, men 5. udgave er næsten 100 sider kortere end 2. udgave, som jeg har sammenlignet med, selv om Bjerre-Poulsen har skrevet mere end 100 sider om sin periode. Forklaringen er dels at siderne er udnyttet bedre med længere linjer, dels at alle billeder er forsvundet.

Bjøls bog er som bekendt bygget kronologisk op. Den er præget af både hans kritiske holdning og af hans store kærlighed til USA. Landets udvikling er en succeshistorie, men forbrydelserne mod f.eks. indianere og negerslaver behandles grundigt. I det 20. århundrede tager han ca. et årti ad gangen. Bogen er noget personcentreret, og hans sym- og antipatier skinner igennem. Vi får en karakteristik af de vigtigste personer, og der fældes domme over deres virke. Bjøl tror ikke på de mange konspirationsteorier der er i omløb, og han bruger ikke mange ord på dem. Han er meget kritisk over for angrebet på Iraq i 2003, men han forklarer hvordan angrebet kom i stand og hvilke følger det fik. Dette er typisk for bogen. Alt i alt får vi en udmærket gennemgang af det store stof.

Bjerre-Poulsen fortsætter i samme spor som Bjøl. Der er ingen tvivl om hvor hans sympati ligger, men det er egentlig ikke fordi der er brugt mange rosende eller dadlende ord. Han gennemgår ganske enkelt hvad der er sket. Han fortæller om lovene og deres konsekvenser. Han beskriver de forskellige partiers og politikeres politik og deres reaktioner på begivenhederne. Hans sympati for Obama skinner klart igennem,

og det samme gør hans afstandtagen til republikanerne og deres obstruktionspolitik. I medierne er vi efterhånden vant til overdrevne personangreb og til karikerede fremstillinger af lovene. Det er velgørende at læse en nøgtern gennemgang af udviklingen. Dette gælder især gennemgangen af Obamas tid. Med Trump sker der nogle ting som Bjerre-Poulsen tager klart afstand fra. Trump er nok for tæt på til en historiebog; afsnittet handler meget om hans person.

Bjøl har sat nogle få henvisninger ind i sine afsnit, men ellers er bogen uden noter. Til gengæld har hvert kapitel sin udførlige litteraturliste. Denne bog er mest på et beskrivende niveau, men hvis man vil dybere ned i en tid eller et problem, kan man komme det via litteraturlisten. Desuden er der et udførligt register.

Jørgen Krøigård

Lov og Retfærdighed -for hvem?

VIBE TERMANSEN: "Kampen om Centraleuropa", Gads Forlag 2019, 216 sider, (ill.), 250 kr.

At definere sig selv som skandinav synes ikke at være den sværeste øvelse for de allerfleste danskere, omend der kan forekomme nogen forvirring i forhold til hvad, der så er "Norden". Men kulturelt, politisk og sprogligt er fællesskabet egentlig ret fasttømret, selv om finnerne ikke kan løbe fra, at deres ophav ikke er som de andre nordiske folkeslag. Ja, og hvad lige med esterne, hvor hører de til. Geografisk placeret syd for Den Finske Bugt, grænsende op til den mægtige nabo, Rusland, i øst og mod syd Letland, en af de tre baltiske stater. Men sprogligt, kulturelt og geografisk er esterne ikke langt fra finnerne. Og var det ikke lige i Tallinn/"Danskerbyen", Dannebrog faldt ned?

De baltiske lande rykkede efter murens fald mod vest og medlemsskab af Nato og EU, sikkert til stor fortrydelse for russerne. Især Letland (37 %) og Estland (29%) har problemer med rettighederne for landenes store russiske mindretal, mens Litauens kun 8 procent russere ikke udgør de store udfordringer. Perioden, hvor landene sad urokkeligt fast i Sovjetunionens jerngreb, har tydeligvis skabt en modreaktion, hvor de russisktalende nu skal holdes nede. Med Litauen er det imidlertid anderledes, særligt i tilknytningen og skæbnefællesskabet med Polen.

Vibe Termansens bog giver en glimrende, indsigtfuld fremstilling af kompleksiteten i begrebet "Centraleuropa". Det er en forfatter, der både som journalist og tidligere ansat på den danske ambassade i Warszawa er "hjemmevant" i regionen. Omdrejningspunktet hos Termansen bliver regionens største magt, Polen, hvis strategiske placering mellem tyskere og russere har været en konstant udfordring. Allertydeligst i 1939, hvor landet koldt og kynisk blev delt mellem USSR og Det tredje Rige for efter 2.verdenskrig atter at blive restitueret som bufferstat i en noget mere vestlig version. At Polen altid har omfattet andre større etniske grupper som ukrainere, litauere, tyskere og ikke mindst jøder, synes at være en del af den nationale selvforståelse, men Termansen pointerer, at polakkerne blev chokerede i 1918. At Litauen ville være en

selvstændig stat og ikke en del af en revitaliseret polsk-litauisk stormagt syntes uforståeligt. Men sådan blev det, da Polen selv blev erklæret selvstændigt i 1918.

Men efter murens fald har Polen med medlemsskabet af NATO i 1999 vendt ryggen mod russerne og i modsætning til Ukraine ikke været mål for Putins ekspansive ambitioner. I relation til landets indtræden i EU i 2004 giver Termansen en glimrende analyse af de polske drømme om at lede en større, centraleuropæisk koalition, så at sige fra hav til hav, med andre af de nye EU-partnere som Litauen, Ungarn og Slovenien. "Lov og Retfærdighed", blev stiftet i 2001 af Kaczynski-tvillingerne med base i en stærk nationalkonservativ, katolsk ideologi. Lech Kaczynski, daværende præsident, omkom sammen sin kone og fremtrædende regeringspolitikere i et flýstyrt i 2010. Derefter fulgte et politisk tilbageslag, men i dag sidder partiet tungt på magten.

Den polske regering udfordrer gang på gang EU i forhold til gældende konventioner og har fundet en stærk partner i Orbans Ungarn, som man ideologisk deler holdninger med. Sanktioner bremses gensidigt af de to lande, der blokerer for "øvrige landes stemmeenhed". Men Termansen pointerer, at Polen alene i kraft af sin størrelse har taktstokken i denne kreds af uvorne, som nu også inkluderer Tjekkiet, fordi de tre lande har sat sig imod et fælles EU-klimamål. Men fortsat fyrer op under den økonomiske vækst med kul.

Polen har, forklarer Termansen, skabt en stærk "dem-mod-os" følelse, når det gælder kritikken fra specielt de vestlige EU-lande. Et eksempel er den konstante polemik omkring kz-lejrene, som det understreges, ikke er polske, men tyske i Polen! At polakker og ungarere gang på gang forsøger at gå lige til grænsen af konventioner og bestemmelser, og gerne lidt over, i forhold til EU, må man forstå, at der er stopklodser. Truslen fra Rusland og de store økonomiske tilskud, som landene har nydt og stadig nyder godt af, betyder, at autokratierne i begge lande ikke uden videre kan så at sige kapre staten.

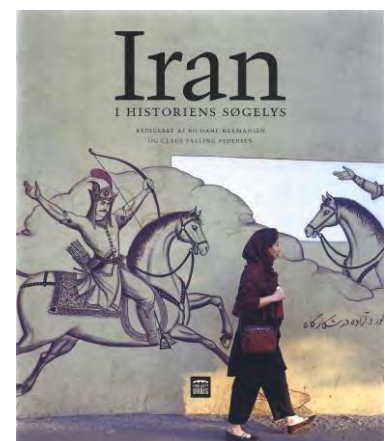
Termansen slutter med, at hvis EU-traktaten (EU) ikke respekteres og efterleves, risikerer man at falde ned i mellemkrigstidens splittede og konfliktfyldte Europa. Så derfor må og skal EU stå fast på sit grundlag. Alternativet skræmmer.

Hans-Henrik Christensen

Et persisk kludetæppe

BO DAHL HERMANSEN OG CLAUS VALLING PEDERSEN (red.): "Iran i historiens søgelys". Forlaget Orbis 2018. 304 sider, 250 kr.

I skrivende stund skærpes konflikten mellem USA og Iran faretruende. Det bliver stadig mere tydeligt, at den rolle Iran spiller i Donald Trumps verdensbillede er Darth Vaders. Der er således i høj grad behov for en bog som den foreliggende, hvis formål er at "bidrage med et nuanceret billede af Irans historie og kultur".

Titlen på bogen er til gengæld det mest meningsløse, jeg har været ude for på en bog, jeg har skullet anmelde. (Hvilken historie? Hvordan kan en historie udsende søgelys?). Men hvis forlagene mener at kunne sælge flere bøger med titler som denne, så fred være med det.

Bogen er skrevet af en lang række eksperter fra mange forskellige fag, og dækker ud over arkæologi og traditionel historie også emner som religion, arkitektur, litteratur, film, miniaturemaleri og tæpper. Den består af 20 kapitler fyldt med flotte illustrationer. Hvert kapitel er således ret kort. Tidsmæssigt spænder kapitlerne fra den neolitiske revolution til i dag, og den dækker en række forskellige riger, som har haft centrum i det territorium, der i dag er det moderne Iran.

Redaktørerne ridser i introduktionen en række spændende perspektiver op. Vores billede af antikkens Perserrige og dets efterfølgerstater stammer i vid udstrækning fra grækernes demoniserende fjendebillede, som senere videreførtes i imperialismens orientalistiske blik. Vestlig historieskrivning bygger stadig på et unuanceret syn på de persiske riger, som giver sig udslag i eurocentrisme. Det underbygges bl.a. af Stephen Lumsdens beskrivelse i kapitel 5 af den inkluderende, imperiale ideologi, der prægede Achæmenide-riget (550-330 f.Kr.).

I kapitel 4 analyserer Bo Dahl Hermansen brug af fortællinger fra den klassiske fortid i det moderne Iran. I 1971 iscenesatte shahen en opulent fejring af monarkiets 2500 års jubilæum. For Ayatollah Khomeini var fortidens herskere derimod ikke andet end en lang række af tyraner, der "til alle tider (har) beordret massakrer på deres eget folk og bygget pyramider af deres kranier" (s. 67-68). Senere ledere i den islamiske republik har anlagt en anden historiepolitik, og har ikke været blege for at anvende fortidens storhed til at legitimere det nuværende styre.

Det er desværre ikke alle kapitler, der er lige spændende. En del er båret af en lidt støvet, antikvarisk erkendelsesinteresse. De kulturhistoriske kapitler kontekstualiserer i for ringe grad de beskrevne fænomener, og bliver derfor lidt uinteressante.

Vi får lidt at vide om mange ting, men der er også rigtigt meget, vi ikke får ret meget at vide om. F.eks. synes jeg, at der er alt for lidt om det moderne Irans historie. Man kan selvfølgelig ikke forvente en fyldestgørende behandling af alle dele af denne bogs gigantiske genstandsområde, men jeg havde håbet, at der var lidt flere områder af kludetæppet, der var værd at se nærmere på.

David Kyng

Grænselandet

CARSTEN PORSKROG: *Hertugdømmet. 100 danmarkshistorier*. 100 sider, illustreret, Aarhus Universitetsforlag, 2019. 100 sider, 100 kr.

Mon ikke en pæn del af dagens praktiserende historielærere deler skæbne med denne anmelder: Vi har ikke *helt* styr på Sønderjyllands alias Slesvigs komplicerede historie. Men nu er chancen der – tilmed på overkommelige 100 veltilrettelagte sider. Udgangspunktet er 1232, da Valdemar Sejrs sikrede sin søn Abel en passende position ved at udnævne ham til hertug af Jylland – og det betød i praksis Sønderjylland. Bogen følger – og afklarer – den komplicerede udvikling, hvor hertugdømmet bliver en særlig stat, forbundet med både Danmark og Holsten. *Carsten Porskrog* behandler en række politiske nøglesituationer og vigtige beslutninger, der former Slesvigs særlige historie, alt sammen knyttet til en dynastisk statsopfattelse. Fremstillingen afrundes i 1799, da Slesvig tilsyneladende har fundet sig tilrette i den patriotiske danske helstat. Kort efter bliver den revolutionære nationalisme sat på dagordenen, og nye konflikter bryder frem. Men det er en helt anden historie, som en senere bog i 100danmarkshistorie-serien vil behandle.

Afgrænsningen fra det øvrige Jylland begyndte for alvor, da Abel-sønneren Valdemar i 1252 fik overdraget Sønderjylland som såkaldt 'fanelen'. Dermed fik han særskilt magt over området, men også pligt til at støtte kongen militært. Abel-slægten fastholdt denne hertugmagt i mere end 100 år. Derefter fik holstenske grever kontrol med hertugdømmet, der nu skiftede navn til Slesvig. Samtidig blev den holstenske og den slesvigske adel mere og mere integreret. Udviklingen er styret af dynastiske arvekrav, og med Ribebrevet i 1460 blev den danske konge Christian I anerkendt som hertug af Slesvig og greve af Holsten samtidig med, at han lover at holde de to lande "evigt udelt sammen." *Carsten Porskrog* problematiserer betydningen af denne passus, der kom til at spille en afgørende rolle i den slesvigsk-holstenske nationalismes historieopfattelse.

De følgende danske konger var også hertuger af Slesvig, men genbrugte Valdemar Sejrs gamle model: at forsørge 'ledige' sønner med en hertug-status. Efterhånden blev det noget af et kludetæppe, men fra 1582 var magten stort set delt mellem kongen og hertugen af Gottorp, der også havde besiddelser i Holsten. Den

magtfulde adel var dog under fællesstyre. *Carsten Porskrog* kan konkludere, at de to hertugdømmer var fælles om "at være delt på samme indviklede måde."

På et helt afgørende punkt blev udviklingen determineret af noget helt andet end dynastipolitik i form af reformationen, der i en nordisk sammenhæng har sit udgangspunkt i Hertug Christians – den senere Christian III – domæne i Haderslev-Tørning amter i det nordlige Slesvig allerede i 1526. Afgørende for fremtiden blev Luthers krav om prædiken og salmesang på folkets sprog. Det betød, at Slesvig fik to kirke- og skolesprog, dansk og tysk efter en deling, der stort set følger den nuværende dansk-tyske grænse. De fleste voksne sønderjyder kunne læse allerede omkring 1700, og med skoleloven i 1814 blev denne deling helt afgørende for udvikling af et sprogfællesskab hen over dialekterne.

Med svenskekrigene og Gottorp-slægtens indgiften i det russiske Romanov-dynasti blev modsætningerne i hertugdømmerne til livsfarlig storpolitik for Danmark. Med freden i 1720 fik Frederik IV overdraget den gottorpske del af Slesvig, og han kunne året efter lade sig 'arvehylde' som eneherre i hertugdømmet efter den danske kongelovs model. Her fremhæver *Carsten Porskrog* den afgørende historiske kendsgerning, at de dybtgående juridiske og administrative - ensrettende - reformer, enevælden gennemførte i Danmark, ikke fandt vej til Slesvig. Her herskede fortsat den brogede mangfoldighed. Det blev der først ændret på, da preusserne kom med 'den store kost' efter 1864.

Slesvig har ofte fået en noget stedmoderlig behandling i de traditionelle periodeopdelte danmarkshistorier. Her viser den århusianske 100-model sin berettigelse. Det er i det tematiske længdesnit, den historiske forståelse vokser frem både med hensyn til det slesvigske særpræg og til samspillet mellem hertugdømmet og kongeriget.

Og får læseren mod på mere, er såvel *Danmarkshistorien.dk* som *100danmarkshistorier.dk* klar med kilder, noter og litteratur.

Knud Holch Andersen

Det dansk-grønlandske forhold før og nu

JENS LEI WENDEL HANSEN: *Grønlands Amt (100 Danmarkshistorier)*, Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, illustreret i farver, 100 kr.

Titlen på denne bog er et skalkeskjul. Den bog som Ph.d. Jens Lei Wendel Hansen fra SDU har skrevet handler godt nok om oprettelsen af Grønlands Amt i 1953, hvor Grønland blev ligestillet med det øvrige Danmark, men sætter emnet ind i en større kontekst.

Wendel Hansen formår i løbet af den korte bog at give et nuanceret blik på, hvordan danskere og grønlandere har set på det dansk-grønlandske forhold fra starten af 1700-tallet og op til i dag.

Samtidig får man som dansk læser et godt indblik i, hvorfor det grønlandske politiske liv og de grønlandske politiske partier ser ud som de gør. For denne læser er det specielt interessant hvordan grønlandske og danske politikere som Augo Lynge (1899-1959) og Frederik Nielsen (1905-1991) i tiden op til 1953 så en tættere integration med Danmark som en nødvendig forudsætning. Samtidig skrev begge politikere romaner, som skulle understøtte deres politiske visioner. For moderne tid beskrives kampen om historien og hvordan politikere som Jonathan Motzfeldt og Lars-Emil Johansen fra 1960'erne og frem gjorde op med daniseringen af det grønlandske samfund, hvor deres synspunkt var, at grønlandsk og dansk identitet nu så som uforenelige størrelser.

Samlet set giver bogen en god introduktion til det dansk-grønlandske forhold som kan læses med udbytte af både lærere og elever. Ved løbende at inddrage skønlitterære henvisninger åbnes samtidig op for gode muligheder for et fælles forløb med dansk om Grønland.

Rasmus Thestrup Østergaard

Danske fascistiske førere

OLE RAVN: *"De danske førere – Fascistiske og nationalsocialistiske partier og førere i Danmark 1922-1945"*. Syddansk Universitetsforlag 2018. 620 sider, 398 kr.

I perioden fra mellemkrigstidens begyndelse og frem til Anden Verdenskrigs afslutning havde Danmark omkring 30 fascistiske eller nazistiske partier. Det er en ganske betydelig mængde og fælles for dem alle er, at de stort set ingen politisk gennemslagskraft havde eller indflydelse, hvis man ser bort fra det største af dem, Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti (DNSAP), der med Frits Clausen i spidsen ligefrem kom i Folketinget med et par mandater.

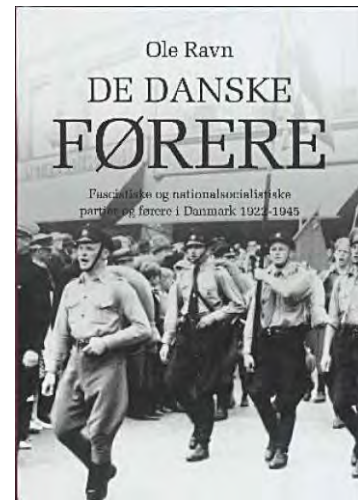
I bogen har Ole Ravn besluttet sig for at lave et portræt af de centrale, ledende skikkelser i disse 30 partier. Dette gøres ved en række artikler med en enkelt fører i fokus, 14 kapitler i alt – alle om en enkelt person med undtagelse af kapitlet om Brødrene Bryld, der i denne sammenhæng nærmest regnes for én person. Det har den indlysende fordel af den enkelte fører står skarpt frem, ulempen er naturligvis at der er en del gentagelser og overlap. Det er dog ikke noget der forstyrrer læsningen, men nærmere et godt eksempel på at der ikke findes problemfri måder at fortælle historie på.

Bogen starter med Cay Lembcke, der var foregangsmand i etableringen af spejderbevægelsen i Danmark, men altså også en række stærkt højreorienterede partigrupperinger fra begyndelsen af 1922. Han blev senere initiativtager til DNSAP og oversatte det tyske partiprogram til dansk – og tabte kort efter magten i partiet til førnævnte Frits Clausen. Den slutter med C.O. Jørgensen, den sidste leder af DNSAP fra 1944 og frem til befrielsen. Mellem de to yderfigurer hører vi om en lang række personer, der ved stort engagement og en udpræget evne til at splittelse, personfnidder, magtkampe og dårlig ledelse kom til at tegne godt 20 års fascisme og nazisme i Danmark. Partierne er meget små, helt afhængige af ildsjæle og ofte mere optaget af at kæmpe indbyrdes end af at erobre politiske indflydelse udenfor rækkerne. De fleste er for længst gledet ud af historien, men i Ole Ravns fine fremstilling trækkes de frem, så vi kan studere dem og måske blive klogere på deres fællestræk.

Selve fremstillingen er seriøs og kompetent. Forfatteren har været i arkiverne og i den righoldige litteratur og formidler klart og tydeligt. Det er sikkert håndværk. Der er en række illustrationer, der kun vil være kendt for de færreste, herunder en række plakater og andet informationsmateriale gengivet i farver. Det er dejligt at se et forlag prioritere dette.

De 14 kapitler er pakket ind i en generel introduktion til den danske fascisme og nazisme som introduktion og en afsluttende sammenfatning. Bogen er fuld af citater og vi kommer ganske tæt på føreren undervejs.

Artiklerne er på ca. 30-40 sider hver og det udelukker jo desværre at vi kan forvente os at vores målgruppe kunne nå at læse om en af personerne i forbindelse med undervisningen, men til opgaver som SRP eller SSO er formatet meget velegnet. Man kunne sagtens forestille sig en opgave om Frits Clausen eller måske mere eksotiske skikkelser som Aage H. Andersen, der var klart den mest antisemitiske af de danske førere,

eller måske "den revolutionære fantast" Wilfred Petersen, der dannede Dansk Folkeparti – det nazistiske parti der eksisterede fra 1941-43, altså.

Bogen er på 620 sider og det kan jo nok skræmme mange af kollegerne med de velkendte pressede hverdage og weekender, men netop artikelformen gør, at man kan plukke og læse hist og her uden at føle at man springer noget over. Det er en styrke og alt i alt må bogen bestemt anbefales.

Der er dog et stort minus som må påpeges her til sidst. Hvordan kan det være at et universitetsforlag udgiver en forskningsbaseret bog uden henvisninger? Som i helt uden fodnoter af nogen art? Det er en katastrofe og må bero på en besynderlig fejlbedømmelse. Hvorfor må vi ikke vide hvor tingene kommer fra? Et eksempel på side 205, hvor et likvideringsforsøg udført af BOPA på Ejnar Jørgensen beskrives med et citat fra "sabotageorganisationens halvofficielle historieskrivning". Men hvilken bog er det egentlig? Den er ikke omtalt i oversigten over hovedkilder til de enkelte kapitler og i litteraturlisten kigger man forgæves efter Esben Kjeldbæks bog om BOPA, som er klart det mest omfattende værk om den kommunistiske sabotageorganisation. Men hvad så? Dette er bare et eksempel på ulemperne ved manglende henvisninger i værk som dette. Lad os håbe at det er en enlig svale.

Jakob Sørensen

Religion i det offentlige rum eller offentlighed i det religiøse rum?

HENRIK REINTOFT CHRISTENSEN, BRIAN ARLY JACOBSEN OG SIGNE ENGELBRETH LARSEN (red.): *Religion i det offentlige rum. Et dansk perspektiv*. Aarhus Universitetsforlag 2019. 276 sider. 300 kr.

Siden daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen efter Muhammed-krisen i 2005 i en artikel i Politiken gav udtryk for, at der var for meget religion i det offentlige rum, og at han ønskede, at islam i lighed med den luthersk-evangeliske kirke skulle holde sig ude af politik, da religion ifølge sidstnævnte trosretning er et anliggende mellem den enkelte og dennes gud, har troens relation til det offentlige rum været et tilbagevendende tema i den offentlige debat.

Den foreliggende, videnskabelige artikelsamling anskuer imidlertid ikke denne problematik i et teologisk perspektiv, men derimod fortrinsvis i et sociologisk. De 14 artikler er da også stort set forfattet af religionssociologer. Samlingen har fire overordnede temaer: Religion og stat, Religion, civilsamfund og offentlige institutioner, Religion og medier samt Religion og politik. Af emner for de enkelte artikler kan nævnes: Blasfemiparagraffens afskaffelse, Ritualer i det offentlige rum, Religion i folkeskolen, Religion på museum, Kristne symboler i reklamer, Religion på film, Religion i nyhederne og Religion i landspolitiske

debatter. Ikke mindst interessante finder jeg Margit Warburgs og Sidsel Vive Jensens artikler om hhv. ritualer i det offentlige rum og religion og folkeskolen.

Artiklerne er som antydnet informative på et videnskabeligt niveau. Det betyder imidlertid ikke, at læseren ikke indimellem kan støde på mærkværdige påstande. Således skriver Laura Maria Schütze i "Religion på museum": "Forpligtelsen til at erindre Holocaust rummer dog det interessante paradoks, at det kræver en fastholdelse af den jødiske kultur eller etnicitet i en fremmedhedsdiskurs at kunne erindre Holocaust som noget særligt" (s. 158). Man må her for det første spørge, om Holocaust da ikke i sig selv var noget særligt uden at måtte betragtes som 'fremmedes' skæbne; nogle jøder selv betragter endda i meget høj grad Holocaust som noget særligt, der ramte netop det jødiske folk som et folkemord, snarere end at det var en forbrydelse imod den samlede, universelle menneskehed. For det andet var det en udbredt opfattelse i Danmark, at nazisternes overgreb imod jøder herhjemme var overgreb imod ligeværdige danske statsborgere, der altså ikke var at betragte som 'fremmede'. Men denne opfattelse blev Holocaust da ikke mindre "noget særligt" af!

En anden, i mine ører ligeledes mindre plausibel påstand lyder: "Når befolkningen godtager, at der bliver lavet sjov med religionen (...) kunne det tyde på, at religionen ikke bliver taget seriøst" (s. 181). Således skriver Sofie Søndergaard i artiklen "Kristne symboler i reklamen". Men for mit eget vedkommende vil jeg derimod sige, at en gud, der ikke måtte have humoristisk sans, ville jeg ikke kunne tage alvorligt.

Artiklerne registrerer og analyserer empirisk religionens tilstedeværelse i det offentlige rum, og Sofie Søndergaards artikel konstaterer, at "religion er blevet en forbrugsvare". Og det, der generelt fremgår af artiklerne, er, at det mere er den sekulære offentligheds indflydelse på den religiøse sfære end det omvendte, der er den danske virkeligheds faktiske tilstand; det er snarere det offentlige rum i religionen end det omvendte. Således bestemmer fx politisk lovgivning religionsundervisningens status i folkeskolen som ikke længere forkyndende, men som oplysende; dette har kirken ingen indflydelse på. Dog blander det offentlige sig principielt ikke i troslærdommene. Da den danske folkekirke imidlertid også er intimt forbundet, også økonomisk, med folkekirken, findes der her en gråzone; således blev der i 1992 vedtaget en lov om gejstlige læresager, der bliver brugt, når en "præst, provst eller biskop i forkyndelsen eller på anden lignende måde har tilsidesat den danske folkekirkes bekendelsesgrundlag" (s. 251), skriver Lene Kühle og Henrik Reintoft Christensen. Staten ønsker på den måde ikke hvad som helst forkyndt fra den danske folkekirkes prædikestole.

Filosoffen Jürgen Habermas har præget begrebet "postsekulær tilstand" for vor tid som betegnelse for en religionens tilbagevenden også til det offentlige rum i vor del af verden. Denne artikelsamling bekræfter imidlertid ikke en forøget religiøs indflydelse på de offentlige anliggender i Danmark om end nok en øget religiøs interesse og måske også tilstedeværelsen af flere troende i befolkningen. Om det imidlertid bør være sådan, at religion får mere indflydelse på verdslige anliggender, må dels være et anliggende for den enkelte religion selv, men desuden også et anliggende, som må drøftes åbent i det offentlige, sekulære rum, i hvis kompetente fora og ikke noget religiøst desforuden samfundets lovgivning bliver fastlagt og ubetinget bør fastlægges.

Poul Ferland

Et upolitisk menneskes betragtninger

THOMAS MANN: *Et upolitisk menneskes betragtninger*. Et udvalg, oversat fra tysk og med efterord af Karin Højersholdt. Multivers 2019. 253 sider, 298 kr.

Den tyske forfatter Thomas Mann (1875-1955) skrev under Første Verdenskrig essaysamlingen *Betrachtungen eines Unpolitischen*, hvoraf et udvalg nu, godt 100 år efter, er udkommet på dansk.

Mann forsvarer sit fædreland, Tyskland, og tyskheden - og Rusland!- og han leverer skarpe angreb på England: "England (er) en ikke-europæisk og tilmed Europa-fjendtlig magt, totalt blottet for europæisk samvittighed og europæisk solidaritetsfølelse", og: "Deres filosofiske tænkning rangerer ikke synderlig højt, og de har aldrig været musikalsk skabende". Dog beundrer han deres billedkunst og skønlitteratur samt deres tekniske, praktiske opfindelser, så som cyklen og WC'et, og så er de "trods alt et europæisk kulturfolk"!

Derimod får de latinske folkeslag og franskmændene især en alvorlig omgang med den mannske krabask, en kritik, der kan sammenfattes i: "Fransk er det skvadrende indbegreb af elegant overfladiskhed", som tillige er ånden i Manns hadeobjekt nummer 1: "la république démocratique, sociale et universelle" ("den demokratiske, sociale og universelle republik"). Dette (franske eller franskinspirerede) demokrati negligerer for Mann forskellene mellem mennesker samt det nationale til fordel for abstrakt og illusorisk lighed og til fordel for en hjemløs verdensborger, der altså ikke engang er hjemme i verden.

Mann gør sig på den anden side til fortaler for en tyskhed på en måde, som, set i historiens ofte ulideligt klare lys, i dag nærmest må kaldes særdeles problematisk: "Stolthed, ære og glæde ved at adlyde er jo i dag et tysk særkende og en international ubegribelighed; i hvert fald foreligger her et sjæleligt sagforhold, som beviser, at 'ufrihed' og mandsære kan gå hånd i hånd".

Man kunne fristes til at kalde Thomas Mann for reaktionær, og det desto mere, eftersom bogen utvetydigt rummer en forherligelse af krigen, og ikke blot som et partsindlæg for den tyske side i den igangværende krig, men simpelthen som en apologi for krigens, al krigs væsen og dens fordelagtige indflydelse og inspirerende virkning på ikke mindst kunst og åndsliv. Men så let forholder det sig ikke med at karakterisere Manns opfattelser; essayene er langt mere nuancerede end som så, af og til endog grænsende til det selvmodsigende. Således er Mann tilsyneladende for 'ånden' imod det profane liv, for 'menneskelighed' imod politik, for kunsten imod hverdagslivet; men samtidig har han dog lært af Friedrich Nietzsche – den ene af hans tre inspirationskilder, som foruden Nietzsche talte filosofen Arthur Schopenhauer og komponisten Richard Wagner – at livet er den essentielle idé. Han ender dog med at sige, at der findes et uopløseligt spændingsforhold imellem ånd og liv; kunstneren kan således ikke bare befinde sig i 'åndernes rige', godt på afstand af virkeligheden, han/hun er tværtom også henvist til denne i sit kunstneriske virke, må fx skrive om den og/eller tage den alvorligt i sit arbejde som så at sige ligeværdig med 'ånden' ('idealerne') eller som dennes nødvendige forudsætning.

Det ville også være for let at afskrive den selverklæret konservative Mann som antidemokrat; men han har unægtelig en alternativ forståelse af dette begreb: "Demokratiet skal atter være, hvad det var før politikens indtrængen i gudsriget (sic!): broderlighed på tværs af alle forskelle og under formel bevarelse af alle forskelle". Det ligner et demokrati af forsamlede stænder i et statisk, hierarkisk ordnet samfund. Den rationelle kerne her synes imidlertid at være en påmindelse: demokratiet skal huske på og sikre forskellen mellem mennesker og ikke lade, som om alle er lige i snart sagt enhver henseende, måske bortset fra det banalt økonomiske, der måles i penge og materielle goder. Til lighedsspørgsmålet siger Mann i det centrale essay Nogle bemærkninger om menneskelighed også: "Lighed er en fingeret og kunstig tilstand, som man opretholder, idet man så vidt muligt imødegår den reelle og naturlige fordeling af styrke og evner med fornægtelse og overfladisk negligering".

Mann, og ikke mindst det må ikke overses, betoner broderskabet, der som bekendt indgik i Den franske Revolutions motto ved siden af frihed og lighed. Og ja: vi snakker i dag en masse om 'frihed' og 'lighed', men hvad med broderskabet, måske den vigtigste stjerne af de tre i konstellationen? Hvor blev den mon af? Snak om 'solidaritet' i dag – hvis den snak overhovedet seriøst findes? - betyder reelt gruppeegoisme, eller, som et fagforbund herrenhjælpemig agiterede i annoncer: "Vær solidarisk med dig selv!" Med Mann kunne man hævde, at det er sølle, at demokratiet ikke engang for alvor forsøger at leve op til egne idealer.

Det er naturligvis en begavet og suverænt skrevet – og godt oversat – bog, Mann har begået, der tillige er ment som en skarp polemik imod Heinrich Mann, Thomas' demokratiske – og, ak skade, frankofile! – bror. Kort efter krigen nærmede Thomas sig imidlertid demokratiet, tog parti for Weimarrepublikken og tog til orde imod højreradikalismen, fascismen og det nazistiske regime, som tvang ham i eksil, fra 1940 i USA. Den intellektuelle og kunstneriske ærlige vilje og evne til sand indsigt var til slut stærkere end hans nationale sindelag.

Poul Ferland

Den umoralske politiker

Gyldendal udgiver en lille serie bøger med navnet "Til Tiden". Bøgerne er korte indlæg i samfundsdebatten.

JAKOB BIRKLER: Den umoralske politiker. Gyldendal (2018). 140 sider, 100 kr.

Jakob Birkler, som er tidligere formand for Det Etske Råd, forsøger med denne bog at belyse en række problemstillinger af etisk og moralsk karakter fra den aktuelle politiske scene. Forfatteren hævder, at det etiske landskab på Christiansborg er under en ret voldsom forandring.

Gennem en række konkrete eksempler fra de sidste års danske politiske virkelighed belyser forfatteren begreber som dobbeltmoral, løgne, undskyldninger mv.

Det er karakteristisk, at forhold som afhængighed af erhvervsliv, økonomiske interesser og begrebet korruption stort set ikke indgår i de problemstillinger, der bliver belyst. Det kan have to årsager. Enten har forfatteren ikke en viden, der kan belyse disse forhold, eller at danske politikere på disse områder faktisk har en meget høj moral.

Birkler understreger tillige, at det er vigtigt at skelne mellem umoralsk og amoralsk.

I bogens næstsidste kapitel oplistes og kommenteres en række politiske kneb. Det er tankevækkende at blive præsenteret for de mange kneb, men der kunne godt være flere konkrete eksempler.

Helt generelt er der en tendens til, at overvejelserne bliver lidt for luftige. Det gælder således et afsnit om "Den politisk karakter", hvor forfatteren slutter afsnittet med konklusionen: *"Forskellen mellem den moralske og umoralske politiker er måske mest af alt en forskel mellem det ægte og det fordækte"* (side 104). Det lyder godt, men hvordan kan det testes?

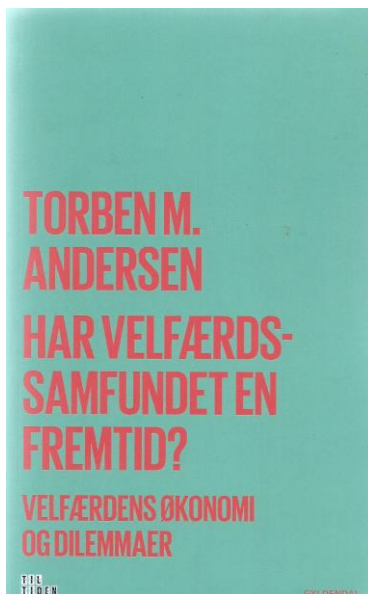
I bogens afsluttende kapitel foreslår forfatteren, at der oprettes en etisk komité på Christiansborg til vurdering af en række spørgsmål, herunder vurdering af ministre ved til- og fratrædelse.

Det er interessant at få belyst de moralske dilemmaer og problemstillinger fra en forfatter, der som udgangspunkt har en filosofisk baggrund. Bogen lever dermed op til dens formålsparagraf: *“Korte, koncentrerede bøger, der løfter læserens blik fra den aktuelle debat og sætter emnerne ind i større sammenhænge”* (omslag).

Johannes Lebech

Velfærdssamfundet

Gyldendal udgiver en lille serie bøger med navnet “Til Tiden”. Bøgerne er korte indlæg i samfundsdebatten.

TORBEN M. ANDERSEN: Har velfærdssamfundet en fremtid? Velfærdens økonomi og dilemmaer.

Gyldendal(2018). 137 sider, 100 kr.

Udgangspunktet for bogen er, hvorvidt den nordiske velfærdsmodel klarer sig bedre end andre velfærdsmodeller, og om den er noget særligt?

Bogen gennemgår de enkelte aspekter af velfærdssamfundet, herunder forholdet mellem velstand og lighed. Gentagne gange stilles spørgsmålet: hvorfor er den nordiske velfærdsmodel så effektiv, da den sikrer både høj økonomisk velstand og høj grad af økonomisk lighed?

Umiddelbart kan indholdet lyde lidt tørt, men det lykkes forfatteren at fokusere på enkeltelementerne i det økonomiske system i forbindelse med velfærdssamfundet på en sådan måde, at det er til at forstå for den ikke økonomisk uddannede læser, som helt klart tilhører

målgruppen for denne bog. For en person med et vist niveau af økonomisk uddannelse er bogen en repetition af kendt stof.

Det opleves klart som en kvalitet ved bogens fremstilling, at det hele tiden understreges, at de økonomiske sammenhænge er komplekse, og at man let kan lave fejlslutninger, hvis man tager elementer ud af sammenhænge, som det ofte sker i den politiske debat. Forfatteren får således givet en fin forklaring på de nuancer, der er i den politiske debat i Danmark om velfærdssamfundet. Paradokset er, at der er stor konsensus om, at man vil have et velfærdssamfund, men det er enkeltelementerne, der ofte diskuteres. Bogen bliver på den måde en god guide til forståelse af den offentlige debat om økonomien.

Et kapitel handler om velfærdsstatens udfordringer: aldrende befolkning, globalisering og ny teknologi. Bogen påviser, at netop Sverige og Danmark er de to lande, der tidligt har skabt løsningsmodeller for befolkningsaldringen. Der argumenteres overbevisende for, at vores velfærdsmodel er en beskæftigelsesmodel, hvad der også tydeligt ses, når migration gennemgås som en af de nye udfordringer.

I de afsluttende kapitler beskriver forfatteren velfærdsstatens dilemma og fremtid. Øget vækst medfører øgede omkostninger og øgede krav til velfærden og ønsket om mere fritid. Det kræver prioritering og ikke mindst reformvilje, hvis velfærdsstaten skal overleve. Men det er ikke en urealistisk opgave:

“Der er ingen økonomiske argumenter for, at vi ikke også i fremtiden kan opretholde et velfærdssamfund af den type, vi har i dag.” 130 sider. 100 kr.

Johannes Lebech

Venstreorienteret hverdagshelt

STEEN BILLE LARSEN: *I venstrefløjens øje. Mit liv som fuldtidsaktivist i 60'erne*. Forlaget Politisk Revy. 312 sider. 248 kr.

Steen Bille Larsen (SBL) er en af hverdagens helte. Dem findes der mange af i foreningsdanmark. For i enhver forening, klub eller græsrodsbevægelse er der en række mennesker, som yder en enorm, men ofte ret overset indsats som frivillige. Det er folk som står for alt det praktiske omkring daglig administration og kommunikation, og som sørger for at bevægelsens arrangementer kommer op at stå.

Det særlige ved Steen Bille Larsens indsats er, at den – som bogens titel antyder – lå i 1960'erne, og at den blev udfoldet i venstrefløjsorganisationer. Han blev som ganske ung engageret i Kampagnen mod Atomvåben, og han var med til at organisere og deltog i de marcher mod atomvåben, som bevægelsen arrangerede i første halvdel af 1960'erne. SBL blev tilknyttet bevægelsens sekretariat, og bogen giver en levende og nuanceret beskrivelse både af de problemer, kampagnen havde med at slå igennem i en bredere offentlighed, og af de diskussioner, folkene bag kampagnen havde indbyrdes.

Da atomkampagnen taber momentum, bliver Steen Bille Larsen knyttet til Politisk Revy (1963-87). Det var et fjortendagesblad, som blev startet af en gruppe mennesker med tilknytning til SF, men principielt var bladet uafhængigt af partier og organisationer. Bladet var forum for mange væsentlige politiske debatter på venstrefløjen i 1960'erne og 1970'erne. Også her begynder SBL med at være praktisk gris og primært tage sig af forefaldende kontoropgaver, men han bliver efterhånden skrivende medarbejder og er en overgang redaktionssekretær på Politisk Revy. I 1973 skifter SBL spor og bliver ansat på Det Kgl. Bibliotek.

Steen Bille Larsens engagement i venstrefløjens bevægelser – han er også en overgang midt i 1960'erne medlem af Danmarks Kommunistiske Ungdom – bringer ham tæt på en række centrale begivenheder, debatter og bevægelser i perioden 1960-1973. Vi får således ret personlige vidnesbyrd om Kampagnen mod Atomvåben, atomnedrustningen i 1960'erne, modstanden mod vietnamkrigen, ungdomsoprøret, studenteroprøret, Kejsergadesagen 1969, demonstrationer mod Verdensbanken i 1970, rødstrømpebevægelsen, de vilde strejker i 1972 og folkeafstemningen om EF i 1972.

Man fornemmer, at SBL i formidlingen af dette på en gang selvbiografiske og historiske stof stræber efter en fremstillingsform, hvor den personlige, venstreorienterede politiske vinkel er klar, men samtidig søger han en redegørende form, der ikke lader den yngre forudsætningsløse læser i stikken.

For den der – som denne anmelder selv har oplevet perioden - er bogen interessant og sympatisk, men også på mange måder forventelig. Man savner flere kritiske refleksioner og en stærkere 2018-bevidsthed i forhold til 1960'erne.

Bogen kan måske anvendes af elever der vil skrive opgave i perioden. Især er der meget stof at hente omkring Kampagnen mod Atomvåben. Ellers har bogen ikke større relevans i en undervisningssammenhæng.

Henrik Bonne Larsen

Han var en god konge: ny gendigtning af Beowulf

KELD ZERUNEITH: *Beowulf. En gendigtning med efterskrift og noter*, Gyldendal 2018. 128 sider. 200 kr.

I en lille, nydelig bog er Keld Zeruneiths gendigtning af den store, oldengelske elegi, *Beowulf*, nu udkommet.

Beowulf er fortællingen gennem 43 sange om den gøtske (eller jyske) helt af samme navn, der kommer til den danske kong Roars hof og bekæmper et grufuldt uhyre, Grendel, der med mord og vold har tyranniseret hoffet (hirden) gennem 12 år. Grendel har imidlertid en moder, der hævner sin søn i kongens hal. *Beowulf* må derfor på ny ud for at kæmpe mod uhyrets moder på bunden af en mose. Det ender efter en hård kamp med *Beowulfs* sejr, og han drager derpå hjem til Götland, hvor han siden bliver konge.

Digtets sidste del handler om *Beowulfs* kamp med en drage, der er blevet vækket, fordi en træl har stjålet fra dens guldskat. Denne dragekamp bliver heltens sidste, og han såres dødeligt, men når dog at beskue dragens forbandede skat, inden han dør. Sidste sang beskriver gravfærden.

Således er meget kort fortalt handlingen i det vel for de fleste bekendte, oldengelske helteedigt, som kun findes overleveret i et enkelt håndskrift, der dateres til omkr. 900. Historien - eller de historier, digtet bygger på - er formentlig nogle århundreder ældre. Men det kan være vigtigt at understrege, at der er tale om én lang, sammenhængende fortælling, hvor helten bliver udsat for stadigt sværere og mere alvorlige trusler og kampe, sluttende med hans egen død.

Først og fremmest må det bemærkes, at det er interessant, at der kommer en ny dansk oversættelse af denne tekst. Den er på mange måder vigtig for germansk oldtids kulturhistorie. At en stor del af handlingen udspiller sig i danerkongens hal, Heorot, og at der således gives en del, delvis fragmentariske brikker til dansk sagnhistorie, forhøjer tekstens relevans i forbindelse med vores egen tidlige kulturhistorie betydeligt. Men først og sidst er oversættelsen vigtig, fordi vi her får en helhed, et eksempel på, hvad en digter (om han så har været fra 900-tallet eller noget før) har opfattet som vigtigt at videregive til sine samtidige tilhørere og eftertiden. Digtet er således et vindue ind til oldtiden.

Efterordet

Bogen består af selve teksten samt et lille efterskrift. I efterskriften oplyses kort og i øvrigt veloplagt om baggrunden for digtet. Efter nærværende anmelders mening er teksten imidlertid *for* kort.

Først omtales det fortolkningsdilemma, der skyldes, at heltene er hedenske, men at de taler som kristne. Dette har, får vi at vide, forfatteren skrevet en hel bog om, *De sidste tider*, hvorfor han på dette sted 'vil nøjes med [...] at påpege nogle af digtets mangfoldige paradokser'. Dette gør forfatteren også, men derefter sidder man med en tom fornemmelse. De interessante observationer, som fremlægges, navnlig det nævnte dilemma hedensk-kristen, kunne man godt ønske sig bedre underbygget, og hvis forfatteren ligefrem har skrevet en bog om emnet, burde det ikke have været nogen sag at tilføje relevant stof.

Derpå beskrives kort digtets overlevering og dets første oversættelse (nemlig til dansk af N.F.S. Grundtvig i *Bjovulfs Drape – paa Danske-Riim*, der nu er tilgængeligt på www.grundtvigsværker.dk) for meget kort at nævne nogle af de historiske navne, digtet også rummer. Det sidste punkt kunne der godt have været gjort mere ud af, så læseren kunne få en bedre fornemmelse af den store fællesgermanske overlevering, digte som Beowulf, Nibelungenlied og Vølundkvadet knytter an til. Afsnittet er lidt knapt i udtrykket, også her kunne man med fordel have udvidet fremstillingen. Man kunne f.eks. have forsøgt at besvare spørgsmål som: Er der andet, der taler for en datering af handlingen til omkr. år 500 (hvor nemlig en i digtet optrædende Hygelak, der desuden omtales i Gregor af Tours *Frankerkrønike*, må have levet, hvis der da er sammenfald mellem de to personer)? Hvad med de øvrige stormænd og konger, der optræder, kan de tids- og stedfæstes? Eller er det ren fabel? I sidste fald kunne man drøfte hele nødvendigheden af datering af den slags litteratur. Det kunne i den forbindelse også have været interessant med overvejelser over, hvad en given datering gælder: hele digtet? Dele af det? Ligeledes knyttet til dette: Hvad kan videre siges om 'digtets historiske akkuratessse i skildringen af heltelivet', som omtales s. 109? Der henvises til høvdingegraven i Sutton-Hoo, dateret til omkr. 625 e.Kr., og i note 67 til digtet nævnes denne grav igen i forbindelse med Beowulfs gravlæggelse. Men hvad mere? Hvad er forbindelsen mellem disse? Hvorledes kaster de to grave lys over hinanden?

Det er som om efterordet i højere grad er en ansporing til at læse videre i anden relevant litteratur (oversætterens egen bog?), frem for at give svarende og indføre læseren i digtets forståelseshorisont. Dette er i sig selv ikke en dårlig ting, men det havde været langt mindre frustrerende, hvis man i det mindste fik lagt et grundlag.

Gendigtningen

Der ofres en del ord i efterordet på originaldigtets form, både mere formelt (versemål), og hvad indholdet angår (det digteriske sprog, stilen). Desuden findes en fin reproduktion af digtets prolog i håndskriftet, som

det er overleveret i, med en tilhørende transskription (for en oversættelse kan man blade frem til bogens første sang). Det er en god ide, og giver læseren en fornemmelse af, hvilken slags digt og overlevering, der er tale om.

Der siges ikke meget om, hvordan bearbejderen er gået til værks. Men dog nævnes, at tanken har været at holde sig tæt til originalteksten uden dog at overføre versemål. Underligt nok nævnes ikke, hvilken udgave, der er oversat efter, dvs. hvilken grundtekst, der er benyttet. Dette er relevant, da alle udgivere har deres rettelse til teksten. Enkelte steder omtales tekstrettelser i noterne, men det gøres i det hele taget ret overfladisk.

Navnestoffet overtages fra Andreas Haarders prisværdige oversættelse på vers, med undtagelse af hovedpersonens navn, Beowulf. Haarder benyttede den lydrette form på dansk, Bjovulf (som også Grundtvig gjorde). Der gives ikke nogen særlig grund, afset fra, at Beowulf-navnet falder bearbejderen bedre for tungen end det ligeledes fremmedartede Bjovulf.

Selve oversættelsen er mundret og god at læse. Ved oplæsning får man lidt fornemmelse af originalens poetiske form, selvom versemålet ikke er overført. Dog er der her og der nogle besynderligheder, som man snubler lidt over. F.eks. bruges ordet 'giganter' for det oldengelske *eotenas* (note 9, s. 118); dækker dette mon det samme som det nordiske 'jætte'? Hvorfor da ikke bruge dette ord og dermed høste de konnotationer, dette ord giver? Om uhyret Grendel bruges bl.a. 'monster'. På nærværende anmelder vækker det mest en følelse af at læse en nyere fantasy-roman eller en beskrivelse af et rollespil, frem for at trække tæppet til side for den store verden af germansk oldtidsdigtning; bedre bliver det ikke, når der pludselig tales om 'orke' (!). Endelig bemærkes det, at Zeruneith benytter formen 'danskere' for det ellers traditionelle 'daner' (jf. også brugen af svenskere). Dette er uheldigt, da man som moderne læser nemt kommer til at læse den moderne forståelse af 'danske' ind i digtet. Men dette er jo ikke tilfældet. Danerne var i 500-tallet (som Zeruneith tilsyneladende vil datere digtet til) en folkestamme blandt andre. Ved at bruge det traditionelle 'daner' vil læseren ikke automatisk tænke på moderne danskere eller en tidlig form af disse. Et parallelt problem er det, når der hen imod digtets slutning tales om 'fædrelandets glæde': at tale om et 'fædreland' på denne tid er i allerhøjeste grad en anakronisme, som bestemt ikke lader os forstå digtet på dets egne vilkår.

*

Alt i alt er det en udmærket lille bog, for de, der gerne vil opleve et sus af oldtiden og af den ene eller den anden grund ikke ønsker at kaste sig over den metriske form. Til det formål er gendigtningen ganske fin, og man oplever afgjort noget af den dramatiske form, *Beowulf* består af. Men det må samtidig siges, at ønsker man at gøre noget mere alvorligt ud af sit bekendtskab med oldtiden og forstå den på dens egne præmisser, må man gå til andre kilder.

Johnny Lindholm

Slagmark – for hvem?

Slagmark, tidsskrift for idéhistorie nr. 78. Tema: Livsvidenskabernes materialitet. 190 sider. 150 kr

Landets eneste idéhistoriske tidsskrift, det Aarhusbaserede Slagmark, har i dette nummer kaldt sit tema for Livsvidenskabernes materialitet. Det indeholder otte temaartikler med så forskelligartede emner som forplantningen, alt for store klitorisser, Ekskrementelle værdier i humaniora og livsvidenskaberne – som titlen lyder på en artikel –, surrealismens fysiologiske æstetik, hjerneforskning fra 1888 til i dag, kunstig befrugtning og insekter som fødemiddel.

Jeg kan ikke påstå, at nogen af artiklerne for alvor påkaldte sig min særlige interesse – det skulle da lige være Sidsel Jøved Kennilds artikel om kønsforskelle i tidligt moderne livsvidenskaber, der bringer informativt, idéhistorisk stof fra 15-1600-tallenes forskning, som gør læseren klogere på, hvad ikke mindst en kvinde er. Endnu i dette 21. århundrede er der behov for oplysning om dette også i biologisk perspektiv vigtige emne, der ufatteligt nok har ligget i mørke i århundreder og først med Sigmund Freud igen virkelig blev bragt frem i lyset. Kvinden har klart maskuline kønstræk, og en opdeling i rigtige mænd og rigtige kvinder er der således ikke (længere) belæg for. Kennild skriver selv: ”Min påstand er, at det forholdt sig problematisk og knudret med kroppene og deres måder at være kroppe på for de tidligt moderne, såvel som det forholder sig problematisk med ditto for mennesker i det 21. århundrede. Vi bokser blot på forskellige måder med materien og dens beskaffenhed”.

Men generelt var der altså ikke tale om inciterende læsning, om end der rigtignok var oplysende momenter i alle artikler, der dog i ikke ringe omfang har et noget studentikost præg. Men min manglende indfangethed af artiklerne kan, indrømmet, også i hvert fald delvis skyldes, at de videnskaber, der i tidsskriftet kaldes livsvidenskaber, altså sådan noget som biologi, biokemi, fysiologi, anatomi og andre medicinske discipliner, ikke står mig så vældig nær.

En ikke uinteressant oplysning giver temaredaktørerne Christoffer Basse Eriksen og Thomas Erslev dog i deres indledning: "I Linnés (den svenske botaniker Carl von Linné (1707-78); PF) taksonomi (..) var det planternes mandlige kønsorganer, støvdragerne, der bestemte klassen og de kvindelige kønsorganer, støvfangeren, der bestemte orden samtidig med, at orden var underordnet klasse i det taksonomiske hierarki. På denne måde introducerede Linné altså (endnu) en maskulin dominans i sin repræsentation af naturen". Og således demonstreres det ligeledes på denne facon, hvordan sociale, hierarkiske forestillinger og ideologier, her ang. kønnenes indbyrdes placering, kan få en temmelig afgørende indflydelse på endog videnskabelig forskning!

I sin artikel om den danske anatom og naturhistoriker Thomas Bartholin (1616-80) og hans forskning i forplantningen når Signe Nipper Nielsen frem til det tankevækkende, at "til forskel fra moderne livsvidenskaber var målet (i 1600-tallet; PF) at gestalte naturen således, at den fremstod uordentlig, overraskende og foranderlig". Måske siger dette mere om naturen i sig selv end vor tids naturviden, der til gengæld ved umådelig meget mere om naturens anvendelighed og instrumentaliserbarhed.

Der er også opløftende momenter i Emil Leth Meilvangs artikel om maleren Man Ray og fysiologen Mareys kontrovers i årtierne omkring år 1900. Således stiller han skarpt ind på forskellen mellem Mareys inddeling af tiden i ubevægelige punkter og filosofen Henri Bergsons – og Man Rays – begreb om tiden som en varen, en fylde. Det er i grunden en kontrovers om tiden som kvalitativ eller tiden som kvantitativ, som også er nok så aktuel i dag; hvad foretrækker man: militærisk march eller yndefulde bevægelser af en kvindelig balletdanser?

Meningsløse eller helt uunderbyggede postulater forskånes man dog ikke for; her er et af de værste fra artiklen af William Viney: "Mange begavede videnskabsmænd, journalister og virksomheder (...) holder fast i en humanistisk forståelse af selvet, der er en direkte konsekvens af voldelige, nationalistiske filosofier". Ser man det – eller gør man ikke??

Min største anke er imidlertid et hjertesuk, som går ud over dette nummer af Slagmark. Slagmark er det eneste danske idéhistoriske tidsskrift og udkommer (kun) fire gange årligt. Derfor bør man have en forpligtelse til at komme rundt i det idéhistoriske landskab og 'lade de tusind blomster blomstre'. Men man udkommer udelukkende med temanumre, naturligvis valgt af redaktionen, der fortrinsvis består af yngre kandidater og studerende ved den idéhistoriske afdeling ved Aarhus Universitet. De relativt få årlige sider om idéhistorie i Danmark og verden omkring os er således helt forbeholdt fire temaer, eventuelt snævre, valgt af yngre idéhistorikere i Aarhus, og således afspejler landets eneste idéhistoriske tidsskrift på ingen måde den mangfoldighed, der findes idéhistorisk bare i dette land. Så måske skulle man mere beskedent kalde tidsskriftet for "Tidsskrift for Idéhistorisk Afdeling ved AU"?

Til overmål indskrænker man nu anmeldelsessektionen, sådan forstået, at man vil koncentrere sig om "kritik" – ikke anmeldelse, som om enhver god anmeldelse ikke også er kritik og ikke også sagtens på mindre plads kan være videnskabeligt funderet kritik – af færre bøger – i nærværende nummer er der tale om tre (!) "kritikker". Også dette træk medvirker til at indskrænke Slagmarks horisont, og man bør selvfølgelig anmelde langt flere idéhistoriske værker til oplysning af sin meget interesserede læserkreds, der gerne vil følge med hele horisonten rundt og ikke bare henvises til tunnelsyn og udsyn med skyklapper. Et konstruktivt forslag fra min side kunne være, at Slagmark oprettede en hjemmeside med plads til flere artikler og flere anmeldelser.

Poul Ferland

Anmeldelser 223 - klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen

Steen Beck: Didaktisk tænkning på arbejde. Frydenlund 2019. 336 sider, 299 kr.

Peter Frederiksen: Vores verdenshistorie 1. Columbus 2019. 254 sider, 196 kr. + moms.

Maria Madsen et al: KS-bogen (2. udg.). Columbus 2018. 332 sider, 159 kr. ex moms

OBS Maline Gerth-Bendixen & Uffe Agergaard Hansen: Tanker om ondskab. Systime 2018. 147 sider, 140 kr. ex. moms

Peter Harmsen: Sindberg. Den danske Schindler og Nanjing-massakren 1937-38. Lindhardt og Ringhof. 344 sider. 300 kr.

Carsten Selch Jensen, Janus Møller Jensen, Kersti Markus & Marika Mägi: Da danskerne fik Dannebrog. Forlaget ARGO. I kommission hos Gads Forlag. 244 sider. 249,95 kr.

Lykke Friis: Håbets Europa i 89 billeder. Gyldendal. 256 sider. 300 kr.

Rasmus Christian Elling: Irans moderne historie. Gyldendal. 336 sider. 300 kr.

Martin Lund: Big Bill. En biografi om danskeren William S. Knudsen. Haase Forlag 2019. 416 sider, 300 kr.

Ole Sønnichsen: One dollar man. Storyhouse 2019. 400 sider, 300 kr.

Gunnar Lind & Palle Roslyng-Jensen (red): Danmarkshistorien. Samfund, livsformer og politik. Gad 2019. 550 sider, 400 kr.

Bente Thomsen og Kaj Madsen: Sveriges cistercienserklostre. Forlaget Ankeret 2019. 384 sider, 298 kr.

Walter Isaacson: "Leonardo da Vinci". Gyldendal 2018. 576 sider, 400 kr.

Erik Strid: En lille ny tosse i verden. Frans af Assisis historie. Eksistensen 2019, 413 sider, 329 kr.

Simon Bendtsen, Eva Jung & Michael Lund: Beskidte milliarder – da danske Bank blev centrum i verdens største hvidvasksag. Gyldendal 2019. 357 sider, 300 kr.

Andrea Wulf: Opfindelsen af naturen. Den eventyrlige beretning om Alexander von Humbolt, videnskabens glemte helt. Gad 2019. 612 sider, 400 kr.

Karsten Merrald Sørensen: Til evig ihukommelse. Økonomi og mindekultur i kirkerne i fire jyske købstæder i 1600-1700 tallet. Århus Universitetsforlag 2018. 283 sider.

Carl Henrik Koch: Pascal. Matematik og mirakler. L & R 2017, 472 sider.

Peder og Severin Olesen Larsen: "Arvegods. Kristendom og naturvidenskab". Forlaget Eksistensen 2019. 131 sider. 149 kr.

Morten Møller, Niels Erik Rosenfeldt, Jesper Jørgensen: Den røde underverden. Hemmelig kommunistisk virksomhed i Skandinavien mellem to verdenskrige. Gyldendal 2019. 414 sider, 300 kr.

Jakob Olling: Dobbeltmytteriet på de danske slaveskibe. Feature Press

Charlotte Langkilde: "Færøerne. En moderne nation fødes". Lindhardt og Ringhof. 560 sider. 350 kr.

Kenn Tarbensen: Fisk til folket. 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Bo Poulsen: Stormflod. 1825. Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider. 100 kr.

Mogens Rüdiger: Oliekrisen. 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag. 100 sider. 100 kr.

Bent Blüdnikow: Jødefejden. Århus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

Baggrund.com: Det badende menneske. Nedslag i badets kulturhistorie. 2019. 183 sider, 220 kr.

Jeanette Varberg: Viking. Ran, ild og sværd. Gyldendal 2019. 576 sider, 400 kr.

Karsten Merrald Sørensen: Til evig ihukommelse. Økonomi og mindekultur i kirkerne i fire jyske købstæder i 1600- og 1700-tallet. Århus Universitetsforlag 2018. 283 sider.

Jan Hedegaard: En lille bog om Churchill. L & R 2017. 288 sider, 199 kr.

Louise Nyholm Kallestrup, Jesper Majbom Madsen & Nils Arne Sørensen: Evighedernes by. Rom. Gad 2019. 352 sider, 250 kr.

Peter Hertel Rasmussen: Den danske Tysklandsbrigade 1947-1958. Syddansk Universitetsforlag. 460 sider. 398 kr.

Kim Hjarðar: Hilsen fra Hitler. Frimærker som propaganda i Det tredje Rige. Turbine. 252 sider. 300 kr.

Peter Langwithz Smith: Dødens bolig. Auschwitz–Birkenau. People's Press. 766 sider. 449,95 kr.

David King: Retssagen mod Adolf Hitler. Ølstuekuppet og det nazistiske Tysklands fremmarch. Gyldendal. 480 sider. 350 kr.

Peder og Severin Olesen Larsen: "Arvegods. Kristendom og naturvidenskab". Forlaget Eksistensen 2019

Voltaire: Filosofiske breve – om den engelske nation. Oversat fra fransk af Mogens Chrom Jacobsen. Klim 2019. 159 sider. 250 kr.

Anders Agner Pedersen: Obama – håbets præsident. Gyldendal. 280 sider. 300 kr.

Ditlev Tamm: De klogeste og skarpeste. Gyldendal 2018. 500 sider, 350 kr.

Sophus Helle og Morten Søndergaard (red): Gilgamesh. Gyldendal 2019. 157 sider, 200 kr.

Jens – Peter Bonde: Find ud af EU. Globalisering og folkestyre i Danmark og EU. Frydenlund 2018. 422 sider, 300 kr.

G.W.F. Hegel: Indledning til æstetikken. Oversat fra tysk af Jacob Bittner. Forlaget Senmund. 186 sider. 299 kr.

Mogens Lund: Stillehavskrigen 1941-45. Ellekær 2019. 520 sider, 395 kr.

KS-bogen, 2. udgave.

Madsen, Maria; Frejbæk, Anna Amby; Johnsen, Hanne Friis; Egede-Pedersen, Brian; Pedersen, Mikkel; Mølbæk, Karen; Lauritsen, Marie-Louise Ebert: KS-bogen. Columbus, 2. udgave, 2018. 332 sider, 159 kr. ex moms.

KS-bogen, 2. udgave er en opdateret version af bogen af samme navn fra 2015, som er tilrettet faglige mål og kernestof i læreplanen fra 2017. Den består af fire temaer, der hver især har en kort fællesfaglig introduktion og derudover et uddybende afsnit for henholdsvis historie, samfundsfag og religion. De fire temaer, som bogen behandler, er *"Identitet og Familie"*, *"Globalisering – kulturmøder og religiøse konflikter"*, *"Det Gode Samfund"* og *"Demokratiet under pres?"* Til bogen hører der, ifølge bogens forord, en hjemmeside med ekstra materiale, inspiration og opgaver, som dog i skrivende stund ikke er helt opdateret til anden udgave af bogen.

Hvert tema har som nævnt en fællesfaglig introduktion, der søger at kæde temaet sammen indenfor de tre fag. Intentionen er rigtig god, og introduktionen fungerer i de fleste tilfælde ganske godt til at samle trådene mellem de tre fag.

I temaet *"Identitet og Familie"* har forfatterne valgt at periodisere det traditionelle samfund fra 980-1850, det moderne samfund fra 1850-1970 og det senmoderne samfund fra 1970. I den historiefaglige del af det traditionelle samfund gennemgås samfundsstrukturen, arbejdet og familien på landet i hovedtræk, dog kun med meget få konkrete årstal eller udviklinger gennem perioden. I samme tema viser tabel 1.1 det årlige antal viede i gennemsnit i perioden 1880-1889 som en del af teksten til det traditionelle samfund. Det er uheldigt, når det traditionelle samfund i introduktionen er angivet som perioden frem til ca. år 1850, og forfatterne burde enten have placeret tabellen andetsteds i temaet eller valgt data fra en tidligere periode.

I beskrivelsen af det moderne samfund fokuseres der især på industrialiseringen, livet i byen og arbejderfamilierne og familierne efter anden verdenskrig. Der bruges derudover meget plads på at beskrive kvindernes kamp for ligestilling. Det ville derfor som underviser være oplagt at tilrettelægge sin undervisning med fokus på udviklingen af kvindernes rettigheder.

At lade det senmoderne samfund starte i 1970 og dermed behandle kvindernes ligestilling i det moderne samfund, medfører, at der i historieafsnittet om det senmoderne samfund bliver meget lidt fokus på udviklinger og årsag/konsekvens. Der konstateres, at den teknologiske udvikling har betydet et øget behov for uddannelse, at vi er blevet mere globaliserede, og at familielivet har ændret sig. Der er igen meget få årstal og konkrete udviklinger i dette afsnit. I historieafsnittet om *"Identitet og familie"* kunne man godt savne mere information om hvilken rolle religionen spillede for familien og identiteten igennem de forskellige perioder for på den måde i højere grad at knytte historiedelen til samfundsfag og religionsfaget. I samfundsfagsdelen arbejdes der med det senmoderne samfund, herunder ungdom, skiftende normer, familielivet og friheden i det senmoderne samfund, mens religionsfaget har sit hovedfokus på buddhismen, herunder google-buddhismen.

Bogens andet tema "Globalisering – kulturmøder og religiøse konflikter" indledes i den fællesfaglige introduktion af en meget pædagogisk gennemgang af Huntingtons teori om civilisationernes sammenstød. Historiedelen, som omhandler kulturmøder gennem tiden, starter ud med en kort gennemgang af indvandringen til Danmark siden 1945. Herefter er der en kort gennemgang af Osmannerrigets historie, mens korstogene kædes sammen med terrorangrebet på World Trade Center 11/9 2001. Efterfølgende debatteres grækerne og perserne fra 547 f. Kr til 323 f. Kr. med udgangspunkt i Huntingtons teori, samt moderne fremstillinger af konflikten. Et kort, meget brugbart afsnit om fjendebilleder giver eleverne konkrete fokuspunkter, som kan bruges i arbejdet med bl.a. billedanalyse af propagandabilleder. Herefter følger et meget kort afsnit om amerikaniseringen af Danmark efter 1945, begreber der kan bruges til at undersøge fænomenet og forholdet mellem Vesteuropa og USA efter 1945 i meget grove træk. Historiekapitlet er særdeles interessant læsning, men der er en risiko for at historiedelen muligvis vil gabe over for mange emner, så eleverne kun opnår en overfladisk viden.

Det samfunds-faglige afsnit beskæftiger sig med forskellige typer globalisering, socialisering, kulturmøder, samt de forskellige ideologiers holdning til indvandring. Det religionsfaglige afsnit omhandler islam og forskellige opfattelser af islam. I dette tema er forfatterne lykkedes med at få det fællesfaglige indhold til at spille rigtig godt sammen, og det vil være oplagt for eleverne at trække paralleller mellem de forskellige fag.

Introduktionen til det tredje tema, "Det gode samfund" har et overordnet fokus på religionens betydning i Danmark gennem tiden fra Jellingestenen til i dag og hævder med inddragelse af den amerikanske sociolog Phil Zuckerman, at danskerne på grund af det velfungerende samfund med den omfattende velfærdsstat ikke har samme behov for religionen i dag. Introduktionen opstiller så de undersøgende spørgsmål om hvad der i så fald er styrende for danskernes moral og etik og om velfærdsstaten og demokratiet er bestemmende for danskernes opfattelse af det gode samfund.

Den historiefaglige tekst i temaet "Det Gode Samfund" fokuserer i sin gennemgang af den danske velfærdsstat på tiden fra midten og slutningen af 1800-tallet, kanslergadeforliget og udbygningen af velfærdsstaten efter anden verdenskrig, samt de udfordringer velfærdsstaten har stået overfor de seneste årtier. I modsætning til en del andre historie-/KS-bøger er denne bogs fremstilling af velfærdsstaten ekstraordinær brugbar, fordi den grundigt forklarer, hvad de konkrete tiltag bestod i og deres konsekvenser, mens det politiske slagsmål omkring de forskellige initiativer fylder mindre end i andre traditionelle fremstillinger. Den præsenterer den danske velfærdsstat – ikke kun som et resultat af en socialdemokratisk vision efter kanslergadeforliget – men som et kludetæppe af politiske interesser fra 1800-tallet frem til i dag.

Det samfunds-faglige afsnit gennemgår de forskellige velfærdsmodeller med inddragelse af staten, markedet og civilsamfundet, velfærdsstatens udfordringer og mulige løsninger. Og den religionsfaglige del af kapitlet beskæftiger sig med hvad de kristne tror på, reformationens betydning og folkekirkens fløje i dag. Slutteligt har temaet et længere afsnit om etik.

Bogens sidste tema "Demokratiet under pres?" indledes af en kort fællesfaglig introduktion til demokratiets betydning for Danmark og en række eksempler på i forskellige lande og til forskellige tider, hvor demokratiet har været truet. Til sidst præsenteres nogle af de i kapitlet behandlede problemstillinger så som hvilke udfordringer demokratiet har stået og står overfor, årsager og løsninger.

I "Demokratiet under pres?" behandler historieafsnittet første, anden og tredje generation af menneskerettighederne. Undervejs i gennemgangen af første generations menneskerettigheder kommer teksten ind på oplysningstiden, den amerikanske revolution, den nuværende Tea Party Movement og den franske revolution. Hvis eleverne har en baggrundsviden om disse begivenheder, kan afsnittet fungere rigtig fornuftigt. Under gennemgangen af anden generation af menneskerettigheder fokuseres der på FN's rolle. Vejen til det danske demokrati behandles på en meget klar og overskuelig måde, hvor teksten på begrænset plads, men på pædagogisk vis, formår at inddrage de vigtigste aspekter af vejen til det nuværende danske demokrati, herunder den danske "revolution", den grundlovgivende forsamling, treårskrigen, den reviderede grundlov af 1866, forfatningskampen, systemskiftet og udvidelse af stemmeretten i 1915. Grundloven af 1953 er udeladt uden at det går ud over det faglige indhold.

Demokratiets krise i Europa i 1930'erne illustreres ved hjælp af det nazistiske Tyskland, det fascistiske Italien og det kommunistiske Sovjetunionen, mens forfatteren stiller det retoriske spørgsmål "Og når rettigheder bliver fjernet lidt efter lidt, hvornår gennemskuer man så, at det er gået helt galt?" (s. 257), som skal få eleverne til at reflektere. Som en flot sløjfe på kapitlet trækkes der tråde til den nutidige incel-bevægelse for at understrege demokratiets skrøbelighed.

Overordnet set er bogens kildemateriale, som reelt er meget få linjer kildeuddrag, velvalgt og understreger på fin vis pointerne i brødteksten. Man er imidlertid nødt til at supplere kildematerialet i en undervisningssammenhæng. Bogens illustrationer og tabeller fungerer desuden godt til en eksemplificering af tekstens indhold.

Efter hvert tema er der en ordliste med centrale begreber fra det enkelte tema. Det varierer, hvordan denne liste er forvaltet i de forskellige temaer. I nogle af temaerne er begrebet markeret med kursiv i selve teksten, og der er en række begreber, mens der for andre temaer ikke er en markering af ord og kun få centrale begreber i listen. Idéen med at lave en opsamling på centrale begreber/ordforklaringer er rigtig god, men det er uheldigt for elevernes mulighed for at anvende opsamlingen af begreber på en konstruktiv måde, at den ikke er konsekvent for de fire temaer.

Selvom forfatterne angiver, at bogen både kan anvendes enkeltfagligt og i fællesfaglige forløb giver det mening at skaffe denne bog til HF med henblik på hovedsageligt at gennemføre fællesfaglige forløb. At skrive en KS-bog, der får de tre fag til at gå op i en større enhed, er en stor kunst. Generelt spiller historie og samfundsfag godt sammen i bogen og der er henvisninger mellem de to fag f.eks. behandler historieafsnittet feminisme i det moderne samfund, mens samfundsfag samler op på fjerdebølgefeminismen. Den svære kunst, at få religionsfaget til at spille sammen med de to andre fag, er kun delvist lykket i bogen. Styrkerne ligger særligt i temaet om globalisering og kulturmøder, samt temaet om det gode samfund. I temaet "identitet og familie" er det svært at få indholdet i historie til at flygte med religionsafsnittet som især handler om buddhisme i det senmoderne samfund og i "Demokratiet under pres?" behandler historiedelen menneskerettighederne, det danske demokrati, det nazistiske Tyskland, det fascistiske Italien og det kommunistiske Sovjetunionen, mens religionsafsnittet især fokuserer på Luthers opgør med den katolske kirke, sekularisering i Danmark og teokrati i bl.a. Saudi-Arabien, samt radikaliserings. At se parallellerne i sådanne tilfælde kræver nok nogle virkelige dygtige elever.

Formidlingen af det faglige indhold bærer præg af at der har været en række forskellige forfattere til at skrive de forskellige kapitler. Nogle steder er der gjort rigtig meget ud af at introducere og forklare faglige

begreber og færfaglige ord, som muligvis ligger på grænsen for hvad man kan forvente for elevernes kunnen, i et forklarende sprog f.eks. "...da *nationalismen* opstod netop omkring år 1800. Nationalismen gik ud på at have "folket" i centrum, hvor folket blev defineret som en gruppe, som havde sprog, kultur og historie til fælles. Som følge af nationalismen opstod tanken om *nationalstaten*, altså at hvert nationalt folk skulle have sin egen stat." (s. 91). Andre steder er gjort mindre ud af at tage hensyn til nye begreber og færfaglige ord, som f.eks. "Ideen om den selvforskyldte deklassering, der medførte sanktioner, var nu helt afløst af ideen om den trængende medborger, der både kunne og skulle resocialiseres ind i samfundet" (s.163).

Da 2017-læreplanen indeholder krav om at eleverne skal arbejde med virkelighedsnære, professionsorienterede problemstillinger kunne man godt have ønsket et endnu mere af dette. Der er en lang række gode eksempler på henvisninger til elevernes egen hverdag som studerende og unge mennesker dvs. den virkelighedsnære dimension, men det professionsrettede gøres ikke eksplicit.

Indholdsmæssigt passer bogen fint til et historie B-niveau og til rammerne og læreplanen for undervisning på HF. Læsemængden i de enkelte temaer vil være overskuelig for de fleste elever, om end bogen ikke kan stå alene, da man vil være nødt til at supplere med andet materiale for at nå op på læreplanens krav om læst tekstmængde.

Christina Olsson

Didaktisk tænkning

STEEN BECK: *Didaktisk tænkning på arbejde – en brugsbog til almindidaktik på det gymnasiale pædagogikum*, Frydenlund 2019. 336 sider, 299 kr.

Dysthe, Trondman, Vygotski, Ziehe, Kolb, Senge og mange flere. Vækker disse navne genkendelse? Jeg husker pædagogikumtiden som en meget intensiv, lærerig men også hård periode i mit liv. Kombinationen af et nyt krævende underviserjob, nye kolleger og en pædagogisk uddannelse, med undervisningssupervision og "eksamen" kunne bestemt mærkes. Der er dog ingen tvivl om, at jeg kunne have fordybet mig mere i den pædagogiske teori, som netop kunne spejle min praksis i undervisningssituationen. Set i denne kontekst var min læsning af Steen Becks nye bog for nylig en god oplevelse, både som en genopfriskning af de teorier og navne, som jeg godt kendte i forvejen (i hvert fald da jeg læste dem igen), og som en indføring i den nyeste forskning på ungdomsuddannelsesområdet. Selvom jeg da også ærligt må indrømme, at det selvsagt ikke var den mest sindsoprivende læseoplevelse, jeg har haft, og der er heller ikke meget at hente specifikt for historielæreren i denne bog; men det kan vist ikke komme som et chok for læseren af denne anmeldelse.

Da jeg tog mit pædagogikum, hed grundbogen "Gymnasiepædagogik" – og det gør den mig bekendt stadigværk. Set i dette lys kan jeg blive lidt i tvivl om, hvad formålet med nærværende bog egentlig er. Er

det et forsøg på at skrive en ny grundbog til pædagogikum eller er den tiltænkt et andet (mere modent) publikum? I bogens forord kan man blive lidt klogere – og dog – for der står, at den henvender sig til kandidater, der er i pædagogikum, men også til lidt mere erfarne lærere, der ønsker en genopfriskning af de pædagogiske teorier, begreber og debatter. Lige meget hvad, synes jeg, at bogen lever op til dette formål: nemlig på en forholdsvis kort facon i et veloplagt og godt sprog at give en form for overblik, eller genopfriskning om man vil, over et komplekst forskningsfelt. Samtidig vil jeg dog også mene, at den er for kort til at kunne fungere som en egentlig grundbog til pædagogikum. I så fald vil det være nødvendigt at konsultere mange forskellige forskningsartikler og bøger for at få en større dybdeforståelse af de forskellige områder inden for pædagogik og didaktik. Dette gælder i særlig grad fagdidaktikken, der er helt fraværende i bogen. Og det er i denne sammenhæng værd at huske, at for mange undervisere er det netop fagdidaktikken, de i det daglige har aller mest brug for i deres undervisning.

Bogen er bygget således op, at den zoomer ind fra det brede og overordnede til det mere konkrete. Med andre ord kan man efter en generel introduktion til "Nutidens gymnasium" læse om den måske mest grundlæggende konflikt vi har i undervisningen i dag nemlig diskussionen mellem målstyring og almindelse konkret eksemplificeret ved forskerne Hattie og Biesta. Bogen tager (klogt nok) ikke stilling i denne debat, men belyser den nuanceret og giver forslag til pragmatiske mellemløsninger. I de efterfølgende afsnit behandles eksempelvis lærerrollen, taksonomier, klasseledelse, motivationsstrategier, digitalisering og modeller til gruppearbejde. Til sidst er der et afsnit, der introducerer nogle væsentlige teorier om læring og undervisning. Steen Beck bevæger sig altså fra den overordnede samfundsdebat til den enkelte lærers undervisningsplanlægning over bogens otte kapitler.

Et af de væsentligste kritikpunkter af pædagogikumuddannelsen fra skiftende kandidater over årene har været, at afstanden mellem teori og praksis var for stor. Det var simpelthen for svært at relatere de overordnede teorier om pædagogik til den daglige undervisning. Jeg ved, at der på uddannelsen er blevet arbejdet intenst med dette problem, men jeg skal ikke kunne sige, om det er blevet løst tilfredsstillende. Lige meget hvad synes jeg, at Steen Becks bog tydeligt forsøger at tage livtag med netop denne problemstilling. Dette ses både i forbindelse med bogens opbygning og kompakte format, men også i de ofte ganske fyldige blå bokse, som afslutter hvert kapitel. Her introduceres nemlig konkrete forsøg, undervisningscases og indblik i hverdagen i gymnasieskolen. Dette fungerer fint, om end det også tydeligt bliver en anledning til lige akkurat at nævne den forskning, som forfatteren selv har stået for på det gymnasiale område inden for de seneste år. Måske var der en anden forskning, der var mere relevant? Det finder man ikke ud af ved at læse denne bog.

Overordnet set giver bogen altså en god indføring i et felt, som reelt berører alle gymnasielærere i Danmark, men samtidig er det nok ikke en bog, man som erfaren underviser shortlister i sit daglige virke. For pædagogikumkandidaten kan bogen på fornuftig vis anvendes til at skabe et overblik over en lang række centrale aspekter i gymnasielærergerningen – spørgsmålet er dog, hvor stort et publikum bogen efter de årelange nedskæringer på vores uddannelser overhovedet ville kunne få. Pædagogikumkandidater skal man i hvert fald lede længe efter i disse dage – trist!

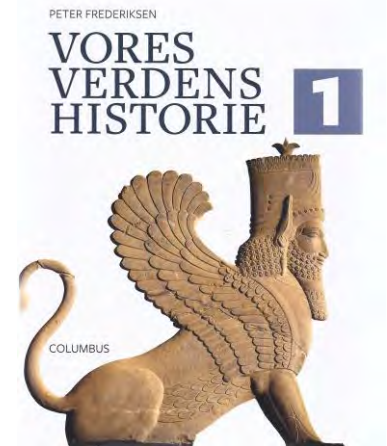
Anders Bærholm Frikke

Verdenshistorie

PETER FREDERIKSEN: *'Vores verdenshistorie 1, De ældste tider'*, Columbus 2019. 254 sider, 196 kr. + moms

Introduktion:

Peter Frederiksens nye 'Vores verdenshistorie' er en 3 binds verdenshistorie, hvor 1. bind nu foreligger. Bogen er inddelt i 8 kapitler, hvor Europa fylder mest med kapitler om Antikkens Grækenland, Romerriget, Middelalderen og Renæssancen, mens der udenfor Europa er kapitler om Byzans og de muslimske imperier, Kina og Mesoamerika. I hvert kapitel er der temaer om styreformer, nationsdannelser, konflikter, revolutioner, demokrati, ligestilling og globalisering. På denne måde kan læseren følge et tema gennem tiden og i de forskellige geografiske områder, som bogen dækker. Efter hvert kapitel er bogen forsynet med et 'overblik', der er en form for indholdstjekliste og en oversigt over kernestof, begge dele kan medvirke til at støtte elevens sammenhængsforståelse. I bogen er der til hvert kapitel flere kildetekster med tilhørende spørgsmål. Kilderne er gjort spiselige for eleverne ved, at de er meget korte og derfor er der mulighed for metodisk arbejde. Kilderne kan enkelte steder være så korte, at det kan være svært for eleverne at forstå indhold og kontekst. Det mest interessante ved udgivelsen er 'fokuspunkterne', som er placeret sideløbende med grundbogsteksten.

Spændende didaktisk greb: Fokuspunkter

Den nye og spændende kvalitet ved denne verdenshistorie er formen, fordi der i hvert kapitel er indbygget didaktiske afsnit kaldet 'fokuspunkter', hvor eleven præsenteres for en række historiefaglige refleksioner, bl.a. over den viden man får ved læsningen af grundbogsteksten. Man kan sige, at fokuspunkterne tematiserer læreplanens centrale begreber og forsøger at koble grundbogsindholdet til læreplansindholdet og konkretisere de til tider abstrakte begreber.

I de mest velfungerende fokuspunkter inviteres eleven med i historikernes maskinrum, dér hvor fortolkningerne åbnes op og eleven kan deltage i diskussionerne om fortiden. Et eksempel er s. 83, hvor læseren skal forholde sig til forskellige fremstillingers forklaringer på Romerrigets fald. (Dog var teksterne på bogens hjemmeside voresverdenshistorie.dk ikke tilgængelige i september 2019)

Man kan også bruge fokuspunkterne som differentieringsværktøj, ved at lade nogle elever inddrage fokuspunkterne i læsningen, mens andre springer dem over. I nogle kapitler fungerer 'fokuspunkterne' godt til grundbogstekstens indhold, fx s. 42, hvor der er et fokuspunkt om styreformer, der passer udmærket til kapitlet om Antikkens Grækenland. I andre kapitler kræver fokuspunktet, at læreren udfolder det lidt mere, fx s. 219, hvor man sammenligner Burchardts og Nordbergs syn på Renæssancen.

Fokuspunkternes invitationer til refleksioner og åbninger for fortolkninger kommer til at stå i modsætning til grundbogstekstens mere alvidende, kronologiske tilgang og man kan diskutere i hvilken grad eleverne er opmærksomme på de forskellige måder man kan forholde sig til fortiden på? På den anden side, kan man sige, at bogens opbygning med den dominerende grundbogstekst og de refleksive fokuspunkter, både lever op til læreplanens krav om kronologi og overblik og samtidig forsøger at skabe rum for elevernes mere

problemorienterede tilgange. Dog ville grundbogsstoffet være styrket, hvis der også her var åbninger for fortolkningsmuligheder og henvisninger til de bøger, som forfatteren har hentet sin viden fra.

Verdenshistorier udenfor Europa.

Kina og Mesoamerika præsenteres før europæernes ankomst og områderne bliver derfor ikke en funktion af europæernes opdagelser. Samtidig er det spændende, at bogens tematiseringer muliggør sammenligninger og også viser nogle aspekter af Kina og Mesoamerika, som eleverne måske ikke har mødt før, fx fokuseringen på køn, kvinder og historiebrug. Selvom bogen præsenterer Kina, Mesoamerika og Europa på kronologisk samtidige tidspunkter og på den måde muliggør spændende tematiske sammenligninger, så er der enkelte passager i grundbogsteksten, hvor den opmærksomme elev kan få det indtryk, at Europa står på toppen af en evolutionær udviklingstrappe. I denne forbindelse kunne det styrke elevens refleksioner over historiske udviklinger, hvis man i et fokuspunkt eller på anden måde tydeliggjorde dette sammenligningsniveau. Denne forståelse af fortiden kan man opleve når man læser kapitlerne om Kina og Mesoamerika.

Kina: Fraværet af dynamiske købmænd.

Kapitlet om Kina - 'Den store drage' - behandler perioden 500 f.v.t. til 1600 og gennemgår de forskellige dynastier. Der er fokus på den politiske-sociale historie med interessante nedslag om konfucianisme, familien og kvinderne. Kapitlet om Kina indledes med at henvise til, hvordan Kina indirekte prægede Europa via teknologiske opfindelser, som krudtet og kompasset, vi får dog ikke mulighed for at høre mere om de historiske baggrunde for Kinas teknologisk-videnskabelige udviklinger. Vi hører om hvordan Marco Polo kommer til Kina via den betydningsfulde Silkevej, men ikke om hvordan de kinesiske handelsnetværk besejlede det indiske ocean, hvor blandt andre Zheng Hue's ekspeditioner kunne være inddraget. I kapitlet nævnes det flere gange, hvordan Kina ikke havde en klasse af dynamiske købmænd sammenlignet med Europa og derfor var '*langt bagefter Vesten*' (s.171) Er det fraværet af økonomiske 'agenter' til at skabe økonomisk udvikling, som kendetegner Kina? I kapitlet om Renæssancen kommer forfatteren ikke tilbage til sammenligningen mellem Kina og Europa. I forbindelse med sammenligningen mellem Europa og Kina kunne man eventuelt inddrage nogle af de historikere, der har arbejdet med området mere eksplicit, fx Kenneth Pomeranz' studier.

Mesoamerika: Historiebrug og fravær af hjul og buer.

På glimrende måde starter kapitlet om Mesoamerika med at appellere til elevens vidensunivers og motivation ved inddragelse af Tintin og filmen *Apocalypto*. Nutidsforståelser og historiebrug er en fin ramme for kapitlets start, og det følges godt op i kapitlet, fx på s. 197, hvor eleven arbejder med en analyse af det mexicanske flag.

Det giver umiddelbart god mening at både Maya, Inka og Aztekerne beskrives i samme kapitel fordi man bl.a. kan sammenligne de materielle forudsætninger for samfundene.

På s. 189 sammenlignes mayaernes bygningskunst med konstruktionsarbejder i Middelalderens Europa, hvor det konstateres at mayaernes bygningskunst ikke var lige så højt udviklet som europæernes, bl.a. fordi man ikke kunne konstruere en bue. På s. 195 nævnes det at '*Ligeledes brugte aztekerne heller ikke hjulet*'. Det er jo en korrekt historisk viden, der præsenteres, men eleven har formentlig svært ved at forstå de

historiske forudsætninger for disse forskellige udviklinger og holdninger fordi det er noget, der konstateres i grundbogsteksten uden baggrundene uddybes.

Illustrationer – passiv ledsager eller krav til aktiv anvendelse?

På næsten hver side er bogen forsynet med flotte kort, malerier eller fotos, hvilket gør den meget indbydende. På s. 118-119 ses et maleri fra 1800-tallet af Karl d. Stores kroning. Dette maleri bliver eleven bedt om at sammenligne med et andet maleri på s. 122 (uden afsenderinformation er det en lidt udfordrende opgave) og det er rigtig godt at eleven skal forholde sig kritisk til billedmaterialet. Dette er også tilfældet på side 149, hvor eleven skal vurdere et maleri ift. historiebrug. Dette er nogle af de få gange i bogen, hvor illustrationerne aktiveres. I store dele af bogen kommer billedmaterialet til at fremstå lidt tavst og uaktiveret og måske endda forvirrende fordi det ikke bliver inddraget i fremstillingen eller fokuspunkterne. Elevens metodebevidsthed kunne være styrket ved, at de mange flotte illustrationer blev inddraget mere konkret. Eksempler kunne være en række malerier fra 1800-tallet, der illustrerer dele af Romerriget og Reformationen på s. 50-51, s. 66, s. 82 og s. 241.

Når den nysgerrige elev vil undersøge illustrationernes oprindelse, finder de bagerst i bogen på s. 253 de steder på internettet, hvor illustrationerne er fundet elektronisk. Tegningen af Karavanserai på s. 106 er downloadet fra Wikimedia Commons. Men hvem er den oprindelige afsender? Det fremgår ikke og det kan måske skabe forvirring blandt eleverne, hvis de ikke instrueres grundigt i metode.

Sidst i bogen er der fokuspunkter, der præsenterer det metodiske arbejde med kilder og arbejdet med problemformuleringer. Man kunne med fordel også have inddraget et fokuspunkt om billedanalyse og på den måde have åbnet alle bogens billedmaterialer for elevens kritiske refleksion.

På hjemmesiden voresverdenshistorie.dk kan man finde en række gode øvelser, der kan aktivere elevernes arbejde med bogen. I 'Tjek på lektien' findes relevante læsespørgsmål til alle kapitlerne.

Afslutning

'Vores verdenshistorie' præsenterer spændende tilgange til forståelsen af fortider fordi fokuspunkterne åbner og inviterer til forskellige fortidsfortolkninger, der også kan være spændende at afprøve i undervisningen. Men samtidig er grundbogsteksten præget af, at Europa stadig fylder meget, både indholdsmæssigt og i fortolkningen af andre verdener.

Niels Nøddebo Petersen

Tanker om ondskab

MALINE GEHRT-BENDIXEN OG UFFE AGERGAARD HANSEN: "Tanker om ondskab – en temabog til filosofi", Systime 2018, 143 s., 140 kr. (ex. moms).

Når man følger tiden ad historiens spor, kan man ofte føle, at man har død og ødelæggelse som følgesvend. Fra arkæologiens massegrave til holocausts dødslejr. Eksemplerne på villet ondskab er utallige, og man må nogle gange tænke – er det sådan, vi er, vi mennesker?

Derfor er det interessant, når der lander en antologi om "Tanker om ondskab" på skrivebordet. Bogen er en filosofi-fagbog, men filosofiske tekster er jo også historiske kilder, og ondskaben er der alle steder og til alle tider, så en bog om (tanker om) ondskab er på sin plads.

Bogen dykker gennem 11 kronologisk ordnede afsnit ned i forskellige tiders og filosoffers tanker om emnet, fra Platon og Augustin i antikken, over oplysningstidens Leibniz og Kant til den moderne tids Nietzsche, Freud og Arendt, for at nævne nogle. En enkelt dansker, Søren Gosvig Olesen, har også fået plads (og en enkelt dansk kilde, Ingemanns novelle "Glasskabet", fra 1847). Hvert afsnit introduceres skarpt og klart over 3-4 sider af forfatterne, og det er forbilledligt velskrevne introduktioner. Selve kilderne er derimod ret utilgængelige (sprogligt og indholdsmæssigt) set med historieelevens øjne. Og i og med kilderne behandler emnet abstrakt – hvad der vel er filosofiens berettigelse – er de umiddelbart svære at anvende i historietimerne.

Det undrer lidt, at tænkerne alle er vestlige filosoffer, det er jo ikke sådan, at ondskab er begrænset til den vestlige kultur eller at andre kulturer ikke har gjort sig tanker derom, men det må nok ses i lyset af filosofifagets læreplan.

Bogen er velforsynet med arbejdsspørgsmål i øjenhøjde, hvilket den skal roses for, og efter endt læsning rejser bogen flere spørgsmål, end den besvarer. Og så er den vel – som filosofibog – vellykket. Men altså ikke umiddelbar anvendelig for historielæreren i undervisningen, dog kan enkelte afsnit måske bruges i studieretningsprojektet af den dygtige elev.

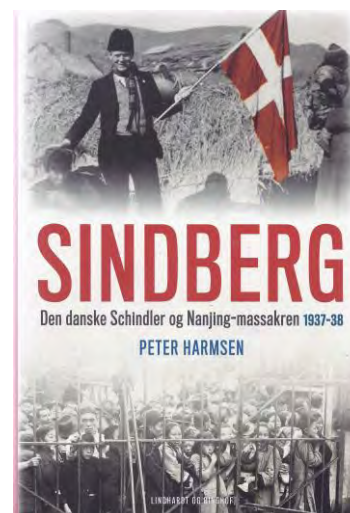
En enkelt ting må dog bebrejdes, nemlig bogens irriterende valg af billeder. De føles som taget fra et parfumeret new age-katalog eller den slags powerpoint læringskonsulenter rejser rundt med. Det burde ikke have været svært at finde (flere) historiske illustrationer til teksterne. Men billederne kan man jo vælge at se bort fra.

Poul Kristensen

Den danske Schindler og Nanjing-massakren 1937-38

PETER HARMSSEN: Sindberg – Den danske Schindler og Nanjing-massakren 1937-38. Lindhardt og Ringhof 2019. 344 sider samt omfattende noter, litteraturliste og stikordsregister, 300 kr.

I skrivende stund vælter det tyrkiske militær ind i Syrien for at etablere en såkaldt sikkerhedszone, og mens verden tøvende protesterer, er der ingen der overvejer at sende deres børn ind i kampen mod en af vor tids mest udtalte imperialister. Tyrkiet har tydeligvis ambitioner i regionen, og i en sådan situation kan man måske lære af historien. Der har tidligere været andre imperialistiske stater, der har angrebet deres naboer med stor menneskelig lidelse til følge, og der har tidligere været mennesker, som trådte i karakter, da det gjaldt.

Peter Harmsen har skrevet en biografi om den oversete danske helt, Bernhard Sindberg, som på 104 dage hen over årsskiftet 1937-38 formåede at gøre en stor forskel for op imod 10.000 kinesere, der var fanget i de horrible omstændigheder i den japanske erobring af Nanjing i 1937 og den efterfølgende periode med plyndringer, vold, voldtægt og drab på civilbefolkningen.

Biografien begynder imidlertid i 2018, hvor forfatteren besøgte Jiangnan Cements fabrik uden for Nanjing og her med selvsyn ser den statue, der er rejst til Sindbergs minde og ære. Herefter springer biografen tilbage til den japansk-kinesiske krig i 1937, og snart springer biografien tilbage til tiden omkring 1909, hvor Bernhard Sindberg blev født. Biografien kredser en stund omkring familiens historie, men kommer dog hurtigt frem til Bernhard Sindbergs ungdom, hvor han havde svært ved at finde sig til rette med en læreplads, og dernæst søgte lykken til søs. Imidlertid blev han efter et klamperi ombord sat af i Shanghai, hvor det danske konsulat måtte udrede trådene. Heller ikke i Shanghai havde Bernhard Sindberg let ved at finde ro, og efter adskillige jobs som receptionist på luksushotel, sælger af maskingeværer og chauffør for den navnkundige engelske krigskorrespondent, Philp Pembroke Stephens, stod han imidlertid igen uden arbejde – eller uddannelse. I det danske miljø i Shanghai kom hans navn imidlertid op, da man manglede en tilsynsmand til cementværket uden for Nanjing, som FL Schmidt var ved at bygge, men på grund af krigen ikke kunne gøre færdig. Sindberg blev sendt dertil sammen med en repræsentant for et tysk firma, som også havde del i entreprisen.

Den japansk-kinesiske krig var som bekendt en meget beskidt affære; der blev konsekvent ikke taget krigsfanger på nogen af siderne, og da de logistiske systemer i hærene ikke kunne følge med, måtte soldaterne i høj grad skaffe sig egne forsyninger – på gammeldags maner så at sige. Dette stoppede dog ikke, da Nanjing var faldet; tværtimod fik de japanske soldater bedre tid til ikke bare at plyndre lokalbefolkningen for ikke bare mad, men også alle andre værdier samt kvinder og i øvrigt ødelægge og brænde, hvad der ellers havde værdi. Mange kinesere nær cementfabrikken, hvor Sindberg var opsynsmand, havde søgt tilflugt ved et buddhistisk kloster i håb om, at de japanske soldater ville respektere klosteret. Dette skete dog ikke, og derfor søgte mange kinesere mod cementfabrikken, som japanerne behændigt havde undgået både i den indledende artilleribeskydning af området og den efterfølgende kamp. Endvidere havde de plyndrende japanske soldater også undgået fabrikken.

Det syntes derfor oplagt at søge beskyttelse, hvor den var at få, og i løbet af julemåneden 1937 voksede der en flygtningelejr med op mod 10.000 kinesiske flygtninge op omkring fabrikken. Når japanske soldater nærmede sig fabrikken, viftede Sindberg med dannebrog, og tyskeren med det tyske svastika-flag, og japanerne bøjede af og plyndrede ikke stedet. I stedet blev japanske officerer inviteret på middag, og på den måde lykkedes det at holde stedet uden for krigens værste gru.

Imidlertid steg spændingerne mellem den tyske repræsentant og Sindberg, og da tyskeren truede med at forlade sin post, blev Sindberg kaldt til Shanghai og fyret. Ikke blot blev han fyret; han blev også presset/bestukket til helt at forlade Kina, da japanerne havde et horn i siden på ham. Sindberg tog derfor hjem til Danmark, men flyttede kort efter til USA, hvor han blev statsborger og sejlede for den amerikanske handelsflåde i Stillehavet under 2. Verdenskrig. Hans bedrift i Kina var glemt i årtier; dels var Kina efter kommunismens sejr i borgerkrigen et meget lukket land, dels var man i Danmark mere optaget af den kolde krig. Imidlertid begyndte kinesiske historikere at arbejde med Nanjing-massakren og stødte igen og igen på beretninger om den høje blonde, hvorfor historien om Sindberg efterhånden blev udredt. Slutteligt gør Peter Harmsen sig endvidere nogle betragtninger over menneskets natur og filosoferer lidt over, hvad der fik Sindberg og Schindler til at rejse sig, da det gjaldt.

Peter Harmsen har gennemgående begået en rigtig fin biografi, og det lykkes ham meget overbevisende at balancere mellem på den ene side fristelsen til at berette om alt, hvad der skete i den japansk-kinesiske krig og dermed drukne historien om Sindberg, og på den anden side ikke at få tilstrækkeligt af den store historie med til, at man kan forstå den lille historie. Det er selvsagt ikke nogen ulempe at vide lidt om den japansk-kinesiske krig i forvejen, men Peter Harmsen forsyner læseren med tilstrækkelig information om krigen undervejs til, at læseren uden den store baggrundsviden også kan være med.

Biografien er interessant læsning ud over selve historien Bernhard Sindberg. Den giver nemlig også et meget nærværende indblik i den europæiske/danske koloni i Shanghai i tiden før 2. Verdenskrig, og det virker overraskende, hvor stort antallet af danskere var, og hvor stort antallet af danske firmaer, der havde interesser i Kina og Fjernøsten i øvrigt, var.

Peter Harmsen er en grundig efterforsker og dokumenterer flittigt sine opdagelser gennem et flot noteapparat. Endvidere fremlægger han tydeligt alle kilder, arkivbesøg og andet materiale, der ligger som baggrund for bogen. Bogen er endvidere suppleret med billeder af hovedpersonen og de situationer, som han kommer i – om end vi er sparet for de billeder, som Sindberg tog for at dokumentere de japanske forbrydelser.

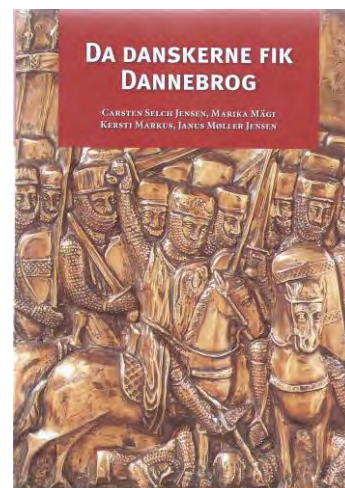
Svagest står det sidste afsnit, hvor Peter Harmsen filosoferer over menneskets natur, og selv om det er oplagt at sammenligne med den tyske Schindler, hvis historie er genfortalt i Steven Spielbergs storfilm, Schindlers liste, fra 1993, så er det et smalt grundlag at diskutere på.

Bogen er næppe velegnet til indkøb i classesæt, selv om den dækker et spændende og delvist overset møde mellem Europa og Asien. Mange elever vil sikkert sege over bogens grundige fremstilling, men på den anden side, er det en bog, som den gode elev vil kunne få meget fornøjelse af i en SRP-skrivning.

Kim Hornbech

Da danskerne fik Dannebrog

CARSTEN SELCH JENSEN, MARIKA MÄGI, KERSTI MARKUS OG JANUS MØLLER JENSEN. Forlaget ARGO. I kommission hos Gads Forlag. 244 sider. 250 kr.

I år udkommet en større mængde af bøger omhandlende historien om dannebrog på grund af 800 året for fortællingen om flagets fald fra himlen over Estland. Det er af samme grund interessant, hvad der adskiller de forskellige bøgers behandling af emnet. I denne bog er selve sammensætningen af forfatterne interessant, da de repræsenterer hhv. den danske og estiske indgang til historien om slaget ved Lyndanise og fortællingen om dannebrog's fald fra himlen.

Bogen fortæller ikke blot om selve slaget ved Lyndanise i 1219, men forsøger at invitere læseren med ind i en forståelse af det baltiske områdes historie. Hvorfor havde skandinaverne, tyskerne og den katolske kirke interesse i dette område og hvordan forholder den lokale befolkning sig til denne interesse fra omverdenen.

Forfatterne har skrevet en bog, som evner at skabe et overblik i forhold til disse store spørgsmål. Bogen er velskrevet og sat op i mindre overskuelige afsnit, hvilket gør bogen letlæselig. Bogen startes med to kapitler, som behandler hhv. Danmark og Estland i 1200 tallet og giver læseren en god forståelse af de to lande/områders situation på daværende tidspunkt. Herefter præsenteres kirkens og den tyske ordens interesse i området sammen med korstog og missionstanker i forhold til det baltiske område.

Bogen behandler naturligvis også selve sagnet om dannebrog der dalede ned fra himlen. Hvad er baggrunden for sagnet og hvordan er det blevet en national fortælling. Denne del fremkommer ikke med store nyskabende betragtninger, men det er interessant i sammenhænge med de øvrige dele af bogen. Det er i sammenspillet mellem bogens brede præsentation af områdets historie og sagnet om dannebrog, det bliver muligt at skabe nye bud på tolkningen af de kendte historiske kilder og arkæologiske fund. Det er spændende at få indblik i den estiske situation, når den bliver beskrevet ud fra estisk side af historien. Dette bidrager til en større forståelse af hvordan det storpolitiske spil mellem den tyske orden, danskerne og kirken har påvirket den lokale befolkning i området.

Forfatterne kommer omkring et stort stofområde og får det præsenteret på en måde der er faglig, men ikke nødvendigvis kræver stor faglig forforståelse af emnet. Det er virkelig en af bogen store styrker. Denne bog kan læses af alle der ønsker større indsigt i den historiske baggrund for sagnet om dannebrog fald fra himlen i Estland i 1219 og hvad danskerne har haft af betydning for det estiske område. Ud over bogen er letlæselig indeholder den flotte illustrationer og billeder til de forskellige tekstafsnit.

Mark Karlsen

Håbet beskæmmer jo ingen

LYKKE FRIIS: Håbets Europa i 89 billeder. Gads Forlag 2019. 256 sider. 300 kr.

I denne vort mismods vinter er det en stor trøst at en så kompetent person som Lykke Friis ser ud til at mene at der er håb for verden og for Europa – ser ud til, for mener hun nu også det?

Bogens hoveddel handler om 1989-90, og det er naturligvis ikke noget tilfælde at antallet af billeder der er valgt, er 89. Billederne er dels de ikoniske, der er kendt mange andre steder fra, dels nogle mindre kendte, udvalgt – velvalgt - af forfatteren. Billeder og tekst danner en helhed hvor ingen af delene får lov at dominere – men billederne er trods alt stadig kun illustrationer til teksten.

Nogle eksempler: Lech Walesa taler, Reagan taler ("tear down this wall"), ungarske grænsevagter klipper pigtråd over, balternes menneskekæde, "dødsrykset" (Gorbatjov og Honecker), demonstrationer i Leipzig, Havel på slotsbalkonen i Prag, Kohl taler på Karl Marx pladsen i Leipzig. Det siger sig selv at når 89 episoder skal behandles på 256 sider, og der også skal være plads til lidt indledning og konklusion, så er der kun få sider til hver.

Den episodiske opbygning kunne medføre at sammenhængen svækkes, men det er nu ikke tilfældet, måske fordi denne sammenhæng stadig står klart for de fleste læsere. Og bogen fortjener at blive læst, dels af ældre, der har oplevet de fantastiske år og har godt af at blive mindet om dem, dels af yngre for hvem årene er historie på linje med Første Verdenskrig og Valdemar Sejrs. 1989-90 er håbets år som ingen andre.

Men forfatteren standser ikke her. I et afsluttende kapitel behandles nogle udviklingslinjer frem til i dag, og her svinder håbet unægtelig: Orban, Trump. Salvini, migration, økonomisk krise, Putin, Kina, hypernationalisme osv., der er nok til at tage håbet fra læseren igen.

Forfatterens budskab, som præciseret i forlagets præsentation, er at "det liberale demokrati ikke er dømt til at sejre. Læren er snarere, at Europas fremtid hurtigt kan ændre sig og i høj grad afhænger af os selv". Samtidig gør forfatteren det også lysende klart at meget i 1989 kunne være gået helt anderledes, og at meget afhang af rene tilfældigheder. Svækker det ikke budskabet lidt?

Bogen er tankevækkende, men også underholdende, letlæst og let fordøjelig. Der er ikke nogen sammenhængende, dybtgående analyse. Man kan forestille sig hvad forlaget ville sige hvis Lykke Friis kom med et forslag om at skrive en sådan bog – hun ville givetvis få at vide at den ikke kunne fremstilles og sælges med fortjeneste. Dansk er på vej ud af samfundsvidenskaberne nu, ligesom det for længst er ude af naturvidenskaberne.

Så der er ingen overvejelser om "vreden" blandt de store grupper der agterudsejles af det stigende udviklingstempo og ingen overvejelser om den stigende popularitet af de statsformer man kunne kalde "folkevalgt diktatur" og "institutionelt oligarki".

Men bogen er afgjort læseværdig.

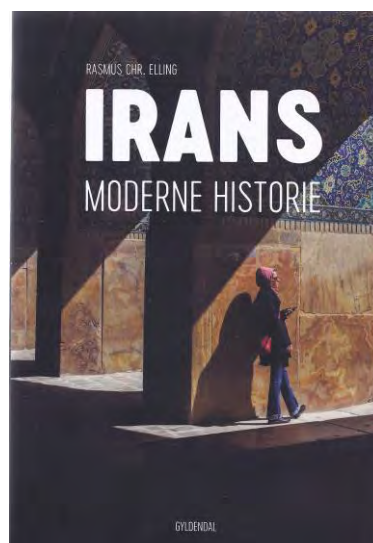
Axel Moos

Irans moderne historie

RASMUS CHR. ELLING: Irans moderne historie. Gyldendal 2019. 297 sider samt ordliste, litteraturliste og stikordsregister, 300 kr.

Med de tiltagende spændinger i Hormuz-strædet mellem på den ene side Iran og på den anden side Storbritannien, måske USA og måske også dele af EU, herunder Danmark, er der et meget aktuelt behov for at forstå, hvem vi står overfor, og dermed også forstå, hvorfor Iran reagerer, som de gør i sådanne situationer.

Iran er måske det mærkeligste land i verden. Dels målt ud fra en etnocentrisk målestok, da det på mange måder ikke kan være mere anderledes end Danmark – og dog?! Dels ud fra en betragtning om, at det forekommer mærkeligt, at man i et land kan have højteknologiske laboratorier, der beriger uran (s. 270), samtidig med at man i 2011 anholdte flere af Præsident Ahmadinejads rådgivere for hekseri (s. 287) – eller at præsidenten rejser ud i verden og fortæller at homoseksualitet ikke findes i Iran (s. 279) samtidig med, at 70 % af hjemmene i Iran har adgang til alverdens viden via internet (s. 275) (ca. 60 mio. mennesker har ved hjælp af VPN eller tilsvarende værktøjer ucensureret adgang til internettet (s. 276)). Heldigvis giver Rasmus Chr. Elling en historisk udredning for disse modsatrettede tendenser i Irans moderne historie, som også kan være med til at forklare, hvorfor Iran reagerer voldsomt, når de oplever, at europæerne (og USA) trænger ind på deres enemærke.

"Irans moderne historie" er en bog med 14 kapitler samt et forord. Forordet gør sig nogle korte overvejelser over kildematerialet og historiografien samt redegør for valget af stavemåder i spændet mellem arabisk, persisk og europæisk/dansk. Dernæst følger to kapitler, som relativt kortfattet indkredser Irans, eller måske nærmere Persiens historie, i perioden fra historiens begyndelse til den europæiske kolonialisering af verden samt et forsøg på at indkredse hvem iranerne er; herom senere.

Fra og med kapitel tre begynder den egentlige historie om det moderne Iran, idet der først redegøres for det sene Qajar-dynasti (1796-1925) (kap. 3 - 6), dernæst Pahlavi-dynastiet (1925-1979) (kap 7 - 9) og endeligt tiden fra Khomeinis revolution i 1979 og frem til revolutionens børnebørn (kap 10-13). Det er dog vigtigt at bemærke, at bogen ikke skarpt bruger dynastierne som skarp periodisering; hverken i historieforståelsen eller i fremstillingen. Der springes således mange gange længere tilbage for at redegøre for elementer, der får betydning på et bestemt tidspunkt, og fremstillingen baserer sig ikke på overdreven person-portrættering.

Slutteligt er et forholdsvis kort kapitel, hvor forfatteren på baggrund af fremstillingen overvejer de bærende temaer i Irans historie, som har betydning for forståelse af nutiden. Det være sig omverdenens forståelse af Iran, men i nok så høj grad iranernes forståelse af sig selv og deres land. Dette kunne man måske godt have ønsket sig foldet lidt ud for allerede i bogens titel, Irans moderne historie, ligger der to paradokser. Dels er Iran en relativ ny konstruktion, og bogen kredser således også mere eller mindre implicit om dette. Tidligt i bogen slås det fast at der er tale om en nationalstat (s.36), men på de efterfølgende sider nuanceres dette begreb, idet op imod halvdelen af den iranske befolkning ikke tilhører den persiske majoritet. Ud over de etniske forskelle er der endvidere sproglige og religiøse, og bogen beretter også om en lang række eksempler, hvor religiøse eller etniske mindretal bliver mistænkeliggjort, forfulgt eller på anden måde gjort til synderbukke. Samtidig med at religiøse og etniske mindretal i perioder nyder beskyttelse og særlige rettigheder. Selvom forskellige iranske regimer til forskellige tider har forsøgt med ensretning og statsideologi, må der være tale om en meget vid forståelse af nationalitetsbegrebet.

Dette hænger i nogen grad sammen med titlens andet paradoks; moderne. Moderne kan selvsagt betyde den seneste tid, og i den sammenhæng er der ikke nogen kontrast, men det knyttes ofte sammen med modernisme/modernitet, og i en sådan sammenhæng er Iran et paradoks. På den ene side kan dele af både Shahan og Khomeinis politik ses som en særlig iransk/arabisk modernisering, men på den anden side kan dele af det i et europæisk perspektiv hverken kaldes særligt sekulariseret eller individualiseret for blot at nævne to af de processer, som ofte knyttes sammen med forståelse af moderne. Bogen kredser omkring dette, men begge paradokser kunne måske have været afrundet tydeligere i bogens afslutning.

Sprogligt er det en veloplagt fremstilling, som Rasmus Chr. Elling begår; det er forfriskende at gode, solide ord som *balstyrige* (s. 195), *falbyder* (s. 198) og *ugleset* (s.210) benyttes naturligt uden at sproget virker kunstigt eller altmodisch, og forfatteren bruger da også mere moderne begreber som *brain drain-krise* (s. 244) og *campus* (s. 184) (ord som hjerneflugt eller universitetsområde kunne også have været valgt). På billedsiden kunne man til gengæld godt ønske sig lidt mere at kigge på; der er et billede på forsiden samt det samme kort optrykt to gange på indersiden af opslaget forrest og bagerst. Der er i bogen flittigt og meget overbevisende henvist til både kunst og kultur, og det kunne således have været oplagt med billeder af de fortidslevn som dyrkes som ur-irakisk eller billeder fra de film som inddrages pga. af deres portrættering af noget særligt iransk.

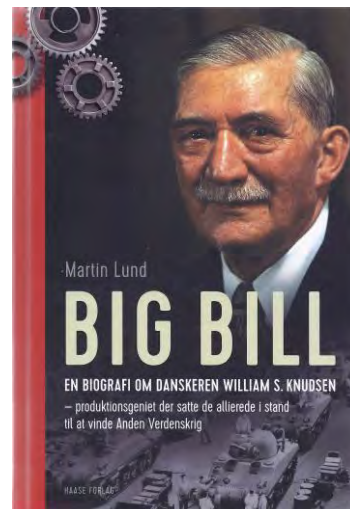
Bogen er næppe velegnet til indkøb i classesæt, da den omfangsmæssigt er for grundig i sin fremstilling og desuden er den for fattig på primære kilder. Mange elever vil måske også stejle over sidernes mætning, men på den anden side er det en bog som hører til på et hvert bibliotek, og den gode og middelgode elev vil kunne få meget fornøjelse af bogen i en SRP-skrivning.

Kim Hornbech

EN HELTEBIOGRAFI

MARTIN LUND: BIG BILL. En biografi om danskeren William S. Knudsen – produktionsgeniet der satte de allierede i stand til at vinde Anden Verdenskrig. Haase Forlag 2019, 416 sider, illustreret, 300 kr.

Bogens hovedperson Siginius Poul Wilhelm Knudsen blev født i København 25. 3. 1879. Efter 7 års skolegang og forskellige småjobs i København udvandrede han til New York i 1900. Her kom han til at hedde William S. Knudsen eller Bill Knudsen (Big Bill). Han blev ret hurtigt ansat på et skibsværft og derefter på et lokomotivværksted. Næste arbejdsplads var underleverandør til cykel- og bilindustrien, og det var her han omkring 1905 fik sine første erfaringer med at gøre produktionen mere effektiv og rationel. Så gik turen til den unge bilfabrikant Henry Ford, som han hjalp med at påbegynde samlebåndsproduktionen. Bogen fortæller sideløbende om hans privatliv, og i 1911 blev han gift. Senere fortælles om hans børn og børnebørn. Han blev millionær og boede i en stor villa. Det var ham der bestemte i familien.

Under første verdenskrig gjorde han sine første erfaringer med krigsleverancer. I 1921 forlod han Ford og gik ind i General Motors. I løbet af de følgende år var han med til at gøre det til USA's største bilproducent. Han endte som en af de øverste i det store virksomhedskompleks. I 1930'erne løb han ind i store vanskeligheder. Dels var han modstander af Roosevelts New Deal og National Recovery Act. Han mente åbenbart at erhvervslivet klarede sig bedst på egen hånd uden statslig indblanding. Dels kom der en langvarig konflikt med fagforeningerne, der kulminerede i 1936/37. Arbejdsgiverne havde ikke noget imod at en mand var medlem af en fagforening så længe han kom for sig selv og aftalte sin løn. Men nu var fagforeningen United Automobile Workers UAW (der var en afdeling af Congress of Industrial Organisations CIO) blevet så stærk at den ønskede eneret på kollektive overenskomster, og det var Knudsen og de øvrige arbejdsgivere meget imod. Hvad kender en mand, der hele sit liv har siddet ved et skrivebord, til samlebåndsarbejde? Der kom langvarige og hårde strejker, og både arbejdsgivere og fagforeninger hyrede mænd med køller til at gøre det grove arbejde.

Når netop Chevrolet ramtes så hårdt af strejker, skyldes det nok Knudsens høje arbejdstempo, der kaldes "ulideligt og stressende" (s. 145). En samlebåndsarbejders kone fortalte, at hendes mand var så træt når han kom hjem fra arbejde, at han hverken kunne spise eller sove, men bare lå og rystede. Til sidst måtte William S. Knudsen og GM's øvrige ledelse bide i det sure æble og underskrive en overenskomst med UAW. Knudsen var den første der indså nødvendigheden af dette.

Bogen fortæller hele tiden at Knudsen var ekspert i at gøre produktionen mere rationel og effektiv. Men hvad var det præcis han kunne? Det forklares egentlig ikke, men det går igen lige fra begyndelsen, at han havde et skarpt blik for hvordan et stykke arbejde bedst kunne gøres. Han erhvervede meget stor viden om hvad der foregik i fabrikationen og var god til at komme med forslag til forbedringer. Selv da han nåede topposterne, brugte han ikke meget tid på kontoret. Han rejste rundt og så hvad der foregik på fabrikkerne og hos deres underleverandører. Han kom med forslag til forbedringer og hurtigere arbejds gange, og et besøg på en virksomhed kunne give en produktionsforøgelse på 10 %. Han fik øgenavnet Speed-Up-Bill,

men selv siger han, at arbejdet ikke må foregå så hurtigt at der laves fejl. At udbedre fejl og rette sløset arbejde tager bare endnu længere tid. Mit indtryk er at han bag den pæne facade var en benhård arbejdsgeber, der pacede sine folk frem.

I 1940 tog hans karriere en ny drejning. USA havde nedrustet efter første verdenskrig, men nu var nazisterne ved at erobre Europa. Præsident Roosevelt indså, at hvis den gale diktator sendte skibe og fly mod USA, kunne man ikke forsvare sig. Man havde praktisk taget ingen militærfly, ingen flådefartøjer, ingen kampvogne, ingen geværer eller ammunition. Roosevelt var bange for at England kunne blive erobret ved et tysk angreb, og han ønskede at hjælpe, men i 1940 havde USA ikke mange våben at sende. Derfor søgte han en mand der kunne sætte gang i våbenproduktionen, og alle hans rådgivere pegede på William S. Knudsen.

I maj 1940 sagde Knudsen sin stilling ved GM op og begyndte at arbejde for regeringen. Han kom til at arbejde som dollar-a-year-man. Regeringen måtte ikke bruge ulønnet arbejdskraft, men man måtte ansætte dygtige rigmænd til en symbolsk betaling. For at de ikke skulle mistænkes for dobbeltspil, måtte de ikke arbejde for et privat firma samtidig.

Knudsen havde ingen politisk erfaring, og det politiske spil og det tunge bureaukrati var ikke hans sag. Men han kastede sig ud i opgaven med at overtale det private erhvervsliv til at skifte fra civil til militær produktion. Hele resten af 1940 rejste han rundt i USA for at påvirke fabrikkerne. Den første tunge organisation blev i dec. 1940 afløst af OPM, Office of Production Management, med Knudsen som formand. I marts 1941 fik Roosevelt låne-og-leje-loven igennem. Nu var lovgrundlaget for Knudsens virke meget klarere. Men der var stadig mange vanskeligheder, bl.a. var der mange strejker. Men året efter, i jan. 1942, blev OPM pludselig nedlagt og erstattet af WPB, War Production Board. Det var faktisk en firing af Knudsen, men det blev reelt en fordel, for han kom til at lede produktionen i WPB. Den nye ledelse tog sig af bureaukratiet og politikerne, mens Knudsen kunne koncentrere sig om at øge produktionen. Samtidig blev han udnævnt til trestjernet general, selv om han ikke var militærmand.

Nu kom der for alvor gang i produktionen, også fordi stemningen skiftede i USA efter Pearl Harbor. Krigsmateriellet blev fremstillet på samlebånd, også så store ting som bombefly og krigsskibe. Sammen med andre foretog Knudsen en lang rejse til krigsskuepladserne i Stillehavet. – Ved krigens slutning blev Knudsen afskediget, men GM ønskede ham ikke tilbage. I sine sidste leveår var han pensionist, og han blev overøst med hædersbevisninger, også under en rejse til Danmark. Han havde ikke været god ved sit helbred, og han døde i marts 1948.

Bogen er skrevet på den måde at forfatteren hele tiden går kronologisk frem og fortæller hvad der sker, nogle gange dag for dag. Bogen er fuld af tal for størrelsen af produktionen på forskellige trin af udviklingen. Der er mange citater fra taler som Knudsen og andre har holdt. Men der kommer ingen domme over hvad der er godt og skidt. F. eks. går bogen på kattepoter angående fagforeningerne. Forfatteren fortæller om begivenhederne og citerer breve og taler, men viser ikke hvis side han er på.

Det er vanskeligt at vurdere værdien af fortidens penge. Men i forbindelse med strejkerne kunne jeg godt ønske mig nogle overvejelser over hvor høj eller lav arbejdernes levestandard var. Der findes spredte oplysninger om timeløn og arbejdstid, men ikke noget samlet overblik. Der er ikke nogen konklusion

angående dette emne. Bogen holder sig tæt til at være en Knudsen-biografi, men han virker jo i en bestemt tid og i et bestemt samfund, og det står der ikke meget om.

I denne bog uddeles kun ros til Knudsen, men jeg kunne godt ønske mig et mere nuanceret billede. Allerede på bogens omslag udnævnes Knudsen til et geni, og det ser ud til at forfatteren anser ham for hævet over kritik. Overskriften på forlagets materiale lyder: "Ukendt dansker afgjorde Anden Verdenskrig". Det er et citat fra amerikanske hyldesttaler, men det er jo noget af en overdrivelse. Der var som bekendt mange gode mænd og kvinder der bidrog til sejren.

Jørgen Krøigård

Ode til den store dansker

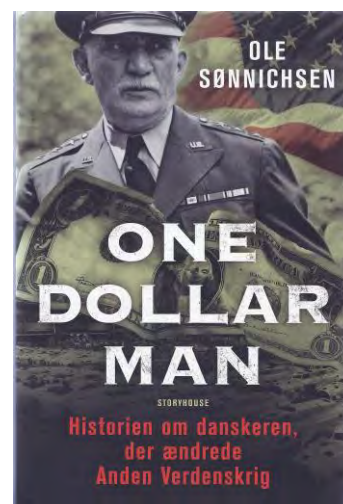
OLE SØNNICHSEN: One dollar man. Storyhouse 2019. 400 sider, 300 kr.

"One Dollar men" var en betegnelse for højt placerede erhvervsfolk, der gik i statens tjeneste under USA's forberedelse og deltagelse i den anden verdenskrig. Deres hyre var en dollar pr år, hvilket var en ansættelsesbetingelse, så staten og præsidenten kunne gardere sig mod kritik for at lukke grådige erhvervsfolk ind i statsadministrationen. En af de helt centrale "one dollar men" hed William S. Knudsen.

Han blev født i Danmark i 1879 og udvandrede til USA i 1900. I 1906 blev han knyttet til Ford Motor Company, og herefter arbejdede han sig op, først hos Ford og siden hos General Motors, hvor han endte som produktionschef og vicekoncerndirektør. Han havde et formidabelt talent for og succes med at organisere arbejdsprocesserne på de to konkurrerende firmaers bilfabrikker. Fra 1940 og frem til krigens afslutning stod han i spidsen for mobilisering af amerikansk industri bag oprustningen. Han fungerede først som chef for den amerikanske krigsproduktion, hvilket reelt betød, at han var den øverst placerede mellemmand mellem det politiske Washington og det industrielle Amerika. Manglen på politisk tæft gjorde, at han i 1942 blev forflyttet fra det civile Washington og over til hæren, hvor han fik status af 3 stjernet general med ansvar for forsyningen af alle slags militære fornødenheder.

Der er ikke tvivl om, at Knudsen er en person, der har været gået i glemmebogen, og som det er relevant at bringe frem i lyset igen. Det, at en dansk udvandrers opnåede en så formidabel karriere, er jo interessant i sig selv. Navnlig hans historie fra 1921 og fremefter er bemærkelsesværdig, og gør bogen værd at læse.

Ole Sønnichsen er journalist og forfatter og har i flere bøger beskæftiget sig med den danske udvandring til USA. Et område som har nydt en bevågenhed inden for de seneste år. Nærværende udgivelse har da også været flittigt omtalt i dagspressen. Det er en bog, der er skrevet til et bredt historieinteresseret publikum, men ikke nødvendigvis til historikere. En meget stor del af teksten i bogen er fortalt gennem brug af direkte tale. Vi får at vide, hvad Knudsen, Henry Ford og mange andre sagde til hinanden og til sig selv. Det er en måde at dramatisere en tekst på, men den kan godt virke irriterende, når der er meget af den. Kilden til

citaterne synes at være Knudsens egen selvbiografi, avisinterviews mv. Sønnichsens beskrivelse af W. S. Knudsens ekstraordinære karriere og indsats har for meget karakter af et helte- og helgenlignende epos, hvor man specielt savner en nærmere kritisk undersøgelse af Knudsens fremfærd som arbejdsgiver og en nøgtern beskrivelse af den amerikanske fagbevægelse. De gange, hvor arbejdskonflikter på bilfabrikkerne omtales i bogen, har forfatteren kun øje for, at Knudsen bekymrer sig om produktionstabene og de familier, der bliver ramt af strejkerne, mens fagforeningerne nærmest skildres som illegitime usurpatorer og ballademagere. Sønnichsen nævner selv, at der omkom og skadedes 20 gange flere arbejdere i industrien under 2 verdenskrig end ved tab af soldater. Det tyder jo ikke just på nogen alvorlig omsorg og bekymring for industriarbejderne.

Der er også andre ting, man savner efter at have læst bogen, bl.a. hvad der skete med W. S. Knudsens danske familie og hans efterkommere i USA. Man er jo lidt nysgerrig.

Det skal dog retfærdigvis nævnes, at det ikke virker, som om der bliver dækket over noget i bogens passage om Knudsens forhold til Tyskland efter 1933 og den dobbelthed overfor nazismen, som han delte med mange andre amerikanere. General Motors havde overtaget det tyske bilfirma Opel efter krisen 1929, og Knudsen foretog flere rejser for at føre tilsyn med virksomheden. Da Opel leverede biler og lastvogne til den tyske hær og anlagde et omfattende motorvejsnet, kunne Knudsen godt se noget positivt i nazismens udvikling af Tyskland, hvilket han også gav udtryk for ved visse lejligheder. Knudsen var en feteret person i Nazityskland og mødtes med flere af dens spidser. Mod slutningen af 30'erne skiftede Knudsen dog resolut holdning til styret under indtryk af undertrykkelsen af jøderne og Anschluss mv.

Bogens afsnit om Knudsens rolle i den amerikanske oprustning kan godt anbefales til elever, der vil skrive SRP og lignende om USA og den anden verdenskrig. Bogen er let læst, og man kan godt hygge sig med den hvis man frakobler sin historiemetodiske tilgang til fremstillingstekster, hvis man altså kan det...

Jørgen Lassen

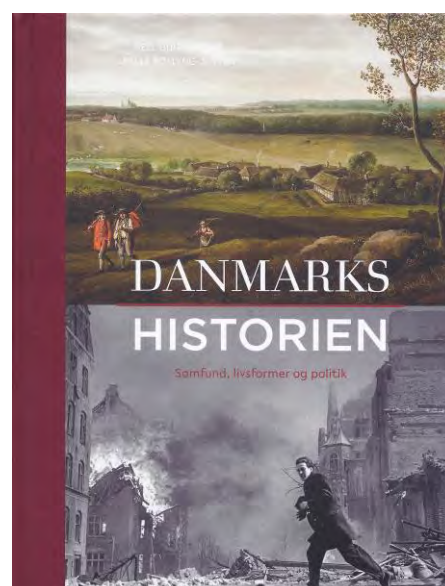
Formløse danmarkshistorie

GUNNAR LIND & PALLE ROSLYNG-JENSEN (red.):

"Danmarkshistorien – samfund, livsformer og politik" (Gads forlag 2019). 550 sider. 400 kr.

Søren Mørch forsøgte for mere end 20 år siden at skrive "Den sidste Danmarkshistorie", men det ser ikke ud til at genren er sådan at slå ihjel. DR's "Historien om Danmark" beviste forrige år dens fortsatte, folkelige gennemslagskraft, og nu giver en række forskere fra Saxoinstitutet ved KU deres bud på en danmarkshistorie i ét bind. Men hvad er det egentlig for en historie, de gerne vil fortælle?

Det er bogen selv meget lidt meddelsom om. Den har intet forord og ingen opsamling til sidst. Det eneste sted, hvor man får lidt at vide om intensionerne bag bogen, er i den korte bagsidetekst. Her står bl.a.: "Danmarkshistorien fortæller, hvordan mennesker har levet her, fra før landet blev til det Danmark, vi kender i dag, og til nu. Naturligvis kan man også læse om

statsmagtens og den økonomiske og politiske historie, men levevilkår og livsformer fra oldtiden til i dag er bogens røde tråd”.

Bogen er opdelt i 5, kronologisk adskilte kapitler, (som dog lapper lidt ind over hinanden). Hvert kapitel dækker således en lang periode, og på nogle punkter er periodiseringen utraditionel, men der argumenteres ikke for den. De første kapitler, om perioden fra ”Istid til middelalder” og om middelalderen, er hver skrevet af én forfatter – henholdsvis Klavs Randsborg og Niels Hybel – mens der har været mange kokke om de efterfølgende kapitler. ”Den røde tråd” er ikke lige nærværende i alle kapitler, og der er ikke enighed om tilgange eller forståelse af centrale begreber.

Det gælder ikke mindst begrebet livsform, der også i titlen fremhæves som centralt. Det er fraværende i de to første kapitler, men dukker så småt frem i kapitel 3. I kapitel 4 spiller beskrivelsen af forskellige ”livsverdener” en forholdsvis stor rolle, men hvordan det adskiller sig fra livsformer fremgår ikke. I kapitel 5 tales der igen (hovedsageligt) om livsverdener, og det gør ikke forvirringen mindre, at det tydeligvis her er Thomas Højrup’s livsformsbegreber, der ligger til grund for fremstillingen.

I hvert kapitel er der en række overskrifter, som grafisk fremtræder ens, men som reelt er under- eller overordnede. I kapitel 4, som dækker perioden 1848-1960, kan man f.eks. finde overskrifter som ”Arbejde, hjem og familie”, ”Borgerskabet” og ”Byfolk mellem borgerskab og arbejderklasse”. Indholdet i disse afsnit giver kun mening, hvis man er opmærksom på, at de er underordnet en overskrift der lyder ”Livsverdener 1914-1960”.

For en bog, hvor levevilkår og livsformer skulle udgøre den røde tråd, er det egentligt overraskende, hvor sjældent man kommer tæt på det levede liv. Fremstillingen er næsten kemisk rensset for eksempler på konkrete menneskers liv. Den brydes ind i mellem af grå sider, der rummer forskellige ekskursioner fra den almindelige tekst. Indholdet på de grå sider er meget forskelligartet, men heller ikke her møder vi konkrete skæbner.

At bogen handler om ”hvordan mennesker har levet her” indebærer, at langt det meste beskriver forhold inden for den nuværende danske stats territorium. De oversøiske kolonier er f.eks. næsten fraværende i teksten.

Som bogværk fremtræder ”Danmarkshistorien” indbydende med mange flotte illustrationer, men de fleste er særdeles velkendte fra andre sammenhænge. På forsiden ser man Jens Juels ”Prospekt af Egnen om Jægerpris” (1782) og et højdramatisk billede fra bombardementet af Den Franske Skole 21/3 1945. Hvis man skal tage forsidenes udsagn for pålydende, så handler ”Danmarkshistorien” om overgangen fra bondeidyl til noget der minder om borgerkrig i Syrien. Dette udsagn kan dog ikke genfindes inde i bogen. Faktisk fylder krig og vold ikke særligt meget, og besættelsestiden er næsten fraværende.

Bogen sluttes af med en oversigt over den litteratur fremstillingen bygger på. Ud af de 14 sider litteraturoversigt fylder litteraturen til bogens mindste kapitel (kapitel 1) 5 sider, mens litteraturen til de øvrige kapitler behandles knapt så fyldestgørende.

Det meste af bogen udgøres af ganske traditionel politisk, økonomisk og social historie, skrevet af dygtige og vidende fagfolk. Blandt forfatterne er der både historikere, arkæologer (kapitel 1) og etnologer (som medforfattere på kapitel 4 og 5). Det er alt sammen meget solidt, men det rummer ikke væsentlig, ny

detailviden eller epokegørende synteser. For fagfolk er der således ikke så meget at komme efter. Jeg tror også fremstillingen er lidt for blodfattig til, at bogen kan få den store, folkelige gennemslagskraft. I en gymnasial undervisningssammenhæng kunne man måske godt plukke relevante afsnit hist og her.

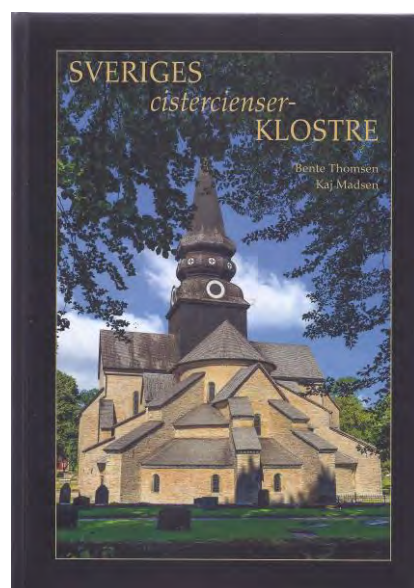
Om ikke andet beviser bogen, at den sidste danmarkshistorie ikke er skrevet endnu.

David Kyng

Håndbog for sverigesfarere

BENTE THOMSEN OG KAJ MADSEN: "Sveriges cistercienser-klostre".
Forlaget Ankeret 2019. 384 sider. 298 kr.

Sverige har meget at byde på for de besøgende, både hvad angår natur og kultur, herunder historiske monumenter. Bogen her handler om en del af disse, nemlig om de i alt 14 cistercienserklostre der blev oprettet i middelalderens Sverige, de fleste i 1100-tallet. Klostrene var en del af en vældig bølge der skyllede ind over hele den romerske kristenhed, og for Sverige, såvel som for Danmark, betød de sammen med andre kirkelige og verdslige institutioner en "europæisering" af landene. Vikingerne forsvandt, men der opstod samfund og statsdannelser der var tidssvarende rammer om de to folks liv.

Den foreliggende bog beskæftiger sig nu ikke så meget med disse generelle forhold. Et indledende kapitel på kun 12 sider tager dem op, men når ikke meget længere end til at nævne det man sædvanligvis nævner i forbindelse med cistercienserklostrene: Cistercienserne som formidlere af tekniske fremskridt indenfor landbrug, frugtavl, medicin og byggeri. "I forbindelse med anlæg af et kloster kunne denne viden nemt brede sig i klosterets omgivelser og dermed bidrage til at udvikle området" (s. 15). Men det er altså ikke bogens formål at gå nærmere ind i denne problematik, ærgerligt nok.

Bogens formål er at beskrive de enkelte klostre og navnlig det der er tilbage af dem. Alle 14 gennemgås i tur og orden efter omtrent samme recept:

- Grundlæggelse
- Klosteranlægget
- Kirken
- Klosterets ejendomme
- Forholdet til ordenen og til andre religiøse institutioner
- Nedlæggelse

Det materiale som bogen bygger på, er dels resultaterne fra de mange arkæologiske undersøgelser der er foretaget af klostrene, dels de skriftlige vidnesbyrd klostrene har efterladt sig, og som for det meste drejer sig om erhvervelse, salg og bytte af klostrenes ejendomme, men af og til også om indædte stridigheder med andre, ofte andre klostre. Indenfor de rammer man selv har sat sig, er fremstillingen grundig og systematisk, og bogen er forsynet med praktiske anvisninger i forbindelse med besøg – nærmest som en felthåndbog.

I et værk som der foreliggende kommer det flotte udstyr virkelig til sin ret: Stift bind og glittet papir og et væld af smukke illustrationer.

Man kan næsten høre forfatterne sige: "God rejse og god fornøjelse!"

Axel Moos

Mona Lisa smiler

WALTER ISAACSON: "Leonardo da Vinci". Oversat fra engelsk af Jakob Levinsen. Gyldendal 2018. 576 sider, 400 kr.

Verdens mest berømte maleri er nok Mona Lisa af Leonardo da Vinci, og Leonardo da Vinci er kendt som en af renæssancens ypperste skikkelser. Leonardo har givet anledning til mangt og meget, og hvem har ikke læst og evt. også set "Da Vinci mysteriet" af Dan Brown, som bygger lystigt videre på legenden om Leonardo. Det er derfor både rigtigt og passende, at Gyldendal har fået Jakob Levinsen til at oversætte den amerikanske historieprofessor Walter Isaacsons bog fra 2017 om Leonardo da Vinci, så mange får mulighed for at stifte bekendtskab med dette geni, som forfatteren kalder ham. Bogen er fint oversat og meget flot illustreret.

Den vigtigste kilde til vores viden er de tusindvis af noter fra Leonardos hånd, som er bevaret i mange forskellige biblioteker og samlinger omkring i verden. Leonardo var myreflittig, og gennem sit lange liv 1452 – 1519 tegnede og nedskrev han (i spejlskrift!) tusindvis af sider. På den måde er det muligt at følge hans udvikling og mange forskellige interesser. Leonardo var nemlig prototypen på et renæssance-menneske, der kastede sig ud i alle mulige opgaver og projekter. Ikke alle projekter var lige vellykkede eller blev gennemført, men gennem hans optegnelser og overvejelser kan vi følge ham meget tæt – og det er spændende!

Leonardo blev født i den lille by Vinci ikke langt fra Firenze, og det meste af livet boede han i Firenze og Milano, men sluttede sit liv nær den franske konge, og derfor hænger Mona Lisa i Paris og ikke i Italien. Han var født i en familie af notarere, men 'heldigvis' var han en uægte søn, og derfor skulle han ikke følge i fædrenes fodspor og blev i stedet uddannet på et værksted i Firenze indenfor flere kunstarter og håndværk. Frem til sin død var han ansat ved forskellige hoffer som ingeniør og kunstner, hvor han var med til forskellige ingeniørarbejder, teaterforestillinger, malerier og meget andet, som fyrsten nu havde brug for. Leonardo skriver ikke så meget om sit private liv i sine mange notater, men der er ingen tvivl om, at han

var homoseksuel. Gennem livet knyttede han flere unge mænd til sig, men flere detaljer fortæller historien ikke noget om.

Forfatteren til bogen, Walter Isaacson, er professor ved Tulane University i New Orleans. Udover sit virke som historiker har han haft en journalistisk løbebane og desuden skrevet bøger om Albert Einstein og Steve Jobs fra Apple. Begge er oversat til dansk, og bogen om manden bag Apple fra 2011 blev en kæmpe succes. Isaacson skriver levende og engageret, og han bruger kildematerialet på en troværdig måde. Der er opstået mange myter om Leonardo da Vinci, og Isaacson er klog nok til at forholde sig til disse og ikke lade for mange utrolige historier slippe igennem.

Størstedelen af Leonardos værker er gået tabt eller aldrig blev ført ud i livet. Han var utrolig optaget af vand, strømme og alle mulige naturfænomener, som han prøvede at aflure ved som ægte renæssancemenneske at udforske dem og beskrive dem. Men Walter Isaacson gør op med dem, der tror, at Leonardo havde fat i den videnskabelige metode, som han skriver s. 185: *"Leonardo opfandt ikke den videnskabelige metode[...]. Men hans frygtindgydende evne til at engagere sig i dialogen mellem eksperiment og teori gjorde ham til pragteksempel på, hvordan præcise observationer, fanatisk nysgerrighed, eksperimentelle forsøg, vilje til at betvivle dogmer og evne til at udlede mønstre på tværs af faggrænser kan føre til store spring i den menneskelige erkendelse."*

En af Leonardos mest intense interesser var den menneskelige krop og alle de dele, den består af. Han foretog rigtig mange obduktioner af forskellige dele af mennesker og dyr for at finde ud af hvordan øjet, hjernen, knoglerne, senerne, huden og mange andre dele så ud. Han var ikke interesseret i det som læge, men som en nysgerrig udforsker, og den store viden, som han på den måde fik, brugte han på mesterlig vis i sine malerier. Ud over Mona Lisa er hans berømteste billede Den sidste Nadver. Begge billeder gennemgår Walter Isaacson grundigt, og han viser, hvorledes billederne er komponeret og skabt, og hvorledes bevægelse, kroppe, øjne, muskler og meget andet bliver gengivet på en måde, så vi som tilskuere føler, at vi kan se ind i sindet på dem, der bliver afbildet. For at kunne gøre dette var det karakteristiske for Leonardo, at han udviklede og benyttede teknikker, som var helt enestående. Han bruger perspektivet i alle dets tre former (dybde, farve og omrids). Han udviklede sfumato-teknikken, og sfumato betyder røg eller tåge, hvorved omrids og konturer bliver gjort 'bløde' og lidt uskarpe. Hertil kommer skyggevirkninger, der giver hans ansigter en helt særlig udtryksfuldhed og dybde. Og flere malerier blev han ved med at arbejde videre på i mange år. På sin sidste rejse til Frankrig havde han tre malerier med (bl.a. Mona Lisa), som han stadig rettede lidt på og forbedrede.

Bogen er ikke anvendelig i en undervisningssammenhæng, men ethvert større bibliotek bør anskaffe den, så alle kan få mulighed for at blive lidt klogere på Leonardo – og man behøver ikke læse alle godt 500 sider!

Men hvad er det med Mona Lisas smil? Walter Isaacson tolker det s. 493 på denne måde: *"Verdens mest berømte smil er altså grundlæggende flygtigt, og deri ligger Leonardos ultimative erkendelse af menneskets natur. Hans ekspertise lå i at afbilde de ydre manifestationer af indre følelser. Men her i Mona Lisa viser han noget endnu vigtigere: At vi aldrig kan forstå de sande følelser til bunds blot ud fra ydre manifestationer. Der er altid noget sfumato-agtigt over andre menneskers følelser, der er altid et slør."*

Ulrik Grubb

Frans af Assisi

ERIK STRID: En lille ny tosse i verden – Frans af Assisis historie.

Eksistensen 2019, 413 sider, 329 kr.

En lille ny tosse i verden – Frans af Assisis historie følger Frans af Assisi fra barndommen, hen over krigsfangenskab, ridderfærd, åbenbaringen og vækkelsen i med mødet med de fattiges samfund i Rom, på pilgrimsfærd, hans død i Porziuncola i 1226, og ikke mindst hans eftermæle og betydning for den vesterlandske kristendom.

I indledningen inddeler forfatteren den viden, vi har om Frans af Assisi i tre slags kilder; *steder*, *viderelevelsen*, *traditionen* og endelig *de skriftlige vidnesbyrd*, som fylder mest og som også får mest forklaring med.

Det er lidt uklart, hvad afsnittet bruges til, og hvorledes denne inddeling rent metodisk anvendes, men i bogens sidste del, er der et afsnit, som forfatteren selv kalder "Afsluttende (U+)videnskabelig efterskrift", og denne titel er symptomatisk for både forfatterens uhøjtidelige stilleje og hans tilgang til kilderne. Her understreges det, at hans baggrund netop er i den lutheranske teologi og hverken middelalder-teologi eller kunsthistorie. At han så virker mere end almindelig lærd inden for begge dele, er med til at højne læseoplevelsen. Det er nemlig en på mange måde medrivende, engageret og omfangsrig historie, der bliver fortalt, men det er også tydeligt, at dette ikke er en traditionel historiefaglig fremstilling.

Forfatteren udtrykker et ønske om at holde Frans af Assisis historie ud i en armslængde samtidig med, at "Bogen er et forsøg på at se Frans, som han var". Det virker umiddelbart selvmodsigende, og man øjner som læser en risiko for en *wie es eigentlich gewesen ist* fremstilling.

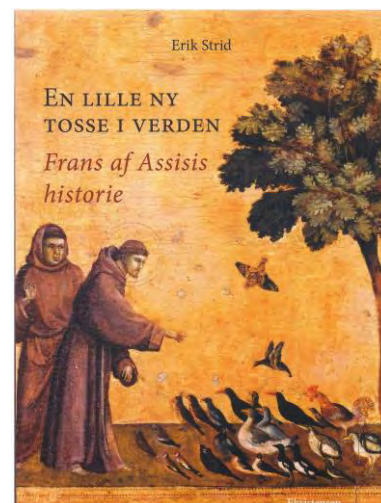
Når der i forordet står: "Jeg slipper somme tider fantasien løs, som om jeg var der selv, og gætter på hvordan det hele så ud med Frans egne øjne", så er man desuden blevet gjort opmærksom på, at forfatteren har et ganske bestemt syn på Assisi, der dog oftest søges dokumenteret gennem kilderne.

Det er tydeligt, at bogen er båret frem af en stor professionel og faglig og ikke mindst personlig interesse for Frans af Assisi, og det er også dette personlige engagement, der gør, at man som læser fatter stor sympati for forfatteren og hans projekt.

Fremstillingen er kendetegnet ved en stor viden om den sociale og teologiske kontekst Frans af Assisi befandt sig i, samt en stor indsigt i perioden og geografien og det er mestendels medrivende og levende beskrevet.

Erik Strid viser en stor sproghistorisk viden, og fremstillingen bygger på et solidt og ofte citeret kildemateriale, og Strids teologiske baggrund gør, at de mange kildeuddrag ofte får en teologisk tolkning med på vejen.

Der lægges ikke skjul på den personlige interesse, og det er denne personlige vinkel, der både er bogens styrke og svaghed, da det er en engageret og dynamisk fremstilling læseoplevelse med et par faldgruber i formidlingsdelen.

Fortællestilen er personlig og indlevende, og man fornemmer, at forfatteren virkelig gerne vil tage os fysisk med hen til de steder, Frans har levet og virket, men det bliver undertiden patetisk, som når en statue af Assisi forældre fra 1984 henvender sig direkte til læseren, eller når vi som læsere præsenteres for en imaginær samtale mellem Frans og et æsel (!). Personligt finder jeg stilen (og den alt for hyppige brug af udråbstegn) lidt anstrengende, men de mange forsøg på at skildre, hvordan Frans af Assisi har talt, tænkt og sanset, vidner igen om forfatterens engagement, og så må man leve med de kreative og digtende afstikkere.

Bogen er som sagt tydeligvis rundet af stor veneration for den historiske figur, der skildres som et ydmygt jordnært, ulærd og humoristisk menneske, der rørte dem, han mødte - især dem der befandt sig på bunden- og derved også nemt kan ses som en skærende kontrast til den opulente og intrigante pavekirke. Erik Strid sætter ham også på et tidspunkt i ramme som en slags forløber for Luther og Hus – dog uden det protestantiske mørke, der kendetegner de senere reformatorer.

Bedst er bogen, når den lægger de digtende elementer fra sig og fletter kirke- og socialhistorie sammen, som i afsnittet, der beretter om Assisi's besøg hos paven i Rom, hvor Assisi og hans tilhængeres bodsgang sættes i relation til de samtidige kætterbevægelser og de fattigbevægelser, der har eksisteret i hele kristendommens historie. Her viser Erik Strid for alvor sin viden og fortæller nuanceret og engageret.

Bogens efterskrift lægger som sagt stor vægt på, at det ikke er et videnskabeligt arbejde, og derfor skal den heller ikke vurderes på de præmisser, selvom det ville være et naturligt udgangspunkt. Så hvis man vil have en stemningsmættet og indiskutabelt belæst indføring i Frans af Assisi liv og samtid, så kan denne bog være et oplagt valg.

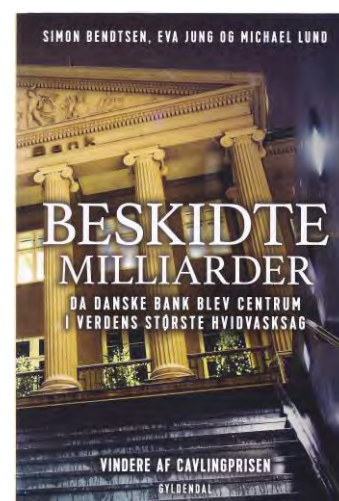
Anders Pultz Lundgaard

En krimi af den hårdkogte slags

SIMON BENDTSEN, EVA JUNG OG MICHAEL LUND: Beskidte milliarder. Gyldendal 2019. 357 sider. 300 kr.

Lad bare tante Agathe blive stående på hylden indtil videre. Denne bog er den ægte vare, en krimi om forbrydelser af dimensioner som kun virkeligheden præsterer: "Da Danske Bank blev centrum i verdens største hvidvasksag" (bogens undertitel).

Mesterdetektiverne er tre journalister ved Berlingske Tidende, og de demonstrerer hvad danske pressefolk kan præstere når de får stillet tilstrækkelige ressourcer til rådighed. Ud over hvidvasksagen giver bogen nemlig også et indblik i den journalistiske arbejdsmetode når den er bedst – hvordan den journalistiske arbejdsmetode ellers kan være, tænker vi så ikke lige på i øjeblikket. I forordet virker

det som om forfatterne undskylder lidt for bogens stil: "Beskidte milliarder er en journalistisk bog" – men det havde de nu ikke behøvet. Den er solidt funderet, og de små, interessevækkende og stemningsskabende indledninger, der dukker op ind imellem og som åbenbart anses for obligatoriske, er kun et mindre irritationsmoment.

Bogens kilder er de rapporter der er kommet fra forskelligt hold om sagen, avisartikler, og ikke mindst interviews med nøglepersoner hvoraf en del af indlysende grunde må vedblive at være anonyme. Det meste af stoffet har været bragt i de mange artikler forfatterne har skrevet i Berlingske Tidende, men nu er der kommet sammenhæng og overblik – og tak for det.

Det der gør bogen så spændende, er at vi får både de store linjer, samlede tal osv., og går ind i de enkelte sager og følger dem tilbage til udgangspunktet eller frem til slutpunktet – fantastisk at det er muligt. Vi bliver også sat ind i "vaskemaskinens" teknik, og vi ser problemerne fra Danske Banks side, når forfatterne gør et ærligt forsøg på at forstå de ledende bankfolks reaktioner og beslutninger.

Et par eksempler på Danske Banks kunder finder vi i Rusland (uretmæssig skatterefusion) og Azerbajjan (returkommission), med afpresning, trusler og mord. Det virker langt stærkere og mere modbydeligt når vi konkret præsenteres for de forbrydere som Danske bank hjalp, end hvis det blot blev ved med at være anonyme beløb på en anonym konto.

Vi præsenteres også detaljeret for reaktionerne fra Danske Banks ledelse på de stadig klarere signaler på at der foregik noget helt uhyrligt i den estiske filial, reaktioner der generelt kan karakteriseres som "for lidt, for sent", og hvor læseren sidder tilbage med en fornemmelse af at man kun foretog sig hvad man direkte var tvunget til.

Bogen er spændende nok i sig selv, men bidrager også til at tegne et billede af det globaliserede samfund, moderne kommunikations- og transaktionsteknologi og grænseoverskridende kriminalitet, og af de hidtil meget tøvende og aldeles utilstrækkelige foranstaltninger man sætter i værk for at løse problemerne.

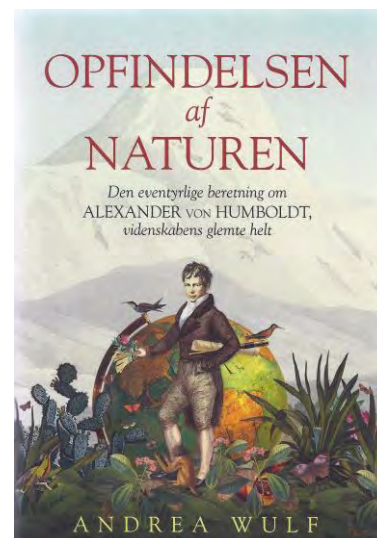
Axel Moos

Manden og naturen

ANDREA WULF: Opfindelsen af naturen. Den eventyrlige beretning om Alexander von Humboldt, videnskabens glemte helt. Gads Forlag 2019. 612 sider. 400 kr.

Bogens undertitel siger en del mere om indholdet end hovedtitlen gør. Bogen er primært en biografi, og det er der selvfølgelig ikke noget ondt i, biografier er jo også populære. Hovedpersonen er den berømte tyske opdagelsesrejsende og naturvidenskabsmand Alexander von Humboldt, der nu, takket være forfatterens anstrengelser, ikke længere er glemt.

Som i de fleste andre biografier følger vi hovedpersonen fra vugge til grav, gennem alle livets tilskikkelser. I de mest spændende kapitler er vi med Humboldt på opdagelsesrejse, mest i Sydamerika, men også i Rusland. De er livfuldt og engagerende skrevet; man må have respekt for Humboldt der gennemlever strabadser som nutidens bjergbestigere klarer med iltmasker og topmoderne overlevelsesudstyr – Humboldt er i det højeste udstyret med en indiansk poncho.

I de øvrige kapitler oplever vi Humboldts indsats for at skaffe penge (han brugte også sine egne) til ekspeditionerne samt de nødvendige tilladelser, der ikke kunne tages for givne. Han måtte, som tidens andre intellektuelle, forlade sig på diverse sponsorer, ikke mindst blandt fyrsterne, og finde sig i at optræde som disses tamme berømthed. Bogen kaster således et interessant strejflys på samfund og vilkår. Humboldts (manglende) forhold til kvinder og hans særdeles emotionelle forhold til en række unge mænd omtales – tilsyneladende var det ikke noget der skaffede ham ubehageligheder.

Vi ser også med Humboldts øjne de store begivenheder der udspiller sig i Europa og verden: Den franske revolution, der forvandler sig til Napoleons diktatur og igen til reaktionens triumf, vi ser vennens Bolívars sejr i Sydamerika og dennes forvandling til diktator, og vi oplever Humboldts græmmelse over Den Hellige Alliances nat i Europas åndsliv. Han når også at få revolutionerne i 1848 med, samt endnu en reaktion derefter.

Fremstillingen er veldokumenteret, og der er en meget righoldig litteraturliste, Det hele lyser af omhu, også fra oversætterens side.

Ud over Humboldt præsenteres vi også for en række andre opdagelsesrejsende, videnskabsmænd og kunstnere (og endog en revolutionær), hvoraf mange får lov at være hovedpersoner i hver et kapitel. Det er navne som Simón Bolívar, Charles Darwin, Henry David Thoreau, George Perkins March, Ernst Haeckel og John Muir – alle er i større eller mindre grad inspireret af Humboldt.

Vedrørende natursynet bør man som ikke-fagmand (denne anmelder) udvise passende beskedenhed og tilbageholdenhed, men et par kommentarer kan man vel vove sig frem med:

Naturen er opfundet mange gange i løbet af historien, i mange forskellige varianter. I forlagets følgeskrivelse er Humboldt far til "den måde, vi forstår og beskriver naturen på i dag". Her kunne man nok pege på andre fædre, og det er vel heller ikke helt sikkert at vi i dag er ganske enige i vores natursyn.

Sammenhængen mellem Humboldt og Darwin forekommer stærk og indlysende og er godt beskrevet.

Det største problem er at bogen ikke har fremstillet Humboldts natursyn i sammenhæng, detaljer og dybde. Det tages op utallige gange i løbet af bogen, men mest i korte glimt i den biografiske fremstilling. Det står klart at Humboldt i høj grad hørte til dem der tæller, måler og vejer, men at hans styrke også var overblik og sammenhæng. Han kunne begejstres af naturen, men hans basis var altid de videnskabelige iagttagelser. Han var polyhistor på en tid hvor det knap nok længere var muligt at være det.

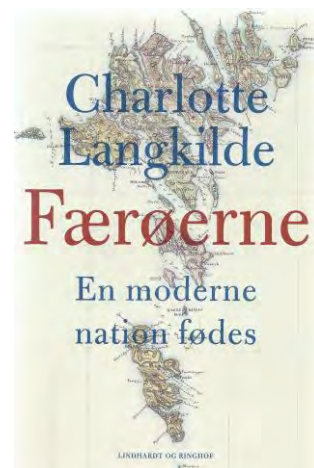
Bogen er lang, men engagerende, underholdende og tankevækkende.

Axel Moos

Myte og virkelighed i Færøernes moderne historie

CHARLOTTE LANGKILDE: Færøerne. En moderne nation fødes. Lindhardt og Ringhof 2018. 553 sider. 350 kr.

I Charlotte Langkildes nye bog om Færøerne får vi, som undertitlen siger, fortællingen om fremvæksten af en *moderne* nation, dvs. en nation, som vi forstår det i dag, og altså ikke hele folkets historie. Denne fortælling er interessant af flere grunde. På den ene side er 1850'erne i færøsk historie, som forfatteren selv gør opmærksom på, noget ensidigt beskrevet i de færøske historiebøger. Dette blev hun særlig opmærksom på under arbejdet med kilderne, der forekom hende undertiden at fortælle en anden historie end den, hun mødte i den historiografiske litteratur. Dette er jo i sig selv interessant, ikke mindst som et eksempel på en mere universel bevægelse i historien, som man kan møde overalt (derfor skal vi til stadighed beskæftige os med historien). På den anden side må Færøernes historie, der vel kan siges at være noget underbelyst i dansk sammenhæng, være af interesse i sig selv, ikke mindst da Færøerne jo stadig som Grønland (og modsat Island) er en del af rigsfælleskabet, men også fordi perioden er af så stor betydning for senere dansk historie i det hele taget.

Forfatteren uddyber det første videre ved at understrege, at denne fortælling om Færøernes vej ind i moderne tid indeholder mange af 'de elementer, som stadig er genstand for konflikter i verdens brændpunkter, hvor gammel og ny tid støder sammen og hvor præster og reformatorer er låst i et indbyrdes opgør om magten'. Videre handler bogen om (s. 10)

opgøret med kolonialismen og Danmarks forhold til de såkaldte udlande, politik i den revolutionære tid omkring 1850, magtfulde gejstlige, de langvarige følger af *fake news*, betydningen af visionære politikere og amtmandens rolle i brændpunktet [...].

Udgangspunktet for Langkildes eget arbejde med denne tid var amtmanden Carl Emil Dahlerup, der var amtmand på øerne fra 1849 til 1861. Han var fader til Oluffa Brandt, hendes oldemoder. Man kunne derfor være bange for, at Langkilde skulle være forudindtaget, men det er der, når man kommer til læsningen, ikke noget der tyder på. Desuden er bogen også meget mere end historien om 'amtmanden på Færøerne'; det er meget bredere *Færøernes* historie i 1850'erne, der fortælles.

Grundlaget for bogen er de sagsakter, der i dag beror hos Rigsarkivet. Materiale har også været at finde i arkiverne i Thorshavn. Dertil har tidens aviser (færøske og danske) samt Rigsdagstidende udgjort et vigtigt supplement helt foruden de almindelige historiske fremstillinger. Forfatteren har haft mulighed for at være hele det store materiale igennem, hvilket også gør fremstillingen interessant i historiografisk perspektiv. Dette er et afgjort plus ved værket.

Bogens opbygning

Foruden forordet består bogen af 28 kapitler, hvoraf det første giver en kort, oplagt og velskrevet indføring i Færøernes tidligste historie fra koloniseringen for over 1000 år siden og frem til at historien tager sin begyndelse. I dette kapitel sættes således forskellige formaliteter på plads i forbindelse med den samfundsmæssige struktur på Færøerne, f.eks. om amtmandens rolle, monopolhandel m.v.

I de følgende kapitler føres vi fra station til station ad den færøske histories jernbane, f.eks. 'Den nye amtmand', 'Den første lagtingssamling i 1852', 'Færøerne på finansloven', 'Fra amtsråd til lovgivende forsamling'.

I det sidste kapitel, 'Sådan gik det siden' gives på 15 sider et udblik over Færøernes historie sidenhen, især efter Den anden verdenskrig. Således rummer bogen for så vidt en fuldstændig Færø-historie, omend et klart hovedfokus ligger på den nævnte periode.

Bogen rundes af med en kildefortegnelse og et personregister.

Grindefangst

Det er ikke stedet her at give en grundigere gennemgang af bogens indhold; man ville da være nødt til at genfortælle hele bogen. Blot skal fremhæves et eksempel, kapitel 19 'Grindeloven revideres'. Dette er et interessant kapitel i et moderne perspektiv, hvor grindefangst flere gange har været på den internationale politiske dagsorden. Det er ganske vist ikke moderne politik, der er forfatterens ærinde, men kapitlet kan dog give et historisk perspektiv, som måske kan være med til at uddybe den historiske forståelse for, hvad der i bund og grund er tale om.

Emnet for det nævnte kapitel er som sagt den færøske grindefangst. Denne var af enorm betydning for færingerne (samt af enormt omfang i 1850'erne); grindefangsten havde ofte 'udgjort forskellen mellem tilstrækkelige forsyninger og hungersnød'. Derfor var dette område også underlagt minutiøse love og regler, så at man så at sige på grammet vidste, hvorledes kød og tran skulle fordeles mellem indbyggerne.

Der var imidlertid visse u hensigtsmæssigheder i de regler, man et par årtier i forvejen havde vedtaget, og nu blev der fremsat ønske om, at reglerne skulle ajourføres. Dermed får Langkilde mulighed for at skildre, hvorledes amtmanden først fremsætter forslag, dernæst møder modstand i lagtinget, for siden at forhandle sig frem til nogenlunde enighed. Det er et interessant indblik i forretningsgangen, og man iagttager, hvorledes politik er en bevægelse frem og tilbage og frem igen.

Kapitlet giver endvidere mulighed for en fremhævnin g af tidens hårde tone; aviserne (i Danmark) bragte desuden de skarpe indlæg anonymt. 'Trolde' i medierne er såvist ikke nogen ny ide (omend de muligvis er mere udbredte). På samme måde viser Langkilde med skildringen af Niels Winther og hans *Færingetidende* os også, hvorledes *fake news* slet ikke er noget nyt fænomen heller. Forskellen mellem dengang og i dag er, at menigmand dengang ikke havde andre muligheder for at opsøge oplysninger, end gennem *Færingetidende*.

Langkilde studser endvidere over, at der i dag står stor respekt om Winther, og han er i moderne tid blevet hyldet med en buste ved indgangen til Lagtinget. Dette danner noget af en modsætning til den aggressive linje, han anlagde i Folketinget i Danmark, de ødelæggende rænker, han spandt og 'idiosynkrasien over for embedsmændene' (s. 380). Det endte da også med, at han blev dømt for bagvaskelse og fik en bøde på 600 rigsdaler, som han kun med nød og næppe og venners hjælp kunne betale. Han endte med at rejse fra øerne til Hjørring, hvor han slog sig ned som hjælpeprokurator.

En bog, der er værd at læse!

Bogen er holdt som en fortælling, der i høj grad fordrer en kronologisk fremadskridende læsning. Noter er derfor også holdt på et absolut minimum. Til den modsatte side er bogen gavmildt illustreret med forskellige sam tidige billeder, fortrinsvis af de implicerede personer og mestendels fra Færøerne. Illustrationerne er med til at give den i forvejen levende skildring mere liv; de mange fotografier er som vinduer ind til den ellers lidt fjerne fortid.

Således danner bogen en helhed, og for så vidt er formen heldig, som alle delene så at sige arbejder hen imod samme mål. Omvendt må det siges man helst skal læse det hele for at få overblik. Man kunne for at råde bod på dette have ønsket et konkluderende afsnit og evt. en tidslinje. Dette havde tillige lettet brug af bogen som referenceværk i forbindelse med arbejde inden for beslægtet historiske emner. Også værkets omfang kunne have haft godt af, at man havde lænet sig mere op ad reference-litteraturen.

Selvom værket er blevet ganske omfangsrigt allerede, så kunne man godt her og der have ønsket sig uddybende oplysninger, f.eks. i form af slutnoter. Et eksempel kunne være fra det ovennævnte afsnit om den færøske grindefangst. I indledningen til processen om grindelovens revision, nævnes det, at en udvalgsbetænkning indeholdt kritik af embedsmændene: 'Men kritikken holdt dog ikke vand, som det fremgik af et brev fra Pløyen [den tidligere amtmand], som blev fremlagt i lagtingssalen' (s. 372). Her lægger fremstillingen næsten op til en uddybende note om, hvad kritikken mere konkret gik på og hvordan den kunne tilbagevises.

Men også mere generelt kunne man godt have ønsket flere konkrete henvisninger til de benyttede kilder.

Denne mangel er dog ingenlunde noget, der deminuerer bogens stærke position som historisk grundig fortælling. Lankilde *har* kildegrundlaget i orden, og man fornemmer, at hun bevæger sig nemt og ubesværet i tiden, blandt personer og sagsakter. Hvis man orker at give sig i kast med den 500 sider lange færøsaga, så er den bestemt det værd! Og 500 sider er da heller ikke mere end hvad man må igennem i mange moderne romaner - og så bliver man i dette tilfælde endda klogere på vores historie!

Johnny Lindholm

100 danmarkshistorier: Fisk til folket

KENN TARBENSEN: Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

I sommerferien 2019 kom nr. 22 i Aarhus Universitetsforlags serie, 100 danmarkshistorier, hvor der i små såkaldte bogbidder serveres letfordøjelig formidling af danmarkshistoriens mere eller mindre prominente emner. Forskellige forfattere har fået til opgave at beskære et emne, så det passer på 100 sider. Opgaven med at fortælle om Fisk til folket faldt således på Kenn Tarbensen.

Bogen består overordnet af tre afsnit. Indledningsvist et kort afsnit (18 sider), der beskriver fiskeriudstillingen 1912 og fungerer som anslag for den overordnede fortælling. Dernæst følger det store afsnit (60 sider) med en introduktion til fiskeri i Danmark begyndende med middelalderen, men springer hurtigt frem mod industrialiseringen, hvor fiskerne forsøgte at blive anerkendt som et af hovederhvervene. Afsnittet inkluderer også tiden efter Anden Verdenskrig, hvor fisken i højere grad kommer ud i de nye dagligvarebutikkers køleanlæg som hurtigretter. Det sidste, lille afsnit (22 sider) handler om fisk som slagmark; dvs. de politiske slagsmål om fiskekvoter og miljøbeskyttelse.

Genre- eller konceptskrivning er en disciplin, som ikke må undervurderes i sværhedsgrad. Fisk til folket bærer således også præg af, at der er truffet nogle barske valg i skrive-værkstedet; og nogle gange er det gået bedre end andre gange. Forfatterens omfangsrige viden om området skinner tydeligt igennem. Fx er der i begyndelsen af andet afsnit en lange række opremsninger af de forskellige fiskeriforeninger og deres skiftende formænd, men for lægmanden kommer det til at virke overvældende – og måske endda intetsigende. Imidlertid er afsnittet, der sammenholder fiskens vej ind i kølediskene med kvindernes vej ud på arbejdsmarkedet, særdeles interessant læsning.

En gennemgående pointe, som bogen mere eller mindre eksplicit fremstiller, er det paradoksale i at danskerne i de sidste 100 år er blevet udsat for den ene kampagne efter den anden for at spise mere fisk. Det skorter således heller ikke på sundhedsmæssige fordele ved fisken, og der er endda en lang række meningsdannere, der fremhæver, at fisk skulle smage godt. Det betyder imidlertid ikke, at danskerne har taget fisken til sig i større stil. Fisken har nu som i 1912 svært ved for alvor at erobre og fastholde en fast plads på spisekortet. Dette paradoks kunne forfatteren måske mere konsekvent have dyrket som den gennemgående røde tråd i sin fortælling.

Kim Hornbech

Limfjorden gennem 200 år

BO POULSEN: Stormflod (100 Danmarkshistorier). Aarhus Universitetsforlag 2019, 100 sider, 100 kroner, illustreret i farver

Et af de læreplansmål som denne anmelder altid har haft svært ved at undervise i er *samspillet mellem mennesker, natur, kultur og samfund gennem tiderne*. Heldigvis har Bo Poulsen, som er professor i statskundskab ved Aalborg Universitet, rådet bod på dette ved at undersøge vekselvirkningen mellem mennesker og natur omkring Limfjorden i moderne tid. Dette farvand havde siden vikingetiden været lukket mod vest, men en række storme, som kulminerede med stormfloden i 1825 gjorde, at Limfjorden nu kunne gennemsejles.

Dette gav en række nye muligheder for at byer som Løgstør, Thisted og Lemvig fik direkte adgang til England. Dette betød både import af ideen om andelsbevægelsen, hvor en af Danmarks første brugsforeninger blev etableret i Thisted og samtidig blev der i samme by etableret både en rigtig havn og et jernstøberi, som for alvor gjorde at det ikke kun var Aalborg, som var Limfjordens dominerende by. En anden afgørende udvikling var, at de nye salte vande ændrede Limfjordens økosystem, da glubske gopler i samspil med 1800-tallets liberalisering af den danske økonomi var med til at ødelægge den sildebestand, som indtil da havde været den dominerende eksportvare fra området.

En anden interessant pointe i bogen er den positive rolle staten indtager i lange perioder. Dette skyldes, at staten efter 1864 i stigende grad var blevet interesseret i at udvikle hele landet. Dette skete i Nordjylland blandt andet i form af etableringen af Frederik 7.s kanal ved Løgstør Grunde og sikringen af havnen ved Thyborøn, som den dag i dag er en succesfuld fiskerihavn. Hermed blev de nye købstæder understøttet og en udvikling fremmet som var med til at modernisere Nordjylland.

Bo Poulsen slutter sin bog med at undersøge hvordan samspillet mellem natur og mennesker er fortsat op til i dag. Her er Poulsen mere skeptisk og peger på, hvordan både den velkendte giftsag på Harboøre Tange og de miljømæssige følger af inddæmningen af Hjarbæk Fjord illustrerer hvordan menneskets indgriben i naturens kredsløb ikke altid går godt. Samlet set anbefales bogen dog varmt og man får her et spændende blik på en lidt overset regions udvikling skrevet med en vinkel på klima og natur som kan vække til eftertanke for, hvordan vi vil løse problemerne i vores egen tid.

Rasmus Østergaard

Begyndelsen til enden på oliealderen

MOGENS RÜDIGER: "Oliekrisen" (Aarhus Universitetsforlag 2019), 100 s., 100 kr.

Som det ikke kan være gået hen over hovedet på læsere af Noters anmeldelsessektion, er det efterhånden 2 år siden, at Aarhus Universitet søsatte projektet "100 danmarkshistorier". Projektet har indtil videre været en stor succes. Det har det, tror jeg, fordi dets måde at fortælle historie på, er langt mere tidssvarende end det ville være at udgive endnu en (nok så bindstærk) autoritativ Danmarkshistorie.

Hver af de "100 danmarkshistorier" tager udgangspunkt i en konkret begivenhed, og bruger den som prisme til at fortælle en historie om såvel dens forudsætninger, som dens efterfølgende konsekvenser. Ikke mindst den betydning fortællinger om begivenheden har fået (historiebrugsperspektivet) spiller en stor rolle i mange af bøgerne.

De bedste af bøgerne i serien er rasende godt fortalt, og utroligt spændende at læse. Men bøgernes koncept er ikke blot formidlingsmæssigt velvalgt. Også erkendelsesmæssigt lægger de op til at tænke struktur- og begivenhedshistorie sammen på en produktiv måde.

Den begivenhed, som det foreliggende bind sætter af fra, er oliekrisen i 1973, som giver mulighed for at fortælle historien om den forholdsvis korte periode, hvor en livsform baseret på rigelige mængder af fossil energi voksede frem, og så småt er på vej til at blive afviklet igen. Vi kan således i dag se krisen i 1973 i et ganske andet perspektiv, end man gjorde i samtiden.

Mogens Rüdiger kommer selv ind på, at historien om oliekriserne kan skrives på forskellige måder: "Langt de fleste – mig selv inklusive – har skrevet historien ind i en politisk fortælling. Andre har dyrket det teknologiske. Her præsenterer jeg en tredje fortælling. En kulturhistorisk forståelse af oliekriserne og deres betydning kræver andet og mere end politik og teknologi. Den kræver fokus på hverdagen og på, hvordan energien bruges og forbruges i det daglige, i landbruget, i industrien, i transporten og i hjemmet" (s. 5).

Bogen falder i 4 hovedafsnit. I det første anslås temaet ved at fortælle om kolde bade og bilfri søndage i vinteren 1973-74, men den umiddelbare, internationale baggrund for krisen forklares også. Næste hovedafsnit handler om den "Modernisering af hverdagen" som skete i oliealderens storhedstid (ca. 1945-1973). Der er ikke mindst fokus på de ændrede boligformer, indretningen af boligerne og den betydning det havde for energiforbruget.

Tredje hovedafsnit har overskriften "Dilemmaer". Her hører vi om, hvordan oliekrisen påvirkede politik og dagligliv. De umiddelbare konsekvenser var kortvarige og overfladiske. I sidste halvdel af 1970'erne steg forbruget af fossile brændsler igen, og nåede et højdepunkt inden den anden oliekrise i 1979.

I 1980'erne forsøgte man (med held) at begrænse afhængigheden af olie fra Mellemøsten, dels ved at få gang i produktionen af olie og naturgas i Nordsøen, men også gennem en kraftig udbygning af kraftvarmeproduktionen baseret på importeret kul. Planerne om dansk atomenergi blev lagt i skuffen i 1979 på grund af folkelig modstand.

Udbygningen af vedvarende, ikke-fossil energi tog først fart med energiplanen "Energi 2000" fra 1990. De dilemmaer, afsnittet kommer ind på, handler om hvordan den voksende bevidsthed om CO₂-udledningernes betydning for den langsigtede klimaudvikling, så småt begyndte at påvirke synet boligindretning, transport, mad og tøj.

I det sidste hovedafsnit ridses nogle perspektiver for den fremtidige omstilling af energiforbruget op – nu hvor den rykker stadig tættere på hverdagen.

”Oliekrisen” hører ikke til de bedst fortalte bøger i ”100 danmarkshistorie”-serien. Det overrasker måske ikke, hvis man har læst noget af det Mogens Rüdiger ellers har skrevet. I dele af bogen er der rigtigt mange tal. Teksten får sine steder nærmest karakter af kommenteret, statistisk tabelværk. Hvis man i højere grad havde anvendt det eksemplariske princip, kunne man måske have været kommet nærmere den erklærede hensigt om at vise energiomstillingens betydning i hverdagen.

Men selvom fortællingen ikke sprudler, er det bestemt spændende at læse om de seneste knapt 100 års danmarkshistorie i energiomstillingens perspektiv. ”100 danmarkshistorier” har tilføjet endnu en relevant fortælling.

David Kyng

100 danmarkshistorier: Jødefejden

BENT BLÜDNIKOW: Aarhus Universitetsforlag 2019. 100 sider, 100 kr.

12. september 2019 udkom der endnu en ’bogbid’ fra Aarhus Universitetsforlag i serien, 100 danmarkshistorier, hvor Danmarks histories store og lidt mindre emner formidles populært. Forskellige forfattere har fået til opgave at presse et emne ned på 100 sider. Opgaven med at fortælle om jødefejden i 1819 tilfaldt Bent Blüdnikow.

Emnet er desværre stadig uhyggeligt aktuelt; jøder og jødiske institutioner angribes i Danmark, i Europa og i resten af verden, og selvom brede dele af offentligheden tager afstand, er der nok alligevel noget, der tyder på, at grupper af islamister og højreradikale bliver flere, mere motiverende og mere kapable. Samtidig har vi nok i Danmark en udbredt forestilling om, at jødehad er noget, der foregår i historien eller i udlandet; forestillingen er, at det er noget med tyske nazister, at det er noget med Hizbolla, eller at det er noget med den russiske zar, som brugte jøderne som prygelknabe. Dette er desværre ikke helt rigtigt, og så meget mere grund er der til at læse Blüdnikows bog om den danske jødefejde.

Bogen består overordnet af fire afsnit. Indledningsvist et afsnit om jødernes historie i Danmark begyndende med Christian IV's invitation af jøder, der var fordrevet fra den spanske halvø. Senere kom der også jøder fra Polen, Rusland og Tyskland. Mens de første var få, velstående og veluddannede og dermed velkomne, var den sidstnævnte gruppe intet af dette. Jøderne var i datidens København den eneste gruppe, der skilte sig ud fra mængden, og dette gav anledning til misstemning. Dels var der en række velstående jøder, som blev ildeset på grund af deres rigdom; dels var der en række fattige jøder, som blev ildeset på grund af deres fattigdom. Imidlertid havde kongen fokus på dette, og ved hjælp fra politi og efterretningstvæsen, lykkedes at holde ro på gemytterne.

Det andet kapitel, Den litterære jødefejde, er en gennemgang af tidens litterære behandling af jøder; såvel anklageskrifter såvel som forsvarsskrifter gennemgås. Mange ting var i forandring over på

Napoleonskrigene; nationale forestillinger så vel som samfundets indretning. Hverken politik og økonomi var længere så stabilt som tidligere. Jødernes plads i samfundet var derfor også under forandring og under beskydning.

Denne beskydning kommer til udtryk i bogens tredje kapitel, Den korporlige jødefejde, hvor det beskrives, hvordan det flere gange kom til sammenstød i København, og hvordan militæret blev indsat for at bevare ro og orden. Fx blev 200 matroser bevæbnet med bambusstokke indsat; umiddelbart langt fra nutidens hollændervogne med kampklædt politi, men i bund og grund det samme. Jødefejden var selvsagt et udtryk for en i kredse udbredt antisemitisme, men fejden var også udløst af økonomisk og politiske uroligheder. Den store forskel på Danmark og flere steder i udlandet var imidlertid, at kongen og magthaverne ikke red med på bølgen og brugte jøderne som sydebuk, men i stedet satte samfundets magtmidler ind på at beskytte det jødiske mindretal. Det sidste kapitel, Tiden efter jødefejden, forsøger at trække linje fra 1819 til 2019, hvor jødehadet på intet tidspunkt helt var forsvundet, om end nazismens årtier selvsagt står som et uhyggeligt højdepunkt.

Genre- eller konceptskrivning er svært – men det er lykkedes Bent Blüdnikow at begå et lille mesterværk. Det er for det først en helstøbt historie, og man kan læse den fra ende til anden uden at vide ret meget om emnet i forvejen. For det andet er man, når man har læst bogen, blevet gjort opmærksom på en række elementer, som man kunne kaste sig over og studere nærmere. Emnet er som sagt desværre aktuelt, og derfor kunne man godt have ønsket sig, at der havde været plads til en mere komparativ tilgang; hvordan så det ud i London og Berlin i 1819 – eller hvor mange omkom/kom til skade i 1819 eller 2019. Heldigvis er der en række forslag til videre læsning på side 100, og det er derfor bare med at komme i gang.

100 danmarkshistorier, eller flere af dem, hører for så vidt hjemme på ethvert skolebibliotek – grundskole såvel som ungdomsuddannelse, for det er et godt sted at begynde enhver form for opgaveskrivning, og bøgerne har et omfang, der er overkommelig for de allerfleste. Bøgerne er ikke nok til fx en SRP-skrivning, men de er som sagt et sted at starte. God læselyst.

Kim Hornbech

Det badende menneske.

Fra onlinemagasinet Baggrund.com. Nedslag i badets kulturhistorie. Baggrund 2019. 183 sider, 220 kr.

På onlinemagasinet Baggrund.com, der siden 2012 har været udgivet af en gruppe yngre studerende og kandidater i idehistorie, filosofi, historie, litteraturvidenskab m.m., kan man finde fokusområder hvor grundige artikler giver utraditionelle tilgange til traditionelle historiske emner som *Arven fra Versailles*, *Det andet FN* og *Politisk Islam*. Der er også objekthistorier om f.eks. *containeren* og *koppen* og mikrohistorier om *Parcelhusdanmark*. Historien bag dagligdagens objekter som *armbåndsuret* og *gaflen* tages op, og der er introduktioner til både kendte og oversete forfattere, fra *Hamsun* til *Sándor Márai*. Med andre ord et

magasin, der behandler historie og kulturvidenskab i absolut bredeste forstand og kan give inspiration til gode overvejelser over historiefagets genstandsområde.

Dertil kommer enkelte udgivelser i bogform, sidst *Det badende menneske* fra 2019. På de under 200 for det meste dobbeltspaltede sider præsenteres læseren for badets kulturhistorie i et væld af tekster og billeder, der samles under fem overskrifter.

Første afsnit er om *det badende menneskes krop*, og her er der ingen analyserende tekster, men et materiale, der lægges frem for læseren til dennes egen refleksion. Der er gengivelser af badende mennesker i kunsten fra Rembrandt til den tyske ekspressionisme og ikke mindst nogle underholdende uddrag fra franskmændens Thévenots lærebog i kunsten at svømme fra 1696 med illustrationer, der viser, hvordan man både kan træde vande og klippe tånegle i havet.

Andet afsnit drejer sig om *det kuriøse badeværelse* nemlig om de genstande, man møder: spejlet, håndsæben, toilettet, badekåben, håndvasken og badekarret, der hver får et par sider overvejende anekdotiske oplysninger om lidt af hvert, fra spejlfremstilling på Murano over Haringtons første introduktion af et toilet i 1596 til Hugh Hefner's playboy-badekåbe.

De næste afsnit er langt mere vægtige både i kraft af deres omfang og af indholdets tyngde. Her er først mere dybtgående artikler om *badets arkitektur*. Der bliver vi præsenteret for Caracallas termes med vægt på sammenhængen mellem de skulpturer, der har stået der (bl.a. Farnese-tyren) og badets arkitektur og dobbelte sociale og magtpolitiske funktion, for det japanske bad og for strandbadets elementer, badevogne, hoteller, pavilloner, sommerhuse.....

Den grundigste artikel i dette afsnit er hentet fra et australsk tidsskrift og er en spændende gennemgang af badet i Sovjetunionen, der med inspiration fra Foucault forstås som en mekaniseret kontrol, hvor målet er både fysisk sundhed og moralsk renhed hos det nye sovjetmenneske. De nye badeanstalter der blev projiceret, men ikke altid realiseret under Stalin ses som både industrielle transportbånd og som magtens templer.

Det fjerde afsnit, *det sociale bad*, rummer uddrag af Troels Lunds Dagligt Liv i Norden, en artikel om badets funktion i det industrielle England, en serie fotografier fra Sjællandsgades Bad på Nørrebro fra 1922 og en antropologs forsøg på at beskrive og forstå rituelle renserier på Madagaskar.

Endelig koncentrerer det sidste afsnit, *det andet bad*, sig om bade (hammam) i Istanbul, hvor det fremgår, at de traditionelle osmanniske bade blev fjernet af Atatürk som levn fra en tilbagestående tid, men siden har fået en genopblomstring, både som genopvækkelse af osmanniske traditioner og som et led i turistmæssig promovning – traditioner er jo til for at blive opfundet!

Ja, ingen tvivl om, at der ligger meget spændende samfunds- og kulturhistorie i undersøgelser af badets funktion. Én synsvinkel er udviklingen af havbadet fra oplysningstidens tanker om saltvandets styrkende effekt og de første anlæg af badesteder omkring 1800 i bl.a. England og Nordtyskland frem til vore dages masseturisme til badesteder overalt i verden med stater, for hvem det er den største indtægtskilde, med omsætning i billionklassen og med arbejdspladser, der skal tælles i mange, mange millioner. En anden synsvinkel er sammenhængen mellem industrialisering, urbanisering, forurening på den ene side og så badeanstalter som sociale og filantropiske projekter, der skal rense og disciplinere det arbejdende folk.

Nærværende bog er - som titlen siger – nedslag i disse temaer, men den 13 mand store redaktion har ikke skabt nogen større sammenhæng. Der mangler simpelthen et bredere historiske overblik. Artiklerne var som helhed nok bedre tjent med at blive liggende på online-magasinet, hvor man kan gå ind og plukke det, der interesserer, frem for at udkomme som en bog, hvor man forventer et mere gennemarbejdet produkt. Med sine forskellige skrifttyper og -størrelser og sit spartanske omslag giver den sig heller ikke ud for at være andet end en materialesamling

Men i sig selv er bogen en god påmindelse om, at der i det idehistoriske onlinemagasin <https://baggrund.com> kan findes mange spændende og relevante artikler.

Mads Pedersen

Viking

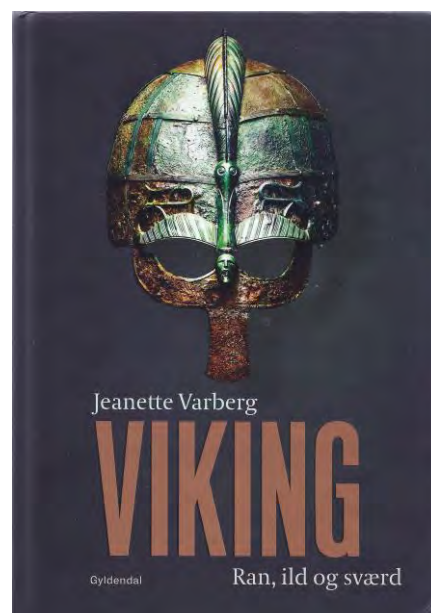
JEANETTE VARBERG: Ran- Ild og sværd. Gyldendal 2019. 576 sider 400 kr.

Dette er en god bog, en af bogens styrker er, at Jeanette Varberg sætter vikingetiden i relation både til tiden op til det vi kalder vikingetiden og tiden efter. Bogen tager sit udgangspunkt i det romerske rige og slutter med det store korstog der "befriede" Jerusalem i 1099.

Bogens hovedfortælling er fortællingen om de der kaldte sig selv viking, de der drog på togter, de der deltog i de kongelige storangreb etc. Det er en spændende fortælling og Varberg giver et fint indtryk af disse togter og deres mål. Men der er også plads til andet: i kapitlet *Dem der blev hjemme* behandles bønder og ikke mindst kvinder, her nævnes en meget spændende strontiumanalyse, der viser hvor kvinderne kom fra. I beskrivelsen af hvem der blev hjemme nævner Varberg at "Mellem 10 og 25 procent af vikingetidens befolkning var slaver." (p. 207) Dette lille citat afslører bogens største svaghed, mangel på forbehold. Det er en generel fejl ved bogen. Der ingen der ved hvor mange slaver der var i Norden, hvorfor ikke skrive dette og så komme med gisningen 10 til 25 %.

Forfatteren skal ellers have stor ros for at trække slaverne frem i lyset. Det lige fra menneskeofringen i forbindelse med begravelsen ved *Osebergskipet* og til det selvstændige kapitel *De slavegjorte*, hvori det også bliver slået fast, at slavehandel var en af de store indtægtskilder for vikingerne.

Bogen indeholder også en stor fond af viden om store og små kulturelle elementer i vikingetidens samfund. Det er en bog man bliver klogere af at læse. Og så er bogen usædvanligt godt skrevet. Jeanette Varberg mestrer at skrive en god bog. Bogstaverne er nærmest flødeskum for øjnene. Men indimellem tager de flotte formuleringer magten fra forfatteren. F.eks. når hun skriver om Islam – Kristendommen og Odin dyrkelsen og konkluderer: "Det møde mellem verdensbilleder formede det Europa, vi kender i dag." (p. 15) Det lyder flot, men er romantisk sludder – Odin dyrkelsen har ikke formet noget som helst i vor tid.

Jeg er ikke altid enig med Jeanette Varberg i hendes tolkning af kilderne. Den største uenighed ligger i opfattelsen af hvornår det danske rige bliver samlet. Forfatterens synspunkt er langt tidligere end mit. Hun mener, at riget (middelalderens Danmark) er samlet under kong Godfred. Jeg mener, at det er senere, men jeg skriver ikke, at det er forkert det Varberg skriver, der er blot tale om forskellige måder, at anskue kilderne på.

Når jeg betragter denne bog samlet, så er det noget af det bedste og mest klare der er skrevet om dansk vikingetidshistorie. Det er en af de bedste bøger jeg har anmeldt. Arbejder man, eller interesserer man sig for ældre dansk historie, så bør man læse denne bog. De negative ting jeg har påpeget ved bogen, er i det store billede fuldstændigt ligegyldige – bogen *Viking* er suveræn historieskrivning anno 2019. Hertil skal så føjes, at bogen er håndværksmæssig lækker, forlaget har skabt et fornemt værk, gode skarpe billeder, lækkert sat op. Det er en bog der er appetitlig. Et godt register, en fin billedfortegnelse og ikke mindst et godt noteapparat gør, at man kan arbejde videre med bogen. Bogen har også noget at tilbyde fagfolk. Dette er en bog som man ikke kan komme uden om hvis man skal undervise i vikingetiden i gymnasieskolen.

Det er en bog der på det varmeste kan anbefales.

Torben Svendrup, Historiker ph.d.

***Til evig ihukommelse* økonomi og mindekultur i fire jyske købstæder i 1600- og 1700tallet**

KARSTEN MERRALD SØRENSEN: *Til evig ihukommelse økonomi og mindekultur i fire jyske købstæder i 1600- og 1700tallet*, Aarhus Universitetsforlag, 2018. 283 sider, 300 kr.

Allerede bogens titel indikerer, at Karsten Merrald Sørensens ærinde ikke er at toppe julens bestsellerlister, og det kommer *Til evig ihukommelse økonomi og mindekultur i fire jyske købstæder i 1600- og 1700tallet* næppe heller til. Bogen er resultatet af et stykke forskning, og ifølge forfatteren er feltet valgt, fordi: "Kirkerne har været et samlingspunkt for mange mennesker, og det har været et godt rum for vores forfædre til at markere sig eller fremhæve deres egen betydning for samtiden og fremtiden". Kirkerne og det liv, der udspiller sig omkring dem, fungerer altså som centrale historiske kilder, hvorfor det giver god mening at undersøge deres økonomi og deres mindekultur.

1600- og 1700-tallet er bl.a. valgt, fordi århundrederne er præget af store samfundsomvæltninger, herunder en række krige, indførelse af enevælde og samtidig ligger de i kølvandet på reformationen. Ved at sammenligne kirker i fire forskellige købstæder får man et indblik i forskellen på kirkernes vilkår i disse købstæder, men også i købstædernes generelle vilkår, som i ekstrem grad er påvirket af en historisk samtid, som købstæderne har ringe og ofte slet ingen indflydelse på. Så det område bogen behandler har ikke i sig selv bestsellerpotentiale, men som forskningsfelt bidrager den til at forstå vores fortid.

Bogen indeholder fem hovedafsnit. Et afsnit med metodiske overvejelser, et om købstædernes baggrundshistorie, et afsnit, hvor de fire byers kirkeregnskaber gennemgås, hvorefter der følger et afsnit

om kirkeinventar og donationer, for til sidst at have et afsnit, hvor disse sættes ind i en historisk kontekst. Dette afsnit indeholder også teoretiske overvejelser omkring bl.a. gavegivning og mindekultur.

Af denne struktur fremgår det også, hvad der er bogens styrke og svagheder. Afsnittet om købstædernes baggrundshistorie og afsnittene, hvor kirkeregnskaberne sættes ind i en mindekulturskontekst, er interessante, mens de midterste afsnit om kirkeregnskaber, inventar og donationer, er ret tør læsning, da først fem kirkers regnskaber i omkring 200 år gennemgås minutiøst, hvorefter turen kommer til inventar og donationer for samme fem kirker - til sammen er det over 100 sider. Da bogen er resultatet af et stykke forskning, skal det naturligvis være detaljeret og grundigt, men formidlingsmæssigt bliver der ikke kælet for læsere uden helt særlig interesse for området.

De lange afsnit giver et indblik i, hvor pressede kirkerne i perioder var, og hvilke økonomiske håndtag, de havde at skruer på, ud over de faste indtægter som tiende. F.eks. nævnes stolestaderne, hvor borgerne betalte for siddepladser i kirken og begravelser, hvor betalingen afhang af placering, og de helt dyre begravelse var inde i kirkerne. Desuden kunne man tjene penge på legater fra velhavende borgere. Disse blev ofte gengældt med et epitafium, hvor bidragsyderen blev mindet med tekst og ofte billede. Endelig kunne kirken udlåne penge og få indtægter via renter. Efter reformationen kunne man ikke købe sig til frelse, men man købte altså fortsat prestige i kirken, og mon ikke man har håbet på, at Gud så med milde øjne på en person, der havde doneret til kirken? Mange donationer blev i hvert fald ydet, når giveren lå på dødslejet.

Ovenstående eksempler er interessant læsning, men man skal bare igennem så mange siders regnskaber for at nå frem til det. Det kunne være gjort mere interessant, hvis der i højere grad blev samlet op på afsnittene, så det f.eks. nævntes, hvor stor en procentdel de forskellige typer af indtægter udgjorde, allerhelst med en sammenligning af de øvrige kirker.

Til gengæld giver afsnittene om den historiske kontekst et fint overblik over købstædernes udvikling i perioden og indblik i de faktorer, der kunne påvirke en købstad. F.eks. er byerne plagede af de forskellige krige, der særligt i 1600-tallet påvirker Danmark, her får man et tydeligt indblik i, hvor hårdt byerne og befolkningen var ramt af først Kejserkrigen, så Torstenssonkrigene og til sidst Karl Gustav-Krigene, der afslutter en periode med tre krige på bare 30 år. Her var flere af købstædernes befolkninger først pressede af hære, der plyndrede byerne, hvorefter de besættende hære tog logi i de besatte byer, hvad der også krævede store ressourcer af samfundet. Når hærerne så trak sig ud, risikerede befolkningen i flere tilfælde at skulle huse en dansk hær. Således kunne krigsår være katastrofale for civilbefolkningen. Allerede under Torstenssonkrigene var borgerne i Kolding så møre, at de selv viste de svenske tropper op til Koldinghus, i håb om at denne gestus ville skåne befolkningen.

Således kobler afsnittet fint den storpolitiske samtid med livet i de forskellige købstæder. Samme kobling mellem del og helhed kunne man, som nævnt, godt ønske sig lidt mere af, når kirkernes inventar gennemgås. Bogen er rigt illustreret, og således er der flere gange helsides billeder af kirkerum, epitafier og prædikestole. Her havde det været fint, hvis analyserne bredte sig ud til ikke kun at handle om, hvor meget de enkelte borgere gav, og hvem der nævnes i teksten, men også gik ind i en symbolanalyse og kobledet det til eksempelvis en kunsthistorisk periode. F.eks. er der på side 191 et billede af et Epitafium over Jochum Hansen Rodenborg, epitafiet er udsmykket med figurer, søjler, vase m.m., men det eneste, vi får at vide, er, hvem epitafiet er for, og at indskrifterne beretter om store donationer. Det er en generel tendens, at der

fokuseres meget på, hvem der donerer og ikke så meget på, hvordan de tager sig ud i kirkerummet, og hvilke symboler de betjener sig af.

I de afsluttende afsnit med teoretiske overvejelser over gavegivning og forskellige fællesskaber i kirkerum er ret interessante og giver gode koblinger mellem bogens redegørende og analytiske afsnit og nogle mere overordnede overvejelser. Den type koblinger måtte godt have været en mere integreret del af bogen. Som sagt er bogen ikke en populærhistorisk fremstilling med bestsellerpotentiale, den er et godt og grundigt stykke forskning i et meget specifikt område, der giver et godt indblik i en del af livet for købstadsbeboere (først og fremmest de øvre klasser) i 1600 og 1700-tallet. Men samtidig er det også så specifikt, at store dele af bogen går så meget i detaljen, at det bliver træg læsning, når man ikke ligefrem forsker i området.

Jens Mann Christiansen

"I try to be fair to them, but I 'ates them, really"

PETER HERTEL RASMUSSEN: Den danske Tysklandsbrigade 1947-1958.
Syddansk Universitetsforlag 2019. Illustreret. 460 sider. 398 kr. inkl. moms.

Loven om en dansk brigades udsendelse til Tyskland blev vedtaget af Folketinget 16. maj 1947 med 87 stemmer for og 21 imod. Et kontingent på ca. 4.000 mand blev stillet til rådighed for besættelsen af den britiske zone, foreløbig for en periode på to år, idet kontingentet dog kunne trækkes hjem med meget kort varsel, hvis hensynet til landets sikkerhed gjorde det påkrævet. Befolkningens holdning fremgår af en gallupundersøgelse af 26. april, hvor blot 19 % støttede udsendelsen, 56 % var imod, mens 25 % ikke

havde besluttet sig. Tilslutningen blandt Venstres og Socialdemokratiets vælgere var henholdsvis 19 % og 20 %, blandt de konservative vælgere 33 %. Det radikale Ventes vælgere var for 70 % 's vedkommende imod, og blandt DKP's vælgere var 62 % imod. Efter vedtagelsen i Landstinget fulgte kongens underskrift 04. juni 1947, og den følgende dag afsendtes en forkommando til brigadens besættelsesområde i Ostfriesland. I alt ca. 45.000 forrettede tjeneste i Tysklandsbrigaden og i det senere reducerede Tysklandskommando.

Bidraget med Tysklandsbrigaden som en hjælp til den allierede besættelse af Tyskland var den første danske internationale indsats efter 2. Verdenskrig og udsprang i helt afgørende grad af Christmas Møllers engagement i tiden som eksilpolitiker i London. Det var hans holdning, at Danmark efter et tysk sammenbrud også burde yde en indsats og deltage i Tysklands besættelse, når Storbritannien havde ydet så meget. Med sin store autoritet satte Christmas Møller sig igennem som udenrigsminister i befrielsesregeringen. Parentetisk bemærket kom det vel næppe samarbejdspolitikens parlamentarikere på tværs, da britisk støtte var uomgængelig for anerkendelsen af Danmark som allieret nation. I USA trak ambassadør Henrik Kauffmann og i Sovjetunionen Frihedsrådets repræsentant Thomas Døssing på samme hammel. I den påfølgende Venstre-ledede regeringsperiode fra november 1945 til november 1947 følte partierne sig, trods folkestemningen, bundet af samlingsregeringens løfte. Fra britisk hold tillagde man

dansk deltagelse betydelig vægt. Interessen for at bevare de bånd, som under krigen var skabt til Danmark, var stor, og deltagelsen opfattede man som et middel til at bremse, hvad man mente var en bekymringsvækkende tendens i retning af en isolationistisk pacifisme. Under forhandlingerne, som undervejs kunne ligne en konfrontation, med et noget fodslæbende Danmark plejede Storbritannien også britiske særinteresser. I hvert fald: de tre juniorpartnere Belgien, Danmark og Norge frigjorde britiske soldater til som arbejdskraft at medvirke til genopbygningen hjemme. Fra dansk side kædede man de godt 245.000 tyske flygtninge, som ved befrielsen opholdt sig i Danmark, sammen med fastlæggelsen af det danske bidrag. *Berlingske Tidende* formulerede det således 21. december 1946, at Danmark, trods glæden ved at opfylde *"den uskrevne kontrakt"*, havde ret til at understrege sine vanskeligheder, heriblandt især de tyske flygtninge, som er *"os uvedkommende, og ingen anden nation har fået lagt et tilsvarende åg på sine skuldre"*. Det svarede til, at Danmark skulle bevogte, føde og underbringe tyve divisioner flygtninge (s. 79 f.). Endnu i begyndelsen af 1947 var ca. 180.000 tilbage. At man fra britisk side bøjede sig og accepterede en fremskyndelse af hjemsendelsen, fremmede uden tvivl beslutningen om den danske brigades udsendelse.

Sikkerhedspolitik var Danmarks erklærede neutralitet fra den nationale katastrofe i 1864 til 9. april 1940 en urealistisk option ved befrielsen. En neutralitetspolitik blev herefter knyttet til medlemskabet af FN og denne organisations mulighed for, i hvert fald teoretisk, at vedtage sanktioner og fælles interventioner mod aggressorer. I takt med de begyndende og hastigt accelererende modsætninger mellem øst og vest antog sikkerhedspolitikken karakter af en brobygningspolitik, en ikke-blokpolitik. Der var ingen danske politikere, som i disse første år efter krigens ophør ønskede offentligt at tale for et dansk, særligt tilhørsforhold til den vestlige verden, selv om der bredte sig en stille erkendelse af, at ikke-blokpolitikken fik slagside. Man søgte så, forgæves, at skabe et skandinavisk forsvarsforbund. I denne forbindelse er *Svenska Dagbladet* i øvrigt citeret for, det var i december 1948, at tale om et faktisk, dansk-britisk våbenbroderskab og for at erklære, at Danmarks Tysklandsbrigades forbliven i Ostfriesland udgjorde en alvorlig hindring for dansk tilslutning til en skandinavisk neutralitetsblok under svensk ledelse. 4. april 1949 tiltrådte Danmark og, noget mindre tøvende, Norge så Atlantpagten på baggrund af de evidente sikkerhedsrisici samt bortfaldet af andre optioner. Tysklandsbrigaden fik ikke nogen egentlig betydning for beslutningen om at søge medlemskab af den vestlige forsvarspagt. Tysklandsbrigaden 1947-49 og den påfølgende Tysklandskommando 1950-58 var en afbetaling på en taknemmelighedsgæld til Storbritannien fra krigens tid.

Relationerne mellem Danmark og Tyskland undergik markante ændringer mellem 1947 og 1958. Fra ved ankomsten til Ostfriesland at være besættelsesmagt i den britiske besættelseszone i et ikke-eksisterende Tyskland blev Danmark besættelsesmagt i en delvis selvstændig stat efter oprettelsen af BRD 23. maj 1949, som fulgtes 7. oktober samme år af oprettelsen af DDR. Som en konsekvens af den kolde krig blev Tysklandskommandoet flyttet nærmere til Danmark, til Holsten, og dermed til de markante dansk- og tysknationale modsætninger. I 1955 opnåede BRD så, det var efter Europahærens kuldsejling, fuld suverænitæt, blev optaget som medlem af Atlantpagten og genbevæbnet inddraget i NATO-samarbejdet. Danmark var følgelig ikke længere besættelsesmagt. Tysklandskommandoet ønskede man siden vort medlemskab af Atlantpagten på en eller anden måde inddraget i et fælles forsvar af den jyske halvø, også syd for den dansk-tyske grænse. Efter Norges hjemtrækning i 1953 stod kommandoet alene tilbage sammen med en mindre britisk enhed med ansvar for forsvaret af Jylland. Med BRD's overtagelse af ansvaret for forsvaret af Slesvig-Holsten var kommandoet overflødiggjort og blev derfor trukket hjem.

Relationerne til de besatte tyskerne blev præget af en uheldig asymmetri besættelsesstyrkerne imellem. Mens man i den britiske zone efterhånden lempede det oprindelige fraterniseringsforbud, svarede den danske holdning i 1947 stort set til den engelske hærs holdning ved besættelsens begyndelse. Dette ændrede sig ikke før revisionen af bestemmelserne i slutningen af 1948. Det er bemærkelsesværdigt, at de danske soldaters ankomst til Ostfriesland alligevel lokalt opfattedes ret positivt grundet de hidtidige britiske og belgiske besættelsesstyrkers lejlighedsvis noget brutale fremfærd. Fraterniseringsforbuddet ophævedes i 1955. Et særligt aspekt var danske soldaters møde med ruinbyerne Hamburg og Bremen på færd til Ostfriesland. Det var et møde med civilbefolkningens nød og elendighed. Værre endnu var mødet med mængden af flygtninge fra de tidligere tyske områder i øst. Jørgen Lyng, den senere forsvarschef, genkaldte sig endnu i 2016 'lugten af fattigdom', da han først i 1950'erne forrettede tjeneste ved Tysklandskommandoet.

Peter Hertel Rasmussen (f. 1946) er dansk historiker fra Københavns Universitet med tillæg af en britisk Master of Arts degree i militærhistorie. Han har gjort karriere i Udenrigsministeriet. Det foreliggende værk er resultatet af et solidt gennearbejdet projekt, hvor hver en sten synes vendt. Det er baseret på et stort materiale i arkiver og biblioteker, hvad kildeoversigten over danske og udenlandske arkivalier kaster lys over. Bibliografien rummer over hundrede enheder af benyttet litteratur, dertil også tidsskriftartikler og upubliceret materiale. Fremstillingen er løbende annoteret. Der er vedføjet et engelsk 'Summary', en lille snes korte biografiske oplysninger, en forskningsoversigt samt en liste over illustrationernes proveniens og et personregister.

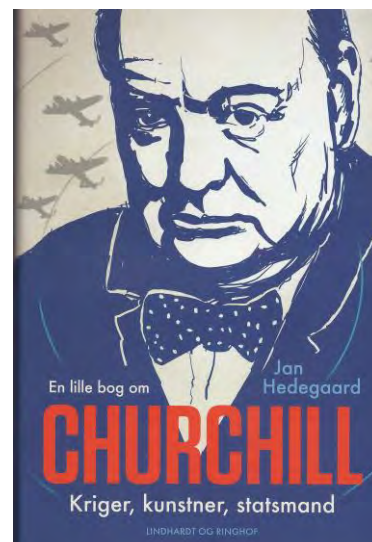
Ole Halding

Churchill

JAN HEDEGAARD: En lille bog om CHURCHILL *Kriger, kunstner, statsmand*. Lindhardt og Ringhof, 2017. 288 sider, 199 kr.

Jan Hedegaards bog om Churchill er en beskrivelse af Churchills liv fra fødslen i 1874 til hans død som 90-årig i 1965. Hans barndom, ungdom, militære og politiske karriere, privatliv samt livet i alderdommen beskrives i bogens mange korte afsnit,

Jan Hedegaard er journalist af uddannelse og har arbejdet på en række af de større dagblade, senest fra 1990 til 2018 på Berlingske. Forfatteren er velskrivende og benytter sin journalistiske tilgangsvinkel udmærket: korte kapitler, korte afsnit, korte sætninger, små anekdoter og slagfærdige citater til beskrivelse af Churchills store talegaver.

Bogen hviler i meget høj grad på Churchills egne skrifter, og der stilles ingen kildekritiske spørgsmål til, hvorvidt det er tilstrækkeligt til at give et dækkende billede af denne mange facetterede person. Der er heller ingen problemstilling eller nogen form for analytisk tilgang til stoffet. Teksten forbliver på et refererende niveau. Forfatteren vil fortælle en god historie - og gør det også, men den er ikke på nogen

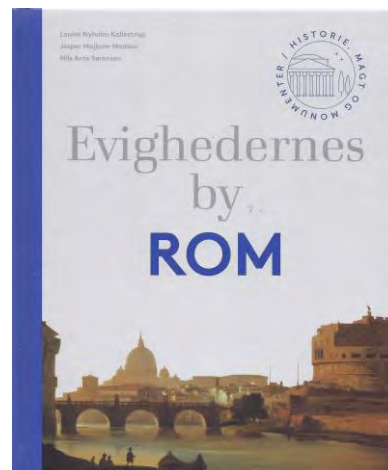
måde fokuseret eller disponeret efter relevans. Bogen giver en fortælling, men den lever ikke på nogen måde op til de krav, historiefaget stiller til en seriøs biografi.

Bente Thomsen

Roms historie fra oldtid til nutid

JESPER MAJBOM MADSEN, LOUISE NYHOLM KALLESTRUP OG NIELS ARNE SØRENSEN: "Evighedernes by Rom", Gads Forlag 2019, 352 sider, 350 kr.

Traditionelt har Rom været et af de mest populære rejsemål for en studietur i gymnasiet, og Romerrigets historie er ofte det emne, der vælges, når det drejer sig om oldtidens historie. Den katolske kirke, kunsten i renæssancen og barokken og fascismen under Mussolini er også emner, som det er vanskeligt ikke at komme ind på i et treårigt undervisningsforløb. Disse emner er også altid fyldigt repræsenteret i diverse lærebogssystemer med eller uden kildeuddrag.

Har man som underviser lyst til at gå mere i dybden med emnet Rom og byens historie, har bogens tre forfattere, der alle er historikere ved Syddansk Universitet, leveret et glimrende og brugbart værktøj hertil. Bogen er vellykket på flere planer og kan bruges af både Roma-kendere og mindre erfarne undervisere, der gerne vil have udvidet deres horisont. I 8 ganske lange kapitler følger vi byens historie og udvikling både (magt)politisk, topografisk, kunsthistorisk, religiøst og folkløst med meget mere, og selv om der er mange detaljer, føler denne anmelder, at hverken forfattere eller læser på noget tidspunkt mister overblikket. Desuden er der en del kort og skitser og ikke mindst nogle flotte billeder (mange af dem lidt utraditionelle), der sammen med de velskrivende forfattere gør bogen til en stor oplevelse. Endelig er der et fyldigt noteapparat, litteraturliste og stedregister. Der er også blevet plads til et par humoristiske eksempler undervejs. Således fortælles side 216, at pave Pius IX (nono på italiensk), som mange liberale havde sat deres lid til, skuffede tilhængerne ved at stå sammen med franskmændene imod de liberale. Derfor blev han i folkemunde kaldt Pius No No (nej nej). Side 257 berettes, at der på "Fædrelandets Alter" for den afdøde kong Victor Emanuel I er indskrevet titlen "fædrelandets fader", et lån fra Augustus-tiden. Da han havde mange udenomsægteskabelige forbindelser, mente folkeviddet, at det skulle tages helt bogstaveligt.

De første to kapitler er helliget antikken. De giver tilsammen et meget kompetent overblik over Augustus-perioden (fra Cæsars død 44. f.Kr. til Augustus' knap 60 år efter) og udviklingen i kejsertiden til Konstantin den Stores tid (i begyndelsen af 300-tallet e. Kr.). En af grundene til, at Augustus kunne holde sig ved magten i over 40 år, var, at han aldrig afskaffede republikkens institutioner såsom konsuleembedet, senatet og folketribunerne, der formelt set havde vetoret, men ændrede indholdet i disse institutioner, ligesom han selv i flere omgange blev valgt til centrale poster. Forklaringen på, at nogle kejsere (f.eks. Vespasian og Hadrian) klarede sig bedre end andre (f.eks. Caligula og Nero), var balancen mellem hær, senat og befolkning. Den kejser, der havde opbakning fra alle tre (eller i hvert fald to af dem), havde store chancer for at opnå succes. Herskernes propaganda og selvscenesættelse skete bl.a. ved bygningsværker (som

Trajansøjlen, triumfbuer og templer) og anlæggelse af kejserlige torve (Cæsar, Augustus og Trajan). Dette beskrives på fornem vis med velvalgte illustrationer i bogen.

Middelalderen faldt som bekendt tidligere i Rom (og andre dele af Europa) end i Danmark. Tredje kapitel beskriver indgående, hvordan den forfaldne tidligere storby overlevede på grund af pavemagten. Valfartskirker – både Peter og Paulus var begravet i Rom – gav store indtægter til den katolske kirke fra de talrige pilgrimme, hvis antal blev forøget, da der fra 1300 blev indført jubelår. Paven var ikke kun det religiøse, men også det verdslige overhoved i byen. Derfor var det ikke nok at bygge en række kirker som Santa Sabina på Aventinerhøjen og Santi Quattro Coronati, ikke langt fra Colosseum, men der var også behov for verdslige bygninger og forbedret infrastruktur. Kejser Hadrians gravmæle blev ombygget til fæstning (Engelsborg), og den såkaldte Passetto di Borgo blev føjet til, så paven kunne søge tilflugt fra Peterskirken til fæstningen i farlige tider. Oversvømmelser, pest og ydre fjender var potentielle trusler mod pavens magt. Oprørsforsøget mod kirken ledet af Cola di Rienzo (i midten af 1300-tallet) blev nedkæmpet og endte med lederens henrettelse.

I fjerde kapitel er der særligt fokus på renæssancen og modreformationen. Byens fremgang i renæssancetiden begyndte med Martin V (pave fra 1420 til 1447), der dels genetablerede pavernes verdslige magt (efter bl.a. stridighederne i forbindelse med Avignon-eksilet i sidste halvdel af 1300-tallet), dels restaurerede de forfaldne kirker. Vigtigere var måske, at der i hans tid kom flere humanister (f.eks. digteren Petrarca og den arkæologiinteresserede pavelige sekretær Flavio Biondo) til byen. Interessen for antikken og dens kunst blev fulgt op af Martin Vs efterfølgere med det resultat, at Vatikanpaladset (med det sixtinske kapel), Peterskirken og en række renæssancepaladser som Farnesepaladset og Palazzo della Cancelleria blev bygget. Indre uro og korruption truede pavemagtens troværdighed, men farligst var dog reformationen. Den blev afværget i Italien og Rom ved modreformationen: det årtilange koncilium i Trento (1547-1563), opstramning af pavehoffets moral og disciplin, jesuitternes propaganda-mission og en række storslåede bygningsværker, der strakte sig ind i baroktiden. Her skal blot nævnes den nye Laterankirke og Lateranpaladset og de to Mariakirker på Piazza del Popolo, der omkranser begyndelsen af Corsoen.

”Det tredje Rom” forstået som en ny storhedsperiode (efter kejsertiden og pavemagten) dækker normalt perioden fra 1870/71 til og med Mussolinis fald, og disse to vigtige perioder (1870-1922 og 1922-1943) har også fået hver deres kapitel i bogen. En af bogens mange ”scoops” er, at der før disse er et meget relevant (og i undervisningen formentligt meget overset) kapitel: perioden 1789-1848 (revolutionens tidsalder).

Under Napoleonstiden var byen under fransk styre. For Roms vedkommende taler vi om den korte tidsperiode 1809-1814, mens Norditalien allerede fra revolutionskrigene (fra sidste halvdel af 1790’erne) var under fransk indflydelse. I den korte tid var der mange franske planer om at ændre byen i retning a la Paris. Piazza del Popolo, parken på Pincinerhøjen og en begyndende systematisk udgravning af Forum Romanum og Palatinerhøjen er varige spor fra disse vigtige få år. Vigtigere var det, at mange italienske kunstnere og intellektuelle blev sig deres italienske islæt bevidst i perioden. Det resulterede i hemmelige selskaber. De trak rødder tilbage til folk som Michelangelo, Galilei og Machiavelli. Blandt de vigtigste personer, der fra 1820’erne blev fortalere for italiensk nationalisme, demokrati og eventuelt republik, er Giuseppe Mazzini, der er ophavsmand til begrebet ”det tredje Rom”, den romantiske forfatter, Massimo d’Azeglio, maleren Francesco Hayez og ikke mindst militærmanden, Garibaldi. I forbindelse med revolutionerne 1848-1849 blev der faktisk oprettet en romersk republik, der brutalt – men efter heltemodig

indsats – blev slået ned. Oprørerne havde set frem til pave Pius IXs støtte, men han valgte at leve under de franske troppers beskyttelse.

Kapitlet om perioden efter 1870 har forfatterne kaldt "Det italienske Rom". Som et af de sidste områder af Italien blev Rom erobret 20/9 1870 og blev hovedstad i det nye kongerige skabt i forbindelse med "il Risorgimento" (Italiens samling) fra 1860. Bygningsmæssigt er det en af de mest interessante perioder i byens historie. På måske typisk italiensk manér løstes problemer med behovet for en moderne, liberal, antiklerikal regeringsby med dertil hørende nye bygninger, infrastruktur og hensyn til de gamle bygninger ved en række kompromisser, der blev mere eller mindre fremtvunget. Der er modsætning mellem pavemagt – paven følte sig som fange i Vatikanet – og antiklerikalt styre og desuden mellem den moderne, liberale stat og et mere konservativt bystyre, ligesom byggespekulanter ofte var et skridt foran de langsommelige politiske procedurer. Nye kvarterer opstod omkring Vatikanstaten (Prati-kvarteret), Testaccio (syd for Circus Maximus) og omkring banegården, Stazione Termini, der opførtes i perioden. Mange spændende bygninger opførtes i den liberale, moderne, antiklerikale ånd. Som eksempler kan nævnes synagogen bag Marcellus-teatret, det gigantiske finansministerium på Via XX Settembre, og det imponerende Justitspalads ved Engelsborg. I en række symboler af statuer af Risorgimentos helte (f.eks. Garibaldistatuen på Gianicolo-højen) og tidligere antiklerikale helte (Bruno-statuen på Blomstertorvet) rager "Fædrelandets Alter" op som det største, både som bygningsværk og som symbol på det nye Italien og Rom.

Efter 1. verdenskrig kom Mussolini og fascismen til magten i Italien. Diktatoren havde Augustus som sit forbillede og havde visioner om en nyt stort Italien, Middelhavet som "Mare nostro" (vores Hav) og Rom som en gigantisk hovedstad, der skulle sætte sit spor i al fremtid. På det arkæologiske område blev såvel kejsertorvene udgravet og frilagt som fredsaltret blev opsat tæt på Augustus-mausolæet ved Tiberen. At kejsertorvene mere skulle danne ramme om den nye paradevej, Via dell'Impero, der i dag hedder Via dei Fori Imperiali end egentlig skulle udgraves for deres egen skyld, er en anden sag. Ud over Via dell'Impero blev der bygget Via della Conciliazione mellem Engelsborg og Peterskirken. Begge veje gør et stort indtryk den dag i dag, men man kan ikke lade være med at tænke på de utallige familier, der blev tvangsflyttet i forbindelse med projektet, og nogle kunstkere beklager, at den aha-oplevelse, det før var efter en tur ad små skæve veje at stå over for Peterskirken blev ødelagt. Personligt vil jeg mene, at det er et flot syn at gå ad vejen fra Engelsborg og se Peterskirken nærme sig skridt for skridt. Den manglende aha-oplevelse kan man stadig få ved ankomsten til f.eks. Trevifontænen og Piazza Navona. Af fascisternes mange bygningsværker kan nævnes universitetet, den olympiske by, hvor man stadig kan se søjlen med Mussolinis navn indskrevet og bogstaveligt træder på fascistiske propaganda-mosaikker, når man går til og fra fodbold på det olympiske stadion. Vigtigst er nok EUR-byen med "det firkantede Colosseum" og det imponerende museum med kopier af levninger fra romertiden, ikke mindst den store model over byen, da den var mest udbredt i oldtiden.

Bogen slutter med et lille kapitel, der trækker trådene op til vore dage. Her omtales ud over de mange levninger fra fascisttiden det dystre monument ved Via Appia, Fosse Ardeatine, hvor 336 stenklodser kan bese som mindesmærke for de 335 gidsler, som de tyske nazister henrettede på stedet (10 tilfældige gidsler for hver af de 33 SS-soldater, der 24/3 1944 blev dræbt ved et bombeattentat af modstandsbevægelsen). Er man på studietur med en ungdomsklasse og ude at se katakomberne, der ligger tæt ved, bør man gå forbi dette monument og minde eleverne om, at ikke alle italienere var fascister. Det seneste jubelår 2000 bevirkede,

at mange bygninger i byen fik ændret facaden, fredaltret fik ny bygning, og Augustus' mausolæum er stadigvæk under restaurering. Uanset hvor tit man besøger "den evige stad", bliver man aldrig færdig med den.

For undertegnede var Steen Bo Frandsens bog "Det tredje Rom" (Sfinx 1991) en øjenåbner til perioden fra 1870-1945, og denne bog er et must i undervisningen i forbindelse med en studietur til Rom, med mindre man kun vil beskæftige sig med antikken og renæssancen. "Evighedernes by Rom" uddyber til gengæld såvel de traditionelle emner som "det tredje Rom". Hvis man er mere end almindeligt interesseret i Roms historie i det 20. århundrede, kan jeg desuden anbefale "Storia Fotografia di Roma" 1900-2000, der udkom i 8 bind (hvert på over 300 sider) fra 2003-2006. Værket er selvsagt på italiensk, men de mange flotte fotografier i sort-hvid kan selv uden stort kendskab til italiensk give et udmærket indtryk af livet i den levende og evige stad i form af verden af i går.

"Evighedernes by Rom" får de varmeste anbefalinger til såvel skolens bibliotek som ens egne reoler. Det er en bog, der uanset den viden, man mener, at have om Rom og Roms historie gør en klogere.

Kai Verner Nielsen

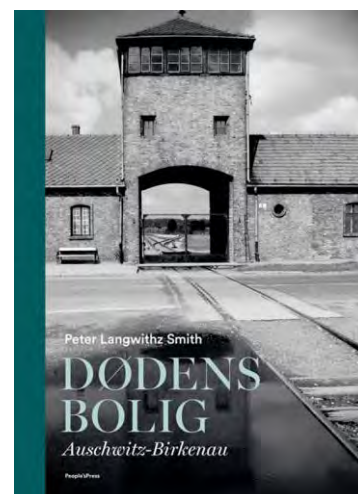
Auschwitz-Birkenau

PETER LANGWITHZ SMITH: "Dødens bolig – Auschwitz-Birkenau", People's Press 2019. 766 sider, 450 kr.

Vi kan lige så godt starte med det: Peter Langwithz Smiths bog om nazisternes mest berømte koncentrations- og udryddelseslejr er på 765 sider, den måler 26,5 centimeter på bredden, 35,7 centimeter i højden og den er 6,6 centimeter tyk. Bogen vejer lige under fire kilo. Det er på alle måder en frygtindgydende bog.

Forfatteren har en lang karriere bag sig som underviser på Esbjerg Statsskole og sideløbende har han dyrket historien om Auschwitz til perfektion. Brede kredse fik del i dette med bogen "Auschwitz – en beskrivelse" fra 2004 og efter en afstikker til Neuengamme er Langwithz Smith nu tilbage med endnu en Auschwitz-bog, der supplerer og udfolder bogen fra 2004. Og dét er lidt af en præstation, for den bog er en af de bedste historiebøger jeg nogensinde har læst. "Dødens bolig" er lige så god, der er mere af det hele og niveauet er imponerede. Langwithz Smith har et faktuel og registrerende sprog, der fortæller, forklarer og fastslår uden at der bliver brugt sproglige virkemidler, der skal sætte uhyrlighederne i rette kontekst. Det sørger fakta for helt af sig selv, vi behøver ikke at få understreget hvor forfærdeligt en eller anden funktion i lejren var, historien taler for sig selv og bliver serveret med henvisning til den righoldige forskning, herunder forfatterens livslange indsamling af materiale fra bøger og arkiver.

Gennem 36 kapitler bliver vi ført gennem lejrens historie, funktioner og særlige kendetegn. En del kapitler fortæller kronologisk om f.eks. de første fanger i lejren mens andre har fokus på emner som straf, beklædning, sygdomme, sigøjnerne, børn, seksualitet og så videre. Alt er med. De vanvittige medicinske

forsøg, sonderkommandoets særlige funktion og hele det vidtforgrene net af *nebenlager*, fabriksanlæg og udekommandoer som det samlede kompleks var udgjort af. Auschwitz var den oprindelige lejr, Birkenau med den karakteristiske indgangsbygning til den store lejr og samlet set var det en myretue af bygninger, funktioner og kaotiske udbygninger. Alene at skabe sig et detaljeret overblik er en præstation og det får man så rigelige serveret i denne bog, der emmer af fagligt overskud og medfølelse med de mange, mange ofre.

Både ofre og gerningsmænd kommer til orde i bogens mange citater, der er med til at gøre teksten levende og personlig. Fangernes beretninger er – naturligvis! – rystende, men man bliver flere steder mere rystet over den utrolige afstumpethed, der kendetegner gerningsmændene. En ting er at Rudolf Höss, der var lejrens kommandant i det meste af perioden, i sit apologetiske erindringsværk, som han skrev umiddelbart efter krigen mens han ventede på at blive henrettet, distancerer sig fra hvad der skete. Det kan man forstå, måske, men at så mange andre fastholder total uvidenhed og ”jeg sad bare på et kontor”-forsvar langt op i eftertiden er rystende, når beviserne for det modsatte tårner sig op. Ingen vedkender sig ansvaret for at bygge og forfine dødens bolig og dét er ikke til at bære.

Alt i alt kan denne bog kun anbefales. Det er en magtdemonstration og et værk af høj international klasse. Og til sidst lidt kritik – trods alt. Det er mig simpelthen en gåde at man har valgt det format til bogen som man har. Det er nærmest fysisk umuligt at læse den! Man kan f.eks. ikke uden videre tage den med i toget og læse på vej på arbejde – alene vægten! – og når man som jeg ynder at ligge i sengen og læse om Det Tredje Riges forbrydelser inden jeg skal sove, så er det frustrerende at det var en kamp overhovedet at finde en måde at gøre det på. Bogen læses bedst siddende ved et køkkenbord og det er trods alt en begrænsning. Det er ikke en billedbog, hvor store fotos kræver god plads, der er mange illustrationer, men de fleste er ikke af typen der kræver det store format.

Tilbage står en imponerede bog, der både i indhold og udstyr er et monument over det mørkeste kapitel i det 20. århundrede. Køb den og læs den. Og så kan forfatteren via hjemmesiden aldrigmere.dk ganske gratis komme forbi ens skole for at holde foredrag. Jeg har selv haft fornøjelsen og det kan kun anbefales.

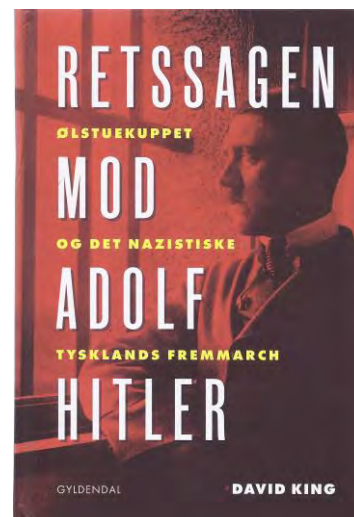
Jakob Sørensen

Retssagen mod Hitler

DAVID KING: ”Retssagen mod Adolf Hitler – Ølstuekuppet og det nazistiske Tysklands fremmarch”

Gyldendal, 2019. 480 sider, 350 kr.

Adolf Hitler er givetvis den person, der er skrevet flest biografier om. En person, der mere end nogen anden påvirkede det 20. århundrede og som stadig på mange måder fremstår som en gåde. Hvem var han? Hvad motiverede ham? Hvordan kunne han få så central en rolle? I bogen ”Retssagen mod Adolf Hitler” har den amerikanske historiker David King

zoomet ind på Hitlers tidlige politiske karriere, der som bekendt indebar det fejlslagne Ølstuekup og den efterfølgende fængsling.

Bogen er grundlæggende spændende og læses mere som et medrivende drama end som en velunderbygget faglig fremstilling – hvad den faktisk er med næsten 100 siders noter, litteraturliste og så videre. Selve fremstillingen er skrevet helt i øjenhøjde med begivenhederne og vi følger aktørerne time for time og minut for minut i de centrale begivenheder.

Der er mange beskrivelser af stemninger, indtryk og ikke mindst vejret i sådan en grad at David King trækker sin fremstilling mere i en litterær retning. Det er smag og behag om det ind i mellem bliver for meget, men det grundige noteapparat gør sit for at dokumentere oplysningerne. Men det er ikke noget helt normalt noteapparat, hvor der mange steder er flere henvisninger i samme sætning i stedet for at samle henvisningerne i én note. Man mærker også at forfatteren er amerikaner, således får amerikanske avisers dækning af begivenhederne omkring München i de dramatiske dage omkring kuppet og perioden der fulgte. Men er det mon den bedste dækning?

En central pointe i bogen er at retssagen mod Hitler og den milde dom han fik – for ikke at tale om de lempelige vilkår hans fængsling var kendetegnet af – gav den nazistiske bevægelse en uventet medvind. Den konklusion kan man måske nok diskutere, for der gik trods alt længe inden fremgangen kunne ses på stemmetallene.

Uanset hvad er den en grundlæggende spændende og interessant historiebog – Hitler skuffer stadig ikke som stofområde – og stilen er som nævnt frisk og spændingsdrevet. Den mangler til gengæld flere opsamlinger og synteser, hvad der vil gøre den mindre anvendelig til de mange "Hitlers vej til magten"-opgaver som vi møder i det daglige.

Jakob Sørensen

Hilsen fra Hitler

KIM HJADAR: "Hilsen fra Hitler – Frimærker som propaganda i Det Tredje Rige". Forlaget Turbine, 2019. 252 sider, 300 kr.

Enkelte vil muligvis indvende at en bog om frimærker i Det Tredje Rige er lige vel smalt og nørdet for et marked, der ellers ikke mangler titler om Anden Verdenskrig i almindelighed og tyske forhold i den forbindelse i særdeleshed. Men det er kun til man er kommet lidt ind i norske Kim Hjadars forbilledligt velformidlede bog, for faktisk lægger titlen op til en mere snæver tilgang end det er tilfældet. Bogen har en fin og velafbalanceret gennemgang af nazismens fremkomst og storhedstid og implosion i 1945. Fra starten var moderne og effektiv propaganda et fast element i bevægelsens vej frem – og her spillede frimærkerne naturligvis en rolle. Fremstillingen er let og ligetil, der er fagligt overskud og mange fine gengivelser af frimærker og gennem hele bogen er der mange fotos – også i farver.

Vi ser hvordan man i Det Tredje Rige med stor konsekvens fremstillede bestemte grupper og temaer. Den tyske soldat var helt konsekvent den stålsatte, aktive skikkelse. De arbejdssomme, stolte kvinder og det tyske landskab eller teknologier blev hyldet, understreget og dyrket på de omkring 500 frimærker, der blev udgivet i Tyskland. Fjenderne ser man til gengæld ikke meget til, men det siger måske også sig selv at man trods alt ikke vil have jøder og andre på frimærkerne. Til gengæld er de mange billeder af familier til overflod befolket af kernesunde og lyshårede personer. Jødiske motiver finder man nu alligevel på de frimærker, som blev brugt i jødiske ghettoer, hvor man i perioder havde helt eget postvæsen. Andre mærker var ikke deciderede frimærker, men mærker man købte og satte på brevene for at støtte en given sag på samme måde som man bruger julemærker, hvis man da stadig hører til blandt de få, der faktisk sender fysiske breve. Her er der en række eksempler i bogen, bl.a. fra Danmark, hvor DNSAP stod bag en serie ("Ved Ofre skabtes Danmarks Ære") som bl.a. viser C.F. von Schalburg. I teksten beskrives han som fascist – mon ikke nazist trods alt havde været mere rammende?

Bogen kan meget vel bruges i undervisningen, hvor man kan låne fra de mange fine illustrationer hvis emnet kommer omkring politisk propaganda eller tilsvarende. Til de mange opgaveskrivere, der på den ene eller anden måde runder "Hitlers vej til magten" er bogens fremstilling af Det Tredje Riges historie klar, veldisponeret og ganske overskueligt i omfang. "Hilsen fra Hitler" er trods et umiddelbart smalt fokus en bog med en bred anvendelse.

Jakob Sørensen

Kristendom, naturvidenskab og kamp imod oplysning

PEDER OG SEVERIN OLESEN LARSEN: "Arvegods. Kristendom og naturvidenskab". Forlaget Eksistensen 2019. 131 sider. 149 kr.

De to brødre, der især har været beskæftiget med naturvidenskabelig forskning, Peder O.L. har således været formand for Statens Naturvidenskabelige Forskningsråd, fremlægger i bogen deres syn på forholdet mellem kristendom og naturvidenskab. Deres pointe er, at der ikke er noget forhold disse tilværelsesområder imellem, der er nærmest tale om to verdener – skønt den kristne gud dog immervæk må have bestemt, at 'forholdet' skal være sådan.

Bogen gennemgår i flere kapitler "det naturvidenskabelige verdensbillede" og naturvidenskabens historie fra antikken og til nutiden. Fremstillingen er kort og i høj grad baseret på oversigtsværker, men kan dog trods det godt gøre den læge læser klogere på naturvidenskab.

En hovedaversion for forfatterne er oplysningstiden og oplysningstænkning i det hele taget, der skulle have formastet sig til at tro, at "mennesket (ca. siden middelalderen; PF) er blevet klogere på sig selv" (s. 20). Kristendommen handler, ifølge forfatterne, "om menneskets eksistens og naturvidenskab om

årsagssammenhænge i naturen" (s. 120). Jeg tillader mig her at mene, at menneskets eksistens også handler om årsagssammenhænge i naturen, og jeg påstår tilmed, at enhver vil kunne bekræfte det fra sin egen hverdag.

"Heller ikke menneskets naturlige rettigheder kender kristendommen noget til (...), den er kun i stand til at henvise mennesket til et liv med næsten som beskrevet i lignelsen om den barmhjertige samaritan" (112), påstår de ellers naturvidenskabeligt sindede forfattere noget dogmatisk. Men for det første er vel f.eks. menneskets ret til liv og stræben efter lykke næppe fremmed for deres gud? I modsat fald forskriver forfatterne sig til den nihilisme, som de ellers polemiserer så kraftigt imod. For det andet – og her synes forfatterne at redde sig human og fornuftigt i land – er barmhjertigheden vel en slags naturret, al den stund, den gælder på jordiske vilkår og ikke under hinsidige, himmelske forhold. For den gælder jo ifølge forfatterne ubetinget, gudgivet og ikke vilkårligt bestemt af det enkelte menneske.

I et kapitel – Fremskridtstro og nutid – som især skal diffamere oplyst tænkning, handling og fremskridt til fordel for kristendommens tidløse tro på "det forjættede land", der må formodes at være det hinsides, nævner forfatterne eksempler på, hvad 'fremskridtet' ikke har formået, således flygtningelejre, et benamputeret barn, der har trådt på en mine i Afrika, en kvinde fra Thailand, der er handlet til prostitution i Danmark. Med sådan erfaring vil "du" – forfatterne taler her direkte til læseren – ikke længere tro på "menneskets vandring fra neandertalerens vildmark til det af fornuften og af drømmene forjættede land. Du ville forkynde, hvor det forjættede land var" (120). Det mere indlysende valg falder åbenbart ikke forfatterne ind, nemlig at forsøge at lave tingene om.

Desuden er forfatternes begreb om fremskridt forsimplet; i hvert fald ingen, der har tænkt over sagen, tror i dag på et lineært fremskridt i historien. Tanken om fremskridt må være yderst konkret; fx at den hjælp, du kan få imod en bestemt sygdom, er bedre i dag end i går. Eller at risikoen for krig et bestemt sted på kloden er ringere end i går. Og det er jo notorisk sådan, at fortidens angst for mangt og meget, fx djævlene i naturen, tak og lov er fratrasket mennesker i dag – selv om angst i det hele taget, fx stressbetinget angst, ingenlunde er udryddet.

Når talen er om naturvidenskaben, så gælder for forfatterne på ingen måde subjektiv tro, mening eller overhovedet noget subjektivt. Tværtimod gælder her kun objektivitet; i det følgende citat gøres der op med 60'ernes og 70'ernes ungdomsoprørs "ny marxisme" – ingen navne eller videnskabelige og filosofiske retninger nævnes imidlertid – og den efterfølgende postmodernisme: "Det blev et mantra, at alle meninger i kraft af manglen på en objektiv sandhed kunne være lige gode, hvilket unægtelig er et farligt princip for videnskabelig tænkning" (87). Og jeg er faktisk et langt stykke ad vejen enig med brødrene Olesen Larsen på dette punkt; man kan således undre sig over, i hvor høj grad en videnskabeligt og filosofisk fejlslagen, subjektivistisk ideologi som socialkonstruktivismen har formået at vinde indpas i humaniora og socialvidenskab. På den anden side er forfatterne uden enhver forståelse af, at videnskabens resultater, også naturvidenskabens, samtidig indeholder et subjektivt og historisk foranderligt moment, hvilket ikke nødvendigvis fratager erkendelsen tilstrækkelig objektivitet i det konkrete, historiske øjeblik. Kunst betragtet som erkendelse har således unægtelig et subjekt moment i sig, nemlig fra kunstneren, og et kunstværk har også i høj grad sin tid; et renæssancemaleri lader sig ikke meningsfuldt lave i dag, dets form er historisk passé som nutidskunst.

Noget sælsom er forfatternes kritik af "oplysningstiden" for at holde den angivelige myte i live om, at processen imod Galilei var et enkeltstående tilfælde af en kristendommens kampe i middelalderen og under modreformationen imod naturvidenskaben. Tværtimod fremstiller forfatterne dette forhold som faktisk harmonisk. Jeg kan dog komme på et andet berømt/berytet tilfælde, nemlig afbrændingen af Giordano Bruno på Blomstertorvet i Rom år 1600. Men hvem havde for det første råd til instrumenter som månekikkerter til at udføre astronomiske undersøgelser? Hvem havde interessen, tiden og uddannelsen? Hvem var genial nok til at se de astronomiske sammenhænge? Og hvem turde sætte sig op imod den jesuitiske inkquisition, der nidkært tog sig af ethvert kætteri med tortur og dødsstraf?

Bogens egentlige ærinde er kritik af fremskridt og oplysning; verden kan ikke gå frem, dertil er mennesket åbenbart for stor en synder. Så blev vi da så kloge. Eller gjorde vi?

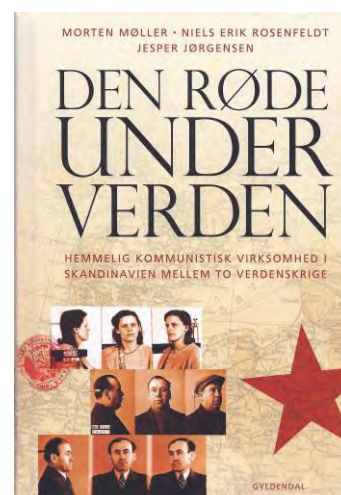
Poul Ferland

De skønne, spildte kræfter

MORTEN MØLLER, NIELS ERIK ROSENFELDT, JESPER JØRGENSEN: Den røde underverden. Gyldendal 2019. 414 sider. 300 kr.

Bogens formål præsenteres s. 9-10, nemlig at kaste lys over følgende:

- Hvordan er de hemmelige netværk organiseret?
- Hvilke aktiviteter foregår på skandinavisk territorium?
- Hvordan forsøger myndighederne at dæmpe op for den illegale virksomhed?
- Hvem er de mennesker, som fører ordrene fra Moskva ud i livet?
- Hvordan påvirker Stalins omfattende udrensninger [...] arbejdet [...]?

Det må konstateres at dette formål opfyldes.

Forfatterne, tre faghistorikere, har alle en større produktion bag sig om beslægtede emner og har besluttet sig for at fejre 100-året for oprettelsen af Komintern med denne bog. I et lille afsnit sidst i bogen ("Hvor ved vi det fra?") fortæller de om kilderne og de overvejelser de har gjort sig om muligheder, problemer og begrænsninger. Ikke uinteressant for den læser der gerne vil bag om den spændende beretning. Til gengæld har man valgt en henvisningsteknik der samler henvisninger til hele afsnit i en; man kan altså ikke altid umiddelbart se hvor en præcis oplysning stammer fra – således f.eks. s. 186, hvor der gengives et "uddrag af forskrift for illegalt arbejde. 1935".

I fremstillingsformen er der lagt vægt på oplevet nærvær, spænding og fascination. Det må indrømmes at bogens emne lægger op til det, men alting har sin pris: Bliver fremstillingen for episodisk og personcentreret, risikerer man at mangle klarhed og overblik. Måske kunne man sige at netop bogens emne skaber spænding nok, så at man ikke behøver journalistiske virkemidler. Er det forlaget der med henblik på salget har haft forfatterne i skole?

Bogens styrke ligger i den detaljerede og grundige - og særdeles spændende – beskrivelse af aktiviteterne. Den argumenterer overbevisende for den påstand at Skandinavien var en meget vigtig del af Kominterns globale netværk, men det står også klart at aktiviteterne var rettet mere mod andre, større lande end mod selve Skandinavien. Det drejede sig primært om kommunikation, transport af penge og personer, og om opretholdelse af netværket som sådan. Kun i en kort periode i slutningen af 1930'erne var der tale om mere dramatiske aktioner i Skandinavien.

Stalins omfattende udrensninger, ikke mindst i Komintern, er rystende læsning. Vi præsenteres den ene gang efter den anden for personer der har risikeret liv og lemmer for verdensrevolutionen og som ender deres liv som påståede spioner. Hvordan har aktivisterne længere nede i netværket kunnet affinde sig med at en overordnet som de kendte som engageret og overbevist kommunist, pludselig blev forvandlet til skurk og forræder?

Der er unægtelig et helt overordnet spørgsmål der trænger sig på: Hvordan kan det være at så mange engagerede og ressourcestærke personers anstrengelser i sidste ende blev forgæves? Verdensrevolutionen kom ikke nærmere, men fortonede sig i tågerne. Det er der selvfølgelig mange grunde til, men bogen peger – i hvert fald implicit – på en af dem: For Stalin var hans magtposition altafgørende, og den var forankret i Sovjetunionen. Jo nærmere verdensrevolutionen kom, jo større var faren for at Stalin måtte dele magten med andre, og, følgelig, jo mere ressourcestærk og succesfuld en person var indenfor Komintern, jo større en potentiel trussel var han.

Axel Moos

Slaveskibe

JAKOB OLLING: 'Dobbeltskytteri på de danske slaveskibe', Featurepress 2018. 110 sider, 100 kr.

Ud for Costa Ricas kyst blev der i 1969 fundet 2 skibsvrag og nye undersøgelser viser, at det kan være vrage af de tidligere slaveskibe Christianus Quintus og Fridericus Quartus, som forliste i 1709. Journalisten Jakob Olling giver indblik i skibenes historie og hvordan indbyggerne i den lille kystby Cahuita i dag bruger slavefortiden som identitetsdannelse.

Bogen er skrevet i en journalistisk fortællende genre og for hvert kapitel skifter perspektivet mellem nutidens Cahuita og historiske fortællinger fra skibenes sejlads. Dette giver en lidt usammenhængende læseoplevelse, men en udmærket dynamik. Hovedparten af det historiske stof er skrevet på baggrund af Georg Nørregaards artikel 'Forliset ved Nicaragua 1710' i Handels- og søfartsmuseets årbog fra 1948 og Russel Lohses bog 'Africans into Creoles' (2014)

Det interessante ved bogen er, at den skitserer hvordan forlisene, har haft og fortsat har, en lokal identitetsmæssig og kulturel betydning i Cahuita. På denne måde, så bliver historien om vrage mere lokalt forankret end den traditionelle nationale danske historie om slavefortiden.

I kapitlet 'Overfarten og dobbeltmytteriet' viser den fortællende genre sin styrke, fordi man til tider føler sig tilstede, som én af de ombordværende. Dog er der på s. 45 og 63 lidt gentagelser af, hvordan slaverne ofte blev bedt om at danse.

Tordenskjold har sejlet som skibsdreng på Christianus Quintus og derfor bruges en del plads i bogen på at redegøre for Peter Wessels liv og levned – uden at det direkte har noget at gøre med forlisene.

I bogen nævnes det flere gange, at vragene kan give os ny viden, men i læsningen af bogen kommer man ikke til den nye viden, så vi må stadig vente på de kommende års arkæologiske undersøgelser. Men det gør måske ikke så meget, fordi vi får nogle få interessante glimt af hvordan befolkningen i Cahuita bruger slavefortiden og vragene i deres fortids- og fremtidsforståelser.

Niels Nøddebo Petersen

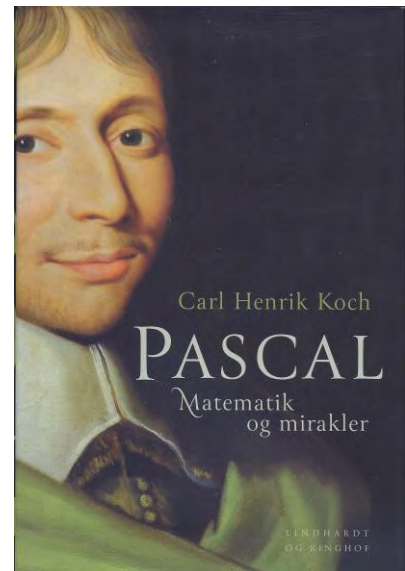
Videnskab og tro i 1600-tallet

CARL HENRIK KOCH: *Pascal. Matematik og mirakler*. Lindhardt og Ringhof 2017, 472 sider, illustreret i farver. 400 kr.

Filosof dr. phil. Carl Henrik Koch (f.1938) har allerede skrevet en række bøger om berømte videnskabsfolk som Bacon, Descartes og Newton. I denne bog tager Koch franskmænd Blaise Pascal (1623-1662) under behandling. Bogen behandler i løbet af 24 tematiske kapitler Pascals syn på og arbejde med et bredt spektrum af emner, fra hans eksperimentelle eftervisning af at luft har en masse, til jansenisten Pascals diskussioner med jesuitterne om religiøse spørgsmål som mirakler, nadverens status eller forholdet mellem tro og viden.

Bogen beskriver en fascinerende periode i Europas historie, hvor middelalderlige institutioner som klostre, privatpersoner sameksisterer med moderne institutioner som videnskabelige akademier og den enevældige franske stat. Her tegnes på lignende vis billedet af en særdeles velbegavet ung mand, som uden at have fået en formel deltagelse kan deltage i samtidens mest aktuelle debatter og med Kochs egne ord ” [lever] i overgangen mellem et verdensbillede, hvor det mirakuløse og det forunderlige snarere var reglen end undtagelsen og et verdensbillede som stræbte mod at udelukke mirakler”.

Koch skriver i indledningen, at bogen er rettet mod den alment interesserede læser, men sandheden er nok, at man får mest ud af bogens mange interessante detaljer og de mange linjer som trækkes i bogen, hvis man allerede har en bred interesse for videnskab og idéhistorie. I en gymnasiesammenhæng kan én mulighed være at bruge bogen i forbindelse med et tværfagligt samarbejde mellem historie og matematik, hvor specielt Pascals arbejde med Pascals trekant og overvejelser om sandsynlighedsregning (kapitel 7) kunne være interessant. En anden mulighed er at læse om Pascals og Descartes metodelære i forbindelse med et forløb om den videnskabelige revolution (kapitel 16) eller om forholdet mellem religion og

Rasmus Thestrup Østergaard

Obama. Håbets præsident, red. Anders Agner, Gyldendal 2018, 277 sider, (ill.), 300 kr.

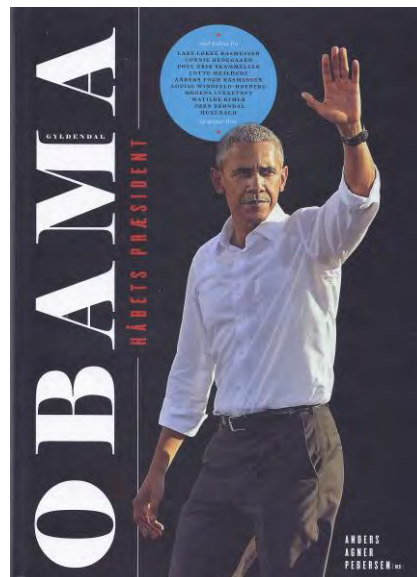
Det er i forhold til undervisning ikke tosset, fordi der er mange emner og tilgange til Obamas otte år på posten, men som samlet læseoplevelse og Obama-fortælling bliver det svært at se nogen rød tråd. En strammere opdeling i inden- og udenrigspolitik, før 2012, genvalget og eftertiden kunne være ønskelig, men det virker som om, at de forskellige forfattere har haft ret frie hænder. Men det er jo ikke nok at være velmeriteret ekspert, hvis ikke emne og form afgrænses med stram, redaktionel hånd.

At fremhæve:

Anders Agner har en skarp analyse af demokraternes nederlag og tab af præsidentposten i 2016.

Erken Özdens beretning fra den tragiske skolemassakre i Newtown, Connecticut, formår at trække tragediens omfang ind i en større sammenhæng, hvor Obama ikke lykkes med at skærpe adgangen til våben, så det ville have nogen effekt. Våbenlovgivningen og de uendelige massemyrderier er et blødende sår, som åbenbart er et livsvilkår i amerikansk selvforståelse.

Bjarne Steensbeck og redaktørens interview med Anders Fogh ("Høg" er fristende!) Petersen er interessant i sin substans, men betragtningen omkring Pearl Harbour og amerikansk udenrigspolitik er noget vrøvl. Og så kunne en ordentlig gennemlæsning have fjernet gentagelsen omkring Bush vs Obama. Det skæmmer. At

Fogh insisterer på militære indgreb som konfliktløsningsmiddel, og dermed kritiserer Obamas tilbageholdende politik, kan ikke undre.

Marie Apitz har leveret et glimrende bidrag om USA's Højesteret. Måske lidt overset i forbifarten, men kampen om "retten" er helt afgørende i amerikansk politik.

Også Asger Røjles artikel om Obamas besøg i Hiroshima holder niveau, indsigtfuldt og med en god balance mellem selve Obamas besøg og den større ramme, som det diplomatiske initiativ skal vurderes i.

Andre bidrag, der ikke lider under præg af bestillingsarbejde, er dels Stine Kromann Dragsteds analyse af relationer mellem den sorte og hvide befolkning samt Martin Lidegaards vinkel på "Den joviale diplomat".

Louise Windfeld-Høeberg om Afrika og Anne M. Sørensen om Cuba giver begge fine vurderinger af Obamas udenrigspolitik, men det er en besynderlig rækkefølge artiklerne kommer i. Her er udenrigspolitikken sat ind mellem Obamas sociale kompetencer og forhold til popkulturen. Det er ret besynderligt, at der ikke er forsøgt en form for mere logisk rækkefølge, kronologisk eller tematisk.

Chr. Philip Ulrich imødegår med ganske gode argumenter Fogh-interviewet, når det kommer til Obamas brug af USA's militære muskler, men det er en halv antologi senere!

Trods alt har Anders Agner placeret sin opsummerende artikel om Obamas eftermæle til slut! Og omend antologien er brudstykker af en præsidents otte år i Det Hvide Hus, får læseren konturerne af en usædvanlig præsident, som måtte bakse med balancen mellem svære tider og store forventninger.

Hans-Henrik Christensen

Øllets kloge mænd

DITLEV TAMM: De klogeste og de skarpeste... Historien om Carlsbergfondet, bryggeriet og vores øl, Gyldendal 2016, 500 sider, illustreret. 350 kr.

"De klogeste og de skarpeste" – det er professorerne med sæde i *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab*. Sådan blev de i hvert fald opfattet af brygger J.C. Jacobsen, da han i 1876 besluttede at oprette *Carlsbergfondet*, ledet af en direktion på fem videnskabsmænd, udpeget af det lærde selskab. Den første formand var den klassiske filolog J.N. Madvig. Fondet fik til opgave at støtte og videreudvikle det *Carlsberg Laboratorium*, Jacobsen havde oprettet året i forvejen med henblik på at kvalitetsudvikle den industrielle ølproduktion på videnskabeligt grundlag. Desuden skulle fondet støtte forskning over et bredt spektrum og endelig have ansvar for Det Nationalhistoriske museum på Frederiksborg Slot.

Nogle år senere besluttede Jacobsen, der lå i konflikt og skarp konkurrence med sin eneste søn, *Carl Jacobsen*, at testamentere sit livsværk, *Gamle Carlsberg*, til Carlsbergfondet, der ved den gamle bryggers død i 1888 på den måde blev verdens første erhvervsdrivende fond.

Dermed blev der skabt en højst ejendommelig virksomhedsledelse. Hvor tidens løsen ellers var dannelsen af aktieselskaber, blev ledelsen af *Gamle Carlsberg* overdraget til en lille håndfuld – ofte noget aldersstegne – professorer.

I 1901 besluttede Carl Jacobsen at gå i faderens fodspor og testamentere sit eget *Ny Carlsberg* til fondet. Hans eget *Ny Carlsbergfond* til støtte for kunst og kultur blev en del af helheden.

De klogeste og skarpeste er ikke en virksomhedshistorie i traditionel forstand. Det er historien om en unik form for virksomhedsledelse og de forløbne mere end hundrede års samspil mellem virksomhedsejeren – det videnskabelige fond – og Carlsberg-bryggeriernes udvikling fra en større dansk virksomhed til verdens tredjestørste bryggerikoncern. Vi følger karteldannelsen med De Forenede Bryggerier (Tuborg) i 1903 og sammenslutning af de to bryggerier i 1970. Det var ved den lejlighed, Carlsberg langt om længe blev et aktieselskab, men fondet sikrede sig, at det altid skulle eje mindst 51 pct. af aktiekapitalen. Dette ejerskab blev noget af en spændetrøje, da Carlsberg-koncernen ved årtusindskiftet for alvor begyndte at satse internationalt. *Financial Times* omtalte i 2007 Carlsberg A/S' bestyrelse som "weirdest board in the world."

Det er fortsat sådan, at Carlsbergfondets formand også er formand for aktieselskabets bestyrelse. Og det i en tid, hvor globale koncernbestyrelser normalt er bemandet med topprofessionelle erhvervsfolk.

I 2007 gennemførte fondet en fundatsændring, der reducerede kravet om kapital-ejerskab til 25% - og det er senere helt frafaldet – men det er fortsat sådan, at professorerne i fondet har sikret sig 51 pct. af stemmerne på selskabets generalforsamlinger.

Ditlev Tamm fokuserer på aktørerne både i fondet og i bryggeriets ledelse. Han tegner stærke portrætter af en række markante personligheder og undlader på ingen måde at dele karakterer ud i bedømmelsen af deres virke. Her kan der være grund til at fremhæve to historikere, der har øvet væsentlig indflydelse på bryggeriets udvikling. Den ene er professor og rigsarkivar *Kristian Erslev*, der bedømmes som en visionær og meget aktiv formand for Carlsbergfondet 1913 – 1926. Den anden er den økonomiske historiker, professor *Kristof Glamann*, der var formand for både fond og aktieselskabsbestyrelse fra 1976 – 1993. Efter *Ditlev Tamms* opfattelse "sad han alt for tungt og længe på fondet" og blokerede for den internationale ekspansion, Carlsberg så gennemførte i det følgende årti.

Den skjulte, men suveræne hovedperson gennem hele fremstillingen er imidlertid den gamle brygger Jacobsen. Hele den formidable udvikling af Carlsberg op til i dag foregår i skyggen af den fundats, han fik udarbejdet for fondet i 1876. Det er hans urokkelige tro på videnskabelig forskning, der danner grundlag den særprægede virksomhedsledelse. Videnskab er forudsætningen for godt øl – og meget andet, der er godt for mennesker. 'Pursue perfection' hedder det helt i bryggerens ånd i Carlsbergs strategiplan fra 2012, og fondet spiller i dag en markant rolle i koncernens branding.

De klogeste og skarpeste er velskrevet og veldokumenteret. *Ditlev Tamm* har interviewet en række af den sidste generations ledende personer – alle mænd – i såvel fond som aktieselskab. Og han har haft adgang til arkiver, der ikke tidligere har været åbne. Der er etableret ny viden. Men det er også en noget vidtløftig

fremstilling, der let kan fortabe sig i ganske komplicerede forhandlingsforløb, som ikke mange vil have interesse i at følge.

Knud Holch Andersen

Voltaire, oplysningens herold

VOLTAIRE: Filosofiske breve – om den engelske nation. Oversat fra fransk af Mogens Chrom Jacobsen.

Redaktion og efterskrift ved Christoffer Basse Eriksen og Thomas Palmelund Johansen. Klim 2019. 159 sider. 250 kr.

VOLTAIRE
FILOSOFISKE BREVE
– OM DEN ENGELSKE NATION

Franskmanden François-Marie Arouet, bedre kendt simpelthen som Voltaire (1694-1778), var som bekendt en af den tidlige oplysningstids toneangivende skikkelser og, må jeg vel have lov at tilføje, en af mine åndshelte.

Klim

De nu oversatte breve giver et fint indblik i Voltaires alsidighed som fortæller for religiøs tolerance, oplyst enevælde – Voltaire var ikke demokrat, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at han ikke ønskede borgernes politiske indflydelse –, Newtons fysik og en ikke naiv fremskridtstro, for troen på erfaringsbaseret erkendelse og for sund fornuft. Men ikke mindst kan Voltaire kaldes for foregangsmand for enhver senere kritisk tænkning og filosofi.

De 25 breve, der udkom på hhv. engelsk og fransk i 1733 og -34, baserer sig på Voltaires eksil i England i årene 1726-28, men er først skrevet eller færdigbearbejdet efter hans tilbagekomst til Frankrig. Brevene er i realiteten lærestykker til især 'den franske nation', men også til den engelske, og de indeholder da også kritik af 'den engelske nation' og udtrykker således ikke en falden på halen over de ellers af ham beundrede engelske forhold. Brevene medvirkede således stærkt til, at den franske oplysningstid i høj grad hentede sin inspiration hos englænderne, således også hos den liberale filosof John Locke (1632-1704).

Voltaires kritik går helt ind til benet og udtrykkes uden omsvøb: "Det har krævet århundreder at yde menneskeheden retfærdighed; at indse, at det var afskyeligt, at det store flertal såede, mens nogle få høstede".

Sin modne optimisme stikker han heller ikke under stolen; i sit lange brev om den ligeledes franske filosof Blaise Pascals (1623-62) kristent farvede tanker kommenterer han dennes pessimistiske syn på mennesket og hele tilværelsen på denne facon: "Hvorfor gøre vores tilværelse til noget rædselsvækkende? Vores eksistens er ikke så ulykkelig, som man gerne vil have os til at tro. At betragte universet som et fængsel og alle menneskene som kriminelle, som man skal til at henrette, er noget, en fanatiker forestiller sig. At tro, at verden er et sted fuld af glæder, hvori man kun har nydelser, er en sybarits (nydelsessyg, hedonist; PF)

drømmerier. At mene, at jorden, menneskene og dyrene er det, som de bør være i forsynets orden, er efter min mening en klog mands synspunkt”.

Voltaire er heller ikke indforstået med, at det enkelte menneske betingelsesløst skal underordne sig samfundets helhed eller religiøse krav og dermed opgive sine egne behov og interesser; ja samfund lader sig simpelthen ikke etablere uden disse, mener han: ”Det er lige så umuligt, at et samfund kan blive til og bestå uden egenkærligheden, som det ville være umuligt at få børn uden sanseligt begær, tænke på at ernære sig uden appetit, etc.”.

Han nægter at opgive bestræbelsen hen imod sandheds lys i denne kommentar til samme Pascal, som her citeres først: ” [Pascal]: ’Man må da ikke længere bebrejde os manglen på klarhed, eftersom vi gør en dyd ud af den, men man må indse religionens sandhed i selve religionens dunkelhed; i den ringe indsigt, vi har i den og i den ligegyldighed, som vi udviser med hensyn til at lære den at kende’. [Voltaire]: Det er rigtignok nogle sære tegn på sandhed, Pascal kommer med her! Hvilke andre tegn har løgnen da? Hvad! Det er tilstrækkeligt for at blive troet, at man siger, jeg er dunkel, jeg er uforståelig. Det ville være mere forstandigt kun at fremvise for øjnene troens lys i stedet for lærdommens mørke”.

Men han afviser på den anden side dogmatik og enhver elites ubetingede autoritet: ”Det er en trøst for et så indskrænket sind som mit at være helt overbevist om, at de store ligesom de almindelige mennesker kan tage fejl”.

Voltaires franske esprit fornægter sig heller ikke. Således i den følgende bemærkning om den filosofiske modstander René Descartes (1596-1650), hvis rationalistiske, sanseerfarings skeptiske, dogmatiske tænkning i øvrigt dominerede fransk åndsliv, indtil Voltaire og oplysningsfilosofferne kom til: ”Naturen havde næsten gjort ham til digter, og han forfattede faktisk for dronningen af Sverige en adspredelse på vers, som man til ære for hans minde ikke har ladet trykke”.

Litteraten Voltaires karakteristik af dramatikerens Shakespeare – som han trods alt ikke anså for moderne nok, og, som han mente, har ”ødelagt det engelske teater”, fordi ingen tør sætte sig ud over hans værk! – kunne med føje appliceres på ham selv: ”Han havde et geni fuld af kraft og frodighed; fuld af naturlighed og ophøjethed; uden den mindste gnist af god smag og uden det mindste kendskab til reglerne”.

Her skal jeg for egen regning kun rette denne kritik imod Voltaire, at han lægger for stor, ja udelukkende vægt på nytte; ikke alt godt eller prisværdigt er nemlig nyttigt – medmindre man altså anser alt godt for i en eller anden forstand at være nyttigt...

Bogen er ikke fagfællebedømt, hvilket jeg også i denne sammenhæng anser for et kvalitetsstempel.

Poul Ferland

‘han nedfældede sine prøvelser på en stele’ – nyoversættelse af verdens måske ældste epos

SOPHUS HELLE & MORTEN SØNDERGAARD (overs.), 2019: *Gilgamesh*. Gyldendal 2019. 157 sider, 200 kr.

GILGAMESH

En ny oversættelse af det akkadiske epos *Gilgamesh* er netop udkommet hos Gyldendal. Oversættelsen er foretaget af assyriologen ph.d.-stipendiat Sophus Helle og oversætterens fader, digteren Morten Søndergaard. Den nye oversættelses primære mål har været at puste liv i den gamle tekst for den moderne læser, uden dog – naturligvis – at gå på kompromis med høj filologiske nøjagtighed af oversættelsen. Det betyder samtidig ikke, at man

En oversættelse fra akkadisk
ved SOPHUS HELLE &
MORTEN SØNDERGAARD

har moderniseret teksten og ser den ‘med moderne briller’, og så og sige har en nutidig historie med gamle navne. Oversættelsen er udført i et mundret dansk, dog uden at ende i uhøjtidelighed. Men samtidig føler man sig i oldtids nærvær under læsningen.

Gilgamesh er ikke overleveret som en helhed. De ældste fragmenter af digtet findes på sumerisk fra det tredje årtusinde f. Kr.; på dette tidspunkt er der ganske vist formentlig ikke tale om et epos, men derimod om en række fortælle-cykler, der senere skulle komme til at danne indholdet i den version, der er kendt som ‘standardversionen’. Det skete omkring eller henimod 1100 f. Kr., og digtet var nu overført til det højlitterære sprog, babylonsk.

Oversætterne (og samtidig bearbejderne) har taget sig én stor frihed i forbindelse med oversættelsen: ‘Vi har for det meste brugt de andre versioner til at fylde huller i den standardbabylonske udgave, men nogle gange har vi også valgt at følge en anden version, simpelthen fordi den var mere levende i sproget eller nemmere at forstå’ (s. 137). Bl.a. dette er med til at gøre, at man må bestemme denne version som en anelse mindre filologisk i den tidligere (i noter anmeldte), som forlaget Univers genudgav i 2016, dog ikke sådan at forstå, at denne oversættelse dermed er uprofessionel. De nævnte indgreb er især valgt, fordi de giver den moderne læser en mere ligefrem vej ind i teksten og ‘og en rigere oplevelse af eposets verden’ (smst.).

Bogen består af to hoveddele, dels selve oversættelsen, dels et oplysende efterord. Desuden indledes med en meget nyttig liste over personer og steder, fordi man som nyankommen til *Gilgamesh*’ verden hurtigt kan løbe sur i de dele, der er de mest fremmedartede. Med oversigten har man ligesom et kort, man kan bruge på sin vej ind i og gennem teksten.

Efterordet kan betragtes som ét langt essay, der ud fra forskellige vinkler sætter læseren ind i eposet. Forfatteren (i dette tilfælde Sophus Helle) forsøger at danne forbindelsen fra nutidens læser til *Gilgamesh* ved at behandle spørgsmål om, hvad der gør, at digtet kan tale direkte til den nutidige læser; hvilke sider af fremstillingen, der særligt tiltaler moderne fortolkere o. lign. Men vi oplyses også om den righoldige,

babyloniske verden, eposet i sin tid og over mange århundreder blev skabt i. Og endelig gennemgås teksten og dens struktur, hvorved vi får en meget anvendelig plantegning ved læsningen. Især dette sidste, den strukturelle gennemgang af digtet udmærker udgivelsen (foruden, forstås, selve oversættelsen). Det er velskrevet, og forfatteren formår at videreformidle sine overvejelser, så man ligefrem føler, man selv er med i dem.

Den nye oversættelse gør ikke den forrige uundværlig. Det er oversætterne selv i øvrigt de første til at indrømme. Men det betyder samtidig ikke, at denne oversættelse bliver gjort underværdig, fordi den gamle allerede eksisterer. I virkeligheden virker de godt i forbindelse med hinanden. Som sagt føler man, at man står i oldtidens Irak under læsningen, og dét i sig selv er eksistensberettigelse nok for oversættelse!

Johnny Lindholm

EU

JENS PETER BONDE: Find ud af EU? - globalisering og folkestyre i Danmark og EU. 422 sider, 300 kr.

Jens Peter Bonde har skrevet en bog om EU med titlen "Find ud af EU?". Med kendskab til Bondes politiske standpunkt kunne man mistænke titlen for at være tvetydig. Det er umiddelbart en bog om at "finde ud af", hvad EU er for en størrelse. Sat lidt på spidsen kunne det også være en bog om, hvordan man finder UD af EU.

Forfatterens ambition har været at skrive en pædagogisk bog med arbejdsspørgsmål og mange gode grafer og oversigter. Bogen er også velillustreret, selvom illustrationerne kan virke lidt hjemmelavede. Bonde bruger mange egne fotos og officielle gratis fotos. Årsagen kan være økonomisk, men bogens pris er nu meget normal for en bog af denne størrelse.

Der lægges ud med et kapitel om globalisering som indgang til emnet. De første 100 sider handler om demokrati, globalisering og folkestyre i bred forstand.

De sidste ¾ dele af bogen indeholder forskellige afsnit om EU, institutionerne og EU's virkemåde. EU sættes løbende i forhold til samspillet mellem EU og det danske demokrati.

Forfatterens ambition er at få lidt af det hele med. Den læser, der har et godt kendskab til EU, får ikke meget nyt, men en række konkrete statistikker og grafer. Den mere EU fremmede læser vil helt sikkert få et bedre kendskab til organisationen fra undtagelser til revisionsret.

Hvor svært det er at formidle stoffet, giver bogen (ufrivilligt) et godt eksempel på. Under en gennemgang af de danske undtagelser omtaler forfatteren EU's "søjler", uden at de overhovedet er blevet introduceret.(s.101) Forståelse og kendskab til EU's søjler kan ikke tages for givet hos bogens målgruppe!

Målgruppen vil også have vanskeligheder med kapitlerne om EU-retten og Fælles grundrettigheder, som er tungt stof og rummer en del uklarheder.

Bogen kan fremstå lidt rodet i sin redigering, og rækkefølgen af de mange afsnit kan virke lidt tilfældig. Men det lykkes forfatteren at få belyst mange sider af EU og organisationens virkemåde. Enkelte steder kan bogen virke uklar og med lidt forhastede elementer, som fx når Bonde på side 286 omtaler "det tyske nazistparti".

Bonde bygger på sin store viden og erfaring om EU. Bondes eget politiske standpunkt som venstreorienteret EU kritiker er ikke svær at få øje på, men forfatteren bestræber sig på at skabe en balance, så bogen ikke kun fremstår som en debatbog, men også som en saglig skolebog.

Demokrati og EU er ofte vanskeligt stof, og Bonde gør en god indsats for at formidle det. Bogen kan i sin noget opslagsagtige opbygning være svær at få overblik over. Til gengæld får Bonde belyst mange emner. Det gør bogen egnet som et fornuftigt grundlag for undervisning i de vanskelige emner. Bogens kapitler indeholder mange links til yderligere studier og oplysninger.

Mistanken om tvetydighed i titlen er næppe helt fair. Forfatterens ambition er bedre oplysning om EU og demokrati, men man lades ikke på noget tidspunkt i tvivl om, at forfatteren er kritisk og skeptisk over for EU. Den gamle modstander understreger dog:

"Selvbestemmelse begrænses og erstattes af medbestemmelse. Det er unionens væsen. Indflydelsen går begge veje. Vi er blevet en del af et større fællesskab. Danmark er i EU, og EU i Danmark" s.149

Johannes Lebech

Kunsten som erkendelse af sandheden

G.W.F. HEGEL: *Indledning til æstetikken*. Oversat fra tysk af Jacob Bittner. Forlaget Senmund. 186 sider. 299 kr.

Den tyske filosof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) var en af filosofihistoriens betydeligste systembyggere, og han måtte naturligvis også behandle og indføre æstetikken i sit voluminøse værk. Dog blev det kun til forelæsninger og studerendes noter til disse, der af eleven Heinrich Hotho blev udgivet posthumt. Bogen bærer dog klart præg af Hegels egen tankegang. Og ovenikøbet letter det forelæsningsagtige læsningen i forhold til den betydelige vanskelighed, der ellers er forbundet med læsning og tykning af Hegels skrifter!

For Hegel var æstetikken, for at sige det hurtigt, kortfattet og lidt forenklet, lig med tænkningen om det kunstske – ikke også, som hos egentligt

romantiske 1800-talsfilosoffer, om det naturskønne, trods det at Hegel ingenlunde var imod dette eller naturen i det hele taget; naturen indeholdt blot ikke tilstrækkeligt med "ånd" (tysk "Geist") eller bevidsthed til at kunne indbefattes i Hegels æstetik.

Og netop ånd var afgørende for den idealistiske filosof Hegels vurdering af et givet genstandsfelt og af viden eller bevidsthed om dette. Kunsten eller det kunstske anså Hegel ovenikøbet for en del af eller et "moment" i "den absolutte ånd", der var åndens højeste niveau – den af Hegel såkaldt "subjektive ånd", der bl.a. var det enkelte menneskes meninger om dette og hint, og "den objektive ånd", der altså var bevidsthedens højere, historiske objektiveringer i fx etik og ret, var i forhold til "den absolutte ånd" lavere, men vel at mærke til enhver tid de nødvendige niveauer i åndens historiske udvikling og aktuelle tilstedeværelse.

Men kunsten var dog blot det laveste af den absolutte ånds niveauer; for i kunsten lod den absolutte ånd sig nøje med at lade sig sanseligt og individuelt *anskue*, i religionen (i.e. den kristne, protestantiske) *åbenbares* den, men i filosofien, som det højeste niveau, blev den *begrebet*. Om kunstens formål i denne forbindelse hedder det hos Hegel: "Den opfylder først sin *højeste* opgave, når den stiller sig i den fælles kreds med filosofien og religionen og alene bliver en måde, hvormed det *guddommelige*, menneskets dybeste interesser, åndens mest omfattende sandheder, bevidstgøres og udtales". Det turde hermed ifølge Hegel være klart, at kunst ikke kan undværes, i hvert fald så længe mennesker ønsker sig erkendelse af verden og dens sammenhænge. Den lader sig ikke afskedige og erstattes af hverken religion eller filosofi, men er henvist til altid at supplere disse et vice versa – disse områder udgør, om man vil, en slags treenighed!

Kunsten, som væsentligt er mægler eller forsoner mellem fornuft og sanselighed, kan for Hegel aldrig gøres instrumentel, lader sig ikke spænde for andre, udefra bestemmende 'vogne'; den har på den måde at forstå sit formål i sig selv: "Kunsten skal afdække sandheden i form af den sanselige kunstgestaltning. Den skal være kaldet til at fremstille forsonede modsætninger. Dermed vil kunsten have sit formål i sig selv, nemlig i selve denne afdækning og fremstilling. For andre formål, som fx belæring, renselse, forbedring, det at tjene penge eller at opnå berømmelse og ære, angår ikke kunstværket som sådant. Det er følgelig ikke bestemmende for dets begreb".

Kunsten er imidlertid ikke bundet til den umiddelbart fremtrædende natur eller andet umiddelbart fremtrædende i verden; den skal derimod gøre sandheden herom anskuelig i et individuelt materiale, og i den forstand er kunsten "skin", er den ikke virkelig i betydningen naturtro.

Den romantiske kunst anser Hegel for den højeste kunstform, idet den har indset åndens eller tankens uendelighed og grænseløshed, hvilken indsigt den udfolder med udstrakt brug af fantasi og ubestemte, tågede og bevidst relativt uklare og utydelige motiver og i tilsvarende form. Dette implicerer også, at filosofien eller andre ikke kan opstille love og normer for kunsten: "Kunstens filosofi kan ikke besvære sig med forskrifter for kunstneren".

En bemærkning om kunstens relation til historieskrivningen har Hegel også: "Historieskrivningens indhold forbliver knyttet til den ordinære virkeligheds tilfældigheder, forviklinger og individualiteter, mens kunstværket derimod viser os de evige magter, som hersker i historien, uden indblanding fra det umiddelbare, sanselige nærvær og dets grundløse skin". Men begge dele er at regne for uundværlige.

På trods af visse tendenser i Hegels tænkning til at være bedrevidende 'mestertænkning', sådan som bl.a. den østrigsk-engelske filosof Karl Popper (1902-94) anklager den for i sin totalitarismekritiske bog *The Open Society and Its Enemies* (1945), er disse tendenser dog langt fra det væsentligste hos ham, der uafsladelig og overbevisende taler for frihed og erkendelse, som altid lader sig revidere ifølge ham, historisk yderst bevidst, som han også var.

Af store tænkere, der jo også altid er kritisable, er Hegel måske den største, hvis man spørger mig, og nærværende skrift er måske noget af det mest velegnede til en slags introduktion til mesterens hele opus af mesteren selv – men helt nemt er det stadig ikke, navnlig ikke det sidste kapitel om æstetikens inddeling.

I dag er Hegels måde at tænke på ikke in, hvad læseren sikkert har fornemmet; langt snarere end Hegels rangordning af ånden er tidsånden nuomstunder den, at den subjektive "ånd" eller mening er det højeste, mens sandheden ("den absolutte ånd") er sendt på førtidspension, dvs. i utide.

I grunden behandler Hegel 'ante festum', før tiden, denne subjektivisme under overskriften *Ironien*, idet den ironiserende ikke er i stand til at indse nogen væsentlig sandhed og derfor er henvist til sine egne meninger, som vedkommende jo så lige så godt kan fornægte. Hegel karakteriserer det ironiske omverdensforhold således: "Ethvert indhold, der kan gælde for jeget, er alene sat og anerkendt gennem jeget, og det, der er gennem mig, kan jeg lige så godt igen fornægte". Det ville Hegel også i dag givetvis betragte som en forfaldstendens. Også i det stykke giver jeg ham mit bifald – med det forbehold, at sandhed dog nok er lige knap så absolut som mesteren øjensynlig gerne ville det, men derimod altså mere variabel.

Poul Ferland

Meget grundig bog om Stillehavskrigen

MOGENS LUND: *Stillehavskrigen 1941-45*. Ellekær 2019. 520 sider, 395 kr.

Der udkommer mange bøger om Den Anden Verdenskrig, men ret få der har fokus på krigen i Stillehavet. Og i de brede fremstillinger af verdenskrigen spiller krigen i Asien en ret underordnet rolle. I Anthony Beevor's moppedreng *Anden Verdenskrig* (dansk udgave 2012) handler kun 10 af bogens 50 kapitler om krigen i Asien og Stillehavet.

Derfor må man hilse en bog om denne del af krigen velkommen, især fordi bogen er skrevet af en dansk historiker. Mogens Lunds fremstilling af Stillehavskrigen er ikke kort og oversigtspræget, tværtimod gennemgår han krigen med særdeles stor grundighed og detaljerighed.

Bogens første to kapitler opstiller de internationale forudsætninger for krigen med særlig vægt på de japanske og amerikanske militære planer og mål. Denne del er spændende læsning. Det samme er bogens sidste to kapitler, som dels handler om afslutningen af krigen mod Japan i forår og sommer 1945, dels er en analyse og diskussion af *Arven efter Stillehavskrigen*. Lund argumenterer her overbevisende, for at de

japanske motiver til at overgive sig i lige så høj lå i den sovjetiske krigserklæring som i de ødelæggelser, USA's to atombomber forårsagede.

De mellemliggende otte kapitler (ca. 350 sider) er for størstedelens vedkommende en systematisk og meget omhyggelig gennemgang af krigshandlingerne fra angrebet på Pearl Harbor i december 1941 til erobringen Okinawa i foråret 1945.

I denne del gennemgår Lund stillehavskrigen så at sige slag for slag. Det bliver en noget monoton og irriterende læseoplevelse. Irritationen hænger sammen med bogens illustrationer. Bogen er gennemillustreret, men billedsiden er af meget svingende kvalitet for at sige det mildt. Der er mange kort i bogen, men de understøtter sjældent den detaljerede gennemgang af de enkelte slag. Mange af de steder, der omtales i teksten, findes ikke på bogens kort, og Lund undlader konsekvent at henvise til kortene.

Denne anmelder var derfor nødt til at finde sin lidt bedagede udgave *The Times Atlas Of World History* frem, og her kunne han ved hjælp af to kort på samme sideopslag finde de allerfleste steder og samtidig få et klart overblik over de to parter frem- og tilbagerykninger.

Bogen gør heldigvis en del ud af andre sider af krigsførelsen. Den japanske herrementalitet og dertil knyttede krigsforbrydelser behandles flere steder i bogen og diskuteres glimrende i bogens sidste kapitel. Her fremlægger Lund tankevækkende tal: Dødsprocenten blandt krigsfanger i tysk og italiensk varetægt under 2. verdenskrig var 4%, mens det tilsvarende tal for allierede krigsfanger i japansk varetægt var 27%!

For de krigshistorisk interesserede kolleger kan bogen godt anbefales i sin helhed (især hvis man understøtter læsningen med gode kort). For alle andre vil de to første og to sidste kapitler være tilstrækkelige. Det er også de fire kapitler, man kan henvise opgaveskrivende elever til.

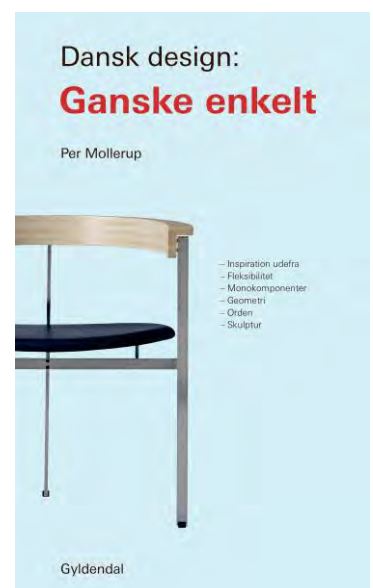
Henrik Bonne Larsen

Enkelhedens danske design

PER MOLLERUP: Dansk design: Ganske enkelt. Gyldendal 2019. 264 sider, meget rigt illustreret. 350 kr. (vejl.)

"Meget af det bedste danske design er præget af enkelhed", skriver Per Mollerup, men han vil dog ikke kalde enkelheden for dominerende i dansk design.

Hvad er da enkelhed i design? Bogen indeholder ganske vist et kort kapitel – seks sider – om enkelhedens væsen i design, men den illustreres langt bedre og gøres bedst forståelig af den yderst fyldige billedside, der akkompagneres af forfatterens kompetente, kortfattede forklaringer til hvert enkelt billede af møbler, lamper osv.

Designets enkelhed forklares mest enkelt i bogens motto: "At fravælge det overflødige og fremhæve det væsentlige", eller, som den franske forfatter Antoine de Saint-Exupéry citeres for: "Perfektionen er nået, ikke når der ikke er mere at tilføje, men når der ikke er mere at fjerne". Minimalisme og især funktionalisme er således stilbetegnelser, som Mollerup bruger om den historiske og aktuelle, danske tradition for enkelhed i designet.

Dansk design og især møbeldesigns storhedstid lægger Mollerup i midten af forrige århundrede. Måske hænger denne storhedstid, siger jeg for egen regning, noget sammen med en nøgternhed efter 2. Verdenskrig oven på dennes fascistiske, negativt følelsesladede udskejelser. Og måske har den danske, kristne og kirkelige protestantismes fravær af udsmykning og ornamenter, dens eliminering af alt overflødigt, også samtidig spillet en rolle, om end måske nok indirekte og formidlet via mere almen livs- og verdensanskuelse.

Funktionalisme kan dog også udarte til en dyrkelse af alt praktisk, af det nyttige og brugbare og det tilsvarende menneskelige arbejde på bekostning af det, der ikke kan reduceres til det, der lader sig anvende til at beherske naturen og sikre den blotte overlevelse.

Denne form for funktionalisme er imidlertid ikke Mollerups og den danske, enkle designs ærinde; for ham og den, siger han, er "målet elegant design, design, der beriger vores hverdag". Modstykket til den elegante enkelhed "husker vi fra DDR. Trabant var indiskutabelt en enkel bil". Og ord som "brugskunst" og "møbelkunst", siger han videre, "reflekterer en stræben efter kunstnerisk merværdi ud over den forventede anvendelighed". Design skal med andre, jævne ord afspejle, at der er mere mellem himmel og jord end praktisk arbejde og rent anvendelige ting.

Det enkle design afspejler uden tvivl en moderne humanisme; det skal simpelthen være til for og hjælpe mennesker i hverdagen, og det skal nydes af dem – det æstetiske, formen, er således måske det væsentligste aspekt ved det enkle design, ifølge Mollerup.

Et fremherskende træk ved det enkle design er dens forkærlighed for geometriske former. Disse formidler ofte i de i bogen gengivne ting et indtryk af ro og imødekommenhed. Men tilværelsen er dog ikke væsentligst geometri, kunne man kritisk indvende. Man – eller i hvert fald jeg, og åbenbart mange andre – kan imidlertid dårligt komme uden om det generelt meget tiltalende ved det enkle design.

Man bemærker også, at designeren ifølge Mollerup er særdeles historisk bevidst, i hvert fald for så vidt angår hans fag: "Når designere designer, tager de, mere eller mindre bevidst, stilling til alt design, de kender til". Og de reproducerer ikke bare det gamle, men fornyr det enkle.

Er enkelhed så en fetich, som designeren ikke kan sætte spørgsmålstejn ved? Nej, siger Mollerup, "enkelhed er ikke et mål i sig selv, men et middel, der er mere relevant i nogle situationer end i andre".

Der findes noget indforstået fagsprog i bogen, men det tager ikke overhånd i dette værk, hvis styrke er billedsiden med kommentarer.

Poul Ferland

